

Digesta

Δημοσιεύματα

Βασιλική Καραμέρου

Ν° 18:

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ:

**Η πολυγλωσσία της ευρωπαϊκής
ένωσης ως ανάσχεση της κυριαρχίας
της αγγλικής γλώσσας στις διεθνείς
σχέσεις**

Εκδόσεις Digesta OnLine

Αθήνα, 2019

ISBN: 978-618-84548-6-6

Συγγραφέας: Βασιλική Καραμέρου
Τίτλος: Το γλωσσικό καθεστώς της ευρωπαϊκής ένωσης:
Η πολυγλωσσία της ευρωπαϊκής ένωσης ως ανάσχεση της
κυριαρχίας της αγγλικής γλώσσας στις διεθνείς σχέσεις
Εκδότης: Κωνσταντίνος Δ. Παναγόπουλος, Βασιλείου Τσιτσάνη 6Α – Βάρη,
ΑΦΜ: 029542890 – ΔΟΥ Γλυφάδας , Τηλ.: 2103344042
Εκδόσεις Digesta & Digesta OnLine
Τόπος Έκδοσης: Αθήνα
Έτος: 2019
Ηλεκτρονική Διεύθυνση: <http://digestaonline.gr/>
ISBN (για την ηλεκτρονική έκδοση) 978-618-84548-6-6

Εκδόσεις Digesta[©]

Εμπορικό Σήμα κατοχυρωμένο στο Υπουργείο Ανάπτυξης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα μελέτη έχει ως βάση τη Διδακτορική μου Διατριβή, η οποία εκπονήθηκε στη Νομική Σχολή (Τομέας Διεθνών Σπουδών) του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, αφού ενσωματώθηκαν σε αυτήν οι εξαιρετικά χρήσιμες παρατηρήσεις των μελών της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής κατά τη διαδικασία υποστήριξής της. Η επιτυχής ολοκλήρωση αυτής της ερευνητικής προσπάθειας οφείλεται σε ορισμένους ανθρώπους, τους οποίους νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω ως μία ελάχιστη ένδειξη ευγνωμοσύνης.

Πρώτα, θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα Καθηγητή μου, κ. Μιχάλη Χρυσομάλλη, ο οποίος στέκεται συνεχώς δίπλα μου ως ισχυρό θεμέλιο και μέντορας. Σε όλη την ερευνητική διαδρομή μας μου προσέφερε απλόχερα τις γνώσεις, την υποστήριξη και την υπομονή του, πίστεψε σε εμένα και μου έδωσε την κατάλληλη ώθηση για να βελτιώνομαι.

Επιπλέον, οφείλω ειλικρινείς ευχαριστίες στα υπόλοιπα δύο μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, τον Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Κώστα Αντωνόπουλο και τον Επίκουρο Καθηγητή κ. Γιάννη Κτιστάκι, για την ενθάρρυνση και καθοδήγησή τους, καθώς και στους Επίκουρους Καθηγητές κ. Δ. Σταματιάδη, κ. Σ. Σέρμπο, κ. Αν. Χάρδα και στον Λέκτορα κ. Αντ. Τσαβδαρίδη, οι οποίοι ως μέλη της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής βαθμολόγησαν τη διατριβή με άριστα και με εφοδίασαν με πολύτιμες συμβουλές.

Σύμμαχοι στις προσπάθειές μου όλα αυτά τα χρόνια είναι οι γονείς μου, οι οποίοι με την αγάπη, τη συμπαράσταση και την αφοσίωσή τους με βοηθούν διαρκώς να πετυχαίνω τους στόχους μου, και σε αυτούς χρωστάω ένα μεγάλο ευχαριστώ για όλα αυτά που μου προσφέρουν.

Βασιλική Καραμέρου

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

βλ.	βλέπε
ΓΕ	Γενικός Εισαγγελέας
ΓΔΜ	Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΠ	Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
επ.	επόμενα
επιμ.	επιμέλεια
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
οπ. παρ.	όπως παραπάνω
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
σελ.	σελίδα
σκ.	(αιτιολογική) σκέψη
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Συλλ.	Συλλογή
ΧΘΔΕΕ	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής

Ένωσης

CJEL	Columbia Journal of European Law
CMLRev	Common Market Law Review
EJLS	European Journal of Legal Studies
ELTE Law Journal	Eötvös Loránd University Law Journal
EUR. J. L. Reform	European Journal of Law Reform
EUR. J. MIGR. LAW	European Journal of Migration and Law
EUR. LAB. L. J.	European Labour Law Journal
EUROP. REV. PR. L.	European Review of Private Law
GA. J. INT'L & COMP. L	Georgia Journal of International and Comparative Law
IJICL	Indonesian Journal of International and Comparative Law
ILR Review	International and Labour Relations Review
JEMIE	Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe
Maastricht J. EUR. & COMP. L.	Maastricht Journal of European and Comparative Law
Santa Clara J. Int'l L	Santa Clara Journal of International Law
UCD Law Review	University College Dublin Law Review
UCLR	US-China Law Review

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ:	1
Η ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΩΣ ΑΝΑΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	1
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	3
ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	15
Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ....	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	59
Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ.....	59
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	89
ΤΟ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΕΕ	89
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	166
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	169

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ

1. Η γλώσσα

- 1.1. Η γλώσσα και η λειτουργία της
- 1.2. Χρήσεις της γλώσσας
- 1.3. Είδη γλωσσών
- 1.4. Ορισμός γλωσσικών δικαιωμάτων

2. Ορισμοί

- 2.1. Γλωσσικός σχεδιασμός και γλωσσική πολιτική
- 2.2. Η γλωσσική πολιτική της ΕΕ

3. Τα νομικά θεμέλια του γλωσσικού καθεστώτος της ΕΕ

- 3.1. Ο σεβασμός για την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία
- 3.2. Ο σεβασμός της ισότητας των Κρατών-μελών και της εθνικής τους ταυτότητας
- 3.3. Η προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα θεμελιώδη δικαιώματα πριν από τον Χάρτη
- 3.4. Το άρθρο 6 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

4. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Σύνομη παρουσίαση

- 4.1. Η ελευθερία της έκφρασης

4.2. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση

4.3. Η απαγόρευση διακρίσεων

4.3.1. Κριτήρια διάκρισης

4.3.2. Η απαγόρευση διάκρισης λόγω ιθαγένειας

4.3.3. Μη διάκριση λόγω γλώσσας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

1. Εισαγωγικά

2. Επίσημες γλώσσες της ΕΕ

2.1. Η ιδιαίτερη περίπτωση της ιρλανδικής γλώσσας

2.2. Γλώσσες σύνταξης των Συνθηκών

2.3. Αντιμετώπιση των πολύγλωσσων κειμένων

3. Η ιθαγένεια της Ένωσης και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν - Η έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας

3.1. Η θέσπιση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας

3.2. Η ισότητα των πολιτών

3.3. Η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας μέσω της ιθαγένειας

3.4. Τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιθαγένεια

3.5. Το δικαίωμα αναφοράς και το δικαίωμα έγγραφης επικοινωνίας

4. Η Ενιαία Εσωτερική Αγορά

4.1. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

4.2. Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

4.3. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΕΕ

1. Το θεσμικό σύστημα της ΕΕ

2. Το γλωσσικό καθεστώς των θεσμικών οργάνων

2.1. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - γενικά

2.2. Το γλωσσικό καθεστώς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

2.3. Το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο – γενικά

2.4. Το γλωσσικό καθεστώς του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

2.5. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή – γενικά

2.6. Το γλωσσικό καθεστώς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

2.7. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης – γενικά

2.8. Η πολυγλωσσία στη λειτουργία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2.8.1. Η γλώσσα διαδικασίας

2.8.2. Η γλώσσα εργασίας

3. Η υποχρέωση δημοσίευσης των πράξεων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ

1. Εισαγωγικά

2. Μετάφραση και νομικά προβλήματα - Η μετάφραση στην ΕΕ

2.1. Τα προβλήματα που δημιουργούνται με τη μετάφραση

2.2. Οι ιδιαιτερότητες των νομικών κειμένων και τα προβλήματα κατά τη μετάφραση

3. Τα οικονομικά προβλήματα – το κόστος της πολυγλωσσίας στην ΕΕ

4. Τα λειτουργικά προβλήματα

5. Προτάσεις – Λύσεις

5.1. Η χρήση λιγότερων γλωσσών εργασίας

5.2.1. Η χρήση μίας γλώσσας

5.2.2. Η πολυγλωσσία της ΕΕ ως ανασχετικός παράγων στην επικράτηση της αγγλικής γλώσσας στις διεθνείς σχέσεις

5.3. Η προηγμένη τεχνολογία μετάφρασης

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Αν και εξαιρετικά σημαντικό και ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για τους μελετητές του, το ζήτημα του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της εφαρμογής του σε μια διευρυνόμενη Ένωση, υπήρξε ένα θέμα, το οποίο ποτέ δεν παραγκωνίστηκε αλλά ούτε και βρέθηκε στο επίκεντρο των πολιτικών της. Βασισμένη στις αρχές της ισότητας των Κρατών-μελών και του σεβασμού της εθνικής τους ταυτότητας η Ένωση, πρόσφερε στις επίσημες γλώσσες των Κρατών-μελών της ένα ξεχωριστό κύρος εντάσσοντάς τες μεταξύ των επίσημων γλωσσών της και εξοπλίζοντας τους ομιλητές τους με μια σειρά προνομίων. Επιπλέον, φρόντισε σε συνεργασία με τα Κράτη-μέλη να αναπτύξει πολιτικές και δράσεις για την προώθηση και την προστασία τους. Ωστόσο, η γλωσσική πολυμορφία της ΕΕ έχει τα όριά της, αφού όλα τα παραπάνω ισχύουν μόνο για τις επίσημες γλώσσες που έχουν επιλέξει τα Κράτη-μέλη της, καθώς οι υπόλοιπες γλώσσες που χρησιμοποιούνται εντός των ορίων της Ένωσης βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση εφόσον δεν τους έχει δοθεί η ανάλογη προσοχή.

Αφορμή για την εκπόνηση της μελέτης αυτής αποτέλεσε ο προβληματισμός για το αν η ύπαρξη πολλών επίσημων γλωσσών στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί πλεονέκτημα ή εμπόδιο, κι αν τελικά οι λαοί της είναι 'Ενωμένοι στην πολυμορφία', σύμφωνα με το σύνθημα του 2000. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διατήρηση και διάδοση του γλωσσικού και πολιτιστικού πλούτου των Κρατών-μελών συγκαταλέγεται στις δράσεις της Ένωσης, όμως δεν είναι αυτή η κύρια αποστολή του οργανισμού. Η γλώσσα μέσα σε αυτόν χρησιμοποιείται πρωτίστως για επικοινωνία και η ΕΕ οφείλει να εξασφαλίσει την ομαλή λειτουργία της. Φαίνεται λοιπόν πως η ύπαρξη 24 επίσημων γλωσσών δημιουργεί προβλήματα κατά τη λειτουργία της στις διαδικασίες που σχετίζονται με την επικοινωνία μέσα στα όργανα, μεταξύ των οργάνων και με τους πολίτες. Ένας ακόμα παράγοντας που συνέτεινε στην εξέταση αυτού του προβληματισμού κατά την παρούσα φάση είναι το γεγονός ότι αυτή τη στιγμή ο αριθμός των επίσημων γλωσσών που συνυπάρχουν στην Ένωση είναι ο υψηλότερος στα χρονικά της, με την τελευταία επίσημη γλώσσα να εισάγεται το 2013. Αυτή η χρονική περίοδος μέχρι και σήμερα θεωρείται ότι έδωσε στην ΕΕ το περιθώριο να διαχειριστεί το ζήτημα και να υιοθετήσει τρόπους επίλυσης.

2. Η Διδακτορική Διατριβή διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια:

Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζονται η λειτουργία, τα είδη και οι χρήσεις της γλώσσας και παρουσιάζεται η γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, αναλύονται τα νομικά θεμέλια πάνω στα οποία έχει στηριχθεί το ισχύον γλωσσικό καθεστώς της, καθώς και οι διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, οι οποίες προσεγγίζουν και το ζήτημα των γλωσσών.

Το δεύτερο κεφάλαιο αποσκοπεί στην αποτύπωση της γλωσσικής πολυμορφίας στις Συνθήκες κι έτσι αναλύονται από τη μία μεριά οι γλώσσες σύνταξης των Συνθηκών και τα πολύγλωσσα κείμενα της Ένωσης, κι από την άλλη, συνδέοντας τη γλώσσα με την ιθαγένεια, πραγματεύεται τα δικαιώματα των πολιτών και τις θεμελιώδεις ελευθερίες.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσεται το γλωσσικό καθεστώς που ισχύει στα βασικά θεσμικά όργανα της ΕΕ, δηλαδή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κι ακολουθεί ανάλυση σε σχέση με τις πράξεις που δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ.

Το τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην ανάλυση των νομικών, οικονομικών και λειτουργικών προβλημάτων που δημιουργεί η πολυγλωσσία και καταλήγει στην παρουσίαση προτάσεων και πιθανών λύσεων.

Ακολουθούν τα Συμπεράσματα της μελέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ

1. Η γλώσσα

Είναι πραγματικά πολλά αυτά που μπορούν να ειπωθούν σε σχέση με τη γλώσσα, τη λειτουργία της, τις χρήσεις και τα είδη της. Λειτουργεί ως εργαλείο επικοινωνίας, βοηθάει στην αλληλεπίδραση και τη διάδοση ιδεών, συμβάλλει στη δημιουργία ενότητας και τη δημιουργία κοινής συνείδησης, και παρά τις θετικές της πτυχές, μπορεί ταυτόχρονα να λειτουργεί και σαν εμπόδιο. Το σημαντικότερο είναι, όμως, ότι συγκαταλέγεται ανάμεσα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν ένα άτομο, καθώς αποτελεί κομμάτι της ταυτότητάς του, διαμορφώνει τη σκέψη του και διευκολύνει την έκφρασή της, και είναι ο συνδετικός κρίκος με την ιστορία του, την κουλτούρα του, τις αντιλήψεις και τον τόπο του.

1.1. Η γλώσσα και η λειτουργία της

Δανειζόμενοι το μοντέλο της κοινωνιολογίας της γλώσσας, που προτείνει ο Joshua Fishman¹ το ζήτημα της γλώσσας στην κοινωνία μπορεί να χωριστεί σε τρία επίπεδα: α) το γλωσσικό περιβάλλον που περιλαμβάνει τις ατομικές γλωσσικές επαφές, β) τις γλωσσικές πολιτικές που σχετίζονται με τη χειραγώγηση της κοινωνίας μέσω της τροποποίησης των γλωσσικών χαρακτηριστικών της, και γ) το επίπεδο του γλωσσικού σχεδιασμού, ο οποίος μπορεί να οριστεί ως μια συστηματική σύνθεση κανόνων και διαδικασιών για τον έλεγχο και τη ρύθμιση της επικοινωνίας, με στόχο να κατευθύνει τη χρήση και την εξέλιξη των γλωσσών². Σύμφωνα με τον Αναστάσιο-Φοίβο Χριστίδη, ο οποίος αποσαφηνίζει την έννοια του ήθους της επικοινωνίας, «*Η γλώσσα - είτε με τη μορφή της μονογλωσσίας είτε με τη*

¹ Josh. A. Fishman, *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*, Newbury House Publishers, Rowley, Mass (US) 1972

² M. Rannut, Γλωσσικές πολιτικές: μερικές παρατηρήσεις, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), *Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην ΕΕ: όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*, Τόμος Α', Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 26-28 Μαρτίου 1997, Κέντρο Ελληνικής γλώσσας 1999, σελ. 144

μορφή της πολυγλωσσίας - ορίζει ένα ενδιάμεσο επίπεδο λειτουργίας (ή δυσλειτουργίας) των ανθρώπινων κοινοτήτων. Πέρα και πάνω από αυτό το ενδιάμεσο επίπεδο – μονόγλωσσο ή πολύγλωσσο- υπάρχει το επίπεδο της κατανόησης και της συνεννόησης»³. Επιπλέον, στο πλαίσιο της γλωσσολογίας της επαφής, η γλώσσα είναι «ένα σημαντικό δευτερεύον σύμβολο για ενυπάρχουσες αιτίες σύγκρουσης κοινωνικο-οικονομικού, πολιτικού, θρησκευτικού ή ιστορικού περιεχομένου. Μια πολιτικοοικονομική σύγκρουση είναι πιθανό να επιφέρει και γλωσσικές συγκρούσεις, φυσικές ή τεχνητές. Στην πρώτη περίπτωση μια ασθενής ομάδα αντιστέκεται στη γλωσσική της υποταγή, ενώ στη δεύτερη προσπαθεί να επιτεθεί και να κυριαρχήσει μια διεθνής γλώσσα, όπως η Αγγλική»⁴. Είναι λοιπόν κι ένα μέσο ένδειξης εξουσίας κι άσκησης πολιτικής. Αν εξετάσουμε τις πιο διαδεδομένες γλώσσες στην ΕΕ, διαπιστώνουμε τη σχέση που υπάρχει με τα ισχυρά κράτη. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σύμφωνα με το Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 243⁵, αποδεικνύεται πως οι επικρατούσες γλώσσες (με την έννοια ότι χρησιμοποιούνται είτε ως μητρικές είτε ως ξένες γλώσσες) είναι η αγγλική (με ποσοστό 51%) κι ακολουθούν η γερμανική (32%) και η γαλλική (26%). Φαίνεται ότι οι ευρωπαίοι πολίτες δε δείχνουν το ίδιο ενδιαφέρον για όλες τις γλώσσες και μάλλον επιλέγουν ορισμένες επειδή συνδέονται με ισχυρές χώρες, χρησιμοποιούνται στην τεχνολογία της πληροφορίας ή διαθέτουν μεγάλο αριθμό ομιλητών. Λαμβάνοντας υπόψη και την ιστορική αναδρομή του de Varennes⁶ φαίνεται πως διαχρονικά η γλώσσα συνδέεται με την κοινωνία, την πολιτεία, τον πλούτο, τη δύναμη, την πολιτική και την εκπαίδευση.

Επιπλέον, η γλώσσα θεωρείται για κάποιους στενά συνδεδεμένη με την εθνική ταυτότητα και τον πολιτισμό, καθώς λειτουργεί ως μέσο διάδοσης ιδεών και κουλτούρας, και συμβάλλει στη διαμόρφωση της ατομικής πολιτιστικής ταυτότητας. Η γλώσσα που χρησιμοποιεί ένα άτομο έχει άμεσο συσχετισμό με τον πολιτισμό που φέρει και μέσω της γλώσσας διαφαίνεται η πολιτιστική του ταυτότητα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Συγκεκριμένα για τον Herder⁷ αποτελεί δείκτη της εθνικής ταυτότητας, χωρίς την οποία δεν

³ Α. Φ. Χριστίδης, Στάσεις απέναντι στην πολυγλωσσία, στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 91

⁴ P. H. Nelde, Πολυγλωσσία και μικρές γλώσσες – Μειονότητες στη μελλοντική Ευρώπη, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ. σελ. 232

⁵ Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 243 «Οι Ευρωπαίοι και οι γλώσσες τους», διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_243_sum_el.pdf

⁶ F. de Varennes, Language, minorities and human rights, Kluwer Law International, the Netherlands 1996, σελ. 4-32

⁷ J. G. von Herder στο M. Strubell, Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών και ενίσχυση των ασθενών στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 162

μπορεί να υπάρξει έθνος. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του ΓΕ Darmon⁸ στην υπόθεση *Groener*⁹ «η προάσπιση της γλώσσας αποτελεί μέρος των κεφαλαίων σημασίας ζητημάτων που αφορούν το κέντρο βάρους της πολιτιστικής ταυτότητας» και «κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να προσπαθεί να εξασφαλίσει τις ειδοποιούς διαφορές της πολιτιστικής του παραδόσεως και, κατά συνέπεια, να εξασφαλίσει τα μέσα ασκήσεως της πολιτικής αυτής». Παρόμοια και το ΔΕΚ δέχθηκε ότι η Συνθήκη «δεν αντιτίθεται στην άσκηση πολιτικής που αποβλέπει στην προάσπιση και προώθηση της γλώσσας Κράτους-μέλους»¹⁰, πολιτικής που είχε ως αντικείμενο «όχι μόνο την υποστήριξη, αλλά και την προώθηση της χρήσεως της γλώσσας αυτής ως μέσου εκφράσεως της εθνικής ταυτότητας και του εθνικού πολιτισμού»¹¹. Η γλώσσα λοιπόν, όπως και άλλα στοιχεία που αποτελούν μέρος της εθνικής ταυτότητας των Κρατών-μελών, και η γλωσσική πολιτική, ενώ υπάγονται στις αρμοδιότητες των Κρατών-μελών, θα πρέπει να ενισχύονται από την Ένωση ως κομμάτι της παράδοσής της, όπως θα δούμε παρακάτω. Τέλος, θεωρείται πως η γλώσσα έχει την ιδιότητα να αποτελεί ταυτόχρονα μέσο επικοινωνίας, αλλά και «συμβολικό μέσο δήλωσης στάσης και πολιτισμικής ή εθνικής ταυτότητας», το οποίο «είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο η γλωσσική ποικιλία μέσα στα όρια μιας επικράτειας εκλαμβάνεται συνήθως –και όχι μόνον από την εξουσία- ως δείκτης μη συνοχής και ως παράγων ελλειμματικού ελέγχου της συγκεκριμένης κοινωνίας ή των ομάδων που τη συνθέτουν»¹².

1.2. Χρήσεις της γλώσσας

Η χρήση της γλώσσας μπορεί να έχει ένα πιο προσωπικό στοιχείο και να περιορίζεται σε ιδιωτικό επίπεδο ή να σχετίζεται με την πιο επίσημη δημόσια επικοινωνία. Ενώ η βασική χρήση της είναι για επικοινωνιακούς σκοπούς και καλύπτει την ανάγκη της έκφρασης, στην πρώτη περίπτωση η επικοινωνία γίνεται σε προσωπικές ή επαγγελματικές περιστάσεις, τη στιγμή που η δεύτερη περίπτωση περιλαμβάνει την επικοινωνία μεταξύ ενός ατόμου ή μιας ομάδας κι ενός οργανισμού ή μιας υπηρεσίας. Σε ένα πιο διευρυμένο διαχωρισμό της

⁸ Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Μ. Darmon, της 16^{ης} Μαΐου 1989 στην υπόθεση C-379/87, *Groener*, Συλλ. 1989

⁹ ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Νοεμβρίου 1989, υπόθεση C-379/87, *Groener*, Συλλ. 1989, σκ. 19-20

¹⁰ Υπόθεση *Groener*, σκ. 19

¹¹ Υπόθεση *Groener*, σκ. 18

¹² Β. Τοκατλίδου, Ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική. Θεωρία και πράξη στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 341

Deumert¹³ βασισμένο στον Cooper¹⁴ εντοπίζονται πολλές πιθανές χρήσεις που έχει η γλώσσα στην κοινωνία και αφορούν κυρίως τη χρήση της για επικοινωνιακούς σκοπούς ή σχετίζονται με γεωγραφικά κριτήρια και εκπαιδευτικούς σκοπούς.

A) Επίσημη χρήση: η οποία συνήθως ορίζεται συνταγματικά, και περιλαμβάνει όλους τους πολιτικούς και πολιτιστικούς σκοπούς σε επίπεδο χώρας.

B) Περιφερειακή χρήση: σε ορισμένες χώρες η επίσημη χρήση της περιορίζεται σε επίπεδο περιφέρειας ή περιοχής, τη στιγμή που στην υπόλοιπη χώρα γίνεται χρήση και άλλης γλώσσας.

Γ) Για ευρεία επικοινωνία: η γλώσσα χρησιμοποιείται ως lingua franca για ευρύτερη επικοινωνία μεταξύ ομιλητών, που δεν έχουν κοινή μητρική γλώσσα.

Δ) Διεθνής: αποτελεί μέσο επικοινωνίας στις περιπτώσεις των διπλωματικών σχέσεων, του εμπορίου ή του τουρισμού κι έχει απεριόριστο πεδίο.

Ε) Σε επίπεδο πρωτεύουσας: χρησιμοποιείται για επικοινωνία στα όρια της πρωτεύουσας σε χώρες όπου το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίκεντρο είναι η πρωτεύουσα.

Στ) Σε επίπεδο ομάδας: σε αυτήν την περίπτωση η χρήση της γλώσσας γίνεται για επικοινωνία μεταξύ των μελών μιας ομάδας, για παράδειγμα μιας φυλής ή ομάδας αλλοδαπών μεταναστών.

Ζ) Στην εκπαίδευση: χρησιμοποιείται ως μέσο διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο.

Η) Ως σχολικό μάθημα: η γλώσσα διδάσκεται ως ξεχωριστό μάθημα στην εκπαίδευση.

Θ) Ακαδημαϊκή και λόγια χρήση: χρησιμοποιείται σε ακαδημαϊκό και επιστημονικό επίπεδο.

Ι) Στη θρησκεία: η χρήση της γλώσσας γίνεται αποκλειστικά κατά τη διάρκεια του τελετουργικού συγκεκριμένης θρησκείας.

¹³ A. Deumert Language planning and policy, στο R. Meshtrie, J. Swann, A. Deumert, W.L. Leap, *Introducing Sociolinguistics*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009

¹⁴ R. L. Cooper, *Language planning and social change*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, σελ. 99-119

Κ) ΜΜΕ: είναι η γλώσσα που χρησιμοποιείται από τον τύπο, το ραδιόφωνο και την τηλεόραση.

Λ) Στην εργασία: η χρήση της γλώσσας περιορίζεται στο χώρο της εργασίας, ιδίως σε περιπτώσεις όπου συνεργάζονται αλλοδαποί εργάτες κοινής προέλευσης.

1.3. Είδη γλωσσών

Τέλος, με στόχο τον προσδιορισμό των ειδών των γλωσσών, όλα αυτά τα χρόνια έχει γίνει χρήση πολλών όρων, οι οποίοι ενίοτε σχετίζονται με το κύρος τους, τον αριθμό των ομιλητών τους, τη συχνότητα που χρησιμοποιούνται ή και την εξουσία που μπορεί να ασκούν. Έτσι, συχνά διαχωρίζονται σε μεγάλες και μικρές, συχνά χρησιμοποιούμενες και μη, κυρίαρχες και κυριαρχούμενες, συχνά διδασκόμενες και λιγότερο συχνά διδασκόμενες, ισχυρές και ασθενείς, συχνά ομιλούμενες και λιγότερο ομιλούμενες, απειλούμενες και μη. Ορισμένοι γλωσσολόγοι έχουν επίσης στραφεί στον τομέα της βιολογίας για να παραλληλίσουν την εξαφάνιση των γλωσσών με αυτή των ειδών, και να δανειστούν όρους, όπως την οικολογία της γλώσσας, ο οποίος υιοθετήθηκε από τον Haugen το 1970 κι έκτοτε έχει αναλυθεί κι από άλλους μελετητές (Haarmann, Fill, Denison, Bolinger, κ.α.), ή ακόμα και να συνδέσουν την περιβαλλοντική συνείδηση με τις απειλούμενες γλώσσες¹⁵. Με βάση την παραπάνω λογική και θεωρώντας τις γλώσσες ως ζωντανούς οργανισμούς, ο Skutnabb-Kangas¹⁶ θέτει το εξής ερώτημα: σε ένα πιθανό συσχετισμό βιοποικιλότητας και γλωσσοποικιλότητας, θα πρέπει, όπως τα βιολογικά είδη, και οι γλώσσες να έχουν συγκεκριμένη διάρκεια ζωής, στην οποία περιλαμβάνεται κι ο θάνατος; Ο «θάνατος» μιας γλώσσας επέρχεται εξαιτίας της ανθρώπινης παρέμβασης, και η ανθρώπινη παρέμβαση στην προκειμένη περίπτωση είναι η γλωσσική πολιτική που ασκείται και τα γλωσσικά δικαιώματα που δίνονται. Συνεπώς όταν ακολουθείται μια πολιτική που σέβεται και προωθεί την πολυγλωσσία και παραχωρεί δικαιώματα για να την ενισχύει, τότε «κρατάει στη ζωή» τις γλώσσες. Παρακάτω θα αναφερθούν διάφορες απόψεις γύρω από τα γλωσσικά δικαιώματα, και θα ακολουθήσει ανάλυση σε σχέση με τη γλωσσική πολιτική

¹⁵ H. Haberland, Μικρές και απειλούμενες γλώσσες. Απειλή για τη γλώσσα ή για τον ομιλητή;, στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 12-13

¹⁶ T. Skutnabb-Kangas, Γλωσσική φθορά, γλωσσικός θάνατος, γλωσσική δολοφονία – Διαφορετικά γεγονότα ή διαφορετικές ιδεολογίες; στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 76

που προαναφέρθηκε, καθώς και το σχεδιασμό, και ειδικότερα την πορεία που ακολουθεί η Ένωση αναφορικά με τα παραπάνω.

1.4. Ορισμός γλωσσικών δικαιωμάτων

Οι απόψεις για το τι ακριβώς είναι τα γλωσσικά δικαιώματα ποικίλουν ανάλογα με το αν κάνει αναφορά σε αυτά ένας νομικός, ένας κοινωνιογλωσσολόγος, ένας εκπαιδευτικός ή ένας φιλόσοφος. Παρατίθενται λοιπόν παρακάτω διάφορες απόψεις ώστε να παρουσιαστεί η έννοια των γλωσσικών δικαιωμάτων σφαιρικά. Πρώτα απ' όλα τίθεται το ερώτημα για το αν είναι αυτόνομα, *sui generis* δικαιώματα ή αν είναι παράγωγα και βασίζονται σε άλλα δικαιώματα, όπως στην απαγόρευση των διακρίσεων, και παρατίθεται η άποψη του ότι «καλύπτονται» από τους γενικούς κανόνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁷, αφού, άλλωστε, είναι στενά συνδεδεμένα με άλλα δικαιώματα, όπως την ελευθερία της έκφρασης¹⁸. Για τον de Vareennes η αλληλεπίδραση και ενίοτε οι εντάσεις μεταξύ των επίσημων γλωσσών και ορισμένων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που αφορούν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τη γλώσσα ενδέχεται να καταλήξουν σε γλωσσικά δικαιώματα¹⁹ και επιπλέον θεωρεί ότι υπάρχουν τρία διαφορετικά είδη δικαιωμάτων ή προστασίας στο διεθνές δίκαιο, τα οποία περιλαμβάνουν:

(α) την προστασία των γλωσσών που κινδυνεύουν με εξαφάνιση,

(β) την αναγνώριση των υποχρεώσεων για την προστασία και προώθηση της γλωσσικής πολυμορφίας και

(γ) την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν γλωσσικό αντίκτυπο²⁰.

Για ορισμένους είναι μια κατηγορία νέων πολιτιστικών δικαιωμάτων, τα οποία είναι συλλογικά, ενδεχόμενα να μην ανήκουν στα παραδοσιακά ανθρώπινα δικαιώματα και

¹⁷ N. N. Shuibhne, E.C. law and minority language policy: culture, citizenship and fundamental rights, Kluwer Law International, the Netherlands 2002, σελ. 195

¹⁸ F. de Vareennes, Language, minorities and human rights, *οπ. παρ.*, σελ. 33-53

¹⁹ F. de Vareennes, Hope and despair: Language rights in a multilingual world, Linguamón-UOC Chair in Multilingualism, Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona, Spain, 3 June, σελ. 22

²⁰ F. de Vareennes, The language rights of minorities in Europe: A critical look at the law and practice, στο X. Irujo & V. Miglio (eds.), Language Rights and Cultural Diversity, Center of Basque Studies, University of Nevada, Reno, Conference Paper Series, σελ. 97

τυγχάνουν λιγότερης αναγνώρισης και σεβασμού, ενώ άλλοι, οι οποίοι πιστεύουν ότι η εθνική κυριαρχία και η επίσημη γλώσσα μιας χώρας είναι πέρα από τα ανθρώπινα δικαιώματα, δεν αναγνωρίζουν τα γλωσσικά δικαιώματα στο διεθνές δίκαιο με εξαίρεση ορισμένες σχετικές συνθήκες²¹. Επιπλέον, υπάρχει και η άποψη πως γλωσσικό δικαίωμα είναι το δικαίωμα να χρησιμοποιεί κάποιος τη μητρική του γλώσσα, όχι απλά να μιλάει μια γλώσσα, αλλά τη γλώσσα που έχει ο ίδιος κληρονομήσει²². Τα γλωσσικά δικαιώματα είναι συνήθως στενά συνδεδεμένα με τα δικαιώματα των μειονοτήτων εφόσον η εθνική γλώσσα είναι και η γλώσσα της πλειοψηφίας και άλλες αρχές διέπουν τη χρήση της γλώσσας υπό κανονικές συνθήκες, όταν δηλαδή πρόκειται για τις γλώσσες της πλειοψηφίας όπου τα δικαιώματα θεωρούνται δεδομένα, ενώ οι ομιλητές μιας μειονοτικής γλώσσας μπορούν να κάνουν χρήση της γλώσσας αυτής πιο περιορισμένα²³. Τέλος, σχετίζονται με τους κανόνες που υιοθετούν οι δημόσιοι οργανισμοί λαμβάνοντας υπόψη τη χρήση της γλώσσας σε διάφορους τομείς, αφού το γλωσσικό στοιχείο εμφανίζεται άμεσα ή έμμεσα στους νόμους, κι επιπλέον προχωράει σε ένα διαχωρισμό που περιλαμβάνει δύο κατηγορίες προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων: αυτά της γλωσσικής αποδοχής με τα οποία προστατεύονται οι ομιλητές των μειονοτικών γλωσσών κι αυτά της προώθησης της γλώσσας που περιλαμβάνουν θετικά δικαιώματα²⁴.

2. Ορισμοί

2.1. Γλωσσικός σχεδιασμός και γλωσσική πολιτική

Οι όροι γλωσσικός σχεδιασμός και γλωσσική πολιτική είναι δύο νέοι σχετικά όροι που συχνά συγχέονται και χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι εξαιτίας της πρακτικής δυσκολίας που υπάρχει να αποσαφηνιστούν πλήρως οι έννοιές τους.

Ο γλωσσικός σχεδιασμός, ο οποίος προηγείται σαν όρος, χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Haugen το 1959 για να αναφερθεί στη δραστηριότητα εκπόνησης ρυθμιστικής

²¹ Οπ. παρ., σελ. 96

²² C. M. Mac Millan, Linking theory to practice: Comments on the 'constitutional protection of language', στο D. Schneiderman (ed.), Language and the state: the law and politics of identity, Centre for constitutional studies, Proceedings of the second national conference on constitutional affairs, Cowansville. QC: Les Editions Yvon Blais Inc, 1991, σελ. 61

²³ N. Shuibhne, E.C. law and minority language policy: culture, citizenship and fundamental rights, οπ. παρ. σελ. 195

²⁴ X. Arzoz, The nature of language rights, JEMIE 6 (2007) 2, by European Centre for Minority Issues, σελ. 4

ορθογραφίας, γραμματικής και λεξικού με στόχο την καθοδήγηση των συγγραφέων και των ομιλητών μιας ανομοιογενούς γλωσσικής κοινότητας, και χωρίζεται σε τέσσερα στάδια:

(α) την επιλογή συγκεκριμένης γλώσσας ή γλωσσικών τύπων για να εκπληρώσουν συγκεκριμένους σκοπούς σε μια κοινωνία,

(β) την κωδικοποίηση με στόχο τη δημιουργία συστήματος γραπτού λόγου, γραμματικής και λεξιλογίου,

3) την εξάπλωση των παραπάνω και υιοθέτησή τους από τους ομιλητές, και

(δ) τον εμπλουτισμό και την εξέλιξη της κωδικοποιημένης γλώσσας για να συμβαδίζει με τις ανάγκες επικοινωνίας της σύγχρονης κοινωνίας.

Στα επόμενα χρόνια διευρύνθηκε σαν όρος και αναλύθηκε κι από άλλους μελετητές, των οποίων ορισμένες απόψεις παρατίθενται στο έργο του Cooper²⁵ και θα αναφερθούν παρακάτω. Γλωσσικός σχεδιασμός είναι λοιπόν για τους Rubin και Jernudd²⁶ οι αλλαγές στο σύστημα του γλωσσικού κώδικα ή του προφορικού λόγου ή και των δύο, οι οποίες σχεδιάζονται από οργανισμούς που είναι υπεύθυνοι για την εκπλήρωση αυτού του σκοπού. Από άλλους δεν προσδιορίζεται ως μια ιδεολογική και αποκλειστικά γλωσσολογική διαδικασία αλλά ως πολιτικές και διοικητικές δράσεις οι οποίες επιλύουν τα γλωσσικά προβλήματα της κοινωνίας. Είναι, επιπλέον, μια εγκεκριμένη από την κυβέρνηση, μακροπρόθεσμη και συνειδητή προσπάθεια για τροποποίηση μιας γλώσσας ή αλλαγή της λειτουργίας της στην κοινωνία με σκοπό την επίλυση επικοινωνιακών προβλημάτων²⁷.

Ο Cobarrubias²⁸ περιγράφοντας τέσσερεις διαφορετικούς ιδεολογικούς μηχανισμούς, που επηρεάζουν τη διαμόρφωση του γλωσσικού σχεδιασμού, αναφέρεται στη γλωσσική αφομοίωση (linguistic assimilation), το γλωσσικό πλουραλισμό (linguistic pluralism), την εντοπιότητα (vernacularization) και τη διεθνοποίηση (internationalization), αναλύοντας

²⁵ R. L. Cooper, *Language planning and social change*, Cambridge University Press, USA 1996, σελ. 30-31

²⁶ J. Rubin & B. Jernudd, Introduction: language planning as an element in modernization, στο Rubin J. & Jernudd B. (eds.), *Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations*, The University Press of Hawaii, Honolulu 1971, σελ. xvi

²⁷ B. Weinstein, 1980, *Language planning in francophone Africa*, *Language problems and language planning*, Vol. 4(1), 1980, pp. 55-77

²⁸ J. Cobarrubias, *Ethical issues in status planning*, στο J. Cobarrubias & J. Fishman (eds.), *Progress in language planning*, Mouton, New York/Berlin 1983, σελ. 63

έτσι, έμμεσα, ορισμένες πλευρές της γλωσσικής πολιτικής. Η γλωσσική αφομοίωση περιλαμβάνει την πεποίθηση ότι όλοι, ανεξαρτήτως καταγωγής, πρέπει να μαθαίνουν την κυρίαρχη γλώσσα της κοινωνίας, όπως στην περίπτωση των ΗΠΑ, όπου εφαρμόστηκε ανάλογη πολιτική στην περίπτωση των μεταναστών που βρέθηκαν στο εσωτερικό τους. Με βάση το γλωσσικό πλουραλισμό αναγνωρίζονται περισσότερες από μία γλώσσες και οι διάφορες γλωσσικές ομάδες έχουν εξίσου το δικαίωμα να καλλιεργήσουν τις γλώσσες τους. Μπορεί να έχει διάφορες μορφές όπως για παράδειγμα να είναι ολοκληρωτικός ή τμηματικός, με την έννοια ότι σε όλους ή σε ορισμένους τομείς της ζωής γίνεται χρήση περισσότερων από μιας γλώσσας. Η ιδεολογία της εντοπιότητας σχετίζεται με την επεξεργασία και την υιοθέτηση μιας τοπικής γλώσσας ως επίσημης, ενώ η διεθνοποίηση αναφέρεται στην υιοθέτηση μιας ευρύτερα διαδεδομένης γλώσσας είτε ως επίσημης είτε για εκπαιδευτικούς και εμπορικούς σκοπούς, όπως συμβαίνει στην περίπτωση κυρίως της αγγλικής και δευτερευόντως της γαλλικής.

Όσον αφορά το αποτέλεσμα των αποφάσεων που λαμβάνονται κατά το γλωσσικό σχεδιασμό, η θέση της γλώσσας ποικίλει²⁹. Μπορεί μια γλώσσα να αποτελεί τη μόνη επίσημη γλώσσα μιας χώρας, δύο ή περισσότερες γλώσσες να είναι οι επίσημες ή μια γλώσσα να ενέχει θέση επίσημης μόνο σε τοπικό επίπεδο. Σε ορισμένες περιπτώσεις προωθείται μια γλώσσα καθώς χρησιμοποιείται από τις αρχές για συγκεκριμένους σκοπούς, ενώ δεν είναι η επίσημη, και σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να είναι απλά αποδεκτή με την έννοια ότι δεν προωθείται, αλλά ούτε περιορίζεται ή απαγορεύεται. Τέλος, ενδέχεται να απαγορεύεται μια γλώσσα ή να αποθαρρύνεται η χρήση της όταν υπάρχουν επίσημοι περιορισμοί ή κυρώσεις.

Όσον αφορά τον όρο γλωσσική πολιτική³⁰, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Fishman³¹ το 1970, ο οποίος τον συσχετίζει με τη χειραγώγηση της κοινωνίας, ενώ θεωρεί ότι ο γλωσσικός σχεδιασμός αποτελεί ουσιαστικά εφαρμογή μιας γλωσσικής πολιτικής. Για τα επόμενα χρόνια μετά την αναφορά του Fishman στη γλωσσική πολιτική, οι ερευνητές δε διαχωρίζουν με σαφήνεια τους δύο όρους μέχρι και τη δεκαετία του 80, όταν αρχίζει να

²⁹ R. Wardhaugh & J. M. Fuller, An introduction to sociolinguistics, Seventh edition, Wiley Blackwell Publishing, UK 2015, βλ. σελ. 367-387 και ειδικότερα σελ. 368-369

³⁰ Βλ. για μια αναλυτική παρουσίαση Π. Θεοφάνους, Γλωσσική πολιτική και οικονομική δραστηριότητα: η περίπτωση τριών κυπριακών επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2015, σελ. 5-18

³¹ J. Fishman, Sociolinguistics: a brief introduction, Newbury House, Rowley, Mass 1970

αναπτύσσεται περισσότερο η έννοια της γλωσσικής πολιτικής. Το 1996 οι Phillipson και Skutnabb-Kangas³² την ορίζουν ως το βαρόμετρο της ταυτότητας σε κοινοτικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο και του τρόπου με τον οποίο τα εκπαιδευτικά συστήματα και η κοινωνία στο σύνολό της ενθαρρύνουν ή υποτάσσουν συγκεκριμένες γλώσσες και συγκεκριμένες ταυτότητες. Θεωρούν επίσης ότι είναι ένας ευρύς όρος που σχετίζεται με αποφάσεις για τα δικαιώματα και την πρόσβαση στις γλώσσες, όπως και με τις λειτουργίες συγκεκριμένων γλωσσών και γλωσσικών ποικιλιών σε μια κοινότητα, οι οποίες ενδέχεται να είναι ξεκάθαρες ή συγκεκαλυμμένες. Γίνεται ακόμα αναφορά στην πολιτική που ακολουθεί μια κοινωνία στον τομέα της γλωσσικής επικοινωνίας, δηλαδή στο σύνολο των θέσεων, των αρχών και αποφάσεις που αντανακλούν τις σχέσεις της κοινότητας με το γλωσσικό της ρεπερτόριο και τις δυνατότητες επικοινωνίας που υπάρχουν. Θεωρείται, τέλος, πως η γλωσσική πολιτική είναι παρόμοια με κάθε άλλη μορφή πολιτικής και ως τέτοια προϋποθέτει την άσκηση πολιτικής δύναμης, γι' αυτό και μπορεί να είναι πετυχημένη ή αποτυχημένη.

Σύμφωνα με την Τοκατλίδου³³ σε μια συνοπτική σύγκριση των δύο όρων, «*με τον όρο γλωσσική πολιτική εννοούμε τη στάση μιας εξουσίας, κρατικής συνήθως, απέναντι στα γλωσσικά ζητήματα που εκδηλώνονται μέσα στις κοινωνικές ομάδες της επικράτειάς της, καθώς και τις αποφάσεις αυτής της εξουσίας που παίρνουν συντεταγμένη μορφή, δηλαδή τις συνταγματικές ρυθμίσεις ή τους νόμους-πλαίσια. Με τον όρο γλωσσικός σχεδιασμός εννοούμε τα συγκεκριμένα μέτρα υλοποίησης αυτών των αποφάσεων, δηλαδή τα κείμενα νομικής ισχύος που περιλαμβάνουν, υποδεικνύουν και επιβάλλουν τρόπους, διαδικασίες, όργανα και μέσα πρακτικής εφαρμογής των πολιτικών αποφάσεων*». Τέλος, σε μία άλλη προσπάθεια διάκρισης των δύο όρων γίνεται αναφορά στη γλωσσική πολιτική ως «*το σύνολο των προθέσεων, των αρχών και των στόχων που ορίζουν και καθορίζουν τη στάση μιας κοινότητας ή ενός οργανωμένου συνόλου σε θέματα γλώσσας*», ενώ στο γλωσσικό

³² R. Phillipson & T. Skutnabb-Kangas, English only worldwide or language ecology?, TESOL Quarterly 30 (3), 1996, σελ. 429-452 και ειδικότερα σελ. 432

³³ Β. Τοκατλίδου, Ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική. Θεωρία και πράξη, στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 341

σχεδιασμό ως «το σύνολο των συγκεκριμένων και πρακτικών μέτρων που λαμβάνονται με στόχο την εφαρμογή μιας γλωσσικής πολιτικής»³⁴.

2.2. Η γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η γλωσσική πολυμορφία στην ΕΕ αποτελεί μια πραγματικότητα της καθημερινής ζωής, κι έτσι η γλωσσική της πολιτική βασίζεται στο σεβασμό της πολυγλωσσίας σε όλα τα Κράτη-μέλη και στη δημιουργία ενός διαπολιτισμικού διαλόγου. «Στόχος αυτής της πολιτικής είναι να προωθήσει τη γλωσσομάθεια στην ΕΕ, να εξασφαλίσει ότι οι πολίτες έχουν πρόσβαση στην ΕΕ στη δική τους γλώσσα και να αξιοποιήσει πλήρως τη συμβολή της πολυγλωσσίας στην οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και πολιτική ανάπτυξη της ΕΕ.»³⁵. Εκτός από το σημαντικό ρόλο των γλωσσών στην καθημερινότητά της, οι γλώσσες είναι επίσης θεμελιώδους σημασίας για το σεβασμό της πολιτισμικής πολυμορφίας της Ένωσης. Ο πολιτισμός, αν και αποτελεί ένα διαφορετικό, μεγάλο κεφάλαιο, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με τη γλώσσα. Στις διατάξεις των Συνθηκών οι δύο έννοιες συχνά εμφανίζονται ταυτόχρονα, καθώς η γλώσσα αποτελεί θεμελιώδη πτυχή της πολιτισμικής ταυτότητας. Η πολιτική της πολυγλωσσίας που ασκείται από την Ένωση βοηθά επιπλέον τους πολίτες να είναι πιο ανοιχτοί στην κουλτούρα των άλλων, καθώς «η κατανόηση άλλων πολιτισμών στηρίζεται στην εκμάθηση των γλωσσών που δίνουν έκφραση σε αυτούς τους πολιτισμούς· γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η Επιτροπή δεν προωθεί τη χρήση τεχνητών γλωσσών, οι οποίες εξ' ορισμού, δεν έχουν πολιτισμικές αναφορές»³⁶.

Η πρόθεσή της Ένωσης να προστατεύσει τις γλώσσες και τον πολιτισμό της αποτυπώνεται ξεκάθαρα ακόμα από το προοίμιο της ΣΕΕ, όπου αναφέρεται ότι τα συμβαλλόμενα μέρη εμπνέονται «από την πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαραβάτων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου», επιβεβαιώνεται η προσήλωση «στις αρχές της

³⁴ Μ. Καρνολαίμου, Γλωσσική πολιτική και γλωσσικός σχεδιασμός στην Κύπρο, στο Α. Βοσκός, Δ. Γούτσος & Α. Μόζερ (επιμ.), 2010, Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 242

³⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η Ευρώπη σε εξέλιξη. Μιλώντας για την Ευρώπη. Οι γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Υπηρεσία Επίσημων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 2008, σελ. 7

³⁶ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό, σελ. 3

ελευθερίας, της δημοκρατίας και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου» κι εκφράζεται η επιθυμία να δημιουργηθούν «βαθύτερες σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των λαών» με σεβασμό στην «ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους». Το κύριο νομικό πλαίσιο πάνω στο οποίο βασίζεται η γλωσσική πολιτική της ΕΕ περιλαμβάνει τις αξίες και τις αρχές της, και συγκεκριμένα αποτελείται από το άρθρο 2 ΣΕΕ όπου δίνεται σημασία στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στην απαγόρευση των διακρίσεων και από το άρθρο 4 ΣΕΕ, στο οποίο γίνεται λόγος για τον σεβασμό στην «ισότητα των Κρατών-μελών ενώπιων των Συνθηκών καθώς και την εθνική τους ταυτότητα». Επιπλέον βασίζεται στο άρθρο 3 ΣΕΕ, το οποίο ορίζει ότι «η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας και μεριμνά για την προστασία και ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς» σε συνδυασμό με το άρθρο 165 παρ. 2 ΣΛΕΕ, όπου, μεταξύ άλλων, αναφέρει ότι «η δράση της Ένωσης έχει ως στόχο να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των Κρατών-μελών» καθώς και το άρθρο 167 ΣΛΕΕ, όπου τονίζεται ότι η Ένωση «συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των Κρατών-μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά». Τέλος, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων που απέκτησε με τη Συνθήκης της Λισαβόνας νομική ισχύ, ίση με αυτή των Συνθηκών³⁷, ορίζει ότι Ένωση δεσμεύεται να «σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία»³⁸, απαγορεύει τις διακρίσεις παραθέτοντας ορισμένα κριτήρια μεταξύ των οποίων και η γλώσσα³⁹ και παρέχει σε κάθε πρόσωπο δικαίωμα στην εκπαίδευση⁴⁰.

Η στρατηγική της Ένωσης για την πολυγλωσσία⁴¹ έχει σαν στόχο την προώθηση της κινητικότητας των εργαζόμενων, την απασχολησιμότητα και την ανάπτυξη μέσα στην κοινή αγορά εργασίας, τη δημιουργία κοινωνικής συνοχής, την ένταξη των μεταναστών και τον διαπολιτισμικό διάλογο, καθώς και την αποτελεσματική διαχείριση της πολύγλωσσης

³⁷ Άρθρο 6 ΣΕΕ

³⁸ Άρθρο 22 ΧΘΔΕΕ

³⁹ Άρθρο 21, ΧΘΔΕΕ

⁴⁰ Άρθρο 14 ΧΘΔΕΕ

⁴¹ M. Gazzola, *Research Group in Languages and Economics ("REAL" Group) Department of Education Studies of Humboldt-Universität zu Berlin and Institute for Ethnic Studies Ljubljana Slovenia*, Research for CULT Committee. European strategy for multilingualism: benefits and costs – study, Directorate General for Internal Policies. Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, 2016

επικοινωνίας σε μία υπερεθνική δημοκρατία. Ως τρόπους επίτευξης αυτών των στόχων έχει επιλέξει την προώθηση της δια βίου μάθησης των γλωσσών, και την υποστήριξη της μετάφρασης και της διερμηνείας. Η γλωσσική πολιτική της Ένωσης συνδέεται άμεσα με την παιδεία και την επαγγελματική εκπαίδευση, και με τα χρόνια έχει αναλάβει δράσεις και αναπτύξει προγράμματα για την προώθηση της πολυγλωσσίας. Μέσα στο πλαίσιο που ορίζεται για τη δράση στους τομείς της παιδείας και της επαγγελματικής εκπαίδευσης, που αποτελούν υποστηρικτικές αρμοδιότητες της Ένωσης⁴², ορίζεται ότι «η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ Κρατών-μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους», επιβεβαιώνοντας και πάλι το σεβασμό της στην πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία⁴³ και μέσα στους στόχους της αναλαμβάνει «να αναπτύξει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των Κρατών-μελών»⁴⁴. Επιπλέον, έντονη κινητικότητα προς την κατεύθυνση αυτή με προτάσεις δράσης και διαδικασίες διαβουλεύσεων υπάρχει κατά τη δεκαετία του 90 με τη Λευκή Βίβλο του 1995 με τίτλο «Εκπαίδευση, κατάρτιση και έρευνα: Διδασκαλία και μάθηση προς την κοινωνία της γνώσης», η οποία θέτει ως στόχο την επαρκή γνώση τριών ευρωπαϊκών γλωσσών από όλους τους πολίτες, κι αργότερα την Πράσινη Βίβλο του 1996 με τίτλο «Εκπαίδευση, κατάρτιση, έρευνα: Τα εμπόδια στη διακρατική κινητικότητα», όπου συμπεραίνεται ότι η εκμάθηση δύο τουλάχιστον γλωσσών έχει καταστεί προϋπόθεση ώστε να επωφεληθούν οι πολίτες από τις ευκαιρίες που τους προσφέρει η Ενιαία Εσωτερική Αγορά. Το Ψήφισμα του Συμβουλίου της 31^{ης} Μαρτίου 1995 για τη βελτίωση της ποιότητας και της διαφοροποίησης όσον αφορά την εκμάθηση και τη διδασκαλία των γλωσσών στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών συστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θέτει πολύ σημαντικούς στόχους για την πολυγλωσσία σε διάφορα επίπεδα. Συγκεκριμένα κάνει αναφορά στην προώθηση καινοτόμων μεθόδων από το σχολείο ως το πανεπιστήμιο, στη διδασκαλία σε πρώιμη παιδική ηλικία, στην προώθηση της εκμάθησης ξένων γλωσσών στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση και στην εκπαίδευση των ενηλίκων, και τέλος προτείνει μέτρα

⁴² Για τις υποστηρικτικές αρμοδιότητες της ΕΕ βλ. αναλυτικά *Μ. Κουσκουνά*, Αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Δράσεις Υποστήριξης, Συντονισμού και Συμπλήρωσης της Δράσης των Κρατών Μελών, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012

⁴³ Άρθρο 165, παρ. 1 ΣΛΕΕ

⁴⁴ Άρθρο 165, παρ. 2 ΣΛΕΕ

για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών⁴⁵. Οι στόχοι και οι δράσεις που ασκούνται μέχρι και σήμερα στο πλαίσιο της γλωσσικής πολιτικής της Ένωσης στρέφονται προς την ιδέα ότι κάθε πολίτης θα πρέπει να κατέχει δύο γλώσσες επιπλέον της μητρικής του⁴⁶. Έτσι, η Ένωση προωθεί τη διδασκαλία και την εκμάθηση ξένων γλωσσών, καθώς και την κινητικότητα των πολιτών μέσω προγραμμάτων για την εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση με στόχο κάθε πολίτης να αναπτύσσει τις βασικές γλωσσικές δεξιότητες που χρειάζεται προκειμένου να αυξήσει τις ευκαιρίες του στους τομείς της εκπαίδευσης και της απασχόλησης, και με απώτερο στόχο βέβαια τη διευκόλυνση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας *«η οποία είναι εξαιρετικά σημαντική για τη συμβίωση σε μια πολυγλωσσική και πολυπολιτισμική Ευρώπη»*⁴⁷.

Μένοντας πιστή στην προώθηση του πολιτισμού, υιοθετήθηκαν για την ονοματολογία των προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης ονόματα σημαντικών ιστορικών προσωπικοτήτων που η Ένωση αναγνωρίζει ως μέρος της ιστορίας της. Ανάμεσά τους το πρόγραμμα Socrates από τον αρχαίο Έλληνα φιλόσοφο Σωκράτη, το πρόγραμμα Erasmus από τον Ολλανδό ουμανιστή και θεολόγο Desiderius Erasmus Roterodamus και το Leonardo από τον εκπρόσωπο της ιταλικής αναγέννησης Leonardo da Vinci. Οι στόχοι των προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν και εφαρμόζονται μέσα στις τελευταίες τέσσερις περίπου δεκαετίες σχετίζονται με τις γλώσσες, την εκπαίδευση και την κατάρτιση (όπως βέβαια ορίζεται και από το άρθρο 165 παρ.2 σε συνδυασμό με το άρθρο 166 παρ.2). Πιο συγκεκριμένα ορισμένα από αυτά είναι:

- Το πρόγραμμα Socrates: Πραγματοποιήθηκε σε δύο φάσεις, χωριζόταν σε διάφορες ενέργειες και κάλυπτε την εκπαίδευση σε ένα ευρύ φάσμα από προσχολικό επίπεδο μέχρι και την εκπαίδευση ενηλίκων. Ανάμεσα στους στόχους του ήταν η εκμάθηση και προώθηση των γλωσσών, η συνεργασία των εκπαιδευτικών ινστιτούτων και η ενίσχυσή τους, η προαγωγή της κινητικότητας μαθητών και εκπαιδευτικών, η

⁴⁵ Ψήφισμα του Συμβουλίου της 31ης Μαρτίου 1995 για τη βελτίωση της ποιότητας και της διαφοροποίησης όσον αφορά την εκμάθηση και τη διδασκαλία των γλωσσών στα πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αριθ. C 207/01, της 12.8.95

⁴⁶ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Πολυγλωσσία: πλεονέκτημα για την Ευρώπη και κοινή δέσμευση, Βρυξέλλες, 18.9.2008, COM (2008) 566 τελικό

⁴⁷ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_el

ανταλλαγή πληροφοριών και η ενθάρρυνση της χρήσης νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση⁴⁸.

- Το πρόγραμμα για τη δια βίου μάθηση (Lifelong Learning): Χωρίστηκε κι αυτό σε υποπρογράμματα και στόχος του ήταν η ανάπτυξη και η ενίσχυση των ανταλλαγών, της συνεργασίας και της κινητικότητας με σκοπό τα συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης να καταστούν παγκόσμιο σημείο αναφοράς ως προς την ποιότητα σύμφωνα με τη στρατηγική της Λισαβόνας. Μέσα στους ειδικότερους στόχους του περιλαμβάνονται και πάλι η προώθηση της εκμάθησης γλωσσών και της γλωσσικής ποικιλομορφίας, ο σεβασμός για άλλους λαούς και πολιτισμούς, κι επιπλέον η ενίσχυση του ρόλου της δια βίου μάθησης στη συνειδητοποίηση της ιδιότητας του ευρωπαίου πολίτη με αναγνώριση των ευρωπαϊκών αξιών⁴⁹.
- Το πρόγραμμα Erasmus+: Είναι το ισχύον πρόγραμμα για την περίοδο 2014-2020 και συνενώνει επτά υφιστάμενα προγράμματα στους τομείς της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της νεολαίας, και για πρώτη φορά και στον αθλητισμό. Στοχεύει μεταξύ άλλων στη βελτίωση της διδασκαλίας και της εκμάθησης γλωσσών, στον εκσυγχρονισμό των συστημάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, στη βελτίωση της ποιότητας διδασκαλίας και την υποστήριξη της αριστείας στις δραστηριότητες διδασκαλίας και έρευνας για την ευρωπαϊκή ενοποίηση μεταξύ πανεπιστημιακών, σπουδαστών και πολιτών, και στη βελτίωση της απασχολησιμότητας των νέων παρέχοντάς τους τη δυνατότητα να αποκτούν δεξιότητες και γνώσεις στο εξωτερικό⁵⁰.

Ειδικότερα, ορισμένα από τα προγράμματα που συμπεριλαμβάνονται είναι το Comenius για τη σχολική εκπαίδευση, το Erasmus για την ανώτατη εκπαίδευση, το Erasmus Mundus

⁴⁸ Απόφαση αριθ. 819/95/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14^{ης} Μαρτίου 1995 για τη θέσπιση του προγράμματος κοινοτικής δράσης ΣΩΚΡΑΤΗΣ, L 087 της 20.4.1995, Απόφαση αριθ. 253/2000/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, της 24^{ης} Ιανουαρίου 2000, για τη θέσπιση του δεύτερου σταδίου του προγράμματος κοινοτικής δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης «Σωκράτης», L 028 της 3.2.2000

⁴⁹ Απόφαση αριθ. 1720/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15^{ης} Νοεμβρίου 2006, για τη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της δια βίου μάθησης, L 327/45 της 24.11.2006

⁵⁰ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση του προγράμματος «Erasmus+»: το πρόγραμμα της Ένωσης για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό και για την κατάργηση των αποφάσεων αριθ. 1719/2006/ΕΚ, 1720/2006/ΕΚ και αριθ. 1298/2008/ΕΚ Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ, L 347/50 της 20.12.2013

για τη διεθνή ανώτατη εκπαίδευση, το Leonardo da Vinci για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, και το Grundtvig για την εκπαίδευση ενηλίκων⁵¹.

Τη στιγμή που η πολυγλωσσία βρίσκεται όντως στο επίκεντρο της ΕΕ, «η γλωσσική πολιτική αποτελεί αρμοδιότητα του εκάστοτε κράτους-μέλους. Οι φορείς της ΕΕ έχουν αναλάβει ένα υποστηρικτικό ρόλο σε αυτό το πεδίο που βασίζεται στην 'αρχή της επικουρικότητας»⁵². Ο ρόλος τους είναι να προωθήσουν τόσο τη συνεργασία ανάμεσα στα Κράτη-μέλη όσο και την ευρωπαϊκή διάσταση στις εθνικές γλωσσικές πολιτικές»⁵³. Οι στόχοι της πολιτικής πολυγλωσσίας της Επιτροπής είναι η ενθάρρυνση για εκμάθηση γλωσσών, η προώθηση της γλωσσικής πολυμορφίας, η ανάπτυξη μιας υγιούς πολυγλωσσικής οικονομίας και η παροχή πρόσβασης στη νομοθεσία, τις διαδικασίες και τις πληροφορίες της ΕΕ σε διάφορες γλώσσες. «Η επίτευξη περαιτέρω προόδου εναπόκειται στα Κράτη-μέλη (είτε σε εθνικό είτε σε περιφερειακό είτε σε τοπικό επίπεδο), ωστόσο και η Επιτροπή θα καταβάλει από την πλευρά της κάθε δυνατή προσπάθεια στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας της για να αυξήσει την ευαισθητοποίηση του κοινού στο θέμα της πολυγλωσσίας και για να βελτιώσει τη συνοχή των δράσεων που αναλαμβάνονται σε διαφορετικά επίπεδα»⁵⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της γλωσσικής πολιτικής των Κρατών-μελών είναι η γλώσσα ή οι γλώσσες που θα επιλέξουν να έχουν ως επίσημες. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω η Ένωση δεν μπορεί να ασκεί την πολιτική της ανεξάρτητα από τα Κράτη-μέλη δεδομένου ότι η γλωσσική πολιτική του κάθε Κράτους-μέλους αποτελεί συστατικό στοιχείο της γενικότερης πολιτικής της ΕΕ στον τομέα των γλωσσών.

Τέλος, περιορισμένη πρόβλεψη υπάρχει σε σχέση με τις μειονοτικές (κι όχι μόνο) γλώσσες από τη μεριά της ΕΕ. Το πιο σημαντικό λοιπόν κείμενο είναι ο Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες, ο οποίος εγκρίθηκε στο πλαίσιο του Συμβουλίου

⁵¹ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, L 347/50 της 11.12.2013

⁵² Οι απόψεις ποικίλουν για το αν η αρχή της επικουρικότητας εφαρμόζεται και στις υποστηρικτικές αρμοδιότητες ή μόνο στις συντρέχουσες. Κατά τον Χρυσομάλλη, η διατύπωση του άρθρου 5 παρ. 2 ΣΕΕ εξαιρεί ρητά μόνο τις αποκλειστικές αρμοδιότητες από το πεδίο εφαρμογής της αρχής, συνεπώς μπορεί να εφαρμοστεί και στις υποστηρικτικές. Βλ. *Μ. Χρυσομάλλης*, Τα δικαιώματα των διακινούμενων σπουδαστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ στη διαμόρφωσή τους, περιοδικό *Digesta* 2015, σελ. 179. Αντίθετη άποψη υποστηρίζει η *Μ. Κουσκοιανά* (Αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Δράσεις Υποστήριξης, Συντονισμού και Συμπλήρωσης της Δράσης των Κρατών Μελών, οπ. παρ., σελ. 72)

⁵³ *G. Extra & K. Yağmur* (επιμ.), *Language rich Europe. Μια Ευρώπη της πολυγλωσσίας*. Οι τάσεις στις πολιτικές και τις πρακτικές για την πολυγλωσσία στην Ευρώπη, Cambridge University Press, 2012, σελ. 17

⁵⁴ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό, σελ. 3

της Ευρώπης. Από αυτό το κείμενο προέρχονται και οι όροι ‘περιφερειακές’ και ‘μειονοτικές’ που χρησιμοποιούνται για τον χαρακτηρισμό των γηγενών γλωσσών της Ευρώπης που δεν αποτελούν επίσημες γλώσσες στο εσωτερικό των κρατών. Απολαμβάνουν εκ των πραγμάτων μειωμένο κύρος και αναγνώριση σε σχέση με τις επίσημες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είναι κατώτερες γλώσσες. Σε αυτές περιλαμβάνονται γλώσσες μιας συγκεκριμένης περιοχής που βρίσκεται σε ένα ή περισσότερα Κράτη-μέλη, οι οποίες δε συνιστούν επίσημες γλώσσες σε χώρες της ΕΕ, όπως για παράδειγμα τα βασκικά και τα βρετονικά. Άλλη κατηγορία αποτελούν επίσης οι γλώσσες οι οποίες υφίστανται ως επίσημες σε ένα Κράτος-μέλος, αλλά χρησιμοποιούνται ως μειονοτικές σε άλλο, όπως είναι τα γερμανικά στη νότια Δανία. Υπάρχουν τέλος και οι γλώσσες εκτός εδαφικού χώρου που δε συνδέονται με κάποια περιοχή, όπως είναι η γλώσσα των Ρομά. Το δυσάρεστο είναι πως οι παραπάνω κατηγορίες δεν περιλαμβάνουν διαλέκτους και μη αυτόχθονες γλώσσες, οι οποίες γενικά «δεν έχουν επίσημο καθεστώς ή αναγνώριση στις χώρες της ΕΕ», ενώ η πολιτική της Ένωσης είναι η χρηματοδότηση των κοινοτήτων των μεταναστών για να ενσωματωθούν στις νέες χώρες⁵⁵. Σε σχέση με την προστασία των μειονοτικών γλωσσών από πλευράς της Ένωσης είναι άξια αναφοράς το Ψήφισμα του Κοινοβουλίου σχετικά με τις περιφερειακές ή λιγότερο χρησιμοποιούμενες ευρωπαϊκές γλώσσες⁵⁶ και το Ψήφισμα⁵⁷ για τις ευρωπαϊκές γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και τη γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με το οποίο καλούνται τα Κράτη-μέλη να δώσουν περισσότερη προσοχή στις απειλούμενες γλώσσες και να δεσμευτούν ότι θα προστατεύουν και θα προωθούν την πολυμορφία της γλωσσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της Ένωσης. Συνεπώς, πέρα από την όποια προστασία παρέχεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τους διεθνείς οργανισμούς, η διαφύλαξη αυτών των γλωσσών γίνεται κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο από ορισμένα Κράτη-μέλη (όπως η Ισπανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιρλανδία) και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με χρηματοδότηση στα δίκτυα NPLD (Network to Promote Linguistic Diversity), FUEN (Federal Union of European Nationalities)

⁵⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η Ευρώπη σε εξέλιξη. Μιλώντας για την Ευρώπη. Οι γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οπ. παρ., σελ. 7

⁵⁶ Regional and lesser-used languages – enlargement and cultural diversity. European Parliament Resolution with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages – the languages of the minorities in the EU – in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057 9INI), C 76 E/374, της 25.3.2004

⁵⁷ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκές γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2013 σχετικά με τις ευρωπαϊκές γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και τη γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2013/2007 (INI)), C 93/52 της 9.3.2016

και το ερευνητικό δίκτυο Mercator που ασχολούνται με τις περιφερειακές και μειονοτικές γλώσσες⁵⁸.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι η πολιτική που ακολουθεί η ΕΕ χαράσσεται με γνώμονα το σεβασμό της προς την πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία. Πως ορίζεται όμως η πολυγλωσσία της Ένωσης; Ο όρος 'πολυγλωσσία', σύμφωνα με ανακοίνωση της Επιτροπής, «*αναφέρεται τόσο στην ικανότητα ενός ατόμου να χειρίζεται πολλές γλώσσες όσο και στη συνύπαρξη διαφορετικών γλωσσικών κοινοτήτων σε μια γεωγραφική περιοχή*»⁵⁹ και το μοντέλο που εφαρμόζεται στην ΕΕ υποστηρίζει τη χρήση της μητρικής γλώσσας + δύο επιπλέον γλωσσών. Εδώ όμως το ερώτημα που εγείρεται είναι ποιες ακριβώς είναι αυτές οι γλώσσες που υποστηρίζονται. Αναφερόμενοι σε αυτό το μοντέλο συνήθως έχουμε στο μυαλό μας ότι περιλαμβάνει τη γνώση της εθνικής γλώσσας ως μητρικής και τουλάχιστον δύο 'ξένων' επίσημων γλωσσών. Δε θεωρείται όμως πολύγλωσσος κι εκείνος ο οποίος χρησιμοποιεί μία μειονοτική ή περιφερειακή γλώσσα ως μητρική, την επίσημη εθνική γλώσσα και μία επίσημη 'ξένη' γλώσσα; Ή εκείνος ο οποίος έχει την εθνική γλώσσα ως μητρική και παράλληλα γνωρίζει δύο μειονοτικές ή περιφερειακές γλώσσες της πατρίδας του ή άλλου Κράτους-μέλους ως 'ξένες'; Ή μήπως τελικά στην Ένωση επικρατεί μια συγκεκριμένη ολιγογλωσσία αντί του μοντέλου της πολυγλωσσίας που περίτρανα καυχιέται ότι προωθεί;

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στη γλωσσική πολιτική θα παραθέσω τα λόγια της Τοκατλίδου⁶⁰: «*Γενικά, η γλωσσική πολιτική εκπορεύεται από την αρχή που εκπροσωπεί την άρχουσα τάξη και ιδεολογία · προωθεί τις απόψεις για τη γλώσσα ή τις γλώσσες μιας εθνότητας ή μιας κοινωνίας, που αυτή η αρχή, δηλαδή η άρχουσα τάξη, θεωρεί 'εθνικά συμφέροντες'*». Πράγματι, η ΕΕ είναι ένας μοναδικός πολύγλωσσος οργανισμός με πολλά ξεχωριστά γνωρίσματα και ιδιαίτερο γλωσσικό καθεστώς, ο οποίος, με βάση τα παραπάνω λεγόμενα, φαίνεται να αποτελεί την 'άρχουσα τάξη' και να προωθεί τα συμφέροντά του ή αυτά των ισχυρών Κρατών-μελών του. Τα συμφέροντά του είναι εμφανή σε ορισμένες

⁵⁸ M. P. Jones, Γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών, Θεματικό Τμήμα Β: Διαρθρωτική Πολιτική και Πολιτική Συνοχής, 2013, σελ. 5-6

⁵⁹ Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό

⁶⁰ Β. Τοκατλίδου, Ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική. Θεωρία και πράξη, στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ., σελ. 341

περιπτώσεις στο γλωσσικό καθεστώς της Ένωσης και στην πολυγλωσσία που εφαρμόζει στην πράξη, τα οποία και θα αναλυθούν παρακάτω.

3. Τα νομικά θεμέλια του γλωσσικού καθεστώτος της ΕΕ

Τα βασικά θεμέλια πάνω στα οποία στηρίζει η Ένωση την πολιτική της πολυγλωσσίας είναι η δημοκρατική της φύση πάνω στην οποία εδράζεται⁶¹, η αρχή της ισότητας, ο σεβασμός του γλωσσικού και πολιτιστικού πλουραλισμού και της εθνικής ταυτότητας, και η αρχή της μη διάκρισης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λεξιλογικές επιλογές κατά την αποτύπωση των παραπάνω στις Συνθήκες. Ενώ η Ένωση «**βασίζεται** στις αξίες του [...] σεβασμού της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες»⁶², από την άλλη «**σέβεται** τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας»⁶³ και «**σέβεται** την ισότητα των Κρατών-μελών ενώπιων των Συνθηκών καθώς και την εθνική τους ταυτότητα»⁶⁴. Το πρώτο ρήμα δείχνει ξεκάθαρα τα θεμέλια πάνω στα οποία έχει οικοδομηθεί η ΕΕ, αντίθετα ο σεβασμός εμφανίζει λιγότερη ένταση σε σχέση με άλλες λέξεις που υπάρχουν στο κείμενο. Η Ένωση εξασφαλίζει πρωτίστως την ενιαία εφαρμογή του ευρωπαϊκού δικαίου, χωρίς να δίνει την ελαστικότητα στα Κράτη-μέλη να μη συμμορφώνονται στους γενικούς κανόνες επικαλούμενα εθνικές ιδιομορφίες.

3.1. Ο σεβασμός για την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία

⁶¹ Από την ήδη πλούσια βιβλιογραφία βλ. ενδεικτικά, Γ. Καλαβρός & Θ. Γεωργόπουλος, Το δίκαιο της ΕΕ. Θεσμικό δίκαιο (Τόμος Ι), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010, σελ. 102-113, Γ. Κρεμλής, Άρθρο 6, στο Γ. Κρεμλής, Ν. Χριστογιαννόπουλος & Ν. Φραγκάκης (επιμ.), Ερμηνεία κατ' άρθρο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 31-33, Μ. Κρητικός, άρθρο 2, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012, σελ. 8-11, Γ. Παπαδημητρίου, Υπερεθνικές και πολιτειακές αρχές στην ΕΕ: προς αναζήτηση μιας νέας θεσμικής ταυτότητας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2000, σελ. 15-20, Α. Σγουρίδου, Άρθρο 6 ΕΕ, στο Β. Σκουρής, Ερμηνεία Συνθηκών για την ΕΕ και την ΕΚ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 47-51, Δ. Τσάτσος, Επίμαχος έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης: μεθοδολογική συμβολή στην ερμηνεία της Συνθήκης για την ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, του ιδίου, Το αξιακό σύστημα της ΕΕ: εισαγωγή στη λειτουργία του, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ. 33-40, R. Geiger, Article 2 TEU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur (eds.), European Union Treaties. A commentary. Treaty on the European Union. Treaty on the Functioning of the European Union. Charter of Fundamental Rights of the European Union., C.H. Beck-Hart, USA 2015, σελ. 15-17, J. Molinier, Les principes fondateurs de l'Union européenne, Toulouse, Mission de recherche Droit et Justice de l'Université de Toulouse, 2004, σελ. 130-136, A. Von Bogdandy, Founding principles of EU law: a theoretical and doctrinal sketch, European Law Journal, Vol. 16, No. 2, March 2010, pp. 95-111

⁶² Άρθρο 2 ΣΕΕ

⁶³ Άρθρο 3 παρ. 3 ΣΕΕ

⁶⁴ Άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ

Σε μια ΕΕ που θεμελιώθηκε πάνω στο σύνθημα 'Ενωμένοι στην πολυμορφία' και με στόχο τη μεγαλύτερη ολοκλήρωση ανάμεσα στα Κράτη-μέλη της, η γλωσσική και πολιτιστική πολυμορφία αποτελούν κομμάτι των θεμελιωδών αξιών της. Παρ' όλο που δεν τους είχε δοθεί ιδιαίτερη έμφαση μέχρι τη συνθήκη της Λισαβόνας, θα έπρεπε πλέον να προστατευτούν εξαιτίας της γενικότερης πολιτικής για ειρήνη και ενότητα, αλλά επιπλέον επειδή προς αυτή την κατεύθυνση οδηγούσε η διαδικασία οικονομικής ενοποίησης και η οργάνωση μιας ενιαίας αγοράς. Έτσι λοιπόν, εμφανίζονται πλέον στο προοίμιο της ΣΕΕ ως πηγή έμπνευσης, και συγκαταλέγονται μεταξύ των σκοπών της με το άρθρο 3 παρ. 3 ΣΕΕ, το οποίο ορίζει ότι «η Ένωση σέβεται τον πλούτο της πολιτιστικής και γλωσσικής της πολυμορφίας». Η χρήση του όρου 'πολυμορφία' προφανώς υποδηλώνει ότι η Ένωση αποβλέπει στη διατήρηση της διαφορετικότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των γλωσσών και του πολιτισμού των Κρατών-μελών της, κι όχι στην αφομοίωσή τους. Οι στόχοι που αναγράφονται στη συγκεκριμένη παράγραφο και παρέχουν το πλαίσιο για τη χάραξη στρατηγικών και την υιοθέτηση κανονιστικών μέτρων σε συνδυασμό με την υπόσχεση για διαφύλαξη και προώθηση του γλωσσικού και πολιτιστικού πλουραλισμού «συνιστούν αναγνώριση του ιδιαίτερου ρόλου που αναμένεται να διαδραματίσουν οι ίδιες οι ευρωπαϊκές περιφέρειες στην ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη της Ευρώπης ως αυτοτελή υποκείμενα και φορείς της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»⁶⁵.

Η υποχρέωση της Ένωσης να σέβεται τη γλωσσική και πολιτιστική πολυμορφία, άλλωστε, προβλέπεται και από το άρθρο 22 του ΧΘΔΕΕ που ορίζει ότι «η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία». Σαν διάταξη δεν στοχεύει στην ενίσχυση της αρχής της μη διάκρισης και εμπεριέχει ένα περιεχόμενο λίγο ασαφές, το οποίο είναι αποτέλεσμα των πολιτικών εντάσεων που δημιουργήθηκαν κατά τη δημιουργία του Χάρτη σε σχέση με τα δικαιώματα των μειονοτήτων⁶⁶. Στην ουσία του είναι ένα άρθρο με γενικό περιεχόμενο, που διατυπώνει περισσότερο μια προτροπή προς τα ευρωπαϊκά όργανα να σέβονται τον πλουραλισμό⁶⁷, χωρίς να κατοχυρώνει συγκεκριμένο δικαίωμα για τις μειονότητες και τις γλώσσες τους. Επιπλέον, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην κατανόηση της έννοιας του σεβασμού: σε μία πιο μινιμαλιστική προσέγγιση

⁶⁵ Μ. Κρητικός, Άρθρο 2, στο Β. Χριστιανός, *οπ. παρ.*, σελ. 16

⁶⁶ R. Craufurd Smith, Article 22, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *The EU Charter of Fundamental Rights. A commentary*. C.H. Beck-Hart-Nomos, Oxford and Portland, Oregon 2014, σελ. 612

⁶⁷ Σ. Ξεφτέρη, Άρθρο 22, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.: ερμηνεία κατ' άρθρο*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015, σελ. 291

θεωρείται ότι δεν υπονοεί τίποτα παραπάνω από το γεγονός ότι θα πρέπει να δίνεται προσοχή στη γλωσσική και πολιτιστική πολυμορφία· θα μπορούσε ακόμα να θεωρηθεί ως υποχρέωση αναγνώρισης ουσιωδών δικαιωμάτων ή, λαμβάνοντας υπόψη την υποστηρικτική της έννοια, ως θετική υποχρέωση για την προώθηση της πολυγλωσσίας⁶⁸.

Πιο σημαντική, καθώς δεν αποτελεί μια γενική επιταγή, αλλά καλεί την Ένωση να αναλάβει μέτρα (αν και επιτρέπει συγκριτικά μικρή επέμβαση από τη μεριά της)⁶⁹, είναι η αναφορά του σεβασμού στην πολυγλωσσία μέσω του άρθρου 165 ΣΛΕΕ για την παιδεία. Συγκεκριμένα, «η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη παιδείας υψηλού επιπέδου, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ Κρατών-μελών και, αν αυτό απαιτείται, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη ταυτόχρονα πλήρως την αρμοδιότητα των Κρατών-μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και την πολιτιστική και γλωσσική τους πολυμορφία»⁷⁰ κι ακόμα «Η δράση της Ένωσης έχει ως στόχο να αναπτύσσει την ευρωπαϊκή διάσταση της παιδείας, μέσω ιδίως της εκμάθησης και της διάδοσης των γλωσσών των Κρατών-μελών»⁷¹. Σε πρώτη φάση η Κοινότητα δραστηριοποιήθηκε με την έκδοση Ψηφισμάτων, που διαμόρφωσαν μια νέα δυναμική για να φτάσει το 1987 στη δημιουργία εκπαιδευτικών προγραμμάτων χωρίς συγκεκριμένη διάρθρωση, κι αργότερα, το 1995, να τα εντάξει σε μεγάλες κατηγορίες που έχουν διάφορες πτυχές⁷² και να φτάσουμε σήμερα σε πληθώρα προγραμμάτων που καλύπτουν την εκπαίδευση σε όλα τα στάδιά της, από προσχολική ηλικία μέχρι κι επίπεδο ενηλίκων.

Αν και η αποτύπωση της σχετικής υποχρέωσης άργησε να εμφανιστεί στις Συνθήκες, σε νομολογιακό επίπεδο υπήρχε πολύ νωρίτερα. Ενδεικτικά, στην υπόθεση *Groener* υποστηρίχθηκε η άσκηση πολιτικής που αποσκοπούσε στην προώθηση εθνικής γλώσσας και το Δικαστήριο έκρινε ότι η απαίτηση συγκεκριμένων γλωσσικών γνώσεων δικαιολογείται εφόσον αυτή «εντάσσεται στο πλαίσιο πολιτικής προώθησης της εθνικής γλώσσας που είναι συγχρόνως η πρώτη επίσημη γλώσσα». Πιο συγκεκριμένα, ο ΓΕ Darmon

⁶⁸ Βλ. αναλυτικότερα *R. Craufurd Smith*, Article 22, στο *S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward*, οπ. παρ., σελ. 618-619, όπου και πλούσια βιβλιογραφία

⁶⁹ *A. Σκουλίκης*, Άρθρο 165, στο *B. Χριστιανός*, οπ. παρ., σελ. 821 και *E. Μουαμελετζή*, Άρθρο 149 Ε.Κ., στο *B. Σκουρής*, οπ. παρ., σελ. 1069

⁷⁰ Άρθρο 165 παρ. 1 ΣΛΕΕ

⁷¹ Άρθρο 165 παρ. 2 ΣΛΕΕ

⁷² *E. Μουαμελετζή*, Άρθρο 149 Ε.Κ., στο *B. Σκουρής*, οπ. παρ., σελ. 1070

στις προτάσεις του τόνισε ότι «Η προάσπιση της γλώσσας αποτελεί μέρος των κεφαλαιώδους σημασίας ζητημάτων που αφορούν το κέντρο βάρους της πολιτιστικής ταυτότητας» και συνέχισε «Θεωρώ ότι κάθε κράτος έχει το δικαίωμα να προσπαθεί να εξασφαλίσει τις ειδοποιούς διαφορές της πολιτιστικής του παραδόσεως και, κατά συνέπεια, να εξασφαλίσει τα μέσα ασκήσεως της πολιτικής αυτής· μέσα που αφορούν προπαντός τη δημόσια εκπαίδευση. Κάθε κράτος έχει επίσης το δικαίωμα να καθορίζει τη σημασία που επιθυμεί να προσδώσει στην πολιτιστική του κληρονομιά. Το γεγονός ότι η ιρλανδική αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα από το Σύνταγμα μαρτυρεί, εν προκειμένω τη βούληση του ιρλανδικού κράτους να προσδώσει μείζονα σημασία στην προάσπιση της κληρονομιάς αυτής.»⁷³. Φαίνεται ότι πολύ πριν εξασφαλισθεί νομοθετικά με τη θέσπιση των σχετικών διατάξεων, είχε υπάρξει προβληματισμός σε σχέση με την προάσπιση της γλωσσικής και πολιτιστικής πολυμορφίας (και με τις ανάλογες αρμοδιότητες των Κρατών-μελών και της Ένωσης), με την τελευταία να αποκτά μια θέση δίπλα στις αξίες της Ένωσης.

Έχει μεγάλο ενδιαφέρον ο τρόπος που αντιμετωπίζεται αυτή η ιδιαίτερη πολυμορφία που προάγει η Ένωση. Από τη μία μεριά, αν αντιμετωπιστεί κατάλληλα, διευκολύνει την επικοινωνία και την κινητικότητα των πολιτών, τον διαπολιτισμικό διάλογο μεταξύ των κρατών, την αρμονική συμβίωση κι ενοποίηση, την είσοδο στο χώρο της αγοράς και την εκμετάλλευση πληθώρας ευκαιριών. Σε αντίθετη περίπτωση όμως, η πολυμορφία μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο σε όλα τα παραπάνω, να ενισχύσει τις ανισότητες και να οδηγήσει σε διάσπαση.

3.2. Ο σεβασμός της ισότητας των Κρατών-μελών και της εθνικής τους ταυτότητας

Η ισότητα των Κρατών-μελών και ο σεβασμός της εθνικής τους ταυτότητας αποτελούν δύο εξαιρετικά σημαντικές αρχές στις οποίες βασίζεται η γλωσσική πολιτική που ασκείται από την Ένωση.

Η ισότητα των Κρατών-μελών, η οποία σαν έννοια συνδέεται άμεσα με ζητήματα κυριαρχίας, αποτελεί συστατικό στοιχείο σε επίπεδο ευρωπαϊκού, αλλά και διεθνούς δικαίου. Συναντάται με άμεσες ή έμμεσες αναφορές στο κείμενο της Συνθήκης της

⁷³ Προτάσεις ΓΕ Μ. Darmon στην υπόθεση Groener, σκ. 19 και 20

Λισαβόνας, αλλά και σε κείμενα που αφορούν στην ένταξη νέων μελών, καθώς και στα κριτήρια της Κοπεγχάγης όπου αξιώνεται ο σεβασμός της κυριαρχίας των άλλων χωρών και η δέσμευση για σεβασμό στις αρχές της Ένωσης. Δημιουργείται έτσι μια αλληλεπίδραση μεταξύ των χωρών, δημιουργώντας αμοιβαία δικαιώματα και υποχρεώσεις. Η Συνθήκη και οι κανόνες που συγκροτούν το δίκαιο της Ένωσης λειτουργούν είτε ως μια πολυμερής ανάθεση αρμοδιοτήτων κυριαρχίας στα υπερεθνικά όργανα είτε ως τρόπος περιορισμού της ισότητας των Κρατών-μελών σε θέματα κυριαρχίας μέσω Κανονισμών και Οδηγιών ή μέσω της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, η οποία έχει αντίκτυπο στον περιορισμό του δικαίου των Κρατών-μελών. Γίνεται βέβαια αναφορά στον περιορισμό, μιας και αυτός είναι προφανής όταν ανακύπτουν προβλήματα όπου το εθνικό συμφέρον αντιτάσσεται στην πολιτική της Ένωσης⁷⁴.

Γενικότερα, η αρχή της ισότητας εμφανίζεται στο προοίμιο της Συνθήκης μεταξύ των αξιών που αποτέλεσαν έμπνευση της ΕΕ. Ειδικότερα όμως, ορίζεται ότι «η Ένωση σέβεται την ισότητα των Κρατών-μελών ενώπιων των Συνθηκών»⁷⁵ και βάσει αυτής γίνεται η σύνδεση και με άλλα άρθρα της ΣΕΕ και της ΣΛΕΕ που σχετίζονται με την απαγόρευση των διακρίσεων, την ισότητα των πολιτών, τον πολιτισμό, τις επίσημες γλώσσες και τις γλώσσες των Συνθηκών. Η γλωσσική ισότητα των Κρατών-μελών έχει τις ρίζες της στην αρχή της ισότητας κι έτσι η επίσημη γλώσσα κάθε Κράτους-μέλους ορίζεται και ως επίσημη - και ίση σε σχέση με τις υπόλοιπες - γλώσσα της Ένωσης. Δίνεται κατ' επέκταση το δικαίωμα σε κάθε πολίτη που χρησιμοποιεί μια επίσημη γλώσσα να απολαμβάνει τα γλωσσικά του δικαιώματα σε ένα ευρύ φάσμα των λειτουργιών της Ένωσης. Ωστόσο, και στη γλωσσική πολιτική που ακολουθεί η ΕΕ φαίνεται να υπάρχει κάποιος περιορισμός και να αναδύονται και πάλι ζητήματα κυριαρχίας.

Με πρώτη αναφορά στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, συγκαταλέγεται ανάμεσα στις υποχρεώσεις της Ένωσης και ο σεβασμός της εθνικής ταυτότητας των Κρατών-μελών πιθανότατα για να υπάρξει ισορροπία μεταξύ της νεοεισαχθείσας τότε ευρωπαϊκής ταυτότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των Κρατών-μελών, αλλά και ως

⁷⁴ S. Soltysiński, The importance of the principles of equality of the EU member states and economic actors in EU law, ELTE Law Journal, 2014, σελ. 76

⁷⁵ Άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ

ανταμοιβή στα κράτη που επιδεικνύουν την πίστη τους απέναντι στην Ένωση⁷⁶. Άλλωστε η απόφαση των ευρωπαίων είναι να ενωθούν, αλλά χωρίς να αφομοιωθούν, με σκοπό τη διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Η σημασία αυτής της υποχρέωσης είναι προφανής από την πρώτη καταχώρησή της στη Συνθήκη, όπου εισάγεται ως αυτοτελής παράγραφος και λαμβάνει θέση μεταξύ άλλων αρχών, ενώ στη συνέχεια συγκεκριμενοποιείται, αποκτώντας ειδικότερα γνωρίσματα⁷⁷. Ωστόσο, υπάρχει μια ασάφεια σε σχέση με την έννοια της εθνικής ταυτότητας, καθώς προσδιορίζεται μόνο από την πολιτική και συνταγματική δομή των κρατών. Φαίνεται λοιπόν να εννοούνται η πολιτική και η πολιτιστική ταυτότητα, οι δημοκρατικές αρχές και τα μοναδικά χαρακτηριστικά του κάθε έθνους, στα οποία η Ένωση δίνει βαρύτητα όπως προκύπτει και από άλλα άρθρα της Συνθήκης. Παρ' όλα αυτά, από την πρώτη στιγμή που εμφανίστηκε η συγκεκριμένη αρχή στο κείμενό της θεωρήθηκε πως περιλαμβάνει και τον σεβασμό της γλωσσικής ταυτότητας με την αναγνώριση όλων των επίσημων γλωσσών των Κρατών-μελών ως επίσημες γλώσσες της Ένωσης, όπως ορίζεται σε άλλη διάταξη της Συνθήκης. Ωστόσο, μια συνδυασμένη ανάγνωση του άρθρου 4 παρ. 2 και του άρθρου 3 παρ. 3 ΣΕΕ οδηγεί στο συμπέρασμα ότι «ο σεβασμός του πλούτου της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας» αποσυνδέεται από την υποχρέωση σεβασμού της εθνικής ταυτότητας και αποτελεί ξεχωριστή αξία, που είναι παράμετρος του νέου προτύπου που προωθεί η Ένωση με οικονομικό και κοινωνικό χαρακτήρα, και αντικείμενο προστασίας στο πλαίσιο της Εσωτερικής Αγοράς, στην εγκαθίδρυση της οποίας αναφέρεται το άρθρο 3 παρ. 3 ΣΕΕ⁷⁸.

3.3. Η προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα θεμελιώδη δικαιώματα πριν από τον Χάρτη

Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της τότε ΕΚ και σημερινής ΕΕ, μέχρι και την υιοθέτηση του Χάρτη ήταν ελλιπής, καθώς στερούνταν το νομικό υπόβαθρο, αλλά όχι ανύπαρκτη. Τη στιγμή που οι Συνθήκες εκείνης της περιόδου αδυνατούσαν να καλύψουν το κενό της προστασίας των δικαιωμάτων, σημαντική για την καθιέρωση τους ως γενικής (άγραφης) αρχής του δικαίου και τη διαμόρφωση ενός

⁷⁶ Α. Σγουρίδου, Άρθρο 6 ΕΕ, στο Β. Σκουρής, *οπ. παρ.*, σελ. 55-56

⁷⁷ Ε. Σαγπεκίδου, *Ευρωπαϊκό δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 210-211

⁷⁸ Μ. Κουσκουνά, *οπ. παρ.*, σελ. 87

άγραφου καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων υπήρξε η συμβολή του ΔΕΚ⁷⁹. Στη συνθήκη της Ρώμης φαίνεται να γίνεται μία έμμεση αναφορά στο προοίμιο και με τη διάταξη η οποία αναφέρεται στην ίση αμοιβή μεταξύ ανδρών και γυναικών, η οποία όμως αποτελεί κομμάτι των οικονομικών μέτρων παρά της προστασίας των δικαιωμάτων⁸⁰. Οι εμπνευστές των Συνθηκών άλλωστε, πίστευαν πως η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πιο συμβατή με έναν πολιτικό οργανισμό, όπως η Ευρωπαϊκή Πολιτική Κοινότητα, παρά με ένα εργαλείο οικονομικής ολοκλήρωσης όπως η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Έτσι, στο σχέδιο της ιδρυτικής Συνθήκης αυτού του οργανισμού περιλαμβάνονταν η πρώτη Ενότητα και το πρώτο Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ, αλλά ποτέ δεν τέθηκε σε ισχύ⁸¹. Αξιόλογη επίσης προσπάθεια εκείνης της εποχής υπήρξε το 1989 η «*Διακήρυξη για τα Θεμελιώδη Δικαιώματα και Ελευθερίες*» του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η Έκθεση για τη θέσπιση ενός «*Ευρωπαϊκού Χάρτη για τα Δικαιώματα των Παιδιών*» και το Ψήφισμα για τα «*Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Ελευθερία του Τύπου*»⁸². Στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986 παρατηρείται η πρώτη εμφάνιση της προστασίας των δικαιωμάτων στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, καθώς το προοίμιο της είναι εμπνευσμένο από τη μέχρι τότε νομολογία του Δικαστηρίου⁸³. Σημαντική θα πρέπει να θεωρηθεί και η Συνθήκη του Μάαστριχτ, όπου πολλαπλασιάζονται οι αναφορές στα Προοίμια και εισάγεται το άρθρο ΣΤ, σύμφωνα με το οποίο η Ένωση δεσμεύεται να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την ΕΣΔΑ. Η σημασία αυτού του άρθρου έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί τον 'πρόγονο' του σημερινού άρθρου 6 ΣΕΕ, δίνει μια νομική διάσταση στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία κατοχυρώνεται στο πρωτογενές δίκαιο και παίρνει τη θέση της μεταξύ των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης με την ακριβέστερη κωδικοποίηση της νομολογίας του ΔΕΚ και επιβάλλει στο δικαστή την υποχρέωση της νομολογιακής διάπλασης του ενωσιακού δικαίου των θεμελιωδών δικαιωμάτων λαμβάνοντας υπόψη τις

⁷⁹ Με υποθέσεις μεταξύ των οποίων: ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Νοεμβρίου 1969, υπόθεση C-29/69, *Stauder κατά Ulm*, Συλλ. 1969, ΔΕΚ, απόφαση της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1970, υπόθεση C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, Συλλ. 1970, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Μαΐου 1974, υπόθεση C-4/73, *Nold*, Συλλ. 1974, ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Οκτωβρίου 1975, υπόθεση C-36/75, *Rutili*, Συλλ. 1975, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1979, υπόθεση C-44/79, *Hauer*, Συλλ. 1979, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Ιουλίου 1989, υπόθεση C-5/88, *Wachauf*, Συλλ. 1989, ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιουνίου 1991, υπόθεση C-260/89, *EPT*, Συλλ. 1991, ΔΕΚ, απόφαση της 4^{ης} Οκτωβρίου 1991, υπόθεση C-159/90, *Grogan*, Συλλ. 1991

⁸⁰ *E. F. Defeis*, The Treaty of Lisbon and accession of the European Union to the European Convention on Human Rights, *ILSA Journal of International and Comparative Law*, Vol. 18:2, σελ. 389

⁸¹ *Μ. Περάκης*, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015, σελ. 10, όπου και πλούσια βιβλιογραφία

⁸² *Ν. Λυμώρης*, Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2003, σελ. 13

⁸³ *Μ. Περάκης*, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, οπ. παρ., σελ. 38

κοινές συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών-Μελών⁸⁴. Παρά την αποτύπωση της προστασίας των δικαιωμάτων στις Συνθήκες, στην πράξη η προάσπισή τους δεν εξασφαλιζόταν επαρκώς εξαιτίας των περιορισμών και της έκτασης ελέγχου που δινόταν στο Δικαστήριο, το οποίο εξακολουθούσε να καλύπτει αυτό το κενό με τη νομολογία του. Η προσπάθεια της Ένωσης για την αποτελεσματικότερη προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων φαίνεται στη Συνθήκη του Άμστερνταμ, στην οποία αναγορεύονται η ελευθερία, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου σε θεμελιώδεις αρχές τις οποίες η Ένωση οφείλει να προασπίζεται. Η ελεγκτική αρμοδιότητα του Δικαστηρίου επεκτείνεται και σε άλλους τομείς, ο σεβασμός των δικαιωμάτων αποτελεί προϋπόθεση ένταξης νέου Κράτους-μέλους, αυξάνεται ο αριθμός των δικαιωμάτων και διευκρινίζεται περαιτέρω το περιεχόμενό τους. Σε όλη την πορεία της Κοινότητας/Ένωσης και παρά τη σταδιακή πρόοδο προάσπισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω των Συνθηκών, υπήρχε πάντα η ανάγκη δημιουργίας ενός καταλόγου δικαιωμάτων, οι εργασίες για την κατάρτιση του οποίου ξεκίνησαν το 2000 με τη Συνέλευση και αφού είχαν πλέον ωριμάσει οι κατάλληλες συνθήκες.

3.4. Το άρθρο 6 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Τον Δεκέμβριο του 2000 γίνεται η πανηγυρική διακήρυξη του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, την Επιτροπή και το Συμβούλιο, ο οποίος αρχικά προσαρτάται στο σχέδιο της Συνταγματικής Συνθήκης, η οποία δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ. Έτσι, στην πορεία γίνεται αντιγραφή των άρθρων 1-9 της Συνταγματικής Συνθήκης στη Συνθήκη της Λισαβόνας και ο Χάρτης τοποθετείται στο ρυθμιστικό επίπεδο των Συνθηκών με το άρθρο 6, το οποίο αποτελεί τη βασικότερη διάταξη σε σχέση με την προστασία των δικαιωμάτων. Παρά την αναγνώριση της νομικής δεσμευτικότητάς του, παρουσιάζει υποχώρηση σε σχέση με τη Συνταγματική Συνθήκη, αφού δεν ενσωματώνεται στο κείμενο της νέας Συνθήκης⁸⁵. Από τη μία μεριά, το γεγονός ότι δεν περιλαμβάνονται συνολικά οι διατάξεις του στη Συνθήκη, αλλά γίνεται παραπομπή σε αυτόν, δε θα πρέπει να θεωρηθεί ότι υποβαθμίζει την προστασία των δικαιωμάτων,

⁸⁴ Οπ. παρ., σελ. 39

⁸⁵ *M. Χρυσομάλλης*, Η Συνθήκη της Λισαβόνας και η βελτίωση της δημοκρατίας και της αποτελεσματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκδόσεις Β. Κατσαρού, Αθήνα 2010, σελ. 23

καθώς υπήρχε μια τάση επίκλησης αυτού από τα ενωσιακά πολιτικά και δικαστικά όργανα ακόμα και πριν αποκτήσει δεσμευτικό χαρακτήρα⁸⁶, ενώ ταυτόχρονα θεωρούνταν ότι θα μπορούσε να προσφέρει ερμηνευτικές κατευθύνσεις στα εθνικά δικαστήρια στις περιπτώσεις εφαρμογής μέτρων που σχετίζονται με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁸⁷. Από την άλλη μεριά βέβαια, η επιλογή της μη ενσωμάτωσης στη Συνθήκη μπορεί να θεωρηθεί ως αδύναμη λύση, διότι μαζί με την ΕΣΔΑ και τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις αποτελούν απλά κομμάτι των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, «η ένταση της δεσμευτικότητας του Χάρτη ποικίλει και υπολείπεται της ενσωμάτωσής του στις Συνθήκες» και η επιλογή αυτή, όχι μόνον δε θα ανταποκρινόταν στο στάδιο ανάπτυξης της ευρωπαϊκής ενοποίησης αλλά και «δε θα ήταν πάντως σε θέση να αναβαθμίσει την ισχύ και τη λειτουργία του Χάρτη»⁸⁸.

Με το άρθρο 6 ο Χάρτης εντάσσεται στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης αποκτώντας δεσμευτική ισχύ, προβλέπεται η μελλοντική προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ και αναγνωρίζονται ως κομμάτι των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών-μελών.

Πιο συγκεκριμένα η πρώτη παράγραφος του άρθρου εξυπηρετεί τρεις σκοπούς. *Πρώτον*, καθιστά τον Χάρτη αυτόνομη και νομικά δεσμευτική πηγή του ευρωπαϊκού δικαίου και του δίνει ανώτατη τυπική ισχύ⁸⁹. Εφόσον ο Χάρτης γίνεται ισόκυρος των Συνθηκών, το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο βασίζεται πλέον στη Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τη Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. *Δεύτερον*, δίνονται διαβεβαιώσεις για τη μη επέκταση των αρμοδιοτήτων της ΕΕ σε βάρος των εθνικών αρμοδιοτήτων, καθώς, εξαιτίας της υπεροχής που αποκτά πλέον ο Χάρτης, δημιουργείται ο φόβος της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της σε τομείς εκτός των Συνθηκών. *Τρίτον*, καθορίζεται ο γενικός κανόνας με βάση τον οποίο θα γίνεται η ερμηνεία των δικαιωμάτων, των ελευθεριών και των αρχών του Χάρτη, η οποία βέβαια

⁸⁶ *I. Κυριτσάκη*, Η προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ΕΕ, στο *Μ. Χρυσομάλλης (επιμ.) Η Συνθήκη της Λισαβόνας: θεματικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Βασ. Ν. Κατσαρού, Αθήνα 2009, σελ.41

⁸⁷ *Μ. Κρητικός*, Άρθρο 2, στο Β. Χριστιανός, οπ. παρ., σελ. 35

⁸⁸ *Γ. Παπαδημητρίου* στο *Α. Παπαδοπούλου*, Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο και ο Χάρτης: Η προδρομική σκέψη και η συμβολή του Γιώργου Παπαδημητρίου, στο *Σύνταγμα, Δημοκρατία και Πολιτειακοί Θεσμοί*. Μνήμη Γιώργου Παπαδημητρίου Ι, Επιστημονικό Συνέδριο που διοργανώθηκε στην Αθήνα στις 3-4 Ιουνίου 2010, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 201-202

⁸⁹ *Β. Τζέμος*, Εισαγωγή-Προοίμιο, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ., σελ. 11

διευκρινίζεται στα άρθρα 51-54 του προαναφερθέντος κειμένου και η δεσμευτικότητά του ενισχύεται με την επανάληψη της διατύπωσης στο άρθρο 52 παρ. 7 του Χάρτη και στο προοίμιό του. Αυτό το σύστημα των επεξηγήσεων που υιοθετείται από τον Χάρτη, παρά τις όποιες επιφυλάξεις έχουν διατυπωθεί, φαίνεται να είναι χρήσιμο στην πράξη αφού το Δικαστήριο κάνει συνεχείς αναφορές στις επεξηγήσεις για να ερμηνεύσει το εκάστοτε δικαίωμα⁹⁰. Είναι επιπλέον αξιοπρόσεκτη σε αυτή την παράγραφο η πρωτοτυπία του Χάρτη, όπου κατοχυρώνονται ταυτόχρονα δικαιώματα, ελευθερίες και γενικές αρχές και αξίες⁹¹.

Η επόμενη παράγραφος κάνει αναφορά σε ένα ζήτημα που έχει απασχολήσει την Ένωση για πολλά χρόνια: την προσχώρησή της στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 το Δικαστήριο έκρινε πως η Ένωση δεν είχε ακόμα τη δυνατότητα προσχώρησης, χωρίς συγκεκριμένη τροποποίηση των Συνθηκών, καθώς στερούνταν την ανάλογη αρμοδιότητα⁹². Ένα επιπλέον κώλυμα ήταν πως η ίδια η ΕΣΔΑ δεν ήταν τότε ανοιχτή προς υπογραφή σε διεθνείς οργανισμούς, αλλά μόνο στα μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης⁹³. Με τη μετέπειτα προσθήκη του Πρωτοκόλλου 14 στην ΕΣΔΑ, το άρθρο 6 της ΣΕΕ και το Σχέδιο Προσχώρησης της Ένωσης στην ΕΣΔΑ διαφαίνεται πως έχει ανοίξει πλέον ο δρόμος για αυτό το εγχείρημα, το οποίο θα εξελίξει και θα ενδυναμώσει την προστασία των δικαιωμάτων στην Ευρώπη, θα προωθήσει το ευρωπαϊκό σύστημα σε διεθνές επίπεδο και θα συμβάλει στην επέκταση και εμπέδωση της προστασίας των δικαιωμάτων διεθνώς⁹⁴. Από την άλλη μεριά, η διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στις δύο έννομες τάξεις, τους σκοπούς και την αυτονομία τους, καθώς και οι αρχές τους σε σχέση με την ερμηνεία και εφαρμογή των κανόνων αποτελούν τροχοπέδη. Εφόσον όμως η συνύπαρξη των δύο πηγών των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι αυτή που θα τελειοποιήσει το κανονιστικό πλαίσιο αναφοράς, θα εμπλουτίσει τα δικαιώματα και θα ενισχύσει την προστασία τους, οι

⁹⁰ *E. Πρεβεδούρου*, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης, ΕφημΔΔ 2/2011, σελ. 279-302 και ειδικά 281

⁹¹ *M. Χρυσομάλλης*, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 45-49 και σελ. 78-83

⁹² Βλ. ΔΕΚ, γνωμοδότηση της 28^{ης} Μαρτίου 1996, Γνώμη 2/94, Προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, Συλλ. 1996, *M. Περάκης*, Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ ως δομικό στοιχείο της αρχής του Κράτους Δικαίου, στο *M. Χρυσομάλλης*, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018, σελ. 54

⁹³ *E. F. Defeis*, οπ. παρ., σελ. 390-391

⁹⁴ *A. A. Σισιλιάνος*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ερμηνεία κατ' άρθρο: δικαιώματα, παραδεκτό, δίκαιη ικανοποίηση, εκτέλεση, Νομική Βιβλιοθήκη 2013, σελ. 18

συντάκτες του Χάρτη προέβλεψαν στο κείμενό του μια ρήτρα αντιστοιχίας⁹⁵ και μια ρήτρα μη υποβάθμισης⁹⁶ θέλοντας να επιτύχουν την αρμονική συνύπαρξη αυτών των κειμένων⁹⁷. Επιπλέον, είναι άξια λόγου η ερμηνεία που θα μπορούσε να δοθεί στην παραπάνω διάταξη, όπου ανάλογα με τη γλωσσική εκδοχή της, μπορεί να υπονοεί ότι επιβάλλεται στην Ένωση η υποχρέωση να πετύχει το επιθυμητό αποτέλεσμα ή είναι υποχρεωμένη να καταβάλει την ανάλογη προσπάθεια⁹⁸. Είναι αλήθεια πως η Ένωση κατέβαλε πολλές προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά το Δικαστήριο και ο ενωσιακός δικαστής σκεπτόμενος ως συνταγματικός δικαστής, αποφάσισαν να φρενάρουν αυτό το παράτολμο σχέδιο με τη Γνωμοδότηση 2/13, «προστατεύοντας το ενοποιητικό εγχείρημα από εμπόδια, που θα δημιουργούνταν από μία καλά μελετημένη μεν, αλλά ελλιπή σε δικλείδες ασφαλείας και πλημμελώς εξασφαλίζουσα την αυτονομία της ενωσιακής έννομης τάξης προσχώρηση στην ΕΣΔΑ»⁹⁹.

Στην τελευταία παράγραφο κωδικοποιείται η νομολογία που έχει διαμορφωθεί από το Δικαστήριο πριν από τη δημιουργία του Χάρτη, αφού ορίζει πως τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως κατοχυρώνονται από την ΕΣΔΑ και απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών-μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ. Τα άρθρα 52 και 53 του Χάρτη λειτουργούν συμπληρωματικά για να ρυθμίσουν τη συνδυαστική εφαρμογή των παραπάνω πηγών του δικαίου και να διευρύνουν την προστασία των δικαιωμάτων των ευρωπαϊκών πολιτών¹⁰⁰. Άλλωστε περισσότερα από τα μισά δικαιώματα του Χάρτη προστατεύονταν ήδη ως γενικές αρχές μέσα από τη νομολογία του ΔΕΚ. Σύμφωνα με τον Μ. Δ. Χρυσομάλλη¹⁰¹ «η σημαντικότερη συνέπεια του νέου

⁹⁵ Με το άρθρο 52 παρ. 3 ΧΘΔΕΕ, σύμφωνα με το οποίο «Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία».

⁹⁶ Η οποία θεμελιώνεται μέσω του άρθρου 53 ΧΘΔΕΕ, κατά το οποίο: «Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις διεθνείς συμβάσεις στις οποίες είναι μέρη η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη, και ιδίως από την ΕΣΔΑ, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών μελών».

⁹⁷ Ε. Πρεβεδούρου, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης, οπ. παρ., σελ. 296

⁹⁸ Μ. Περάκης, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, οπ. παρ., σελ. 95

⁹⁹ Μ. Περάκης, Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ ως δομικό στοιχείο της αρχής του Κράτους Δικαίου, στο Μ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπ. παρ., σελ. 56

¹⁰⁰ Ι. Κοριτσάκη, Η προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ΕΕ, στο Μ. Χρυσομάλλης (επιμ.), Η Συνθήκη της Λισαβόνας: θεματικές προσεγγίσεις, σελ. 44

¹⁰¹ Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, οπ. παρ., σελ. 96

καθεστώς είναι η ενθάρρυνση των δικαστικών αναφορών στον Χάρτη και στα προστατευόμενα από αυτόν δικαιώματα, και μια αποφασιστικότερη καθοδήγηση του Δικαστηρίου της Ένωσης κατά την εκπλήρωση της εκ του άρθρου 19 ΣΕΕ αποστολής του, όταν αυτό καλείται να αντιμετωπίσει αξιώσεις που εδράζονται στα προστατευόμενα από το Χάρτη δικαιώματα».

Παρά την εξαίρεση του Ηνωμένου Βασιλείου και της Πολωνίας από τη δεσμευτικότητα του Χάρτη σύμφωνα με το Πρωτόκολλο 30 και το γεγονός ότι μπορεί να θεωρήθηκε πως οι Ευρωπαίοι πολίτες δεν είναι επαρκώς έτοιμοι για μια Ευρώπη κοινών αξιών¹⁰², ο Χάρτης, ο οποίος θα αναλυθεί παρακάτω, παραμένει το σημαντικότερο κείμενο της ΕΕ πάνω στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

4. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Σύνομη παρουσίαση

Τα δικαιώματα που περιέχονται στον Χάρτη είναι ατομικά, πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά - το οποίο συνιστά και μία από τις καινοτομίες του¹⁰³ - ενώ τα βασικά χαρακτηριστικά που λήφθηκαν υπόψη κατά τη σύνταξή του ήταν η οικουμενικότητα και ο αδιαίρετος και δίκαιος χαρακτήρας τους¹⁰⁴. Στο προοίμιό του παρατίθενται οι στόχοι της ΕΕ για εγκαθίδρυση μιας στενότερης και ειρηνικής Ένωσης με κοινές αξίες, τις οποίες διαφυλάσσει και αναπτύσσει με σεβασμό στους πολιτισμούς, τις παραδόσεις και την εθνική ταυτότητα των Κρατών-μελών της. Περιλαμβάνει 7 κεφάλαια, τα οποία αποτελούνται από 54 άρθρα και δομούνται με βάση τις αρχές που αναφέρονται στο προοίμιο, οι οποίες είναι η αξιοπρέπεια, η ελευθερία, η ισότητα, η αλληλεγγύη, η ιθαγένεια και η δικαιοσύνη, ενώ το τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνει τις γενικές διατάξεις που είναι απαραίτητες για την αρμονική συνύπαρξη του Χάρτη με την προγενέστερη έννομη τάξη και ειδικότερα με την ΕΣΔΑ.

¹⁰² Y. Mac Dermott, Human rights and the Lisbon Treaty: consensus or conditionality?, Whittier Law Review, Vol. 31, 2009-1010

¹⁰³ C. Mac Crudden, The future of the EU Charter of Fundamental Rights, Jean Monnet Working Papers 10/2001, σελ. 17, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/01/013001.html>

¹⁰⁴ M. M. Stoica, European mechanisms for the protection of human rights. Charter of Fundamental Rights of the European Union- a historical and legal perspective, Cogito Multidisciplinary Res. J., σελ. 3

Έμπνευση και πηγή άντλησης δικαιωμάτων υπήρξαν οι συνταγματικές παραδόσεις και οι διεθνείς υποχρεώσεις των Κρατών-μελών, η νομολογία του ΔΕΚ και του ΕΔΔΑ, οι Κοινωνικοί Χάρτες και η ΕΣΔΑ. Αναφορικά με την τελευταία, με δεδομένο ότι κατοχυρώνονται αντίστοιχα δικαιώματα, ο Χάρτης τα αναπαράγει μεν, τα προσαρμόζει δε βάσει δύο κριτηρίων: του εκσυγχρονισμού και της απλοποίησης του κειμένου¹⁰⁵. Φαίνεται λοιπόν ότι ο Χάρτης υπερτερεί έναντι της ΕΣΔΑ από τη στιγμή που είναι πιο σύγχρονος, έχει εκπονηθεί στο πλαίσιο της Ένωσης και βασίζεται στις ιδιαιτερότητές της. Επιπλέον, «προορίζεται να συμπληρώσει τη Σύμβαση, παρέχοντας προστασία στις περιπτώσεις εκείνες που τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης παραβιάζουν δικαιώματα του ανθρώπου, καλύπτει με την εμβέλειά του το πεδίο εκείνο για το οποίο η Σύμβαση δεν έχει αρμοδιότητα να αναμειχθεί»¹⁰⁶. Παρά την άποψη ότι ο περιορισμός της ΕΣΔΑ σε ατομικά και πολιτικά δικαιώματα αποτελεί ένα πλεονέκτημά της αφού τα παραπάνω είναι τα μόνα που μπορούν να προστατευτούν δικαστικά¹⁰⁷, η συνύπαρξη επιπλέον κατηγοριών δικαιωμάτων στον Χάρτη αποτυπώνει την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο και την εξέλιξη των κοινωνικών αντιλήψεων σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα¹⁰⁸.

4.1. Η ελευθερία της έκφρασης

Η ελευθερία της έκφρασης ως ένα από τα ισχυρότερα θεμέλια μιας δημοκρατικής κοινωνίας προστατεύεται σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο από όλα τα δημοκρατικά κράτη. Στο πλαίσιο της ΕΕ το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης κατοχυρώνεται με το άρθρο 11 του ΧΘΔΕΕ. Χωρίς να προσδιορίζεται η έννοια της έκφρασης, θεωρείται πως περιλαμβάνει διάφορες μορφές, όπως τη δράση ή και το δικαίωμα να μη μιλήσει κάποιος. Ταυτόχρονα καλύπτει όχι μόνο το περιεχόμενο των ιδεών και των πληροφοριών που εκφράζονται, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αυτές

¹⁰⁵ Ε. Πρεβεδούρου, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης, οπ. παρ., σελ. 290

¹⁰⁶ Χ. Α. Ροζάκης, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Κλίνη του Προκρούστη ή Συμβολή στην Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση;, στο Αφιέρωμα για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, Νομικό Βήμα, Τόμος 57, Οκτώβριος 2009, Τεύχος 8, σελ. 1843

¹⁰⁷ Α. Παπαδοπούλου, Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ενωσιακή έννομη τάξη, Το Σύνταγμα 6/2001, σελ. 1267-1326, και ειδικά σελ. 1284

¹⁰⁸ Ε. Πρεβεδούρου, Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης, οπ. παρ., σελ. 296

μεταφέρονται¹⁰⁹. Έτσι, συνδέεται στενά με τη γλώσσα, αφού αυτή αποτελεί το πιο σύνηθες μέσο έκφρασης, και η ελευθερία της έκφρασης συνδέεται κατ' επέκταση με την ελευθερία της πρόσβασης στη γλώσσα¹¹⁰. Η ίδια η γλώσσα αποτελεί συστατικό στοιχείο της ελευθερίας της έκφρασης¹¹¹, ενώ και η γλωσσική πολυμορφία¹¹² μπορεί να θεωρηθεί ως ειδική εκδήλωση της έκφρασης¹¹³. Το γεγονός ότι περιλαμβάνει την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών συνεπάγεται πως αυτή η ανταλλαγή γίνεται σε γλώσσα κατανοητή. Από τη βιβλιογραφία δεν έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή για ενδεχόμενους περιορισμούς στη χρήση των γλωσσών ή για πιθανή γέννηση έμμεσων δικαιωμάτων για τις γλώσσες των μειονοτήτων ενώ και η νομολογία είναι περιορισμένη σε αυτό το θέμα¹¹⁴. Αντίθετα, η εθνική και διεθνής νομολογία έχει αντιμετωπίσει υποθέσεις, στις οποίες έχει γίνει διαχωρισμός μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας χρήσης της γλώσσας - με τις περιπτώσεις της δημόσιας χρήσης να πλειοψηφούν – και έχει θέσει περιορισμούς στην ελευθερία της έκφρασης σε συγκεκριμένη γλώσσα¹¹⁵. Στην Ένωση ανάλογες καταστάσεις έχουν αντιμετωπιστεί με την επίκληση άλλων άρθρων ή προστατεύονται μέσω διαφορετικών αρχών του ενωσιακού δικαίου κι αυτός είναι πιθανότατα ο λόγος που η νομολογία εμφανίζεται τόσο φτωχή.

4.2. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση

Σκοπός του εν λόγω δικαιώματος είναι η εξασφάλιση της δωρεάν υποχρεωτικής εκπαίδευσης, η θέσπιση της πρόσβασης στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση για τους ενήλικες, η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση των παιδιών τους σύμφωνα με τις πεποιθήσεις τους. Κατοχυρώνεται με το άρθρο 14 του ΧΘΔΕΕ και εντάσσεται στα δικαιώματα αλληλεγγύης¹¹⁶

¹⁰⁹ L. Woods, Art 11 – Freedom of expression and information, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *οπ. παρ.*, σελ. 321

¹¹⁰ M. S. Mac Dougal, H. D. Lasswell & L. Chen, *Human rights and world public order*, Yale University Press, New Haven, USA 1980, σελ. 726

¹¹¹ F. de Varenes, *Language, minorities and human rights*, *οπ. παρ.*, σελ. 33, όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹¹² Όπως εξασφαλίζεται με το άρθρο 22 του ΧΘΔΕΕ

¹¹³ L. Woods, Art 11 – Freedom of expression and information, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *οπ. παρ.*, σελ. 314 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹¹⁴ Βλ. ενδεικτικά ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Μαρτίου 2011, υπόθεση C-134/10, *Επιτροπή κατά Βελγίου*, Συλλ. 2011, ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 1997, υπόθεση C-368/95, *Familiapress*, Συλλ. 1997

¹¹⁵ Βλ. αναλυτικά F. de Varenes, *Language, minorities and human rights*, *οπ. παρ.*, σελ. 34-53

¹¹⁶ M. Χρυσομάλλης, *Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση*, *οπ. παρ.*, σελ. 94

ή στην ομάδα των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αγαθών με την έννοια ότι βοηθάει στην ένταξη του ατόμου στο κοινωνικό σύνολο κι αποτελεί επιπλέον ένα ανθρώπινο δικαίωμα καθώς είναι συνδεδεμένο με την ευημερία του κοινωνικού συνόλου και τη σωστή λειτουργία της πολιτείας¹¹⁷. Εμπνέεται από το άρθρο 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών-μελών, και συνδέεται με το άρθρο 10 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, το σημείο 15 του Κοινοτικού Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων, το άρθρο 26 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το άρθρο 13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, τα άρθρα 28 και 29 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και το άρθρο 5 της Σύμβασης της UNESCO κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση. Ωστόσο αποκτά μία άλλη διάσταση και λειτουργεί διαφορετικά μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ, αφού έχει συνδεθεί άμεσα με την οικονομική ολοκλήρωση και ειδικότερα με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και την ελευθερία εγκατάστασης, τη μη διάκριση λόγω εθνικότητας και την ευρωπαϊκή ιθαγένεια¹¹⁸. Κατά το παρελθόν το Δικαστήριο δεν έχει αναφερθεί στο εν λόγω δικαίωμα ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου, αλλά έχει εξασφαλίσει την προστασία του μέσα στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας¹¹⁹. Έτσι, στις αποφάσεις του κεντρικό ρόλο έχουν δύο κριτήρια: αν ένα πρόσωπο έχει την ιδιότητα του εργαζόμενου ή του εκπαιδευόμενου¹²⁰, με στόχο να ενθαρρυνθεί η ελεύθερη κυκλοφορία, ενώ οι όποιοι περιορισμοί και προϋποθέσεις εφαρμόζονται σύμφωνα με την Οδηγία 2004/38¹²¹. Παρ' όλα αυτά παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι, παρά τη θέση σε ισχύ του Χάρτη, το ΔΕΕ εξακολουθεί να συνδέει την προστασία του δικαιώματος με την ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή¹²².

¹¹⁷ *I. Τζιβάρας*, Άρθρο 14, στο Β. Τζέμος, Α. Βλαχογιάννης, *οπ. παρ.*, σελ. 176-177

¹¹⁸ *G. Gori*, Article 14, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *οπ. παρ.*, σελ. 402 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹¹⁹ *G. Gori*, Article 14, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *οπ. παρ.*, σελ. 421

¹²⁰ *M. Χρυσομάλλης*, Τα δικαιώματα των διακινούμενων σπουδαστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ στη διαμόρφωσή τους, *περιοδικό Digesta 2015*, σελ. 163 - 190

¹²¹ Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29^{ης} Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να

κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των Οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158 της 30.4.2004, σ. 77 έως 123)

¹²² *G. Gori*, Article 14, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, *οπ. παρ.*, σελ. 421-422

Όπως ορίζεται από τις Συνθήκες¹²³, η αρμοδιότητα στον τομέα της εκπαίδευσης ανήκει στα Κράτη-μέλη. Τονίζεται όμως ότι, παρ' όλο που το δίκαιο της Ένωσης δε θίγει την αρμοδιότητά τους όσον αφορά το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση των εκπαιδευτικών συστημάτων και της επαγγελματικής εκπαίδευσης «οφείλουν, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς τους αυτής, να τηρούν το δίκαιο της Ένωσης και, ειδικότερα, τις διατάξεις για την ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των Κρατών-μελών»¹²⁴.

Αναφορικά με τον δωρεάν χαρακτήρα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, προκύπτει από τις επεξηγήσεις του Χάρτη ότι δεν επιβάλλεται η προσφορά δωρεάν υπηρεσιών από όλα τα ιδρύματα που παρέχουν υποχρεωτική εκπαίδευση (και ειδικά από τα ιδιωτικά) κι ούτε απαγορεύεται να γίνονται επί πληρωμή ορισμένες μορφές διδασκαλίας, εφόσον το κράτος λαμβάνει μέτρα για να χορηγήσει οικονομική αντιστάθμιση. Η νομολογία που έχει διαμορφωθεί μέχρι και σήμερα σχετίζεται κατά κύριο λόγο με ενισχύσεις κι επιδόματα τα οποία χορηγούνται χωρίς διακρίσεις στους σπουδαστές Κρατών-μελών της Ένωσης¹²⁵, τέλη/δίδακτρα σπουδών αλλοδαπών φοιτητών¹²⁶, περιορισμό του αριθμού των αλλοδαπών σπουδαστών σε ορισμένα προγράμματα σπουδών¹²⁷, υποτροφίες¹²⁸ και απαγόρευση ίδρυσης σχολών και δυνατότητας απασχόλησης σε υπηκόους άλλων κρατών¹²⁹. Φυσικά συνεπάγεται ότι με τη φράση του άρθρου «Κάθε πρόσωπο», καθώς και την αρχή της μη διάκρισης, το παραπάνω δικαίωμα μπορούν να απολαμβάνουν όλοι οι πολίτες και το Δικαστήριο διασφάλιζε διαρκώς την ίση μεταχείριση των παιδιών των αλλοδαπών εργαζομένων με τα παιδιά των γηγενών, όχι μόνο στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, αλλά και σε οτιδήποτε τη διευκόλυε¹³⁰.

¹²³ Άρθρο 165 και 166 ΣΛΕΕ

¹²⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 13^{ης} Απριλίου 2010, υπόθεση C-73/08, *Bressol*, Συλλ. 2010, σκ. 28

¹²⁵ Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Ιουλίου 1974, υπόθεση C-9/74, *Donato Casagrande κατά Landeshauptstadt München*, Συλλ. 1974, ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 1988, υπόθεση C-39/86, *Lair κατά Universität Hannover*, Συλλ. 1988, ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 1988, υπόθεση C-197/86, *Brown κατά Secretary of State for Scotland*, Συλλ. 1988, ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 1989, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-389/87 και C-390/87, *Echternach κλπ κατά Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, Συλλ. 1989, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Νοεμβρίου 1990, υπόθεση C-308/89, *Di Leo κατά Land Berlin*, Συλλ. 1990, ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1992, υπόθεση C-3/90, *Bernini κατά Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, Συλλ. 1992

¹²⁶ Βλ. ενδεικτικά ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Ιουλίου 1983, υπόθεση C-152/82, *Forcheri*, Συλλ. 1983, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1985, υπόθεση C-293/83, *Gravier*, Συλλ. 1985, ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1988, υπόθεση C-263/86, *Humbel και Edel*, Συλλ. 1988

¹²⁷ Βλ. ενδεικτικά υπόθεση *Bressol*

¹²⁸ Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1988, υπόθεση C-235/87, *Matteucci*, Συλλ. 1988, ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση C-158/07, *Förster*, Συλλ. 2008

¹²⁹ Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 1988, υπόθεση C-147/86, *Επιτροπή κατά Ελλάδας*, Συλλ. 1988, ΔΕΚ, απόφαση της 2^{ης} Ιουλίου 1996, υπόθεση C-290/94, *Επιτροπή κατά Ελλάδας*, Συλλ. 1996

¹³⁰ *G. Gori*, Article 14, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, οπ. παρ., σελ. 403

Κατά το παρελθόν η εξασφάλιση του δικαιώματος και η ανάληψη δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης αποτελούσε περισσότερο συνέπεια της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς, ενώ πλέον έχει αντικατασταθεί από τα δικαιώματα που περιβάλλουν την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, η οποία αποτελεί τη θεμελιώδη ιδιότητα του κάθε πολίτη της Ένωσης¹³¹. Αρχή για την αναγνώριση των δικαιωμάτων υπέρ των διακινούμενων σπουδαστών αποτέλεσε η υπόθεση *Gravier*, ενώ στο τέλος της δεκαετίας του '90 αναπτύχθηκε μία νέα σειρά νομολογίας, η οποία, βασιζόμενη κυρίως στο θεσμό της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, ενίσχυσε και εμπλούτισε αυτά τα δικαιώματα¹³².

Τέλος, με δεδομένο ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση συνδέεται άμεσα με την εργασία και την επαγγελματική αποκατάσταση, επεκτείνεται περαιτέρω και στο δικαίωμα του ατόμου για πρόσβαση στη συνεχή και επαγγελματική κατάρτιση. Η αλήθεια είναι πως η Ένωση, παρά το γεγονός ότι δεν έχει κοινή εκπαιδευτική πολιτική και οι δράσεις περιορίζονται κατά κύριο λόγο σε επίπεδο ήπιου δικαίου (soft law)¹³³, έχει αναπτύξει και προωθεί προγράμματα όπως το Erasmus για την ανώτατη εκπαίδευση, το Leonardo da Vinci για την επαγγελματική κατάρτιση, το Comenius για τη μέση εκπαίδευση και το Grundtvig για την εκπαίδευση των ενηλίκων, όπως έχουν αναλυθεί προηγουμένως.

Από τη στιγμή που το Δικαστήριο πριν από τη θέση σε ισχύ του Χάρτη, αλλά και μετά συνηθίζει να κάνει αναφορές στην ΕΣΔΑ και στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι άξιες αναφοράς επιπλέον ορισμένες υποθέσεις του ΕΔΔΑ, οι οποίες σχετίζονται με το δικαίωμα στην εκπαίδευση, τις διακρίσεις και τη γλώσσα διδασκαλίας¹³⁴. Η υπόθεση *'Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium' v. Belgium*¹³⁵ σχετίζεται με την εκπαίδευση παιδιών γαλλόφωνων γονιών μειονότητας που κατοικεί στη Φλάνδρα του Βελγίου (η οποία αποτελεί ολλανδόφωνο κομμάτι της χώρας), όπου τα δημόσια σχολεία χρησιμοποιούν την

¹³¹ Οπ. παρ., σελ. 415

¹³² *M. Χρυσομάλλης*, Τα δικαιώματα των διακινούμενων σπουδαστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ στη διαμόρφωσή τους, οπ. παρ., σελ. 169

¹³³ *E. Κουτίδου*, Δια βίου μάθηση με όρους διαπολιτισμικότητας: ευρωπαϊκό και ελληνικό θεσμικό πλαίσιο και εφαρμογή του, ΑΠΘ 2013, σελ. 37 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹³⁴ Βλ. αναλυτικότερα *M. Paz*, The failed promise of language rights: A critique of the international language rights regime, *Harvard International Law Journal*, Vol. 54, No. 1, 2013, σελ. 182 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹³⁵ ΕΔΔΑ, απόφαση της 9/2/1967, αριθμοί αιτήσεων 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 και 2126/64, Case 'Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium' v. Belgium, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22display%22%3A%22%22%22%22languageisocode%22%3A%22ENG%22%22%22appno%22%3A%2221474/62%22%22%221677/62%22%22%221691/62%22%22%221769/63%22%22%221994/63%22%22%222126/64%22%22%22documentcollectionid%22%3A%22CHAMBER%22%22%22itemid%22%3A%22001-57524%22%7D>

ολλανδική γλώσσα, τη στιγμή που ιδιωτικά σχολεία χρησιμοποιούν τη γαλλική. Επικαλούμενοι το δικαίωμά τους να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση των παιδιών τους με βάση τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, ισχυρίστηκαν πως η μητρική γλώσσα ενός ατόμου είναι τόσο ουσιώδης όσο και οι θρησκευτικές του πεποιθήσεις, και το γεγονός ότι τα παιδιά δε λάμβαναν εκπαίδευση στα γαλλικά αλλοτριώνει την προσωπικότητά τους και την πολιτισμική τους ταυτότητα. Για το ΕΔΔΑ όμως η ερμηνεία των όρων θρησκευτικές και φιλοσοφικές δεν περιλαμβάνει τις γλωσσικές προτιμήσεις, καθώς η γλώσσα (σε αντίθεση με τις θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις) είναι μέσο επικοινωνίας, που διαφέρει από την ταυτότητα και ο στόχος της γλώσσας διδασκαλίας είναι να προωθήσει μια καλή γνώση της γλώσσας της περιοχής και να πετύχει γλωσσική ενότητα. Στην υπόθεση της Κύπρου κατά της Τουρκίας¹³⁶ γίνεται λόγος για την εκπαίδευση των ελληνοκύπριων στα σχολεία της βόρειας Κύπρου. Παρ' όλο που τα παιδιά είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν το δημοτικό σχολείο, η δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρέχονταν μόνο σε τουρκόφωνα ή αγγλόφωνα σχολεία, και σε περίπτωση που παρακολουθούσαν σχολείο στο νότιο κομμάτι υπήρχαν περιορισμοί στην επιστροφή τους στο βόρειο. Συνεπώς, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, αν και δεν υπήρχε παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση καθώς δεν ορίζεται συγκεκριμένη γλώσσα διδασκαλίας, το να συνεχιστεί η μόρφωση των παιδιών εκεί δεν ήταν ρεαλιστικό τη στιγμή που η εκπαίδευση τους είχε ήδη ξεκινήσει σε ελληνόφωνο σχολείο και δε γνώριζαν επαρκώς τις άλλες δύο γλώσσες. Τέλος, η υπόθεση *Oršuš and others v. Croatia*¹³⁷ αναφέρεται στην εκπαίδευση των Ρομά στην Κροατία και ειδικότερα στην αδυναμία τους να ενσωματωθούν στις μικτές τάξεις και να προχωρήσουν στο σχολείο. Προβάλλοντας ως εμπόδιο την ανεπάρκεια των παιδιών στην κροατική γλώσσα (η οποία αποτελεί και τη γλώσσα διδασκαλίας των σχολείων), τα διαχώρισαν από τις κοινές τάξεις και παρακολούθησαν τάξεις που αποτελούνταν μόνο από παιδιά Ρομά (παρόμοιος διαχωρισμός έγινε και στην υπόθεση¹³⁸ στην οποία τα παιδιά Ρομά απομονώθηκαν από τα παιδιά της περιοχής), ώστε να αποκτήσουν τις κατάλληλες γλωσσικές δεξιότητες και στη συνέχεια να ενταχθούν ξανά στις μικτές τάξεις. Αν και το πρόγραμμα διδασκαλίας αυτών

¹³⁶ ΕΔΔΑ, απόφαση της 9/5/2001, αριθμός αίτησης 25781/94, *Case of Cyprus v. Turkey*, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-59454%22%7D>

¹³⁷ ΕΔΔΑ, απόφαση της 16/3/2010, αριθμός αίτησης 15766/03, *Case of Oršuš and others v. Croatia*, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22%3A%22document%22%2C%22itemid%22%3A%22001-97689%22%7D>

¹³⁸ ΕΔΔΑ, απόφαση της 5/6/2008, αριθμός αίτησης 32526/05, *Υπόθεση Σαμπάνη κ.λ.π. κατά της Ελλάδος*, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-165890%22%7D>

των τάξεων ήταν διαφοροποιημένο, δεν ήταν με τέτοιο τρόπο ώστε να βοηθήσει στη γρήγορη εκμάθηση της γλώσσας. Στις δύο προαναφερθείσες υποθέσεις λοιπόν είναι εμφανές ότι η γλώσσα αντιμετωπίζεται ως τροχοπέδη για την άσκηση του δικαιώματος στην εκπαίδευση και ειδικότερα για την ίση μεταχείριση των εκπαιδευόμενων. Παρουσιάζει ενδιαφέρον, όμως, ο τρόπος αντιμετώπισης της υπόθεσης της Κροατίας σε σχέση με την υπόθεση της Τσεχίας¹³⁹. Ενώ στην πρώτη προάγεται η κυρίαρχη γλώσσα και η γλώσσα της μειονότητας αντιμετωπίζεται ως εμπόδιο στην εκπαίδευση, στη δεύτερη γίνεται αναφορά στη συνεισφορά των Ρομά στην πολιτισμική ποικιλομορφία μέσω της γλώσσας τους¹⁴⁰, στη λήψη μέτρων για την προστασία της γλώσσας, της κουλτούρας, των παραδόσεων και της ταυτότητάς τους¹⁴¹ και στην πρόταση για δίγλωσση εκπαίδευση ή εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα, βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης και προαγωγή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Τέλος, το γλωσσικό ζήτημα στην εκπαίδευση απασχόλησε το ΕΔΔΑ και στην υπόθεση Catan κ.α. κατά Μολδαβίας και Ρωσίας¹⁴², η οποία προήλθε από τρεις προσφυγές που ασκήθηκαν κατά της Δημοκρατίας της Μολδαβίας και της Ρωσικής Ομοσπονδίας από Μολδαβούς, οι οποίοι ζούσαν στην Υπερδνειστερία και φοιτούσαν σε τρία σχολεία εκεί, τα οποία έκλεισαν βίαια λόγω της γλώσσας που χρησιμοποιούνταν. Οι επίσημες γλώσσες ήταν η ρωσική, η ουκρανική και η μολδαβική, και η τελευταία έπρεπε να γράφεται με το κυριλλικό αλφάβητο, αφού το λατινικό απαγορεύονταν και οι αρχές λάμβαναν μέτρα για το κλείσιμο των σχολείων που το χρησιμοποιούσαν. Οι προσφεύγοντες στηρίχθηκαν στο γεγονός ότι αυτή η μορφή της γλώσσας δεν αναγνωριζόταν πουθενά αλλού εκτός της Υπερδνειστερίας κι ούτε χρησιμοποιούνταν από τη διοίκησή της, περιορίζοντας έτσι τις πιθανότητες να συνεχίσουν οι μαθητές στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και να απασχοληθούν μελλοντικά, κι επιπλέον στο ότι δεν έγινε σεβαστό το δικαίωμά τους για εκπαίδευση βασισμένη στις φιλοσοφικές τους πεποιθήσεις. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ τα μέτρα που λήφθηκαν συνιστούν παραβίαση των δικαιωμάτων για πρόσβαση σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, στην εκπαίδευση στην εθνική γλώσσα και στη διασφάλιση της εκπαίδευσης και διδασκαλίας των παιδιών σύμφωνα με

¹³⁹ ΕΔΔΑ, απόφαση της 13/11/2007, αριθμός αίτησης 57325/00, Case of D.H. and others v. The Czech Republic, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-83256%22%7D>

¹⁴⁰ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation No 1203 (1993) on Gypsies in Europe

¹⁴¹ Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation No 1557 (2002) on the Legal Situation of the Roma in Europe

¹⁴² ΕΔΔΑ, απόφαση της 19/10/2012, αριθμοί αιτήσεων 43370/04, 8252/05 και 18454/06, Υπόθεση Catan κ.α. κατά Μολδαβίας και Ρωσίας, διαθέσιμη: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-127530%22%7D>

τις φιλοσοφικές πεποιθήσεις των γονέων, και φαίνεται πως η πολιτική της Δημοκρατίας της Υπερδνειστερίας για τη γλώσσα είχε σκοπό να επιβάλει τη ρωσοποίηση της γλώσσας και της κουλτούρας της молδαβικής κοινότητας που ζει στην περιοχή.

Στενά συνδεδεμένη η γλώσσα με την εκπαίδευση, καθώς χωρίς να καθορίζεται η γλώσσα διεξαγωγής της εκπαίδευσης, το εν λόγω δικαίωμα δε θα είχε νόημα αν δεν υποδήλωνε το δικαίωμα μάθησης στην εθνική ή σε μία από τις εθνικές γλώσσες, αποδεικνύεται ότι άλλες φορές αποτελεί εμπόδιο ή μέσο άσκησης πολιτικής, κι άλλες αναγνωρίζεται ως κομμάτι της ταυτότητας, μέσο άσκησης πολιτισμού κι ένδειξης της υπεροχής της διαφορετικότητας μεταξύ των λαών της Ένωσης.

4.3. Η απαγόρευση διακρίσεων

Η απαγόρευση των διακρίσεων περιλαμβάνεται στις αρχές της Ένωσης¹⁴³ και κατοχυρώνεται σαν δικαίωμα με το άρθρο 21 του ΧΘΔΕΕ, ενώ βρίσκεται σε στενή συνάφεια με πολλά άλλα άρθρα, διέπει το ευρωπαϊκό και το διεθνές δίκαιο, και εμφανίζεται συχνά με σχετικές αναφορές στη νομολογία. Είναι η *«πρώτη χρονικά και θεμελιωδέστερη εξελικτικά αρχή του ενωσιακού δικαίου επί της οποίας δομήθηκαν οι πρώτες δεκαετίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»*¹⁴⁴ και παρά τον αρχικό περιορισμό της στο κριτήριο της ιθαγένειας¹⁴⁵ και τη ρύθμιση για την απαγόρευση διάκρισης μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα αμοιβής¹⁴⁶, μελλοντικά επεκτάθηκε και σε άλλα χαρακτηριστικά. Υπάρχει μεγάλη συνάφεια με την αρχή της ισότητας, η οποία απορρέει μεν από αυτήν, αλλά είναι πιο διευρυμένη σε σχέση με το στενό πλαίσιο της αρχής της μη διάκρισης. Η απαγόρευση των διακρίσεων *«αποτυπώνει τη βασική έκφραση που λαμβάνει η αρχή της ισότητας σε μία συγκεκριμένη περίπτωση»* και *«αποκρυσταλλώνει το*

¹⁴³ Όπως ορίζει το άρθρο 2 ΣΕΕ *«Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές στα κράτη μέλη εντός κοινωνίας που χαρακτηρίζεται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανοχή, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.»*, καθώς και στο άρθρο 10 ΣΛΕΕ, σύμφωνα με το οποίο *«Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της, η Ένωση επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας, ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού»*.

¹⁴⁴ Μ. Περάκης, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, οπ. παρ., σελ. 234

¹⁴⁵ Με το άρθρο 7 της Συνθήκης της Ρώμης

¹⁴⁶ Άρθρο 119 της Συνθήκης της Ρώμης

περιεχόμενό της μέσω μιας αρνητικής διατύπωσης της αρχής της ίσης μεταχείρισης»¹⁴⁷. Ανήκει στην κατηγορία των δικαιωμάτων και αρχών που περιλαμβάνονται στις Συνθήκες ή αποτελούν γενικές αρχές, οπότε ασκούνται με βάση τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται σε αυτές σύμφωνα με το άρθρο 52 του Χάρτη. Συνδέεται άμεσα με τα άρθρα 18 και 19 της ΣΛΕΕ, με τα οποία εφαρμόζεται σε αρμονία και χωρίς να διευρύνονται οι αρμοδιότητες και η ερμηνεία των διατάξεων¹⁴⁸. Σχετίζεται ακόμα με το άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, με τα άρθρα 1 και 55 του Χάρτη Ηνωμένων Εθνών, το άρθρο 2 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το άρθρο 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, το άρθρο 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, το άρθρο 2 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και τη Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων.

Σύμφωνα και με την αρχή της ισότητας, υφίσταται διάκριση όταν υπάρχει διαφορετική μεταχείριση σε δύο ίδιες καταστάσεις. Κατά κύριο λόγο από τη νομολογία, αλλά και μέσα από την ΕΣΔΑ και οδηγίες της ΕΕ για τη φυλετική ισότητα προκύπτουν δύο κατηγορίες διακρίσεων με στόχο να εξασφαλισθεί η σφαιρική προστασία αυτού του δικαιώματος: οι άμεσες και οι έμμεσες διακρίσεις. Με βάση την πρώτη θα πρέπει τα άτομα που βιώνουν όμοιες καταστάσεις να δέχονται όμοια μεταχείριση. Αντίθετα, σύμφωνα με τη δεύτερη, τα πρόσωπα που βρίσκονται σε διαφορετικές καταστάσεις θα πρέπει να τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης. Σαν έννοια τέλος, είναι δυνατό να της δοθούν τρία διαφορετικά περιεχόμενα: α) απαγόρευση γενικώς αυθαίρετων διαφοροποιήσεων (απλή επανάληψη της αρχής της ισότητας), β) απαγόρευση διαφοροποιήσεων με βάση συγκεκριμένα κριτήρια (ισχυρή εκδοχή της σύμμετρης απαγόρευσης διακρίσεων) και γ) απαγόρευση δυσμενούς μεταχείρισης συγκεκριμένων ομάδων (ασύμμετρη απαγόρευση διακρίσεων)¹⁴⁹.

4.3.1. Κριτήρια διάκρισης

¹⁴⁷ Σ. Ξεφτέρη, Άρθρο 21, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ., σελ. 281

¹⁴⁸ M. Kotzur, Article 22, 23 CFREU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ., σελ. 1083

¹⁴⁹ Σ. Κοφίνης, Η απαγόρευση των διακρίσεων, μεταξύ ισότητας και αξιοπρέπειας, ΑΠΘ 2015, σελ. 375

Η Κοινότητα κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της περιορίστηκε στην απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου και ιθαγένειας, ενώ στη συνέχεια δημιουργήθηκε η ανάγκη να γίνει αναφορά και σε επιπλέον κριτήρια. Έτσι, με βάση το άρθρο 21 του ΧΘΔΕΕ, «απαγορεύεται κάθε διάκριση ιδίως λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι παρατίθενται ενδεικτικά συγκεκριμένα κριτήρια, η χρήση της λέξης «ιδίως» υποδηλώνει ότι η απαρίθμησή τους είναι ενδεικτική και όχι εξαντλητική¹⁵⁰ και συνδυαστικά με τα άρθρα 20-26 του τίτλου Ισότητα του ΧΘΔΕΕ διακρίνεται η προσπάθεια της Ένωσης για προστασία από κάθε μορφής διάκριση.

4.3.2. Η απαγόρευση διάκρισης λόγω ιθαγένειας

Ξεχωριστά από την ενδεικτική απαρίθμηση των λόγων διάκρισης, η Ένωση απαγορεύει ειδικά κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας σύμφωνα με αυτά που προβλέπονται στις Συνθήκες κι εντός του πεδίου εφαρμογής τους. Είναι μια απαγόρευση και θεμελίωση δικαιώματος, το οποίο συμβαδίζει απόλυτα με έναν από τους πρωταρχικούς στόχους της ΕΕ για δημιουργία ενός ενιαίου χώρου κυκλοφορίας κι εξάλειψη πιθανών φραγμών. Η συγκεκριμένη απαγόρευση αντανακλά την ιδιαίτερη και μακρόχρονη πορεία της Ένωσης στο άνοιγμα των συνόρων των Κρατών-μελών της για τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας ανθρώπων, αγαθών και υπηρεσιών, και έχει υπάρξει κεντρικό σημείο για την εξέλιξη της ευρείας προστασίας των πολιτών της¹⁵¹, μη περιοριζόμενη στο επίπεδο της προστασίας μόνο, αφού έχει επεκτείνεται και στην παροχή κοινωνικών πλεονεκτημάτων και την πρόσβαση στους μηχανισμούς κοινωνικής αλληλεγγύης¹⁵². Εφαρμόζεται με την επιφύλαξη άλλων ειδικότερων διατάξεων, οι οποίες περιλαμβάνουν άμεση ή έμμεση αναφορά στην απαγόρευση των διακρίσεων με βάση το κριτήριο της ιθαγένειας. Νομολογιακά θεωρείται

¹⁵⁰ Μ. Περάκης, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, οπ. παρ., σελ. 235

¹⁵¹ C. Kilpatrick, Article 21, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, οπ. παρ., σελ. 587 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹⁵² Βλ. αναλυτικότερα Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, οπ. παρ., όπου και πλούσια βιβλιογραφία

άσκοπη η αναφορά σε αυτήν, καθώς, όπως έχει αναφερθεί στην υπόθεση *Haug-Adrion*¹⁵³, πρόκειται για μια γενική αρχή που εξειδικεύεται σε επιμέρους θέματα κι επιπλέον δε θέτει αυστηρότερες προϋποθέσεις από τις γενικές απαγορεύσεις. Γίνεται ωστόσο ταυτόχρονη επίκληση της διάταξης αυτής με τις ειδικότερες για να δοθεί έμφαση, για να γίνει περαιτέρω ερμηνεία ή να προσδιοριστούν ασάφειες, ή για επίλυση πολύ συγκεκριμένων ζητημάτων.

Συμπληρωματικά, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η διάκριση θα πρέπει να οφείλεται σε πράξεις ή παραλείψεις Κράτους-μέλους κι όχι σε διαφορετικές ρυθμίσεις μεταξύ Κρατών-μελών¹⁵⁴ και να μη σχετίζεται μόνο με εσωτερική κατάσταση ενός Κράτους-μέλους¹⁵⁵. Όταν πρόκειται για αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις «πολλές φορές δημιουργούνται 'αντίστροφες ή αρνητικές διακρίσεις' σε βάρος των ημεδαπών, που λόγω της έλλειψης αλλοδαπότητας, δεν μπορούν να απολαύσουν εντός του κράτους τους, δικαιώματα που απολαμβάνουν άλλοι ευρωπαίοι πολίτες εντός του ίδιου κράτους. Οι αντίστροφες διακρίσεις μπορούν να αρθούν μόνο με την κατάλληλη νομοθετική παρέμβαση από τις αρχές του εν λόγω κράτους»¹⁵⁶. Η αναγόρευση, ωστόσο, της ευρωπαϊκής ιθαγένειας σε θεμελιώδη ιδιότητα των Κρατών-μελών «η οποία εξασφαλίζει, εντός του *rationae materiae* πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης, την ίδια νομική μεταχείριση σε όσους εξ αυτών βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους» ανέτρεψε και αυτό το στερεότυπο, αφού αυτό έκρινε ότι κάθε εθνικό μέτρο που παρεμποδίζει και κάνει λιγότερο ελκυστική την απόλαυση ενός ενωσιακού δικαιώματος (ελεύθερη κυκλοφορία) είναι αντίθετο με το δίκαιο της Ένωσης, ακόμη και αν αφορά μια αμιγώς εσωτερική κατάσταση¹⁵⁷. Ειδικότερα στην περίπτωση της ιθαγένειας, υφίστανται άμεσες διακρίσεις σε καταστάσεις, όπου υπάρχει δυσμενέστερη μεταχείριση σε αλλοδαπό έναντι ημεδαπού ή θα πρέπει να εμπλέκεται ημεδαπός για να αναγνωρίζονται δικαιώματα αλλοδαπού. Στις έμμεσες διακρίσεις, παρ' όλο που η ιθαγένεια δεν αποτελεί το αρχικό κριτήριο, γίνεται τελικά διάκριση λόγω αυτής στις περιπτώσεις όπου προτάσσονται ως κριτήρια η γλώσσα, ο τόπος κατοικίας και ο τόπος εγκατάστασης, ή στην περίπτωση των εργαζομένων η

¹⁵³ ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1984, υπόθεση C-251/83, *Haug-Adrion*, Συλλ. 1984

¹⁵⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Ιουνίου 1978, υπόθεση C-1/78, *Kenny*, Συλλ. 1978, σκ. 18-20

¹⁵⁵ ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Ιουνίου 1997, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-64/96 και C-65/96, *Land Nordrhein-Westfalen*, Συλλ. 1997

¹⁵⁶ *M. Χρυσομάλλης*, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, *Morgan*, περιοδικό *Digesta* 2008/A, σελ. 40-64

¹⁵⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 2002, υπόθεση C-224/98, *D'Hoop*, Συλλ. 2002, σκ. 30

απόκτηση προηγούμενης επαγγελματικής εμπειρίας. Το Δικαστήριο δέχεται την τελευταία περίπτωση όταν υπάρχει αντικειμενικός λόγος, η διάκριση συνιστά κατάλληλο μέτρο και τηρείται η αρχή της αναλογικότητας¹⁵⁸. Εξαιτίας της απουσίας του διασυνοριακού στοιχείου και της συνύπαρξης του εθνικού δικαίου με την ενωσιακή έννομη τάξη σε πολλές περιπτώσεις η Ένωση αδυνατεί να αντιμετωπίσει άμεσα τα φαινόμενα της αντίστροφης διάκρισης (καταστάσεις όπου επωφελείται ο αλλοδαπός σε βάρος του ημεδαπού), ειδικότερα στις περιπτώσεις των προσώπων, κι έτσι οι κάτοικοι ενός Κράτους-μέλους δεν έχουν τη δυνατότητα να απολαύσουν τα προνόμια που απολαμβάνουν οι αλλοδαποί που ασκούν μία από τις ελευθερίες που προβλέπονται στο κράτος των ημεδαπών¹⁵⁹. Στο ζήτημα της ανάγκης ύπαρξης ή μη αλλοδαπότητας ώστε να καταπολεμηθούν οι διακρίσεις και όλοι οι πολίτες να μπορούν να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, τα επιχειρήματα του Δικαστηρίου είναι τα εξής¹⁶⁰:

- *«στον βαθμό που στους πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζεται υποχρεωτικά εντός κάθε Κράτους-μέλους η ίδια νομική μεταχείριση που ισχύει για τους υπηκόους του Κράτους-μέλους αυτού που τελούν στην ίδια κατάσταση, θα ήταν ασύμβατο προς το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας να έχουν οι πολίτες, εντός του Κράτους-μέλους του οποίου είναι υπήκοοι, λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση από ό,τι αν δεν είχαν κάνει χρήση των διευκολύνσεων που παρέχει η Συνθήκη ΕΚ στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας»¹⁶¹*
- *«εφόσον η άσκηση εκ μέρους του ευρωπαίου πολίτη δικαιώματος αναγνωριζομένου από την κοινοτική έννομη τάξη επηρεάζει το δικαίωμά τους για παροχή προβλεπόμενη από την εθνική νομοθεσία, η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να θεωρηθεί ως καθαρώς εσωτερικού χαρακτήρα και ως μη έχουσα κανένα σύνδεσμο με το κοινοτικό δίκαιο»¹⁶²*
- *«οι διευκολύνσεις που παρέχει η Συνθήκη στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας δεν θα μπορούσαν να παράγουν πλήρως τα αποτελέσματά τους αν υπάρχει*

¹⁵⁸ Υπόθεση *Bressol*

¹⁵⁹ ΔΕΚ, απόφαση της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1995, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-29/94 έως και C-35/94, *Aubertin*, Συλλ. 1995

¹⁶⁰ Βλ. αναλυτικότερα *M. Χρυσομάλλης*, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, *Morgan*, οπ. παρ.,

¹⁶¹ Υπόθεση *D'Hoop*, σκ. 30

¹⁶² ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Οκτωβρίου 2006, υπόθεση C-192/05, *Tas-Hagen και Tas*, Συλλ. 2006, σκ. 28

ενδεχόμενο να αποτραπεί ο υπήκοος Κράτους-μέλους από τη χρήση τους λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως του κράτους καταγωγής του που τον αντιμετωπίζει δυσμενώς επειδή ακριβώς επωφελήθηκε των διευκολύνσεων αυτών»¹⁶³

Επιπλέον, έχοντας θεσπίσει η Ένωση την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, διευρύνεται το εύρος εφαρμογής και «η ιδιότητα του πολίτη της Ενώσεως τείνει να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των Κρατών-μελών, η οποία εξασφαλίζει την ίδια νομική μεταχείριση σε όσους εξ αυτών βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους και υπό την επιφύλαξη των ρητά προβλεπομένων εξαιρέσεων»¹⁶⁴, το οποίο «προσέδωσε σ' αυτήν ουσιαστικό περιεχόμενο, επιτρέποντας στους ευρωπαίους να απολαύσουν καθεστώς πραγματικής ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής»¹⁶⁵. Μπορεί δηλαδή ένας πολίτης της ΕΕ, χωρίς να κάνει χρήση ειδικότερων διατάξεων της Συνθήκης, να διεκδικεί ίση μεταχείριση έχοντας την ιθαγένεια της Ένωσης. Τέλος, αποδέκτες του δικαιώματος στην ίση μεταχείριση είναι όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα αρκεί να είναι υπήκοοι Κρατών-μελών της ΕΕ, οι οποίοι μπορούν να διαμένουν εκτός τους εδάφους της ή να έχουν ταυτόχρονα και ιθαγένεια τρίτου κράτους, αλλά όχι οι υπήκοοι αποκλειστικά τρίτων χωρών.

4.3.3. Μη διάκριση λόγω γλώσσας

Η απαγόρευση των διακρίσεων σε συνδυασμό με το σεβασμό στη γλωσσική πολυμορφία¹⁶⁶ μπορούν να υποστηρίξουν τα αιτήματα των πολιτών που ανήκουν σε μειονότητες και αυτών που χρησιμοποιούν γλώσσες πέρα από τις κυρίαρχες για τη λήψη θετικών μέτρων ώστε να ασκούν τα δικαιώματά τους. Παρά το γεγονός ότι στις περιπτώσεις όπου ένα Κράτος-μέλος ή η Ένωση επιβάλλουν κανονισμούς, παρέχουν δικαιώματα ή προσφέρουν ορισμένα οφέλη στους πολίτες θα πρέπει να το κάνουν ανεξαρτήτως ιδιαίτερων χαρακτηριστικών με βάση την αρχή της ισότητας και της μη διάκρισης, υπάρχουν και καταστάσεις όπου είναι επιθυμητή ή αναπόφευκτη η διαφορετική αντιμετώπιση λόγω ενός χαρακτηριστικού και συγκεκριμένα της γλώσσας. Δεν μπορεί η Ένωση για παράδειγμα να

¹⁶³ Υπόθεση *Tas-Hagen και Tas*, σκ. 30

¹⁶⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, υπόθεση C-184/99, *Grzelczyk*, Συλλ. 2001

¹⁶⁵ Βλ. αναλυτικότερα *Μ. Χρυσομάλλης*, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, *Morgan*, οπ. παρ.,

¹⁶⁶ Άρθρο 22 ΧΘΔΕΕ

ασκεί τη δράση της σε κάθε ιδιαίτερη γλώσσα που χρησιμοποιεί καθένας από τους πολίτες της, ούτε όμως και να απαγορεύει τη χρήση ποικίλων γλωσσών όταν αυτή απαιτείται για την άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών και τη διεκδίκηση των συμφερόντων τους. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής C-566/10 P*¹⁶⁷, που σχετίζεται με την προκήρυξη διαγωνισμού για την πρόσληψη διοικητικών υπαλλήλων, η οποία δημοσιεύτηκε πλήρως σε τρεις μόνο γλώσσες (αγγλική, γαλλική, γερμανική), ενώ ακολούθησαν τροποποιητικές ανακοινώσεις σε όλες τις γλωσσικές εκδόσεις της Επίσημης Εφημερίδας της ΕΕ. Το Δικαστήριο θεώρησε ότι υπάρχει διακριτική μεταχείριση λόγω γλώσσας και, εξαιτίας της μειονεκτικής θέσης στην οποία βρέθηκαν ορισμένοι εκ των υποψηφίων, έκρινε την παραβίαση με βάση τον περιορισμό που προκύπτει από τη δημοσίευση σε ορισμένες μόνο γλώσσες. Στην ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και οι προτάσεις της ΓΕ Kokott¹⁶⁸, σύμφωνα με την οποία «Ο Κανονισμός 1/58, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος των οργάνων, εκδόθηκε από το Συμβούλιο κατ' εφαρμογή του άρθρου 290 ΕΚ. Το άρθρο 6 του εν λόγω Κανονισμού επιτρέπει ρητώς στα όργανα να καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής του γλωσσικού καθεστώτος με τους εσωτερικούς Κανονισμούς, αρμοδιότητα κατά την άσκηση της οποίας θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να τους αναγνωρίζεται ορισμένη λειτουργική αυτοτέλεια, προκειμένου να εξασφαλίζεται η εύρυθμη λειτουργία τους.», «Κατά το άρθρο 290 ΕΚ, το γλωσσικό καθεστώς των οργάνων της Ένωσης καθορίζεται από το Συμβούλιο ομοφώνως. Ο Κανονισμός 1/58 εκδόθηκε πράγματι κατ' αυτόν τον τρόπο. Κατά το άρθρο 1 του Κανονισμού, οι επίσημες γλώσσες της ΕΕ είναι συγχρόνως και γλώσσες εργασίας των οργάνων της. Δυνάμει δε του άρθρου 6 του Κανονισμού, τα όργανα της ΕΕ δύνανται να καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής του γλωσσικού καθεστώτος με τους εσωτερικούς Κανονισμούς τους.» και «Όπως ορθώς τονίζει η Ιταλία, η προκήρυξη διαγωνισμού δεν συνιστά εσωτερικό Κανονισμό ή παρόμοια νομική πράξη. Κατά συνέπεια, το άρθρο 6 του Κανονισμού 1/58 δεν αποτελεί την κατάλληλη βάση για τη διεξαγωγή των επίμαχων διαγωνισμών.». Επιπλέον, σε σχέση με την αρχή της γλωσσικής πολυμορφίας αναφέρει ότι «δεν επιτάσσει να χρησιμοποιεί η Ένωση σε κάθε περίπτωση όλες τις επίσημες γλώσσες, ούτε ρυθμίζει ειδικώς από ποιες γλώσσες μπορούν να επιλέξουν κάποια ως δεύτερη γλώσσα οι δυνητικοί υποψήφιοι για την κάλυψη θέσεων

¹⁶⁷ ΔΕΕ, απόφαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 2012, υπόθεση C-566/10 P, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2012:752

¹⁶⁸ Προτάσεις ΓΕ J. Kokott στην υπόθεση C-566/10 P *Ιταλία κατά Επιτροπής*, σκ. 26, 28, 29 και 88

στην Ένωση» και ότι «μπορεί να έχει αποτελέσματα μόνο σε συνάρτηση με τη γενική αρχή της ίσης μεταχειρίσεως».

Συμπερασματικά, μια συνδυαστική ανάγνωση των διατάξεων των Συνθηκών και του Χάρτη αποδεικνύει τους δύο τρόπους αντιμετώπισης της γλώσσας από την Ένωση: αφενός με την υποχρέωση σεβασμού της γλωσσικής πολυμορφίας και αφετέρου με την προώθηση και την καθιέρωση θετικών μέτρων για τη στήριξη ποικίλων γλωσσών. Είναι αλήθεια πως η γλώσσα ως μεμονωμένο στοιχείο δε χαίρει ισχυρής προστασίας, αλλά θεωρείται ειδικότερη έκφανση του πολιτισμικού πλούτου για την οποία προβλέπεται μέριμνα στο γενικότερο πλαίσιο της ισότητας, της δημοκρατίας και της απαγόρευσης των διακρίσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΛΥΜΟΡΦΙΑΣ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ

1. Εισαγωγικά

Στοχεύοντας στην έμπρακτη αναγνώριση της ισοτιμίας όλων των γλωσσών της Ένωσης, η οποία αποτελεί εκδήλωση της ισοτιμίας των Κρατών-μελών της και χωρίς να γίνεται διάκριση ανάμεσα στους πολίτες των οποίων η γλώσσα ομιλείται από μεγάλο αριθμό ατόμων κι αυτούς που ανήκουν σε χώρες με μικρό πληθυσμό, αυτή τη στιγμή η Ένωση απαριθμεί 24 επίσημες γλώσσες, τις οποίες έχει «εξοπλίσει» με ορισμένα προνόμια. Πιο συγκεκριμένα, είναι όλες κατοχυρωμένες ως επίσημες γλώσσες της, υπάρχει ισοτιμία στις γλωσσικές διατυπώσεις των Συνθηκών, γίνεται μετάφραση των νομοθετικών πράξεων και δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα, και οι ομιλητές τους έχουν τη δυνατότητα να τις χρησιμοποιούν για την επικοινωνία τους με την Ένωση. Βέβαια με την προσθήκη νέων Κρατών-μελών στην Ένωση ο κατάλογος των επίσημων γλωσσών εμπλουτίζεται με την προσθήκη (στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει ήδη) της γλώσσας που έχει επιλέξει αυτό το κράτος ως επίσημη και αποκτά την ίδια μεταχείριση σε σχέση με τις υπόλοιπες.

2. Επίσημες γλώσσες της ΕΕ

Πριν να αναλύσουμε την υλοποίηση της αρχής της ισοτιμίας των γλωσσών στα νομικά κείμενα της ΕΕ, θα πρέπει πρώτα να προσδιορίσουμε την έννοια της επίσημης γλώσσας και να διευκρινίσουμε τον τρόπο με τον οποίο έχουν οριστεί οι επίσημες γλώσσες της Ένωσης. Πολλές φορές, όταν οι γλωσσολόγοι κάνουν αναφορά στον όρο «γλώσσα», γίνεται ταυτόχρονα και μια σιωπηρή αποδοχή του ορισμού της «επίσημης γλώσσας» σε μια πολιτική ενότητα. Στην ουσία εννοείται η γλώσσα, η οποία αναπτύσσεται στα εδαφικά όρια μιας πολιτικής ενότητας και επιβάλλεται σε όλους τους υπηκόους ως η μόνη νόμιμη και αναγνωρισμένη γλώσσα και η οποία ακολουθεί την πορεία του κράτους¹⁶⁹. Συμπλέει λοιπόν με το κράτος και στη γένεση της και στις κοινωνικές της χρήσεις, καθώς «οι συνθήκες προκειμένου να συγκροτηθεί μια γλωσσική αγορά ενοποιημένη και κυριαρχούμενη από την επίσημη γλώσσα δημιουργούνται ακριβώς κατά τη διαδικασία συγκρότησης του κράτους: υποχρεωτική στις επίσημες περιπτώσεις και στους επίσημους χώρους (σχολείο, δημόσια διοίκηση, πολιτικούς θεσμούς κ.λπ.), η κρατική αυτή γλώσσα αποβαίνει ο θεωρητικός γνώμονας σύμφωνα με τον οποίο μετριοούνται αντικειμενικά όλες οι γλωσσικές πρακτικές»¹⁷⁰. Ο χαρακτηρισμός μιας γλώσσας ως «επίσημης» επηρεάζει την κοινωνική της θέση κι όχι μόνο τη νομική¹⁷¹. Άλλωστε, ο Αναστάσιος-Φοίβος Χριστίδης μιλώντας περί «ήθους της επικοινωνίας», θεωρεί ότι ο εθνικός λόγος για τη γλώσσα στηρίζεται στα συστατικά του έθνους και της ιδεολογίας του, δηλαδή τη γλωσσική και πολιτισμική ομοιογένεια, συνεπώς ένα εθνικό κράτος θα πρέπει να ενοποιηθεί μέσα από μία κοινή γλώσσα¹⁷².

Αρχικά, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα είχε συνταχθεί και ήταν αυθεντική μόνο στα γαλλικά, χωρίς να υπάρχει κανένα στοιχείο πολυγλωσσίας σε αυτήν, το οποίο βέβαια γεννούσε ερωτηματικά στις υπόλοιπες χώρες σε σχέση με τα ζητήματα νομικής ερμηνείας που θα προέκυπταν. Έτσι, λίγο αργότερα, το θέμα των γλωσσών που θα χρησιμοποιούνταν ήρθε στην επιφάνεια από τους υπουργούς εξωτερικών των χωρών που την υπέγραψαν, κι αυτό οδήγησε στη σύνταξη του Πρωτοκόλλου της 24^{ης} Ιουλίου 1952, το οποίο μεταξύ άλλων έκανε αναφορά σε επίσημες γλώσσες, γλώσσες

¹⁶⁹ Θ. Σεργίδου, Επίσημη γλώσσα, διάλεκτος και κοινωνικός αποκλεισμός, 9^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, σελ. 648, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Kefalaio%20%20H%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

¹⁷⁰ Κ. Αναγνωστοπούλου, Η γλώσσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πανεπιστήμιο Κρήτης 2009, σελ. 32

¹⁷¹ Β. Ο' Rourke, Galician and Irish in the European context, Routledge, London 2011, σελ.23

¹⁷² Α. Φ. Χριστίδης, Στάσεις απέναντι στην πολυγλωσσία, στο Α.Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., σελ. 91

εργασίας και γλώσσες διαδικασίας, στην ανάγκη να είναι κατανοητά τα κείμενα της ΕΚΑΧ στις γλώσσες των αποδεκτών, στην επικοινωνία μεταξύ των οργανισμών και στις χώρες όπου συνυπάρχουν περισσότερες από μία επίσημες γλώσσες¹⁷³. Είναι ένα εξαιρετικά σημαντικό κείμενο καθώς σηματοδοτεί την απαρχή της θεμελίωσης της πολυγλωσσίας στην ΕΕ, και αντικατοπτρίζει και προλαβαίνει τα «μικρά» (με την έννοια ότι υπήρχαν μόνο τέσσερις επίσημες γλώσσες) προβλήματα που θα δημιουργούνταν σε σχέση με την ισότητα των γλωσσών των ιδρυτικών κρατών και τη λειτουργία της Κοινότητας. Στη συνέχεια, κι αφού είχε προετοιμαστεί κατάλληλα το έδαφος, ενσωματώθηκαν για πρώτη φορά στις Συνθήκες της Ρώμης διατάξεις οι οποίες καθόριζαν την αυθεντικότητα των κειμένων της και στις τέσσερις επίσημες γλώσσες¹⁷⁴, κι εκδόθηκε ο πρώτος Κανονισμός περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας¹⁷⁵. Σε σχέση με τις επίσημες γλώσσες ορίζει ότι *«κάθε μία από τις τέσσερις γλώσσες, στις οποίες έχει συνταχθεί η Συνθήκη, αναγνωρίζεται ως επίσημη γλώσσα σε ένα ή περισσότερα Κράτη-μέλη της Κοινότητας»* (προοίμιο) κι επίσης *«στα Κράτη-μέλη όπου οι επίσημες γλώσσες είναι περισσότερες από μία η χρήση της γλώσσας καθορίζεται, κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερομένου κράτους σύμφωνα με τους γενικούς κανόνες που απορρέουν από τη νομοθεσία του κράτους αυτού»*¹⁷⁶.

Συνεπώς, όσον αφορά το σημερινό πολύγλωσσο οικοδόμημα της ΕΕ, οι επίσημες γλώσσες του εξαρτώνται από την επιλογή της γλώσσας που θα κάνει το κάθε Κράτος-μέλος κατά την προσχώρησή του και η οποία στη συνέχεια θα προστεθεί στις γλώσσες σύνταξης των Συνθηκών, λαμβάνοντας υπόψη τις διατάξεις του Κανονισμού 1/58.

Σήμερα η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελείται από 28 Κράτη-μέλη και αποτελεί τον πιο πολύγλωσσο διεθνή οργανισμό, αφού χρησιμοποιεί 24 επίσημες γλώσσες (αγγλική, βουλγαρική, γαλλική, γερμανική, δανική, ελληνική, εσθονική, ιρλανδική, ισπανική, ιταλική, κροατική, λετονική, λιθουανική, μαλτεζική, ολλανδική, ουγγρική, πολωνική, πορτογαλική, ρουμανική, σλοβακική, σλοβενική, σουηδική, τσεχική και φινλανδική). Ο αριθμός των επίσημων γλωσσών της αυξήθηκε σημαντικά ιδιαίτερα μετά τις διαδοχικές διευρύνσεις του

¹⁷³ Direction Générale de la Traduction, (Commission Européenne), Études sur la traduction et le multilinguisme. La traduction à la Commission: 1958-2010, EU Publications 2014, σελ. 9-10

¹⁷⁴ Στη γαλλική, γερμανική, ιταλική και ολλανδική

¹⁷⁵ ΕΕ 17 της 6^{ης} Οκτωβρίου 1958

¹⁷⁶ Άρθρο 8 του Κανονισμού 1/58

2004, 2007 και του 2013. Σε σχέση με τη διαδικασία της προσχώρησης, το στάδιο των διαπραγματεύσεων ολοκληρώνεται με την υπογραφή της πράξης προσχώρησης στην οποία περιλαμβάνονται οι λεπτομερείς όροι και προϋποθέσεις, καθώς και οι αναγκαίες προσαρμογές των Συνθηκών. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η επίσημη γλώσσα του Κράτους-μέλους δεν απαριθμείται μεταξύ των επίσημων γλωσσών της ΕΕ, γίνεται αντικατάσταση του κειμένου του άρθρου 55 παρ. 1 ΣΕΕ, και προστίθεται η γλώσσα του νέου μέλους μεταξύ των επίσημων γλωσσών της Ένωσης, και αποκτά ίση μεταχείριση σε σχέση με τις υπόλοιπες.

2.1. Η ιδιαίτερη περίπτωση της ιρλανδικής γλώσσας

Όπως προαναφέρθηκε, μια νέα γλώσσα εισάγεται ως επίσημη με την προσχώρηση νέου Κράτους-μέλους και εφόσον αυτή δεν υπάρχει ήδη στον κατάλογο με τις επίσημες. Ωστόσο, 32 χρόνια μετά από την ένταξη της Ιρλανδίας στην Ένωση, η ιρλανδική γλώσσα περιλήφθηκε μεταξύ των επίσημων γλωσσών της Ένωσης το 2005¹⁷⁷, κατόπιν αιτήματος της ιρλανδικής κυβέρνησης να αποκτήσει η πρώτη επίσημη γλώσσα της ίδιο καθεστώς με τις επίσημες εθνικές γλώσσες των υπόλοιπων Κρατών-μελών. Ενώ εντάχθηκε στις επίσημες γλώσσες, το Συμβούλιο αποφάσισε κατά το μεταβατικό στάδιο και για πρακτικούς λόγους να παρατείνει την μη χρήση της γλώσσας στα όργανά της ΕΕ για πέντε χρόνια. Έτσι, τα θεσμικά όργανα δεν δεσμεύονταν από την υποχρέωση σύνταξης όλων των πράξεων στην ιρλανδική γλώσσα και δημοσίευσής τους στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη γλώσσα αυτή¹⁷⁸. Αυτά τα προσωρινά μέτρα παρέκκλισης από τον Κανονισμό πήραν παράταση το 2010¹⁷⁹ με την αιτιολογία ότι υπήρχαν δυσκολίες στην πρόσληψη ιρλανδόγλωσσων μεταφραστών, γλωσσομαθών νομικών, διερμηνέων και βοηθών

¹⁷⁷ Κανονισμός 920/2005 του Συμβουλίου, της 13^{ης} Ιουνίου 2005 για την τροποποίηση του κανονισμού αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του κανονισμού αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας και για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τους ως άνω κανονισμούς, L 156/03 της 18.6.2005

¹⁷⁸ Άρθρο 2 του Κανονισμού 920/2005

¹⁷⁹ Κανονισμός 1257/210 του Συμβουλίου, της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2010 για την παράταση των προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τον κανονισμό αριθ. 1, της 15^{ης} Απριλίου 1958, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και από τον κανονισμό αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, τα οποία εισήχθησαν με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 920/2005, L 343/5 της 29.12.2010

υπαλλήλων. Επιπλέον παράταξη δόθηκε το 2015¹⁸⁰ για πέντε χρόνια, μέσα στα οποία όμως τα θεσμικά όργανα θα διατηρήσουν την προαιρετική τους προσέγγιση όσον αφορά την αύξηση της διαθεσιμότητας πληροφοριών για τις δραστηριότητες της Ένωσης στην ιρλανδική γλώσσα. Σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα για τη σταδιακή μείωση της παρέκκλισης, προτεραιότητα δόθηκε στις πράξεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, και στη συνέχεια της Επιτροπής. Αυτή τη στιγμή η ιρλανδική γλώσσα δεν απολαμβάνει πλήρως του καθεστώτος της ως επίσημης της Ένωσης, αλλά με την αρχή του 2021 η ΕΕ έχει δεσμευτεί ότι θα υλοποιηθεί.

2.2. Γλώσσες σύνταξης των Συνθηκών

Ακολουθώντας μια πολιτική πολυγλωσσίας με σεβασμό στην ισοτιμία των Κρατών-μελών και κατ' επέκταση και στις επίσημες γλώσσες τους, οι Συνθήκες έχουν συνταχθεί «σε ένα μόνο αντίτυπο στην αγγλική, βουλγαρική, γαλλική, γερμανική, δανική, ελληνική, εσθονική, ιρλανδική, ισπανική, ιταλική, κροατική, λετονική, λιθουανική, μαλτεζική, ολλανδική, ουγγρική, πολωνική, πορτογαλική, ρουμανική, σλοβακική, σλοβενική, σουηδική, τσεχική και φινλανδική γλώσσα, και όλα τα κείμενα είναι εξίσου αυθεντικά»¹⁸¹. Με αυτόν τον τρόπο παρέχεται η δυνατότητα στους πολίτες να παραπέμπουν στις Συνθήκες στη δική τους γλώσσα και να θεωρείται αυθεντική, όπως και οι υπόλοιπες γλωσσικές εκδοχές. Επιπλέον, με δεδομένο ότι ορισμένα Κράτη-μέλη έχουν αναγνωρίσει συνταγματικά πρόσθετες επίσημες γλώσσες στο σύνολο ή σε τμήμα της επικράτειάς τους, ορίζεται ότι η Συνθήκη μπορεί «να μεταφρασθεί σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα καθορισθεί από τα Κράτη-μέλη, μεταξύ εκείνων που, σύμφωνα με τη συνταγματική τάξη αυτών των Κρατών-μελών, θεωρούνται επίσημες γλώσσες στο σύνολο ή σε τμήμα της επικράτειάς τους.»¹⁸². Στη Δήλωση υπ' αριθ. 16 που προσαρτάται στις Συνθήκες υπογραμμίζεται ότι η δυνατότητα

¹⁸⁰ Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2264 του Συμβουλίου της 3^{ης} Δεκεμβρίου 2015 για την παράταξη και τη σταδιακή κατάργηση των προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τον κανονισμό αριθ. 1, της 15^{ης} Απριλίου 1958, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και από τον κανονισμό αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, τα οποία θεσπίστηκαν με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 920/2005

¹⁸¹ Άρθρο 55 παρ. 1 και 358 ΣΛΕΕ, που παραπέμπουν στο προαναφερθέν. Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και παρά τις προσχωρήσεις νέων Κρατών-μελών στην Κοινότητα, στην αντίστοιχη διάταξη αναφέρονταν ως αυθεντικές μόνο η γαλλική, γερμανική, ιταλική και ολλανδική - δηλαδή οι γλώσσες των ιδρυτικών Κρατών - ενώ με τη Συνθήκη αυτή προστέθηκαν και οι υπόλοιπες.

¹⁸² Άρθρο 55 παρ. 2 ΣΕΕ

μετάφρασης των Συνθηκών στις επίσημες γλώσσες συμβάλλει στον στόχο του σεβασμού του πλούτου της πολιτιστικής και γλωσσικής πολυμορφίας της Ένωσης και επιβεβαιώνεται η προσήλωση στην πολιτιστική πολυμορφία της Ευρώπης και η ιδιαίτερη σημασία που δίνεται στις εν λόγω γλώσσες και σε άλλες γλώσσες.

2.3. Αντιμετώπιση των πολύγλωσσων κειμένων

Εξαιτίας της πολυγλωσσίας, της ξεχωριστής ορολογίας του νομικού κειμένου και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του εθνικού δικαίου των Κρατών-μελών ενδέχεται να υπάρξουν γλωσσικές αποκλίσεις και προβλήματα ερμηνείας. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου μία λέξη ή ένας όρος διαφέρει μεταξύ των γλωσσικών αποδόσεων και σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπερτερεί κάποια γλωσσική απόδοση, αλλά θα πρέπει να γίνεται σύγκριση όλων των κειμένων ώστε να ερμηνευτούν σύμφωνα με το γενικότερο πλαίσιο και τους σκοπούς με βάση τους οποίους συντάχθηκαν¹⁸³, καθώς κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου¹⁸⁴ «όταν μία μοναδική απόφαση απευθύνεται σ' όλα τα Κράτη-μέλη, η ανάγκη ομοιόμορφης εφαρμογής, συνεπώς δε και ομοιόμορφης ερμηνείας αποκλείει τη λήψη υπόψη του νομοθετικού αυτού κειμένου μεμονωμένα σε μία από τις γλωσσικές του αποδόσεις, αλλά απαιτεί να ερμηνεύεται σε σχέση τόσο με την πραγματική βούληση εκείνου που το εξέδωσε, όσο και με το σκοπό που ο τελευταίος επιδίωκε, ακριβώς υπό το πρίσμα όλων των γλωσσικών αποδόσεων»¹⁸⁵. Ακόμα το Δικαστήριο έκρινε ότι «η εξάλειψη των γλωσσικών αποκλίσεων διά της ερμηνείας είναι δυνατόν, υπό ορισμένες συνθήκες, να αντιστρατεύεται την αρχή της ασφάλειας δικαίου, στον βαθμό που ορισμένα κείμενα μπορούν να ερμηνευθούν κατά τρόπο αποκλίνοντα από την κυριολεκτική και συνήθη έννοια των λέξεων. Συνεπώς το κείμενο μιας διατάξεως σε μία συγκεκριμένη γλώσσα δεν

¹⁸³ Βλ. ενδεικτικά *E. Πρεβεδούρου*, Άρθρο 53 ΕΕ, στο Β. Σκουρής, οπ. παρ., σελ. 200, *A. Τσιόνα*, Άρθρο 54-55, στο Β. Χριστιανός, οπ. παρ., σελ. 185, *N. Χριστογιαννόπουλος*, Άρθρο 53, στο Γ. Κρεμλής, *N. Χριστογιαννόπουλος & N. Φραγκάκης*, οπ. παρ., σελ. 236 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

¹⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά και στην πιο πρόσφατη νομολογία: ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Ιουνίου 2010, υπόθεση C-569/08, *Internetportal und Marketing*, Συλλ. 2010, σκ. 35, ΔΕΕ, απόφαση της 9^{ης} Ιουνίου 2011, υπόθεση C-52/10, *Ελεύθερη τηλεόραση και Γιαννίκος*, Συλλ. 2011, σκ. 23, ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Οκτωβρίου 2013, υπόθεση C-298/12, *Confédération paysanne*, Ψηφιακή Συλλογή: ECLI:EU:C:2-13:630, σκ. 22

¹⁸⁵ *Υπόθεση Stauder κατά Ulm*, σκ. 3

μπορεί να έχει καθοριστική σημασία για την ενιαία ερμηνεία της. Εξίσου αυθεντικές είναι και οι άλλες γλωσσικές αποδόσεις της διατάξεως»¹⁸⁶.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει οι όροι και οι έννοιες που περιλαμβάνονται στις διατάξεις των Συνθηκών να κατέχουν αυτόνομο περιεχόμενο και να ερμηνεύονται με βάση την ενωσιακή έννομη τάξη, ακόμα κι αν ταυτίζονται με έννοιες του εθνικού δικαίου των Κρατών-μελών¹⁸⁷. Και μπορεί αυτή η διαδικασία να είναι χρονοβόρα, αλλά ορισμένες αοριστίες των κειμένων μπορούν να αντιμετωπιστούν καλύτερα ερμηνευτικά όταν εξετάζονται παράλληλα διαφορετικές γλωσσικές αποδόσεις του ίδιου κανόνα. Όσον αφορά την αυθεντικότητα πολλαπλών κειμένων και την ερμηνεία τους, πηγή έμπνευσης αποτελεί η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, η οποία ορίζει ότι «όταν μια συνθήκη έχει καταστεί αυθεντική σε δύο ή περισσότερες γλώσσες, το κείμενο είναι εξίσου αυθεντικό σε κάθε γλώσσα, εκτός αν ορίζεται από τη συνθήκη ή τα συμβαλλόμενα μέρη ότι, σε περίπτωση διαφωνίας, κάποια απόδοση υπερτερεί»¹⁸⁸ και ότι «οι όροι της συνθήκης νοείται ότι έχουν την ίδια έννοια σε κάθε αυθεντικό κείμενο»¹⁸⁹. Επιπλέον, η ερμηνεία των όρων θα πρέπει να γίνεται με βάση τη συνήθη έννοιά τους, να λαμβάνεται υπόψη το αντικείμενο και ο σκοπός της συνθήκης, καθώς και η πρόθεση των συμβαλλόμενων μερών¹⁹⁰.

3. Η ιθαγένεια της Ένωσης και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτήν - Η έννοια της ιθαγένειας

Ο όρος της «ιθαγένειας» και η έννοια που περιλαμβάνει στην ενωσιακή έννομη τάξη, συγκαταλέγεται μεταξύ αυτών που γεννούν ερωτηματικά σε σχέση με τη γλωσσική τους απόδοση, ιδιαίτερα στο ελληνικό κείμενο της Συνθήκης. Σύμφωνα με το δημόσιο δίκαιο και το διεθνές δίκαιο με τον όρο εννοούμε «το νομικό δεσμό δημοσίου δικαίου ενός πολίτη με συγκεκριμένο κράτος, που έχει ως αποτέλεσμα τη γενική υπαγωγή του πολίτη στη

¹⁸⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 24^{ης} Οκτωβρίου 1996, υπόθεση C-72/95, *Kraaijeveld*, Συλλ. 1996, σκ. 25

¹⁸⁷ P. E. Παπαδοπούλου, Άρθρο 358, στο Β. Χριστιανός, οπ. παρ., σελ. 1385

¹⁸⁸ Κατά το άρθρο 33 παρ. 1: «*When a Treaty has been authenticated in two or more languages, the text is equally authoritative in each language, unless the treaty provides or the parties agree that, in case of divergence, a particular text shall prevail*»

¹⁸⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 33 παρ. 3: «*The terms of the treaty are presumed to have the same meaning on each authentic text*»

¹⁹⁰ Άρθρο 31 Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών

συγκεκριμένη εθνική δικαιοταξία και αποτελεί το βασικό κριτήριο για τη συγκρότηση της έννοιας του λαού»¹⁹¹. Εκτός από τη νομική διάσταση εμπεριέχει και πολιτική, καθώς μέσω της σχέσης που δημιουργείται, το πρόσωπο αναγνωρίζεται ως δικαιοπαγωγός αιτία και του απονέμεται ορισμένο status, δηλαδή ένα πλέγμα δικαιωμάτων, αλλά και υποχρεώσεων¹⁹². Με βάση το περιεχόμενο της έννοιας που παρατίθεται παραπάνω, ο όρος χαρακτηρίζεται από γλωσσική ασυνέπεια¹⁹³ αφού η ΕΕ δεν έχει κρατική υπόσταση, κι επίσης η ευρωπαϊκή ιθαγένεια δεν αποτελεί έναν πλήρη και αυτοτελή δεσμό του πολίτη της Ένωσης με την έννομη τάξη της¹⁹⁴. Έτσι, θα ήταν προτιμότερο να θεωρηθεί ως ένα ειδικό προσωπικό καθεστώς ενωσιακού χαρακτήρα υπέρ όλων των πολιτών των Κρατών-μελών¹⁹⁵. Πιο σωστά μάλλον προσδιορίζεται στη συνέχεια του άρθρου, όπου γίνεται αναφορά σε «πολίτες της Ένωσης», καθώς η ιδιότητα του πολίτη είναι συνυφασμένη με τη δημοκρατία και τα δικαιώματα και παραπέμπει «σε διαφορετικά και δυνάμει αντιφατικά περιεχόμενα, όπως είναι η πολιτική αρετή, τα ατομικά συμφέροντα, το κοινό καλό, το εθνικό συμφέρον και η αξία της πολιτικής συμμετοχής»¹⁹⁶. Οι πιο σύγχρονες εκδοχές¹⁹⁷ συνδέουν την έννοια του πολίτη ταυτόχρονα με δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις, και εμπεριέχουν την ιδιότητα μέλους σε μια πολιτική κοινότητα, την ισότητα που απορρέει από αυτήν και την ενεργή εκδήλωση αυτής της ιδιότητας¹⁹⁸. Αν όμως εξετάσουμε τα δικαιώματα που παρέχονται με βάση την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, θα διαπιστώσουμε ότι είναι ολιγάριθμα και ήδη κατοχυρωμένα με διατάξεις παλαιότερων Συνθηκών, και οι υποχρεώσεις δεν επισφραγίζουν την ευρωπαϊκή ιθαγένεια «όχι ως καθεστώς αλλά ως συμβόλαιο μεταξύ προσώπων που συγκροτούν μια συλλογικότητα»¹⁹⁹. Κατά συνέπεια, «το

¹⁹¹ Σ. Ρηγάκου, Άρθρο 20, στο Β. Χριστιανός, *οπ. παρ.*, σελ. 230

¹⁹² Γ. Καλαβρός & Θ. Γεωργόπουλος, Το δίκαιο της ΕΕ. Θεσμικό δίκαιο. Τόμος Ι, *οπ. παρ.*, σελ. 111,

¹⁹³ Βλ. αναλυτικότερα Μ. Χρυσομάλλης, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, Morgan, *οπ. παρ.*,

¹⁹⁴ Κ. Γώγος, Άρθρο 17 ΕΚ, στο Β. Σκουρής (επιμ.), *οπ. παρ.*, σελ. 329

¹⁹⁵ Κ. Ιωάννου, Κοινή εξωτερική πολιτική, ευρωπαϊκή ιθαγένεια, δυο νέοι θεσμοί της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1993, σελ. 127

¹⁹⁶ Σ. Μπάλιας στο Γ. Βλασσόπουλος, Η «ιδιότητα του Πολίτη»: Η σύνδεσή της με την Εθνική Ταυτότητα και τη Δημοκρατία, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://socialpolicy.gr/2017/03/%CE%B7-%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7-%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B4%CE%B5%CF%83%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC.html>

¹⁹⁷ Βλ. μεταξύ άλλων H. de Waele, EU citizenship: revisiting its meaning, place and potential, *Eur. J. Migr. Law*, 12 (2010), σελ. 319-336

¹⁹⁸ Δ. Καλογιάννης, Η ιδιότητα του πολίτη από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκδοχή της: ιστορική εξέλιξη, χωροχρονικές εκφάνσεις και συνοδευτικές αξίες, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Τεύχος 41, Δεκέμβριος 2013, σελ. 140-164, σελ. 142, R. Bellamy, Introduction: the making of modern citizenship, στο R. Bellamy, D. Castiglione & E. Santoro (eds.), *Lineages of European Citizenship. Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States*, Palgrave Macmillan, NY 2004

¹⁹⁹ Π. Στάγκος, στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρου & Θ. Χριστοδουλίδη (επιμ.), *Εισαγωγή στις ευρωπαϊκές σπουδές*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη 2001, σελ. 431

νομικά φτωχό περιεχόμενο και η ελλιπής διαμόρφωση του πολίτη της ΕΕ μειώνει, έτσι, ουσιαδώς τη σημασία του θεσμού καθώς και στην ικανότητά του να συμβάλλει στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Πιο ακριβείς είναι σίγουρα οι όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί σε άλλες γλωσσικές αποδόσεις, όπως το citizenship, citoyenneté και Bürgerschaft, ενώ για την ελληνική απόδοση έχουν επίσης προταθεί οι όροι 'πολιτεία', 'ενεργητική ένταξη στην πόλη', 'εκ της συμμετοχής ιδιότητα του πολίτη', 'πολιτική ιθαγένεια'²⁰⁰ και 'πολιτειότητα'²⁰¹. Ίσως βέβαια για κάποιους υποστηρικτές της άποψης ότι η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι το Σύνταγμα με άλλο format²⁰² ο όρος 'ιθαγένεια', ο οποίος παραπέμπει σε κράτος, να είναι περισσότερο δόκιμος.

Πιθανώς στο ελληνικό κείμενο να προτιμήθηκε ο όρος «ιθαγένεια» ώστε να συνάδει με τα όσα περιλαμβάνει σαν έννοια στο ελληνικό δίκαιο, και ταυτόχρονα να τον συνδέσει, ώστε να υπάρξει μια αντιστοιχία στους όρους, με τη συνέχεια του άρθρου, το οποίο ορίζει ότι «η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια»²⁰³. Άλλωστε, ακολουθείται και από ένα σχετικό 'ορισμό'²⁰⁴, και πλέον με την απόκτηση νομικής προσωπικότητας από την ΕΕ, τον νομικά δεσμευτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και τη διεύρυνση της ιθαγένειας έχει αποσαφηνιστεί ακριβώς η ερμηνεία που θέλησαν να του δώσουν οι συντάκτες των κειμένων.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί η σχέση που συνδέει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια με την εθνική. Σύμφωνα με τη συνθήκη του Άμστερνταμ ορίζεται ότι «η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια». Το γεγονός ότι η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια προσδίδει στο θεσμό ένα παράγωγο χαρακτήρα (με την έννοια ότι προέρχεται αυτόματα από την απόκτηση της εθνικής ιθαγένειας), ένα συμπληρωματικό χαρακτήρα (αφού δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια) αλλά τη συμπληρώνει, κι ένα παρακολουθηματικό χαρακτήρα, αφού ως

²⁰⁰ Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι: Θεσμοί της ΕΕ. 2: Ιστορική μορφολογία της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 107, Γιαννούλης στο Σ. Ρηγάκου, Άρθρο 20, στο Β. Χριστιανός, οπ. παρ., σελ. 231

²⁰¹ Γ. Α. Κοντογιώργης, Πολίτης και πόλις: έννοια και τυπολογία της «πολιτειότητας», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003, σελ. 12-20

²⁰² Βλ. σχ. Μ. Χρυσομάλλης, Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στοιχεία της Συνθήκης της Λισαβόνας: Σχόλιο – Κείμενο, Εκδόσεις Β. Κατσαρού, Αθήνα 2010, σελ. 7

²⁰³ Άρθρο 20 παρ. 1 ΣΛΕΕ

²⁰⁴ «Πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα κράτους μέλους», ο οποίος επαναλαμβάνεται και στο άρθρο 9 ΣΕΕ

παρακολούθημα της εθνικής ιθαγένειας αποκτάται και απόλλυται μαζί της²⁰⁵. Η ισχύουσα Συνθήκη όμως, αναφέρει ότι η ιθαγένεια της Ένωσης προστίθεται στην εθνική ώστε να γίνει κατανοητό ότι υπάρχει η δυνατότητα προσθήκης επιπλέον δικαιωμάτων μεταξύ αυτών που προσφέρει η ιθαγένεια κράτους, κι όχι στέρησης. Στην ουσία, σαν βάση για την απόκτηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας είναι η κατοχή της εθνικής, και σύμφωνα με το Δικαστήριο «ο καθορισμός των προϋποθέσεων κτήσεως και απώλειας της ιθαγένειας εμπίπτει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, στην αρμοδιότητα των Κρατών-μελών, αρμοδιότητα που πρέπει να ασκείται με γνώμονα την τήρηση του κοινοτικού δικαίου»²⁰⁶. Αυτή ακριβώς η σύνδεση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας με την εθνική καθώς και οι ευνοϊκές διατάξεις ορισμένων εθνικών νομοθεσιών για την κτήση της ιθαγένειας θα μπορούσαν να δημιουργήσουν προβλήματα αν χρησιμοποιούνταν από πολίτες άλλων χωρών ώστε να επωφεληθούν από τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιθαγένεια της ΕΕ. Παρά ταύτα, σε κάθε περίπτωση τονίζεται η διαφορετικότητα και τα επιμέρους εθνικά στοιχεία των πολιτών, που πρέπει να διατηρηθούν αναλλοίωτα στην προσπάθεια της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

3.1. Η θέσπιση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας

Επιδεικνύοντας την αποφασιστικότητά τους να θεσπίσουν μια κοινή ιθαγένεια για τους υπηκόους των χωρών μέσα από το Προοίμιο και στη συνέχεια με την προσθήκη του άρθρου 8 στη Συνθήκη του Μάαστριχτ, εισάγεται για πρώτη φορά ο όρος «ιθαγένεια της Ένωσης» και αποκτά πλέον βασικό ρόλο στην ενωσιακή έννομη τάξη. Η τοποθέτηση των σχετικών διατάξεων (Συνθήκη Μάαστριχτ, Άμστερνταμ, Νίκαιας) πριν από τις ελευθερίες που στηρίζουν τις πολιτικές της κοινότητας δείχνει τη συμβολική σημασία που θέλησαν να προσδώσουν οι συντάκτες ως συστατικό στοιχείο της ΕΚ και τονίζει τον καινοτόμο χαρακτήρα της που βοηθάει στην προώθηση της πολιτικής ολοκλήρωσης²⁰⁷. Η καθιέρωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας σηματοδοτεί το πέρασμα της ΕΕ από μία κοινότητα οικονομικής συνεργασίας σε μία πολιτική ένωση που επεκτείνεται σε ατομικές, κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητες, και διαπνέεται από μια ανθρωποκεντρική φιλοσοφία

²⁰⁵ *Μ. Χρυσομάλλης*, Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, Morgan, οπ. παρ.

²⁰⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Ιουλίου 1992, υπόθεση C-369/90, *Micheletti*, Συλλ. 1992, σκ.10

²⁰⁷ *Ν. Φραγκάκης*, Άρθρο 17, στο Δ. Γκουλούσης, Γ. Κρεμλής, Θ. Μαργελλος, Α. Παπαγιαννίδης, Σ. Παππάς, Τ. Τριδήμας Ν. Φραγκάκης & Ν. Χριστογιαννόπουλος, Ερμηνεία κατ' άρθρο της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Τόμος II, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα 2004, σελ. 95

ανάγοντας τον 'πολίτη της αγοράς' σε 'πολίτη της Ένωσης'²⁰⁸. Από τη στιγμή που εισήχθη η έννοια του ευρωπαϊού πολίτη και αναγνωρίστηκε ο ουσιώδης ρόλος του στην Ένωση, απολαμβάνει συνεχούς προστασίας από το Δικαστήριο, το οποίο «έχει τονίσει επανειλημμένως ότι η ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης τείνει να αποτελέσει τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των Κρατών-μελών» και «υπ' αυτές τις συνθήκες, το άρθρο 20 ΣΛΕΕ απαγορεύει εθνικά μέτρα που έχουν ως αποτέλεσμα να εμποδίζονται οι πολίτες της Ένωσης να απολαύσουν πράγματι, κατά το ουσιώδες μέρος τους, τα δικαιώματα που αποκτούν από την ιδιότητά τους του πολίτη της Ένωσης»²⁰⁹.

Δεν έλειψε βέβαια και η κριτική ότι επρόκειτο για ένα θεσμό με ελλιπή διαμόρφωση της έννοιάς του, περιορισμένα δικαιώματα και νομικά φτωχό περιεχόμενο, περιορισμένο και μη επαρκώς ανεπτυγμένο, ο οποίος αδυνατούσε να δεσμεύσει ψυχολογικά τους πολίτες με την Ένωση και να οδηγήσει στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση²¹⁰. Από την πρώτη στιγμή που εμφανίστηκε ο όρος στο δίκαιο της ΕΕ παρουσιάστηκαν αμφιβολίες αναφορικά με τη σχέση που θα μπορούσε να αναπτυχθεί μεταξύ των πολιτών και της Ένωσης, αφού η τελευταία δεν αποτελούσε κράτος²¹¹ και δε διέθετε το δικό της λαό²¹². Επιπλέον, συνδέεται με μικρό αριθμό δικαιωμάτων, και μάλιστα δικαιωμάτων τα οποία ήταν ήδη κατοχυρωμένα σε προηγούμενες Συνθήκες, «δεν αποτελεί αυτοτελή νομικό δεσμό σε σχέση με την εθνική ιθαγένεια», και «κατά την υιοθέτηση του θεσμού αυτός παρουσιαζόταν με ασθενές νομικό περιεχόμενο και με σημασία περισσότερο πολιτική και συμβολική παρά νομική»²¹³. Υπήρχαν, βέβαια, και αυτοί που τήρησαν μια πιο επιφυλακτική στάση στην κριτική τους, που δικαιώθηκαν αργότερα. Όπως τόνισε τότε ο Κ. Ιωάννου «πρόκειται για μια προώθηση της ιδέας της ύπαρξης μιας Ευρώπης των πολιτών, που αν και ακόμη σχετικά δειλή δημιουργεί ωστόσο από την μια μεριά την απαραίτητη ατμόσφαιρα και από την άλλη τις κατάλληλες προϋποθέσεις για το ενδεχόμενο μελλοντικό στάδιο»²¹⁴. Βέβαια, με τη

²⁰⁸ Βλ. σχετικά Κ. Στεφάνου, *Ιθαγένεια και θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, στο Θ. Χριστοδουλίδης & Κ. Στεφάνου, *Η Συνθήκη του Μάαστριχτ: συνθετική θεώρηση*, Σιδέρης, Αθήνα 1993, σελ. 95-96

²⁰⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 8^{ης} Μαρτίου 2011, υπόθεση C-34/09, *Ruiz Zambrano*, Συλλ. 2011, σκ. 41-42

²¹⁰ Κ. Γώγος, Άρθρο 17 ΕΚ, στο Β. Σκουρής, *οπ. παρ.*, σελ. 328-329, I. P. Karolewski, *Citizenship and collective identity in Europe*, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), *European identity. Theoretical perspectives and empirical insights*, Lit Verlag, Berlin 2006, σελ. 27

²¹¹ E. Isin & M. Saward, *Questions of European citizenship*, στο E. Isin & M. Saward (eds.), *Enacting European citizenship*, Cambridge, UK 2013, σελ. 2

²¹² Μ. Χρυσομάλλης, *Τα δικαιώματα των διακινούμενων σπουδαστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ στη διαμόρφωσή τους*, *οπ. παρ.*, σελ. 179-180

²¹³ *Οπ. παρ.*, σελ. 180-181

²¹⁴ Κ. Ιωάννου, *οπ. παρ.*, σελ. 127.

διαμόρφωση της νομολογίας, τη θέσπιση του Χάρτη και τις τροποποιήσεις και προσθήκες των μεταγενέστερων Συνθηκών, έφτασε σήμερα να αποτελεί τη θεμελιώδη ιδιότητα των υπηκόων των Κρατών-μελών, γεγονός που της προσδίδει «μια οριζόντια εφαρμογή σ' όλο το πλάτος της Συνθήκης, αφού ο θεμελιώδης χαρακτήρας επέβαλε μια νέα ανάγνωση πολλών διατάξεων και την αναθεώρηση στερεοτύπων της θεωρίας του κοινοτικού/ενωσιακού δικαίου»²¹⁵. Η Συνθήκη της Λισαβόνας συνέβαλε στη διεύρυνση της έννοιας της ιθαγένειας και των δικαιωμάτων που προκύπτουν από αυτήν, με την ένταξη του όρου στις διατάξεις σχετικά με τις δημοκρατικές αρχές²¹⁶, το νέο τίτλο του δεύτερου μέρους της ΣΛΕΕ «Απαγόρευση των διακρίσεων και ιθαγένεια της Ένωσης», και ειδικότερα το άρθρο 20 ΣΛΕΕ που ορίζει ότι «οι πολίτες της Ένωσης έχουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στις Συνθήκες», και περιλαμβάνει ακόμα μια ενδεικτική απαρίθμηση των δικαιωμάτων που παρέχονται στους πολίτες της ΕΕ, τα οποία κατοχυρώνονται περαιτέρω με τον νομικά δεσμευτικό πλέον Χάρτη²¹⁷. Επιπλέον, με την υιοθέτηση από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο του 2013 ως Ευρωπαϊκό έτος των πολιτών και τις Εκθέσεις που εκδίδονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ενδυναμώνεται ο θεσμός του ευρωπαϊκού πολίτη και των δικαιωμάτων του και γίνεται προσπάθεια αντιμετώπισης πιθανών εμποδίων²¹⁸. Τέλος, αξίζει, μεταξύ των διαφόρων δράσεων της Ένωσης, να γίνει αναφορά στο πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες»²¹⁹ στο πλαίσιο του συνολικού στόχου της μεγαλύτερης προσέγγισής της προς τους πολίτες. Οι επιδιώξεις του προγράμματος είναι να συμβάλει στην κατανόηση των πολιτών όσον αφορά την Ένωση, την ιστορία και την πολυμορφία της, και να προαγάγει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και να βελτιώσει τις συνθήκες συμμετοχής των πολιτών στις δημοκρατικές διαδικασίες και στα κοινά μέσα από την ανάπτυξη δημόσιου διαλόγου, προβληματισμού και δικτύων, και μέσα από την ενίσχυση της κατανόησης όσον αφορά τις διαδικασίες χάραξης πολιτικής της ΕΕ και την προώθηση ευκαιριών για κοινωνική και διαπολιτισμική δέσμευση και εθελοντισμό.

²¹⁵ Οπ. παρ., σελ. 182

²¹⁶ Άρθρα 9, 10 και 11 ΣΕΕ

²¹⁷ Βλ. αναλυτικότερα *O. M. Petrescu*, The political citizenship in the context of the Lisbon Treaty, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 13, No. 1, March 2013

²¹⁸ *D. E. Khan, S. Henrich*, Citizenship of the Union. Article 20 TFEU, στο *R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur*, οπ. παρ., σελ. 250

²¹⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων και Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού. Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες» 2014-2020. Οδηγός προγράμματος για τις επιδοτήσεις δράσεων., διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/2018_programme_guide_el.pdf

3.2. Η ισότητα των πολιτών

Αυτή η πολιτική διάσταση που δίνεται από την ΕΕ με την εισαγωγή της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται δε θα είχαν νόημα αν δεν αποτυπώνονταν τα δημοκρατικά θεμέλιά της με βάση την αρχή της δημοκρατικής ισότητας. Έτσι, «η Ένωση σέβεται την αρχή της ισότητας των πολιτών της στο σύνολο των δραστηριοτήτων της, οι οποίοι τυγχάνουν ίσης προσοχής από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της»²²⁰. Ουσιαστικά συμπληρώνεται η διαμόρφωση της απαγόρευσης των διακρίσεων και παρέχεται ίση πρόσβαση σε οποιαδήποτε πληροφορία σχετίζεται με την ενωσιακή έννομη τάξη. Είναι εμφανές μέσα από τις Συνθήκες και τη νομολογία ότι η αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων κατατάσσονται στις θεμελιώδεις γενικές αρχές και με βάση αυτές μπορούν οι πολίτες να απολαμβάνουν ισότιμη μεταχείριση και πρόσβαση, καθώς και ένα περιορισμένο και συμβολικού χαρακτήρα φάσμα δικαιωμάτων.

3.3. Η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας μέσω της ιθαγένειας

Η ταυτότητα σαν όρος έχει υιοθετηθεί και αναλυθεί από τις επιστήμες της ψυχολογίας, τις φιλοσοφίας και τις κοινωνικές επιστήμες, και ποικίλουν οι έννοιές της σε κάθε επιστήμη, καθώς γίνεται και διαχωρισμός σε προσωπική/ατομική, συλλογική/κοινωνική, εθνική, πολιτιστική, κ.λ.π.. Αν θέλαμε να παραθέσουμε έναν πιο απλό και σύντομο ορισμό (βασισμένο στη συλλογική ταυτότητα, αφού αυτή παραπέμπει στην Ένωση), θα μπορούσαμε να πούμε ότι περιλαμβάνει το συναίσθημα της υπαγωγής σε ένα κοινωνικό σύνολο, μια ομάδα που μοιράζεται ορισμένα αντικειμενικά χαρακτηριστικά και λειτουργεί μέσα σε ένα κοινό πλαίσιο. Η ευρωπαϊκή ταυτότητα όμως αποτελεί ένα διαφορετικό όρο και συνθέτει μια νέα, πιο συγκεκριμένη έννοια. Είναι, από τη μία μεριά, η αίσθηση των πολιτών των Κρατών-μελών ότι ανήκουν σε μία ένωση (συνανοίkein), η οποία τους προσφέρει ένα χώρο ειρήνης, ασφάλειας, δημοκρατίας, δικαιοσύνης και ισότητας. Σε αυτή την ένωση συμπεριλαμβάνεται όμως και η πολιτική τους ταυτότητα²²¹, η διαμόρφωση της

²²⁰ Άρθρο 9 ΣΕΕ

²²¹ Βλ. αναλυτικότερα V. Kaina & I. P. Karolewski *European identity- why another book on this topic?*, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), οπ. παρ.

οποίας καθορίζει τη θετική ενεργοποίηση και την ενεργό αντίδραση των πολιτών απέναντι στην ευρωπαϊκή ενσωμάτωση²²². Στην περίπτωση όμως της ΕΕ αυτή η αίσθηση, ως έκφραση της αλληλεγγύης, παρουσιάζεται περισσότερο ως οργανική, παρά ως συναισθηματική, με την έννοια ότι αποτελεί «μία ορθολογική πράξη που κινείται από ένα ίδιο συμφέρον ή ιδιοτέλεια (*self-interest*)» και, παρά τις κοινές αξίες μεταξύ των μελών της, «η συνειδητοποίηση του στενού συνδέσμου και της συνυπευθυνότητας για την προάσπιση και την επιτυχία του κοινού εγχειρήματος είναι αυτή που οδήγησε στην ανάπτυξη μηχανισμών αλληλεγγύης μεταξύ των Κρατών-μελών σε όλη την ιστορία της ολοκλήρωσης»²²³.

Όσον αφορά την έννοια και τις εκφάνσεις της ευρωπαϊκής ταυτότητας ο Wessels²²⁴ διαχωρίζει τις διάφορες προσεγγίσεις σε τρεις ομάδες:

1) Σύμφωνα με την πρώτη, η ευρωπαϊκή ταυτότητα προϋπάρχει της ΕΕ κι έχει αποκτηθεί από τις κοινές ρίζες του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

2) Η δεύτερη αντιτίθεται στην πρώτη, καθώς η ποικιλία των ευρωπαϊκών πολιτισμών, ο μεγάλος αριθμός των γλωσσών και η απουσία ενός κοινού χαρακτηριστικού μέσα στις μνήμες που προέρχονται από την ιστορία καθιστά τη δημιουργία μιας κοινής ταυτότητας ανέφικτη.

3) Στην τρίτη ομάδα ακολουθείται μια πιο καθολική προσέγγιση, με βάση την οποία η ευρωπαϊκή ταυτότητα αναδύεται με τη μορφή μιας ευρωπαϊκής κοινότητας κοινής πορείας, αξιών, αλληλεγγύης, μάθησης κι επικοινωνίας. Οι ανάγκες των πολιτών που πηγάζουν από τις παγκόσμιες πολιτικές και οικονομικές αλλαγές δεν καλύπτονται από τα Κράτη-μέλη, κι έτσι θα πρέπει να κατευθυνθούν σε ευρύτερες δομές για τις κοινωνίες τους.

Επιπλέον, κατά τον Σκανδάμη²²⁵, αυτή η ταυτότητα μπορεί να προσλαμβάνει διάφορες μορφές: ενδέχεται να είναι μια πολιτισμική ταυτότητα «η οποία ενώνει στη βάση της τους

²²² U. Brasche, G. Delanty, στο A. Παπαϊκονόμου, Η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής: η περίπτωση της διαδικασίας της Μπολόνια, Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος», Τόμος 2, Τεύχος 2, 2014, σελ. 114

²²³ Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, οπ. παρ., σελ. 16-17, όπου ανάλυση και πλούσια βιβλιογραφία

²²⁴ W. Wessels στο G. Harrie, European identity – implications from the social theory of Norbert Elias, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), οπ. παρ., σελ. 60

²²⁵ Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι: Θεσμοί της ΕΕ. 2: Ιστορική μορφολογία της ΕΕ, οπ. παρ., σελ. 157

ευρωπαϊκούς λαούς πριν και πέραν της σύγχρονης ενοποιητικής τους προσπάθειας», μια πολιτική ταυτότητα που θα βασίζεται στη δημοκρατία, τα θεμελιώδη δικαιώματα και τον κοσμικό χαρακτήρα της πολιτικής οργάνωσης, ή μια κοινωνικο-οικονομική ταυτότητα σύμφωνα με τις οικονομικές ελευθερίες και την κοινωνική προστασία.

Η ταυτότητα όμως είναι και μια πολυεπίπεδη έννοια, καθώς ένα άτομο μπορεί να ανήκει σε περισσότερες από μία ομάδες. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με τους πολίτες της Ένωσης, οι οποίοι ακολουθούν την εθνική τους ταυτότητα και ταυτόχρονα προσπαθούν να διαμορφώσουν μια νέα, ευρωπαϊκή ταυτότητα. Έτσι, θέλοντας να συμπορευτούν με τις επιταγές που ορίζουν τα κράτη και η ΕΕ, οδηγούνται σε εσωτερικές συγκρούσεις. Αναπόφευκτα λοιπόν, θα χρειαστεί να επαναπροσδιορίσουν την ταυτότητά τους κι έχει ιδιαίτερη σημασία τι θα υπερισχύσει τελικά μετά από αυτή τη σύγκρουση.

Η Ευρώπη, άλλωστε, χαρακτηρίζεται κι από έναν ιδιαίτερο δυισμό: από τη μία αποτελεί έναν «ενιαίο ιστορικό χώρο με πολιτισμική ομοιογένεια, κοινά συμφέροντα και κοινή προοπτική» - η Ευρώπη δηλαδή ως σύνολο ευρωπαίων πολιτών- , κι από την άλλη «ως ιστορική και έννομη σύνθεση και τάξη συγκεκριμένων ιστορικών υποκειμένων, δηλαδή των Κρατών-μελών»²²⁶. Αυτό είναι εμφανές από το Προοίμιο της Συνθήκης, σύμφωνα με το οποίο τα συμβαλλόμενα μέρη δηλώνουν αποφασισμένα «να συνεχίσουν την πορεία τους προς μια ολοένα στενότερη ένωση των λαών» και «να προχωρήσουν σε ένα νέο στάδιο της διαδικασίας προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» κι επιθυμώντας «βαθύτερες σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ των λαών τους» ενώ ταυτόχρονα εμπνέονται «από την πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης» και σέβονται «την ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις τους» και την «εθνική τους ταυτότητα»²²⁷. Αυτές οι δύο διαστάσεις δεν αποτελούν δίλημμα ή αντίφαση, αλλά συνιστώσες, που προβάλλουν την ιστορική και τη θεσμική μοναδικότητα του ενωσιακού χώρου υπό το φως των οποίων θα πρέπει να εξεταστεί η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση²²⁸.

Ακόμα κι αν έχουν γίνει σημαντικά βήματα μέχρι σήμερα προς αυτή την κατεύθυνση και την ευρωπαϊκή ενοποίηση, ο στόχος ακόμα δεν έχει επιτευχθεί. Οι λαοί της ΕΕ

²²⁶ Δ. Τσάτσος, Επίμαχος έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης: μεθοδολογική συμβολή στην ερμηνεία της Συνθήκης για την ΕΕ, οπ. παρ., σελ. 17-18

²²⁷ Άρθρο 4 ΣΕΕ

²²⁸ Δ. Τσάτσος, Επίμαχος έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης: μεθοδολογική συμβολή στην ερμηνεία της Συνθήκης για την ΕΕ, οπ. παρ., σελ. 20

εξακολουθούν να αντιλαμβάνονται ως πιο ισχυρή την εθνική τους ταυτότητα και να μη νιώθουν ευρωπαίοι πολίτες. Σίγουρα δεν είναι εύκολη η απόπειρα να συμπεριληφθούν σε ένα κοινό πλαίσιο πολίτες με διαφορετικές νοοτροπίες, συμπεριφορές, κουλτούρες και γλώσσες, είναι όμως αναγκαία για να οδηγηθούν στην ουσία της ένωσης. Είναι όντως ιδιαίτερο αυτό το μόρφωμα που γίνονται προσπάθειες τόσα χρόνια για να δημιουργηθεί, και απαιτούνται προσπάθειες για να αποεθνικοποιηθούν οι λαοί και να παραμεριστεί το εθνικό συμφέρον. Θα πρέπει οι λαοί να ανακατασκευάσουν την ταυτότητά τους, προσωπική και εθνική, και να τη στηρίξουν σε μια «*αναδρομική αφήγηση*»²²⁹, η οποία θα περιλαμβάνει μνήμες κοινής καταγωγής, ιστορίας και παραδόσεων· όταν θα έχουν δημιουργηθεί αυτές οι μνήμες, τότε θα μπορούμε να μιλάμε για ευρωπαϊκή ταυτότητα, η οποία θα μας φέρνει πιο κοντά στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Οι διεθνείς πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις ίσως τελικά καταφέρουν να επιταχύνουν τις διαδικασίες, και τελικά καταλήξουμε σε μια ενωμένη Ευρωπαϊκή Ένωση.

3.4. Τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιθαγένεια

Μπορεί η ιθαγένεια της Ένωσης να υιοθετήθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και ορισμένα δικαιώματα που βασίζονται σε αυτή να εισήχθησαν αργότερα, άλλα όμως προϋπήρχαν και κατέλαβαν διαφορετική θέση και εύρος με την τοποθέτησή τους στο κεφάλαιο της ιθαγένειας. Η ιθαγένεια της Ένωσης παρέχει οικονομικά και πολιτικά δικαιώματα και ο πολίτης της πλέον αντιμετωπίζεται «*ως πολίτης μιας ευρύτερης πολιτικής οντότητας στον οποίο διανοίγονται τα σύνορα μιας ευρύτερης επικράτειας*»²³⁰. Τα δικαιώματα που πηγάζουν άμεσα από τη Συνθήκη καταγράφονται συνοπτικά στο άρθρο 20 παρ.2 ΣΛΕΕ και αναλύονται στα άρθρα 20-24, που περιλαμβάνονται στο Κεφάλαιο 'Απαγόρευση διακρίσεων και ιθαγένεια της Ένωσης'. Τα σημαντικότερα είναι:

- το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής

²²⁹ Όπως αναλύεται από τον Θεοδωρίδη – προφανώς επηρεασμένος από τον Locke στο Π. Θεοδωρίδης, Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη, Επιστήμη και Κοινωνία, Τεύχος 5-6/2001, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/544/547>

²³⁰ Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο Ι: Θεσμοί της ΕΕ. 2: Ιστορική μορφολογία της ΕΕ, σπ. παρ., σελ. 107

- το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και στις δημοτικές εκλογές στο Κράτος-μέλος κατοικίας τους, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους
- το δικαίωμα διπλωματικής και προξενικής προστασίας
- το δικαίωμα αναφοράς και έγγραφης επικοινωνίας

Τα άρθρα 20-24 ΣΛΕΕ αναφέρουν μόνο ορισμένα δικαιώματα, καθώς παρέχονται και επιπλέον που προκύπτουν από άλλες διατάξεις των Συνθηκών και του Χάρτη. Σε σχέση με τα παραπάνω όμως, δημιουργούνται ήδη ερμηνευτικές δυσκολίες και προβάλλεται η εικόνα ενός κατακερματισμένου κεφαλαίου από τη στιγμή που παρόμοια δικαιώματα που σχετίζονται με την ιθαγένεια περιλαμβάνονται και στις διατάξεις του Χάρτη (άρθρα 39-46 ΧΘΔΕΕ)²³¹.

Τέλος, γίνεται επιπλέον λόγος για τις υποχρεώσεις των πολιτών που προβλέπονται στις Συνθήκες. Ουσιαστικά όμως το άρθρο προβλέπει δικαιώματα κι όχι υποχρεώσεις ανάλογες με εκείνες που πηγάζουν από την εθνική ιθαγένεια. Οι υποχρεώσεις των πολιτών επιβάλλονται έμμεσα από πράξεις του εθνικού δικαίου, κι έτσι η μόνη υποχρέωση που προκύπτει είναι ο σεβασμός του δικαίου της ΕΕ από πολίτες και Κράτη-μέλη.

3.5. Το δικαίωμα αναφοράς και το δικαίωμα έγγραφης επικοινωνίας

Το δικαίωμα αναφοράς και το δικαίωμα έγγραφης επικοινωνίας σχετίζονται με τον δεσμό του πολίτη της Ένωσης με τη διοίκησή της, και στόχος τους είναι να ενισχύσουν τη συμμετοχή των πολιτών στη δημοκρατική ζωή της ΕΕ και να διευκολύνουν την επικοινωνία τους. Όπως ορίζεται από τη Συνθήκη *«κάθε πολίτης της Ένωσης έχει το δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο»* και *«δύναται να απευθύνεται στον Διαμεσολαβητή»* διευκολύνοντας τη διαδικασία μέσω της δυνατότητας να *«απευθύνεται γραπτώς σε οποιοδήποτε από τα θεσμικά ή λοιπά όργανα [...] σε μία από τις αναφερόμενες στο άρθρο 55, παρ. 1, γλώσσες, της εν λόγω Συνθήκης και να παίρνει απάντηση στην ίδια γλώσσα»*²³².

²³¹ Ε. Σαχπεκίδου, οπ. παρ., σελ. 303

²³² Άρθρο 24 ΣΛΕΕ

Το παραπάνω δικαίωμα ενισχύεται περαιτέρω και από το άρθρο 41 παρ. 4 του Χάρτη, το οποίο ορίζει ότι «*κάθε πρόσωπο μπορεί να απευθύνεται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και πρέπει να λαμβάνει απάντηση την ίδια γλώσσα*». Δεν είναι όμως πρώτη φορά που γίνεται αναφορά στο δικαίωμα επικοινωνίας, αφού υπήρχε σχετική πρόβλεψη. Ήδη από το 1958 ο Κανονισμός περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της ΕΟΚ ανέφερε πως «*Τα έγγραφα τα οποία απευθύνονται προς τα όργανα της Κοινότητας από Κράτος-μέλος ή πρόσωπο που υπάγεται στη δικαιοδοσία Κράτους-μέλους, συντάσσονται στη γλώσσα του Κράτους αυτού*» και «*Τα έγγραφα τα οποία απευθύνονται από τα όργανα της Κοινότητας προς Κράτος-μέλος ή πρόσωπο που υπάγεται στη δικαιοδοσία Κράτους-μέλους, συντάσσονται στη γλώσσα του Κράτους αυτού*»²³³. Η ιδιαιτερότητα όμως του άρθρου 24 ΣΛΕΕ είναι η μεταφορά αυτού του δικαιώματος στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης²³⁴. Η νομολογία σε αυτή την περίπτωση έχει ξεκαθαρίσει ότι εμπίπτει σε διαφορετικό καθεστώς η αποστολή εγγράφων από την ενωσιακή διοίκηση σε κάποιον από τους υπαλλήλους της. Αυτά μπορούν να συντάσσονται σε γλώσσα διαφορετική από τη μητρική γλώσσα του υπαλλήλου ή από την πρώτη ξένη γλώσσα που έχει επιλέξει, χωρίς αυτό να συνιστά προσβολή των δικαιωμάτων του εν λόγω υπαλλήλου, αν αυτός γνωρίζει τη γλώσσα που χρησιμοποίησε η διοίκηση²³⁵. Επιπλέον, δεν εκφράζεται στη Συνθήκη μια γενική αρχή που να εξασφαλίζει σε κάθε πολίτη το δικαίωμα να συντάσσεται στη γλώσσα του σε όλες τις περιπτώσεις οτιδήποτε μπορεί να επηρεάσει τα συμφέροντά του²³⁶.

Όσον αφορά την έγγραφη επικοινωνία, το περιεχόμενο της διάταξης είναι γενικό και περιλαμβάνει κάθε είδους επικοινωνία, όπως για παράδειγμα παράπονα και αιτήσεις, σε οποιαδήποτε από τις επίσημες γλώσσες που ορίζει το άρθρο 55 ΣΕΕ επιλέγει ο ενδιαφερόμενος. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, η Επιτροπή, το Δικαστήριο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, το Ελεγκτικό Συνέδριο, η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, και η Επιτροπή των Περιφερειών είναι τα όργανα τα οποία είναι υποχρεωμένα να απαντήσουν στη γλώσσα στην οποία θα τους απευθυνθεί

²³³ Άρθρα 2 και 3

²³⁴ *D. E. Khan, S. Henrich*, Part II. Non-discrimination and citizenship. Article 24 TFEU, στο *R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur*, οπ. παρ., σελ. 267

²³⁵ ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Οκτωβρίου 2005, υπόθεση T-203/03, *Rasmussen*, Συλλ. 2005, σκ. 60-65

²³⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2003, υπόθεση C-361/01, *Kik*, Συλλ. 2003, σκ. 82

ένας πολίτης²³⁷, και μάλιστα σύμφωνα με το άρθρο 41 παρ. 2 στ. γ του Χάρτη, τα όργανα είναι επιπλέον υποχρεωμένα να αιτιολογούν τις αποφάσεις τους μέσα στο πλαίσιο του δικαιώματος των πολιτών σε χρηστή διοίκηση. Γεννώνται απορίες βέβαια αναφορικά με το καθεστώς που επικρατεί σε σχέση με τα όργανα που δεν προσδιορίζονται, και ειδικότερα με τους οργανισμούς, που αναδύονται με γρήγορους ρυθμούς και διέπονται από άλλους κανόνες του ενωσιακού δικαίου²³⁸. Στην υπόθεση *Kik*²³⁹ για παράδειγμα το Δικαστήριο τόνισε ότι «Όσον αφορά τις σχέσεις μεταξύ των πολιτών και των θεσμικών και λοιπών κοινοτικών οργάνων, το άρθρο 8Δ της Συνθήκης, ως έχει μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, επιβάλλει μεταξύ άλλων στα θεσμικά όργανα και σε ορισμένα από τα λοιπά όργανα να επικοινωνούν εγγράφως με τους πολίτες της Ενώσεως σε μία από τις γλώσσες που απαριθμεί το άρθρο 248 της Συνθήκης. Η διάταξη αυτή, που δεν ίσχυε ακόμη κατά την έκδοση της προσβαλλομένης αποφάσεως, εν πάση περιπτώσει δεν έχει γενική εφαρμογή στο σύνολο των ως άνω λοιπών οργάνων της Ενώσεως. Ιδίως δεν έχει εφαρμογή όσον αφορά το Γραφείο όπως ορθώς δέχθηκε το Πρωτοδικείο [...]».

Είναι προφανές ότι το δικαίωμα που περιλαμβάνεται στη διάταξη είναι κατά ένα βαθμό σύμφωνο με τις επιταγές που ορίζει ο γλωσσικός πλουραλισμός, η ισότητα των γλωσσών και ο σεβασμός των δημοκρατικών αρχών. Η δυνατότητα ελεύθερης επιλογής χρήσης της γλώσσας που θα κάνει ο ενδιαφερόμενος σε μια δεύτερη ανάγνωση δε φαίνεται να είναι τόσο ελεύθερη, καθώς περιορίζεται στις επίσημες γλώσσες της ΕΕ, χωρίς να περιλαμβάνει τις περιφερειακές και μειονοτικές γλώσσες, για τις οποίες γίνονται προσπάθειες προστασίας²⁴⁰. Γενικότερα, όμως, το περιεχόμενό του είναι χαρακτηριστικό του πολύγλωσσου καθεστώτος της Ένωσης, δημιουργεί δεσμούς με τα όργανά της και διευκολύνει την επικοινωνία με αυτά, ενώ από την άλλη πλευρά δημιουργεί οικονομικά και λειτουργικά προβλήματα, τα οποία θα αναλυθούν στο τέταρτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής.

Όπως προκύπτει από τα προαναφερθέντα, τα οποία στην πραγματικότητα είναι μόνο ένα δείγμα, η Ένωση έχει εφοδιάσει τους πολίτες της με μια πληθώρα δικαιωμάτων για να

²³⁷ Με βάση το άρθρο 13 ΣΕΕ

²³⁸ *D. E. Khan & S. Henrich*, Part II. Non-discrimination and citizenship. Article 24 TFEU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ., σελ. 267

²³⁹ Υπόθεση *Kik*, σκ. 83

²⁴⁰ *D. E. Khan & S. Henrich*, Part II. Non-discrimination and citizenship. Article 24 TFEU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ., σελ. 267

διευκολύνει την επαγγελματική, αλλά και την ιδιωτική τους ζωή. Μάλιστα τους έχει παράσχει το δικαίωμα και να υπερασπίζονται τα κεκτημένα δικαιώματά τους. Όμως, όπως πολύ σωστά τονίζει ο Ν. Μούσης, οι πολίτες των Κρατών-μελών στην πλειοψηφία τους δε γνωρίζουν τα δικαιώματά τους ως πολίτες της ΕΕ, και οι εθνικές και ενωσιακές αρχές δεν είναι πολύ συνεπείς στο καθήκον τους για πληροφόρηση²⁴¹, το οποίο έχει σαν πιθανό αποτέλεσμα «η ιθαγένεια της Ένωσης και η ίδια η Ένωση [να] φαίνονται αόριστες έννοιες και [να] δημιουργούν απορίες, συγχύσεις και τάσεις απόρριψης της ΕΕ»²⁴². Ορισμένα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα αποτελέσματα έρχονται στην επιφάνεια και από το Ευρωβαρόμετρο του 2011 σχετικά με τον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή και τα δικαιώματα των πολιτών²⁴³. Σύμφωνα λοιπόν με το παραπάνω, το 72% των ερωτηθέντων δε νιώθουν ότι είναι ενημερωμένοι σχετικά με τον Χάρτη και περίπου οι μισοί θεωρούν ότι η πιο σημαντική λειτουργία του Διαμεσολαβητή είναι να διασφαλίζει ότι οι πολίτες της ΕΕ γνωρίζουν ποια είναι τα δικαιώματά τους και πώς να τα ασκούν. Επιπλέον, η πλειοψηφία των πολιτών πιστεύει πως το πιο σημαντικό δικαίωμα είναι αυτό της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής, ενώ το δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των οργάνων συγκεντρώνει ποσοστό 21%. Συμπερασματικά, είναι σαφές ότι υπάρχει η ανάγκη να βελτιωθεί η επικοινωνιακή πολιτική, να καταστεί η ενημέρωση πιο στοχευμένη και να ενισχυθεί η συνεργασία στο δίκτυο των Διαμεσολαβητών, ώστε να μην οδηγηθούμε στην εξασθένηση της προστασίας των δικαιωμάτων των πολιτών.

4. Η ενιαία εσωτερική αγορά

Η οικονομική ενοποίηση των Κρατών-μελών βρισκόταν μεταξύ των άμεσων στόχων της Κοινότητας ακόμα από το αρχικό της στάδιο, ενώ για την επίτευξη αυτής θα έπρεπε να δημιουργηθεί μια κοινή αγορά. Ειδικότερα η Συνθήκη της Ρώμης έκανε αναφορά σε αυτόν το στόχο ως εξής: «Η Κοινότητα έχει σαν αποστολή, με τη δημιουργία μιας κοινής αγοράς [...] να προάγει την αρμονική ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων στο σύνολο της Κοινότητας»²⁴⁴, χωρίς όμως να περιέχει ακριβή ορισμό της. Επιπλέον, υπήρχε πιο

²⁴¹ Ν. Μούσης, Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008, σελ. 178

²⁴² Οπ. παρ., σελ. 181

²⁴³ Ευρωβαρόμετρο, Ο Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής και τα δικαιώματα των πολιτών, διαθέσιμα στους διαδικτυακούς τόπους: <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer/the-european-ombudsman-and-citizens-rights> και <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2011/the-european-ombudsman-and-citizens-rights/country-fiches/el-el-country-fiches-ombudsman-and-citizens-rights-201103.pdf>

²⁴⁴ Άρθρο 2 Συνθ. ΕΟΚ

συγκεκριμένη αναφορά στον όρο της εσωτερικής αγοράς στο άρθρο 13 της ΕΕΠ που συμπλήρωνε το άρθρο 8 Α της Συνθήκης ΕΟΚ²⁴⁵ και όριζε ότι «*Η εσωτερική αγορά περιλαμβάνει έναν χώρο χωρίς εσωτερικά σύνορα μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των προσώπων, των υπηρεσιών και των κεφαλαίων*». Σύμφωνα με τον Χρυσομάλλη²⁴⁶ ο παραπάνω ορισμός ήταν ελλιπής επειδή περιλάμβανε μόνο την εσωτερική διάσταση της κοινής αγοράς και θα έπρεπε να συμπληρωθεί με την εξωτερική διάσταση που εμπεριέχει την υιοθέτηση ενός Κοινού Εξωτερικού Δασμολογίου και μιας Κοινής Εμπορικής Πολιτικής εκ μέρους της Κοινότητας. Οι έννοιες ‘κοινή’, ‘εσωτερική’ και ‘ενιαία’ αγορά είναι σχεδόν ταυτόσημες και περικλείονται μέσα στον ορισμό που έχει δοθεί από το Δικαστήριο για την κοινή αγορά, σύμφωνα με τον οποίο «*Η έννοια της κοινής αγοράς [...] συνεπάγεται την απάλειψη όλων των εμποδίων στο ενδοκοινοτικό εμπόριο, προκειμένου να συγχωνευθούν οι εθνικές αγορές σε μία ενιαία αγορά, δια της δημιουργίας συνθηκών παραπλησίων, κατά το δυνατόν, με εκείνες της γνησίας εσωτερικής αγοράς*»²⁴⁷. Ο όρος ‘κοινή αγορά’ αντικαθίσταται πλήρως από τον όρο ‘εσωτερική αγορά’ στη Συνθήκη της Λισαβόνας, όρος που είχε αρχικά εισαχθεί με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη κι εμφανίζεται στο άρθρο 3 παρ. 3 της ΣΕΕ²⁴⁸. Στο πλαίσιο λοιπόν της εσωτερικής αγοράς οι δράσεις επεκτείνονται σε πολλούς τομείς, αλλά στην παρούσα διατριβή θα περιοριστούμε μόνο στις ενωσιακές ελευθερίες και ειδικότερα στην ελευθερία προσώπων, υπηρεσιών και αγαθών.

Η εσωτερική αγορά αποτελεί ένα τομέα, ο οποίος εντάσσεται στις συντρέχουσες αρμοδιότητες²⁴⁹, συνεπώς τα Κράτη-μέλη καλούνται να επιτύχουν τους κοινούς στόχους και είναι κατ’ αρχήν αρμόδια να δράσουν²⁵⁰. Κατά τη λειτουργία της, καλύπτει τις οικονομικές πτυχές της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στην επαγγελματική ζωή των πολιτών, καθώς επιτρέπει στους εργαζόμενους να αναζητούν εργασία ή να παρέχουν υπηρεσίες και να εγκαθίστανται στις χώρες όπου θεωρούν ότι υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες, στους εμπόρους να θεωρούν όλο το έδαφος της ΕΕ ως

²⁴⁵ Άρθρο 26 πρώην άρθρο 14 ΣΕΚ

²⁴⁶ Βλ. σχετικά Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, σπ. παρ., σελ. 85

²⁴⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Μαΐου 1981, υπόθεση C-15/81, *Gaston*, Συλλ. 1982, σκ. 33

²⁴⁸ Α. Πλιάκος, 2012, Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012, σελ. 357-358

²⁴⁹ Άρθρο 4 ΣΛΕΕ

²⁵⁰ Άρθρο 2 παρ. 2 ΣΛΕΕ

πιθανή αγορά τους, και στους βιομήχανους να εγκαθιστούν εταιρείες ή εργοστάσια σε όποιο Κράτος-μέλος επιθυμούν και να διακινούν κεφάλαια από και προς αυτό.

4.1. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων

Μέσα στο πλαίσιο της εσωτερικής αγοράς εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, οι οποίοι έχουν το δικαίωμα να αποδέχονται κάθε πραγματική προσφορά εργασίας, να διακινούνται ελεύθερα για το σκοπό αυτό εντός της επικράτειας των Κρατών-μελών, να διαμένουν σε ένα από αυτά με τον σκοπό να ασκούν εκεί ορισμένη εργασία και να παραμένουν στην επικράτεια ενός Κράτους-μέλους και μετά την άσκηση σ' αυτό ορισμένης εργασίας²⁵¹. Σκοπός του δικαιώματος είναι να κατοχυρωθεί η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων και όσα επιπλέον δικαιώματα απορρέουν από αυτήν, και να διασφαλιστεί ότι η μεταχείριση των ενδιαφερόμενων, παρά τους όποιους περιορισμούς, δε θα γίνεται υπό συνθήκες που δημιουργούν διακρίσεις²⁵². Όπως φαίνεται από το παραπάνω, η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων αποτελεί ταυτόχρονα προϋπόθεση, αλλά και συνέπεια της ολοκλήρωσης της ενιαίας αγοράς²⁵³. Την ιδιότητα του εργαζόμενου, σύμφωνα με το Δικαστήριο, έχει «το πρόσωπο που παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή»²⁵⁴. Επιπλέον, εκτός από τα πρόσωπα που ήδη εργάζονται, στο πεδίο εφαρμογής της διάταξης εμπίπτουν και όσοι αναζητούν εργασία, χωρίς όμως να απολαμβάνουν τα πλήρη δικαιώματα των εργαζομένων²⁵⁵. Ωστόσο, τους έχει αναγνωριστεί επίδομα εύρεσης εργασίας²⁵⁶, καθώς και επίδομα αναμονής²⁵⁷.

Η απαγόρευση των διακρίσεων, η οποία διέπει το σύνολο του δικαίου της Ένωσης, έχει εφαρμογή και στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων κατά το άρθρο 45 παρ. 2, και περιλαμβάνει βέβαια και τις έμμεσες διακρίσεις όταν υφίστανται βάσει άλλων κριτηρίων, όπως η γλώσσα. Η πλειοψηφία των υποθέσεων που απασχόλησαν το ΔΕΕ, με τις οποίες

²⁵¹ Άρθρο 25 ΣΛΕΕ

²⁵² Βλ. σχετικά *V. Negru*, General considerations regarding the restrictions, exemptions and limitations on the right of free movement of persons, European and International Law, Juridica, AUDJ, Vol. 9, No. 2/2013, pp. 5-13

²⁵³ *X. Μαλαματάρης*, Άρθρο 45, στο Β. Χριστιανός, *οπ. παρ.*, σελ. 314

²⁵⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Μαΐου 1998, υπόθεση C-85/96, *Martinez Sala*, Συλλ. 1998, σκ. 32

²⁵⁵ ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-292/89, *Antonissen*, Συλλ. 1991, σκ. 10, 12, 13

²⁵⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Μαρτίου 2004, υπόθεση C-138/02, *Collins*, Συλλ. 2004, σκ. 54-73

²⁵⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2005, υπόθεση C-258/04, *Ioannidis*, Συλλ. 2005, σκ. 34-36

συνδέεται η γλώσσα με την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων σχετίζονται με την απαίτηση συγκεκριμένων γλωσσικών γνώσεων για την κατάληψη μιας θέσης, το οποίο προβλέπεται μεν από το άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού 492/2011²⁵⁸, αλλά, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, θα πρέπει να εφαρμόζεται κατά τρόπο αναλογικό και χωρίς διακρίσεις²⁵⁹. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει δεχθεί ότι η απαγόρευση αυτών των διακρίσεων «επιβάλλεται όχι μόνο στη δράση των δημοσίων αρχών, αλλά εκτείνεται εξίσου και σε άλλης φύσεως κανονιστικές διατάξεις»²⁶⁰, ότι «η κατάργηση, μεταξύ των Κρατών-μελών, των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων [...] θα ετίθετο σε κίνδυνο αν θα μπορούσε να εξουδετερώνεται η κατάργηση των φραγμών κρατικής προελεύσεως από εμπόδια προερχόμενα από την άσκηση της νομικής αυτονομίας ενώσεων ή οργανισμών μη διεπομένων από το δημόσιο δίκαιο»²⁶¹ και ότι «εφαρμόζεται και στους ιδιώτες»²⁶². Ειδικότερα στην υπόθεση *Angonese* η εν λόγω απαίτηση προερχόταν από εργοδότη, ο οποίος επέβαλε την απόδειξη γλωσσικών γνώσεων με την προσκόμιση συγκεκριμένου διπλώματος χορηγούμενου σε μία μόνο επαρχία Κράτους-μέλους. Αυτό περιήγαγε σε δυσμενή θέση όχι μόνο τους εργαζόμενους που είχαν την ιθαγένεια άλλων κρατών, αλλά και τους ημεδαπούς, οι οποίοι προέρχονταν από άλλες επαρχίες. Σύμφωνα με το Δικαστήριο «μια προϋπόθεση [...] κατά την οποία το δικαίωμα υποβολής αιτήσεως σε διαγωνισμό για μελλοντικές προσλήψεις προσωπικού εξαρτάται από την κατοχή διπλώματος γλώσσας, το οποίο δεν χορηγείται παρά σε μία μόνο επαρχία Κράτους-μέλους, και απαγορεύεται η προσκόμιση οποιουδήποτε άλλου ισοδύναμου αποδεικτικού μέσου, δεν θα μπορούσε να είναι δικαιολογημένη παρά μόνον αν στηριζόταν σε αντικειμενικούς λόγους, άσχετους προς την ιθαγένεια των ενδιαφερομένων και ανάλογους προς τον νομίμως επιδιωκόμενο σκοπό»²⁶³. Το Δικαστήριο άλλωστε θεωρεί θεμιτή την απαίτηση κατοχής γλωσσικών γνώσεων ορισμένου επιπέδου και ενός διπλώματος, που θα αποτελέσει κριτήριο αξιολόγησης αυτών των γνώσεων²⁶⁴. Ανάλογα και στην υπόθεση

²⁵⁸ Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Απριλίου 2011 που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης L 141/01 της 27.5.2011

²⁵⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Φεβρουαρίου 2015, υπόθεση C-317/14, *Επιτροπή κατά Βελγίου*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:63, σκ. 19

²⁶⁰ ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Δεκεμβρίου 1974, υπόθεση C-36/74, *Walrave και Koch*, Συλλ. 1974, σκ. 17

²⁶¹ Υπόθεση *Walrave και Koch*, σκ. 18

²⁶² ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Ιουνίου 2000, υπόθεση C-281/98, *Angonese*, Συλλ. 2000, σκ. 36. Βλ. και L. W. Gormley, *Private parties and the free movement of goods: responsible, irresponsible, or a lack of principles?*, *Fordham International Law Journal*, Vol. 38:993, σελ. 1006

²⁶³ Υπόθεση *Angonese*, σκ. 42

²⁶⁴ Υπόθεση *Angonese*, σκ. 44

Επιτροπή κατά Βελγίου C-317/14, η Επιτροπή θεώρησε ότι η απαίτηση από τη βελγική νομοθεσία ενός αποκλειστικού μέσου απόδειξης των γλωσσικών γνώσεων ως προαπαιτούμενο για την πρόσβαση στις προς πλήρωση θέσεις στις τοπικές δημόσιες υπηρεσίες των γαλλόφωνων, ολλανδόφωνων ή γερμανόφωνων περιφερειών συνιστά διάκριση²⁶⁵, καθώς επιβάλλεται στους ενδιαφερόμενους που κατοικούν σε άλλα Κράτη-μέλη να μεταβούν στο Βέλγιο για να υποβληθούν στις εξετάσεις, κι αυτό καθιστά δυσχερέστερη την πρόσβαση στις επίμαχες θέσεις²⁶⁶. Στη συγκεκριμένη περίπτωση επιπροσθέτως το Δικαστήριο θεωρεί ότι απαιτούνται συγκεκριμένες γλωσσικές γνώσεις λόγω της φύσης της προς πλήρωση θέσης εργασίας²⁶⁷, αφού πρόκειται για τοπική υπηρεσία και η «θέση εργασίας σε τέτοιου είδους υπηρεσία απαιτεί ικανότητα επικοινωνίας με τις τοπικές διοικητικές αρχές καθώς και, ενδεχομένως, με το κοινό»²⁶⁸. Παρόμοια, έχει δικαιολογηθεί αυτή η απαίτηση «εφόσον [...] εντάσσεται στο πλαίσιο πολιτικής προωθήσεως της εθνικής γλώσσας που είναι συγχρόνως η πρώτη επίσημη γλώσσα και εφόσον [...] εφαρμόζεται κατά τρόπο αναλογικό και μη συνεπαγόμενο διακρίσεις»²⁶⁹. Αξίζει πραγματικά να παρατηρήσουμε σε αυτή την περίπτωση ότι η Ένωση διάκειται θετικά στην άσκηση πολιτικής που αποβλέπει στην προάσπιση και προώθηση της ιρλανδικής γλώσσας, η οποία εκείνη τη χρονική περίοδο δεν αποτελούσε επίσημη γλώσσα της ΕΕ, και αναγνωρίζει τη συνεισφορά της εκπαίδευσης σε αυτήν²⁷⁰. Μάλιστα έχει ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον η θέση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Las* ότι «οι διατάξεις του δικαίου της Ένωσης δεν εμποδίζουν ένα Κράτος-μέλος να υιοθετεί πολιτική αποσκοπούσα στην προστασία και την προώθηση μίας ή όλων των επίσημων γλωσσών του»²⁷¹, η οποία υπενθυμίζει την ανάγκη για προστασία όχι μόνο της πρώτης, αλλά όλων των επίσημων γλωσσών ενός Κράτους-μέλους, που ενδέχεται και να μην είναι μεταξύ των επίσημων γλωσσών της ΕΕ²⁷².

²⁶⁵ Υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου, C-317/14, σκ. 8

²⁶⁶ Υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου, C-317/14, σκ. 31

²⁶⁷ Όπως ορίζεται από τον Κανονισμό 492/2011

²⁶⁸ Υπόθεση Επιτροπή κατά Βελγίου, C-317/14, σκ. 26

²⁶⁹ Υπόθεση *Groener*, σκ. 24

²⁷⁰ Βλ. σχετικά και *I. Urrutia*, Approach of the European Court of Justice on the accommodation of the European language diversity in the internal market: overcoming language barriers or fostering linguistic diversity?, *CJEL*, Vol. 18, σελ. 257-258

²⁷¹ ΔΕΕ, απόφαση της 16^{ης} Απριλίου 2013, υπόθεση C-202/11, *Las*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2013:239, σκ. 25

²⁷² Βλ. αναλυτικά *R. Blanpain*, The use of languages in employment relations in the European member states. The *Anton Las v. PSA Antwerp* Case, *Eur. Lab. L. J.*, Volume 4 (2013), No. 4, σελ. 328-335

4.2. Η ελεύθερη παροχή υπηρεσιών

Εκτός από την κατηγορία των εργαζόμενων και αυτή των πολιτών της Ένωσης, υπάρχει πρόβλεψη και για τους αυτοαπασχολούμενους, στους οποίους παρέχεται το δικαίωμα να ασκήσουν προσωρινά μια δραστηριότητα σε Κράτος-μέλος διαφορετικό από αυτό στο οποίο είναι εγκατεστημένοι, αλλά με τους ίδιους όρους που το κράτος υποδοχής επιβάλλει στους δικούς του υπηκόους. Συχνά το δικαίωμα για ελεύθερη παροχή υπηρεσιών συγχέεται με αυτό της ελεύθερης εγκατάστασης και για να γίνει οριοθέτηση των δύο ελευθεριών αξιολογούνται κάθε φορά τα δεδομένα που υπάρχουν ανάλογα με την περίπτωση²⁷³. Άλλωστε, δεν εξαρτάται από το είδος της υπηρεσίας, αλλά από τον τρόπο που παρέχεται και από τις ενέργειες που προβαίνει αυτός που την παρέχει²⁷⁴. Έτσι, τα κριτήρια που εξετάζει το Δικαστήριο είναι ο μόνιμος ή μη χαρακτήρας της παροχής και η ύπαρξη υποδομής²⁷⁵.

Σε αντίθεση με την προαναφερθείσα ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων που σχετίζεται με τα άτομα που ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα στο πλαίσιο μιας εξαρτημένης σχέσης εργασίας, η ελεύθερη παροχή των υπηρεσιών αφορά τους ελεύθερους επαγγελματίες και τις εταιρείες. Το δικαίωμα περιλαμβάνει την πρόσβαση των υπηρεσιών στην αγορά Κράτους-μέλους από πρόσωπα και εταιρείες που είναι εγκατεστημένα σε άλλο κράτος, την απρόσκοπτη άσκηση της παροχής και το δικαίωμα να διατηρεί στο Κράτος-μέλος υποδοχής μια ορισμένη υποδομή, στο μέτρο που αυτή είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση της παροχής, χωρίς να εμπίπτει στην ελευθερία εγκατάστασης. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι υπάρχει η δυνατότητα το πρόσωπο που παρέχει την υπηρεσία να μετακινηθεί σε άλλο κράτος, ο αποδέκτης της υπηρεσίας να μεταβεί στο κράτος όπου θα του παρασχεθεί η υπηρεσία ή να παρασχεθεί η υπηρεσία χωρίς φυσική μετακίνηση του πάροχου ή του αποδέκτη²⁷⁶.

Τα άρθρα 56 - 62 ΣΛΕΕ είναι αυτά που περιέχουν τους γενικούς κανόνες και τις εξαιρέσεις που ρυθμίζουν την άσκηση του δικαιώματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 57 ΣΛΕΕ

²⁷³ Βλ. σχετικά *P. Craig & G. De Burca*, EU law: text, cases and materials, Oxford, UK 2015, σελ. 796-797

²⁷⁴ *M. Χρυσομάλλης*, Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1991, σελ. 104-105

²⁷⁵ Βλ. σχετικά ΔΕΚ, απόφαση της 30^{ης} Νοεμβρίου 1995, υπόθεση C-55/94, *Gebhart*, Συλλ. 1995, ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2003, υπόθεση C-215/01, *Schnitzer*, Συλλ. 2003

²⁷⁶ *Γ. Καλαβρός & Θ. Γεωργόπουλος*, Το δίκαιο της ΕΕ. Ουσιαστικό δίκαιο (Τόμος II), Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010, σελ. 110

ως υπηρεσίες «νοούνται οι παροχές που κατά κανόνα προσφέρονται αντί αμοιβής, εφόσον δεν διέπονται από τις διατάξεις τις σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των κεφαλαίων και των προσώπων» και περιλαμβάνουν κυρίως τις βιομηχανικές, εμπορικές και βιοτεχνικές δραστηριότητες, και εκείνες των ελευθέρων επαγγελματιών. Στην υπόθεση *Humbel και Edel*²⁷⁷ το Δικαστήριο προσδιορίζει την αμοιβή ως «την οικονομική αντιπαροχή της κατά τα ανωτέρω παροχής, αντιπαροχή κατά την οποία, κατά κανόνα, προσδιορίζουν από κοινού ο παρέχων την υπηρεσία και ο αποδέκτης της», η οποία δεν υφίσταται όταν πρόκειται για ένα εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα μέσω του οποίου το κράτος εκπληρώνει την αποστολή του στον κοινωνικό, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τομέα, και το οποίο χρηματοδοτείται από το δημόσιο προϋπολογισμό²⁷⁸. Επιπλέον, το γεγονός ότι ενίοτε οι σπουδαστές ή οι γονείς τους είναι υποχρεωμένοι να καταβάλλουν ορισμένα τέλη ή δίδακτρα για να συνεισφέρουν στις δαπάνες λειτουργίας δε θίγει τη φύση της δραστηριότητας²⁷⁹. Αντίθετα όμως, όταν πρόκειται για ιδρύματα τα οποία συντηρούνται «κατά βάση από ιδιώτες, ιδίως από τους σπουδαστές ή τους γονείς τους, και τα οποία σκοπούν στην πραγματοποίηση εμπορικού κέρδους», το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι πρόκειται για προσφορά υπηρεσίας έναντι αμοιβής²⁸⁰.

Στην άσκηση της εν λόγω ελευθερίας δε λαμβάνεται υπόψη μόνο η αρχή της μη διάκρισης, αλλά και η απαγόρευση των περιορισμών, και τα κράτη είναι υποχρεωμένα να εξαλείψουν τα εμπόδια που αναδύονται από τις εθνικές έννομες τάξεις προς διευκόλυνση της άσκησης παροχής υπηρεσιών²⁸¹. Δεν είναι όμως απεριόριστη· οριοθετείται και τίθενται περιορισμοί που σχετίζονται με τη δημόσια εξουσία, τη δημόσια τάξη, ασφάλεια και υγεία. Στη σχετική με την απελευθέρωση και διευκόλυνση των υπηρεσιών Οδηγία 123/2006 προβλέπονται τέσσερις κατηγορίες λόγων που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν εθνικούς περιορισμούς²⁸². Επιπλέον, έχει αναπτυχθεί από το Δικαστήριο στο πλαίσιο της νομολογίας του για τα άρθρα 43 και 49 της Συνθήκης μια νέα κατηγορία λόγων περιορισμών, οι επιτακτικοί λόγοι δημοσίου συμφέροντος. Μεταξύ αυτών γίνεται αναφορά στη διατήρηση της πολυφωνίας του Τύπου και την προώθηση της εθνικής γλώσσας, και σε στόχους

²⁷⁷ Υπόθεση *Humbel και Edel*, σκ. 17-18

²⁷⁸ Βλ. και Οδηγία 123/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά, L 376/36, 27.12.2006, σημείο 34

²⁷⁹ ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1993, υπόθεση C-109/92, *Wirth*, Συλλ. 1993, σκ. 15

²⁸⁰ Υπόθεση *Wirth*, σκ. 17

²⁸¹ Βλ. αναλυτικά *M. Kotzur, Services. Article 57 TFEU*, στο *R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur*, οπ. παρ., σελ. 387-389

²⁸² Άρθρο 16 παρ. 1 και 4

πολιτιστικής πολιτικής, συμπεριλαμβανομένης και της διασφάλισης της ελευθερίας έκφρασης διαφόρων στοιχείων και ιδίως των κοινωνικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών και φιλοσοφικών αξιών της κοινωνίας²⁸³. Για παράδειγμα στις υποθέσεις *Trijber και Harmsen*²⁸⁴ το Δικαστήριο έχει δεχτεί ότι η χορήγηση άδειας προς άσκηση δραστηριότητας εξαρτάται από την προϋπόθεση ότι ο παρέχων τις υπηρεσίες είναι σε θέση να επικοινωνήσει σε γλώσσα κατανοητή στους λήπτες των εν λόγω υπηρεσιών, εφόσον η προϋπόθεση αυτή είναι κατάλληλη για τη διασφάλιση της επίτευξης του επιδιωκόμενου σκοπού γενικού συμφέροντος, δηλαδή τη δημόσια τάξη. Πιο συγκεκριμένα, ο σκοπός της προϋπόθεσης που σχετίζεται με τις γλωσσικές γνώσεις είναι η ενίσχυση της παρακολούθησης εγκληματικών δραστηριοτήτων²⁸⁵, ενώ δεν απαιτούνται γλωσσικές γνώσεις υψηλού επιπέδου²⁸⁶ ούτε επιβάλλεται η αποκλειστική χρήση της επίσημης γλώσσας του Κράτους-μέλους ή άλλης συγκεκριμένης γλώσσας²⁸⁷.

4.3. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων

Η ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, η πρώτη από τις τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες, αποτελεί συστατικό στοιχείο για την υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς, τη δημιουργία, δηλαδή, ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα, στον οποίο τα εμπορεύματα μπορούν να κυκλοφορούν με την ίδια ελευθερία που θα κυκλοφορούσαν και σε μία εθνική αγορά. Η πραγματοποίησή της σύμφωνα με το άρθρο 28 ΣΛΕΕ διασφαλίζεται μέσω της εξάλειψης των τελωνειακών δασμών και των ποσοτικών περιορισμών, καθώς και των μέτρων που έχουν ισοδύναμο αποτέλεσμα με τα παραπάνω. Έτσι, δεν υφίστανται δασμοί μεταξύ των Κρατών-μελών ενώ υιοθετείται ένα Κοινό Εξωτερικό Δασμολόγιο και εφαρμόζεται φορολογική ουδετερότητα.

Η Συνθήκη αναφέρεται σε προϊόντα καταγωγής Κρατών-μελών και σε προϊόντα προέλευσης τρίτων χωρών, που βρίσκονται σε ελεύθερη κυκλοφορία εντός των Κρατών-

²⁸³ Οδηγία 123/2006, σημείο 40

²⁸⁴ ΔΕΕ, απόφαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 2015, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-340/14 και C-341/14, *Trijber & Harmsen*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:641

²⁸⁵ Υπόθεση *Harmsen*, σκ. 72

²⁸⁶ Υπόθεση *Harmsen*, σκ. 75

²⁸⁷ Υπόθεση *Harmsen*, σκ. 74

μελών²⁸⁸, καθώς και σε αγροτικά προϊόντα²⁸⁹, χωρίς όμως να καθορίζεται ακριβώς η έννοια του εμπορεύματος. Το παραπάνω κενό καλύφθηκε νομολογιακά από το Δικαστήριο στην υπόθεση *C-7/68 Επιτροπή κατά Ιταλίας*²⁹⁰, όπου τονίζεται ότι ως εμπορεύματα πρέπει να εννοηθούν τα προϊόντα που μπορούν να αποτιμηθούν σε χρήμα και μπορούν ως τέτοια να αποτελέσουν αντικείμενο εμπορικών συναλλαγών.

Η επισήμανση των προϊόντων είναι ένα σημαντικό μέσο για τη διασφάλιση της αποτελεσματικής λειτουργίας της αγοράς, την εμπιστοσύνη των καταναλωτών στους μηχανισμούς λειτουργίας της και την επίτευξη καλύτερης ενημέρωσης και διαφάνειας²⁹¹. Η Επιτροπή ενθαρρύνει την επισήμανση σε πολλές γλώσσες και τη χρήση κατανοητής γλώσσας²⁹² ενώ και το Δικαστήριο έχει τοποθετηθεί ανάλογα επί του θέματος. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη νομολογία, απαγορεύεται στις εθνικές νομοθεσίες να επιβάλουν «την αποκλειστική χρήση ορισμένης γλώσσας για την επισήμανση των τροφίμων χωρίς να προβλέπουν τη δυνατότητα χρησιμοποίησης μιας άλλης γλώσσας εύκολα καταληπτής από το αγοραστικό κοινό»²⁹³, καθώς και «τη χρήση της γλώσσας που επικρατεί στην περιοχή εντός της οποία διατίθεται προς πώληση το προϊόν, έστω και αν δεν αποκλείεται η ταυτόχρονη χρήση και άλλης γλώσσας»²⁹⁴. Άλλωστε, η αναφορά σε «εύκολα καταληπτή γλώσσα» σκοπεί στην εξασφάλιση της πληροφόρησης του καταναλωτή, χωρίς να επιβάλλει τη χρήση συγκεκριμένης γλώσσας ούτε της επίσημης γλώσσας του Κράτους-μέλους ούτε της γλώσσας της περιοχής²⁹⁵. Βέβαια, άλλες διατάξεις σχετικές με την επισήμανση προβλέπουν ρητά την υποχρέωση να χρησιμοποιούνται η επίσημη ή οι επίσημες γλώσσες του κράτους στο έδαφος του οποίου διατίθενται τα προϊόντα, όπως συμβαίνει για παράδειγμα με την επισήμανση και το φύλλο οδηγιών των φαρμάκων που προορίζονται για ανθρώπους²⁹⁶. Επιπλέον, υπάρχει η δυνατότητα αναγραφής της ονομασίας των προϊόντων σε άλλη γλώσσα από αυτήν ή αυτές του κράτους όπου διατίθενται, καθώς το

²⁸⁸ Άρθρο 28 παρ. 2 ΣΛΕΕ

²⁸⁹ Άρθρο 38 παρ. 1 ΣΛΕΕ

²⁹⁰ ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1968, υπόθεση *C-7/68, Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ. 1965-1968, σελ. 809

²⁹¹ Ψήφισμα του Συμβουλίου της 5^{ης} Απριλίου 1993 για μελλοντική δράση σχετικά με την επισήμανση προϊόντων προς το συμφέρον των καταναλωτών, Αριθ. C 110/1 της 20.4.93

²⁹² Πηγή: http://publications.europa.eu/resource/ellar/b8046bde-26fc-4df4-81cb-de581b3431a5.0004.02/DOC_2

²⁹³ ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιουνίου 1991, υπόθεση *C-369/89, Piageme*, Συλλ. 1991

²⁹⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Οκτωβρίου 1995, υπόθεση *C-85/94, Peeters*, Συλλ. 1995

²⁹⁵ Υπόθεση *Piageme*, σκ. 15

²⁹⁶ Υπόθεση *Piageme*, σκ. 16

αντίθετο θα αποτελούσε εμπόδιο στο εμπόριο²⁹⁷, κι επιτρέπει τη χρήση μιας ξενόγλωσσας έκφρασης εφόσον αυτό ενισχύει την πληροφόρηση του καταναλωτή ή εφόσον ο εν λόγω όρος υπάρχει μόνο στη γλώσσα καταγωγής του προϊόντος²⁹⁸. Εξυπακούεται τέλος, ότι ενώ τα Κράτη-μέλη μπορούν να λαμβάνουν μέτρα που να προβλέπουν την αναγραφή ενδείξεων²⁹⁹ στη γλώσσα της περιφέρειας εντός της οποίας πωλούνται τα προϊόντα ή σε άλλη γλώσσα εύκολα κατανοητή, θα πρέπει αυτά τα μέτρα να ισχύουν αδιακρίτως για όλα τα εγχώρια και τα εισαγόμενα προϊόντα, και να είναι ανάλογα προς το σκοπό που επιδιώκουν, δηλαδή την προστασία των καταναλωτών³⁰⁰.

Το ζήτημα της αναλογικότητας έχει εξεταστεί παρόμοια και στην υπόθεση *New Valmar*³⁰¹, στην οποία η Βελγική κυβέρνηση υποστήριξε τη θέσπιση νομοθεσίας με την οποία επέβαλε τη χρήση επίσημης γλώσσας για τη σύνταξη τιμολογίων σχετικών με διασυνοριακές συναλλαγές και η οποία στόχευε στην τόνωση της χρήσης της επίσημης γλώσσας στην ολλανδόφωνη περιφέρεια και τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των ελέγχων από τις αρμόδιες για τον ΦΠΑ υπηρεσίες. Το Δικαστήριο, όμως, έκρινε ότι αυτό αντιτίθεται στο άρθρο 35 ΣΛΕΕ και η νομοθεσία δεν μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη προς τους προαναφερθέντες σκοπούς, καθώς καθιστά λιγότερο ελκυστική την άσκηση της ελευθερίας. Αντίθετα, στην υπόθεση *BASF*³⁰² το Δικαστήριο δε θεώρησε ότι η υποχρέωση μετάφρασης διπλώματος ευρεσιτεχνίας στην επίσημη γλώσσα του κράτους θα αποτελούσε κριτήριο ικανό να παρεμποδίσει το εμπόριο μεταξύ των Κρατών-μελών³⁰³.

Φαίνεται λοιπόν ότι για την ανεμπόδιστη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς η Ένωση προωθεί την ελεύθερη χρήση των γλωσσών στις διασυνοριακές οικονομικές δραστηριότητες. Πολλές φορές όμως οι εθνικές νομοθεσίες θέτουν περιορισμούς στην άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών και το Δικαστήριο, με βάση την αρχή της υπεροχής του ενωσιακού δικαίου, καλείται να στηρίξει τους κανόνες της ΕΕ εκτός αν δικαιολογούνται

²⁹⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Αυγούστου 1994, υπόθεση C-51/93, *Meyhui*, Συλλ. 1994, σκ. 13

²⁹⁸ Πηγές: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=LEGISUM:132036&from=EL> και <http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=P-2002-3785&language=EL>

²⁹⁹ Και συγκεκριμένα ενδείξεων που θεωρούνται υποχρεωτικές εντός ενός κράτους και σχετικά με τις οποίες η χρήση άλλων τρόπων εκτός από τη μετάφρασή τους δεν εξασφαλίζει κατάλληλη πληροφόρηση των καταναλωτών

³⁰⁰ ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Ιουνίου 1999, υπόθεση C-33/97, *Colim*, Συλλ. 1999 σκ. 44

³⁰¹ ΔΕΕ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 2016, υπόθεση C-15/15, *New Valmar*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2016:464

³⁰² ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1999, υπόθεση C-44/98, *BASF*, Συλλ. 1999

³⁰³ Υπόθεση *BASF*, σκ. 15-22

οι περιορισμοί, συνήθως για λόγους γενικού συμφέροντος³⁰⁴. Έτσι, βάζει όρια στην αυτονομία των Κρατών-μελών και εμπλέκεται και καθιστά εαυτόν αρμόδιο να αποφασίζει για τις δράσεις τους που σχετίζονται με τη γλώσσα και τον πολιτισμό με στόχο να διαφυλάξει την άσκηση των ελευθεριών³⁰⁵. Η γλώσσα αποτελεί κι αυτή κομμάτι της αγοράς, και μάλιστα σημαντικό, καθώς είναι το μέσο επίτευξης των οικονομικών δραστηριοτήτων είτε πρόκειται για έναν έμπορο που θέλει να πουλήσει τα προϊόντα του σε άλλο κράτος και πρέπει να ενημερώσει τους καταναλωτές για αυτά και να τα διαφημίσει είτε πρόκειται για έναν εργαζόμενο που επιθυμεί να βρει δουλειά και πρέπει να επικοινωνήσει ή να την εξασκήσει χρησιμοποιώντας τη γλώσσα. Στο πλαίσιο της αγοράς και του ανταγωνισμού εντός της Ένωσης δημιουργείται παράλληλα και μια «αγορά γλωσσών», στην οποία επίσης υπάρχει ανταγωνισμός³⁰⁶. Είναι μία αγορά στην οποία ο έμπορος, ο εργαζόμενος ή ο διακινούμενος πολίτης θα πρέπει να μπει με ισχυρά εφόδια για να μπορέσει να εξελιχθεί. Αυτή τη στιγμή ισχυρά εφόδια αποτελούν οι δύο ή τρεις ισχυρές γλώσσες της ΕΕ, οι οποίες διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο όχι μόνο στο φάσμα των λειτουργιών της, αλλά και στις οικονομικές και επαγγελματικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα σε αυτήν. Η επικράτηση αυτών των γλωσσών σχετίζεται άμεσα με τις γλώσσες που ομιλούνται στα ισχυρά και εύρωστα κράτη, τα οποία κινούν τα νήματα στους προαναφερθέντες τομείς δραστηριότητας. Βέβαια, και σε αυτούς τους τομείς κι εφόσον τα μέτρα δεν είναι δυσανάλογα προς τον επιδιωκόμενο σκοπό και δεν υφίστανται διακρίσεις, η άσκηση πολιτικής που στοχεύει στην προάσπιση και προώθηση επίσημης γλώσσας Κράτους-μέλους δεν είναι αντίθετη με τις διατάξεις των Συνθηκών, αλλά επιπλέον υποστηρίζεται από το Δικαστήριο³⁰⁷. Συνεπώς, εναπόκειται στα Κράτη-μέλη να

³⁰⁴ Εκτός από γλωσσικά ζητήματα το Δικαστήριο έχει αντιμετωπίσει ανάλογα και θέματα που σχετίζονται και με τον πολιτιστικό τομέα. Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 1985, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-60/84 και C-61/84, *Cinéthèque* Συλλ. 1985, ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-154/89, *Επιτροπή κατά Γαλλίας*, Συλλ. 1991, ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-180/89, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ. 1991, ΔΕΚ, απόφαση της 25^{ης} Ιουλίου 1991, υπόθεση C-288/89, *Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda*, Συλλ. 1991, ΔΕΚ, απόφαση της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2006, υπόθεση C-386/04, *Centro di Musicologia Walter Stauffer*, Συλλ. 2006, ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2007, υπόθεση C-250/06, *United Pan-Europe Communications Belgium*, Συλλ. 2007, ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Μαρτίου 2009, υπόθεση C-222/07, *UTECA*, Συλλ. 2009

³⁰⁵ B. de Witte, *Cultural legitimation: back to the language question*, στο G. Soledad (eds.), *European identity and the search for legitimacy*, Pinter Publishers, UK 1993, σελ. 160, I. Urrutia, *οπ. παρ.*, σελ. 246-274 και ειδικότερα σελ. 252

³⁰⁶ Βλ. αντίστοιχα πώς αντιμετωπίζεται το γλωσσικό ζήτημα στις χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας, P. Pruksacholavit, *Advancing the right to freedom of movement in the AEC framework. What the AEC can learn from the EU*, IJCL, Vol. I, Issue 2 2014, pp. 474-501 και έρευνα σχετική με τις γλώσσες των εργαζόμενων στην ΕΕ, V. A. Ginsburgh & J. Prieto-Rodriguez, *Returns to foreign languages of native workers in the European Union*, ILR Review, Vol. 64, No. 3 (April 2011)

³⁰⁷ Βλ. υπόθεση Groener

προωθήσουν σωστά τις γλώσσες τους, επίσημες και μειονοτικές, μέσα σε αυτή την αγορά³⁰⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΝ ΤΗΣ ΕΕ

1. Το θεσμικό σύστημα της ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα μοναδικό οργανισμό συνεργασίας μεταξύ κρατών, τα οποία, αν και παραχωρούν κρατικές αρμοδιότητες, εξακολουθούν να είναι ανεξάρτητα και κυρίαρχα, αλλά συμπράττουν ώστε να αποκτήσουν ισχύ και παγκόσμια επιρροή την οποία κανένα από αυτά δε θα μπορούσε να έχει μεμονωμένα. Αυτό στην πράξη σημαίνει ότι τα Κράτη-μέλη μεταβιβάζουν ορισμένες από τις εξουσίες λήψης αποφάσεων που διαθέτουν σε κοινά θεσμικά όργανα, τα οποία έχουν συσταθεί από τα ίδια, με στόχο να λαμβάνονται δημοκρατικά οι αποφάσεις για θέματα κοινού ενδιαφέροντος σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Από τη στιγμή που η ΕΕ αποτελεί την ένωση των κρατών (κυβερνήσεων) και των λαών τους³⁰⁹ και όλες οι κρίσιμες αποφάσεις της νομιμοποιούνται από κυβερνήσεις και λαούς, τα όργανά της εκφράζουν αυτές τις δύο νομιμοποιητικές βάσεις, αφού άλλα από αυτά εκπροσωπούν τις κυβερνήσεις (Συμβούλιο) και άλλα τους λαούς (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), και βέβαια μέσω αυτών εκφράζονται και διασφαλίζονται τα συμφέροντα και της ίδιας της Ένωσης.

Φυσικά ήταν πολύ διαφορετική η κατάσταση όταν το θεσμικό σύστημα οικοδομούνταν για να εξυπηρετήσει μια ολιγομελή κοινότητα, και οι εξελίξεις που ακολούθησαν κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη μιας μεταρρύθμισης που θα βοηθούσε στην αποτελεσματική λειτουργία των θεσμών. Οι κύριοι λόγοι που επέβαλαν τη θεσμική μεταρρύθμιση ήταν η ανάγκη για περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, η συνεχής μετεξέλιξη της ΕΕ από οικονομική σε πολιτική Ένωση, οι προσχωρήσεις νέων Κρατών-μελών που είχαν σαν

³⁰⁸ Βλ. αναλυτικότερα *B. de Witte*, Cultural legitimation: back to the language question, στο *G. Soledad* (eds.), *οπ. παρ.*, σελ. 162-163

³⁰⁹ Για την αρχή της διπλής (διττής) νομιμοποίησης βλ. *Δ. Τσάτσος*, *Η Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία*, Εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2007, σελ. 157 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

αποτέλεσμα τη διεύρυνσή της και η πρόκληση της παγκοσμιοποίησης και της αναδιάρταξης του διεθνούς συστήματος³¹⁰. Έτσι, με βάση την ισχύουσα Συνθήκη, γίνεται μια εισαγωγική αναφορά στις βασικές πληροφορίες για τα θεσμικά όργανα³¹¹ κι ακολουθεί εκτενέστερη αναφορά στη συγκρότηση, τα καθήκοντα και τον τρόπο λειτουργίας σε ειδικότερα κεφάλαια της ΣΛΕΕ. Κατά το άρθρο 13 παρ. 1 «η Ένωση διαθέτει θεσμικό πλαίσιο που αποσκοπεί στην προώθηση των αξιών της, στην επιδίωξη των στόχων της, στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της, των συμφερόντων των πολιτών της και των συμφερόντων των Κρατών-μελών, καθώς και στη διασφάλιση της συνοχής, της αποτελεσματικότητας και της συνέχειας των πολιτικών και των δράσεών της», απαριθμούνται τα επτά κύρια (θεσμικά) όργανά της και επιπλέον γίνεται αναφορά στα δύο συμβουλευτικά της όργανα, την Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, και την Επιτροπή των Περιφερειών. Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο «ασκεί, από κοινού με το Συμβούλιο, νομοθετικά και δημοσιονομικά καθήκοντα. Ασκεί καθήκοντα πολιτικού ελέγχου και συμβουλευτικά καθήκοντα υπό τους όρους που προβλέπονται στις Συνθήκες»³¹², το Συμβούλιο «ασκεί, από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, νομοθετικά και δημοσιονομικά καθήκοντα. Ασκεί καθήκοντα χάραξης πολιτικών και συντονισμού σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπουν οι Συνθήκες»³¹³, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή «προάγει το κοινό συμφέρον της Ένωσης και αναλαμβάνει τις κατάλληλες πρωτοβουλίες για τον σκοπό αυτόν»³¹⁴, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης «εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών»³¹⁵, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα «και οι εθνικές κεντρικές τράπεζες των Κρατών-μελών με νόμισμα το ευρώ [...] ασκούν τη νομισματική πολιτική της Ένωσης»³¹⁶, το Ελεγκτικό Συνέδριο «εξασφαλίζει τον έλεγχο των λογαριασμών της Ένωσης»³¹⁷ και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «παρέχει στην Ένωση την αναγκαία για την ανάπτυξή της ώθηση και καθορίζει τους γενικούς της πολιτικούς προσανατολισμούς και προτεραιότητες»³¹⁸. Παρακάτω θα αναλυθούν μόνο ορισμένα από

³¹⁰ Θ. Σιδέρη, Οι αλλαγές στο θεσμικό σύστημα της Ε.Ε. κατά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, στο Μ. Χρυσομάλλης (επιμ), Η Συνθήκη της Λισαβόνας: θεματικές προσεγγίσεις, οπ. παρ., σελ. 197

³¹¹ Άρθρα 13-19 ΣΕΕ

³¹² Άρθρο 14 παρ. 1 ΣΕΕ

³¹³ Άρθρο 16 παρ. 1 ΣΕΕ

³¹⁴ Άρθρο 17 παρ. 1 ΣΕΕ

³¹⁵ Άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ

³¹⁶ Άρθρο 282 παρ. 1 ΣΛΕΕ

³¹⁷ Άρθρο 285 ΣΛΕΕ

³¹⁸ Άρθρο 15 παρ. 1 ΣΕΕ

αυτά, και κυρίως αυτά που αναλαμβάνουν ευρύτερα καθήκοντα τα οποία επηρεάζουν την καθημερινή ζωή της Ένωσης.

Τέλος, όσον αφορά τον τρόπο λειτουργίας τους, αυτός υπόκειται στην αρχή της δοτής αρμοδιότητας³¹⁹ και στην αρχή της θεσμικής ισορροπίας, καθώς προβλέπεται ότι κάθε όργανο δρα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του ανατίθεται από τις Συνθήκες, κατά τις διαδικασίες, τους όρους και τους σκοπούς που αυτές προβλέπουν, κι επιβάλλεται η καλόπιστη συνεργασία μεταξύ των οργάνων³²⁰.

2. Το γλωσσικό καθεστώς των θεσμικών οργάνων

Σύμφωνα με το άρθρο 342 ΣΛΕΕ «το γλωσσικό καθεστώς των θεσμικών οργάνων της Ένωσης ορίζεται από το Συμβούλιο ομοφώνως, μέσω κανονισμών, με την επιφύλαξη των διατάξεων που προβλέπονται από τον Οργανισμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Το άρθρο καθ' εαυτό δεν διευκρινίζει το γλωσσικό καθεστώς, αλλά παραπέμπει στο Συμβούλιο και τους Κανονισμούς που αυτό εκδίδει, παρέχοντάς του τη δυνατότητα να καθορίσει και να τροποποιήσει το καθεστώς των οργάνων ή να προβλέψει διαφορετικά γλωσσικά καθεστώτα, που θα περιλαμβάνουν ενδεχόμενα λιγότερες από τις επίσημες γλώσσες. Μπορεί έτσι να δημιουργηθεί μια ξεχωριστή νομική βάση για ένα γλωσσικό καθεστώς, το οποίο θα διαφέρει από το γενικότερο καθεστώς, με την υιοθέτηση για παράδειγμα μόνο μερικών από τις επίσημες γλώσσες³²¹. Ο σχετικός Κανονισμός 1/58³²² που έχει τροποποιηθεί με τις πράξεις προσχώρησης των Κρατών-μελών συμπλέει απόλυτα με την αρχή της ισοτιμίας των γλωσσών των Κρατών-μελών, και τον σεβασμό στην εθνική ταυτότητα και τη γλωσσική πολυμορφία, και ορίζει ως επίσημες γλώσσες και γλώσσες εργασίας των οργάνων όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ. Θεωρητικά δεν γίνεται διαχωρισμός μεταξύ επίσημων γλωσσών και γλωσσών εργασίας. Όπως προκύπτει, το θέμα των (εσωτερικών) γλωσσών εργασίας δεν αντιμετωπίζεται τόσο ξεκάθαρα στον

³¹⁹ Άρθρο 5 ΣΕΕ

³²⁰ Άρθρο 13, παρ. 2 ΣΕΕ, Βλ. αναλυτικότερα Geiger, Article 13 TEU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ., σελ. 78-80

³²¹ J. Currall, Official languages inside and outside the institutions: an analysis of recent cases, GA. J. INT'L & COMP. L., Vol. 39:587, σελ. 594

³²² ΕΕ 17 της 6.10.1958, σελ. 385

Κανονισμό³²³, αφού αυτός αναφέρεται στις γλώσσες εργασίας που σχετίζονται με εξωτερικούς παράγοντες και όχι στις γλώσσες που χρησιμοποιούνται κατά τις εργασίες και για θέματα που προκύπτουν εντός των οργάνων³²⁴. Με το άρθρο 6 του Κανονισμού ωστόσο, δίνεται η δυνατότητα στα όργανα να καθορίζουν τις λεπτομέρειες εφαρμογής του γλωσσικού καθεστώτος στους Κανονισμούς τους, μολονότι δεν διευκρινίζονται σε αυτόν τα κριτήρια. Έτσι οι γλώσσες εργασίας του κάθε οργάνου ορίζονται από τους εσωτερικούς Κανονισμούς και συνήθως είναι λιγότερες από τις επίσημες για πρακτικούς λόγους. Αυτή η τακτική δεν θίγει σε μεγάλο βαθμό την πολιτική της πλήρους πολυγλωσσίας που ακολουθεί η Ένωση, αφού το εσωτερικό γλωσσικό καθεστώς της δεν είναι ιδιαίτερα εμφανές και έχει λιγότερη συμβολική αξία για τα Κράτη-μέλη³²⁵.

Όπως έχει προαναφερθεί, είναι σημαντικό για την επικοινωνία μεταξύ προσώπων, Κρατών-μελών και θεσμικών οργάνων το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά όργανα σε οποιαδήποτε από τις επίσημες γλώσσες ως απόρροια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και η σύνταξη των εγγράφων προς Κράτος-μέλος να γίνεται στη γλώσσα αυτού, καθώς η παράβασή του μπορεί να αποτελέσει πλημμέλεια κατά τη σύνταξη του εγγράφου και να επηρεάσει το νομότυπο του εν λόγω εγγράφου³²⁶. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με την επίσημη χρήση πρόσθετων γλωσσών στο πλαίσιο του Συμβουλίου και ενδεχομένως διαφόρων θεσμικών και άλλων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης³²⁷, το Συμβούλιο προτείνει να υπάρχει η δυνατότητα των πολιτών να χρησιμοποιούν και άλλες γλώσσες στις σχέσεις τους με τα θεσμικά όργανα, η οποία θα επιτρέπεται βάσει διοικητικού διακανονισμού. Αυτό αφορά γλώσσες, το καθεστώς των οποίων είναι αναγνωρισμένο από το Σύνταγμα ενός Κράτους-μέλους σε όλη ή τμήμα της επικράτειάς του ή η χρήση των οποίων ως εθνικές γλώσσες επιτρέπεται από τη νομοθεσία, και στόχος του είναι να πλησιάσει η Ένωση το σύνολο των πολιτών της. Επιπλέον, τα άρθρα

³²³ R. Geiger, Article 342 TFEU, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, *οπ. παρ.*, σελ. 1031

³²⁴ Βλ. μεταξύ άλλων ΓΔΕΕ, απόφαση της 23^{ης} Μαρτίου 2000, υπόθεση T-197/98, *Rudolph κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2000, ΓΔΕΕ, απόφαση της 7^{ης} Φεβρουαρίου 2001, υπόθεση *Bonaiti Brighina κατά Επιτροπής*, T-118/99, Συλλ. 2001, ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 2005, υπόθεση C-160/03, *Eurojust*, Συλλ. 2005, ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Απριλίου 2005, υπόθεση T-376/03, *Hendrickx κατά Συμβουλίου*, Συλλ. 2005, ΓΔΕΕ, απόφαση της 17^{ης} Μαΐου 2006, υπόθεση T-95/04, *Lavagnoli κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2006

³²⁵ T. Schilling, Multilingualism and Multijuralism: Assets of EU legislation and adjudication?, *German Law Journal (GLJ)*, 2011, Vol. 12 No. 07, σελ. 1470

³²⁶ K. Μπονιόκα, Άρθρο 290, στο Β. Σκουρή, *οπ. παρ.*, σελ. 1627, ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Ιουλίου 1970, υπόθεση C-41/69, *ACF Chemiefarma/Επιτροπή*, Συλλ. 1970

³²⁷ Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2005, σχετικά με την επίσημη χρήση πρόσθετων γλωσσών στο πλαίσιο του Συμβουλίου και ενδεχομένως διαφόρων θεσμικών και άλλων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 148/01

4 και 5 του Κανονισμού 1/58 κατοχυρώνουν την υποχρέωση σύνταξης των Κανονισμών και των άλλων κειμένων γενικής ισχύος, καθώς και την έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας της Ένωσης σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Τέλος, προβλέπεται ότι το ΔΕΕ μπορεί να παρεκκλίνει από το γλωσσικό καθεστώς των άλλων θεσμικών οργάνων στηριζόμενο στον Οργανισμό του και ειδικότερα στο Πρωτόκολλο υπ' αριθ. 3³²⁸. Βέβαια μια συνδυαστική ανάγνωση του Τίτλου Ι και του άρθρου 64 του Οργανισμού, του άρθρου 281 ΣΛΕΕ και του άρθρου 48 ΣΕΕ οδηγούν σε ένα μηχανισμό διπλής ασφάλειας, ο οποίος αποκλείει οποιαδήποτε απλοποίηση του παρόντος γλωσσικού καθεστώτος των γλωσσών διαδικασίας³²⁹.

2.1. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο - γενικά

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συγκαταλέγεται ανάμεσα στα όργανα που δημιουργήθηκαν με τις ιδρυτικές Συνθήκες και «απαρτίζεται κατά το άρθρο 14 παρ. 2 ΣΕΕ από αντιπροσώπους των πολιτών της Ένωσης»³³⁰. Αρχικά δε διέθετε τις αρμοδιότητες που ανατίθενται στα κοινοβούλια των κρατών (κυρίως τη νομοθετική αρμοδιότητα) και γι' αυτόν ίσως το λόγο ονομάστηκε πρώτα Συνέλευση³³¹, αλλά με τα χρόνια - μεταξύ πολλών αλλαγών - έχουν αυξηθεί οι εξουσίες του³³² και αποτελεί το μόνο όργανο που εκφράζει τη φωνή των πολιτών στην Ένωση. Ανάμεσα στις αρμοδιότητές του³³³ είναι η άσκηση νομοθετικής και δημοσιονομικής εξουσίας από κοινού με το Συμβούλιο μέσω της συνήθους νομοθετικής διαδικασίας³³⁴, η εκτέλεση καθηκόντων πολιτικού ελέγχου, συμβουλευτικού, καθώς και η

³²⁸ Βλ. ακόμα *P. E. Παπαδοπούλου*, Άρθρο 342, στο Β. Χριστιανός, *οπ. παρ.*, σελ. 1351-1352 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

³²⁹ *R. Barents*, *The Court of Justice after the Treaty of Lisbon*, σελ. 711, *CMLRev* 47: 709-728, 2010

³³⁰ Άρθρο 14 παρ. 2 ΣΕΕ

³³¹ *M. Χρυσομάλλης*, *Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου*, *οπ. παρ.*, σελ. 20

³³² Βλ. μεταξύ άλλων *Π. Κανελλόπουλος*, *Το δίκαιο της ΕΕ: με βάση τη Συνθήκη της Νίκαιας*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 122-140, *N. Μούσης*, *Από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: θεσμοί και πολιτικές*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 50-53, *N. Μούσης*, *Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική*, *οπ. παρ.*, σελ. 49-53, *E. Σαχπεκίδου*, *οπ. παρ.*, σελ. 341-364, *N. Σκανδάμης*, *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*. 4. Οργανική υπόσταση της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 139-142, όπου και πλούσια βιβλιογραφία, *A. Φατούρος & A. Πλιάκος*, *Κεφάλαια ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σελ. 50-51, *B. Χριστιανός*, *Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010, 2011, σελ. 56-58, *M. Χρυσομάλλης*, *Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου*, *οπ. παρ.*, σελ. 20-27, *K. D. Borchardt*, *Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βέλγιο 2017, σελ. 63-70, *M. Shackleton*, *The European Parliament* στο *J. Peterson & M. Shackleton*, *The institutions of the European Union*, Oxford University Press, USA 2006, σελ. 104-124 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

³³³ Άρθρο 14 ΣΕΕ

³³⁴ Άρθρο 289 ΣΛΕΕ

αποφασιστική συμμετοχή στη διαδικασία συγκρότησης και διορισμού της Επιτροπής³³⁵. Επιπροσθέτως, στους κόλπους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου λειτουργεί ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, ο οποίος εκλέγεται από αυτό, και είναι αρμόδιος για την παρακολούθηση της δημόσιας διοίκησης της Ένωσης και την αποτροπή περιπτώσεων κακής διοίκησης³³⁶ από πλευράς των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών, με εξαίρεση το Δικαστήριο³³⁷. Αποτελεί λοιπόν εξωδικαστικό τρόπο προστασίας των ευρωπαίων πολιτών και ενδυναμώνει τις ελεγκτικές αρμοδιότητες του Κοινοβουλίου. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας το Κοινοβούλιο γίνεται πλέον συν-νομοθέτης και οι πράξεις της ΕΕ αποκτούν μεγαλύτερη νομιμοποίηση στη συνείδηση των πολιτών, το οποίο της προσδίδει έναν ακόμα πιο δημοκρατικό χαρακτήρα³³⁸.

2.2. Το γλωσσικό καθεστώς του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Το Κοινοβούλιο, που λειτουργεί ως η φωνή των λαών στην Ένωση και συν-νομοθέτης, οφείλει να εξασφαλίζει το μέγιστο δυνατό βαθμό πολυγλωσσίας, κι αυτό επειδή κάθε πολίτης έχει το δικαίωμα να υποβάλει υποψηφιότητα στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, κάθε βουλευτής έχει το δικαίωμα να ασκεί τα καθήκοντά του στη γλώσσα του και όλοι οι πολίτες θα πρέπει να μπορούν να διαβάζουν τη νομοθεσία που τους επηρεάζει στη γλώσσα της χώρας τους και να παρακολουθούν το έργο του Κοινοβουλίου³³⁹. Εφόσον αποτελεί το όργανο που εκφράζει τους πολίτες και η ΕΕ έχει ως στόχο να βρίσκεται σε στενή σχέση με αυτούς θα πρέπει να εφαρμόζεται ένα καθεστώς πλήρους πολυγλωσσίας.

Κατά το άρθρο 15 παρ. 2 ΣΛΕΕ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο συνεδριάζει δημόσια όταν συσκέπτεται και ψηφίζει επί σχεδίου νομοθετικής πράξης, και για να υπάρχει πρόσβαση στο κοινό, αυτό πραγματοποιείται μέσω οπτικοακουστικής μετάδοσης σε όλες τις επίσημες

³³⁵ Άρθρο 17 παρ. 7 ΣΕΕ

³³⁶ Βλ. Ετήσια Έκθεση του Διαμεσολαβητή προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του έτους 1998, ΕΕ C 300/18.10.1999

³³⁷ Άρθρο 228 ΣΛΕΕ

³³⁸ Για την αρχή της διπλής (διττής) νομιμοποίησης βλ. Δ. Τσάτσος, Η Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, οπ. παρ., σελ. 157 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

³³⁹ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/organisation-and-rules/multilingualism>

γλώσσες. Σύμφωνα με τον Κανονισμό του και ειδικότερα με το άρθρο 158³⁴⁰ όλοι οι βουλευτές έχουν το δικαίωμα να μιλούν στο Κοινοβούλιο στην επίσημη γλώσσα της επιλογής τους, και γίνεται ταυτόχρονη διερμηνεία στις υπόλοιπες επίσημες γλώσσες και σε οποιαδήποτε άλλη γλώσσα κρίνει αναγκαίο το Προεδρείο. Όταν πρόκειται για τις συνεδριάσεις των κοινοβουλευτικών επιτροπών και των αντιπροσωπειών, η διερμηνεία γίνεται από και προς τις γλώσσες που ζητούνται από τα μέλη, ενώ όταν πραγματοποιούνται εκτός των συνήθων τόπων εργασίας, οι γλώσσες διερμηνείας είναι αυτές των μελών που έχουν επιβεβαιώσει τη συμμετοχή τους, αλλά κι αυτό το καθεστώς μπορεί κατ' εξαίρεση να απλοποιηθεί με έγκριση των απαραίτητων μέτρων από το Προεδρείο. Επιπλέον, επιτρέπονται παρεκκλίσεις από το καθεστώς που περιγράφεται παραπάνω αν, και στο μέτρο που δεν διατίθεται επαρκής αριθμός διερμηνέων και μεταφραστών σε μια επίσημη γλώσσα³⁴¹. Τέλος, τα Πρακτικά του Προεδρείου και της Διάσκεψης των Προέδρων μεταφράζονται στις επίσημες γλώσσες, διανέμονται σε όλους τους βουλευτές και είναι προσβάσιμα στο κοινό, εκτός αν το Προεδρείο ή η Διάσκεψη των Προέδρων αποφασίσουν διαφορετικά³⁴². Παρά το γεγονός βέβαια ότι δίνεται η δυνατότητα σε όλους τους ευρωβουλευτές για χρήση της μητρικής τους γλώσσας, έχει παρατηρηθεί ότι επιλέγουν ορισμένες φορές να εκφράζονται στα αγγλικά, όταν απευθύνονται σε έναν επίτροπο ή επειδή θεωρούν ότι θα γίνουν πιο κατανοητοί στην πλειοψηφία των υπόλοιπων μελών³⁴³.

Η διαδικασία που περιγράφηκε παραπάνω απαιτεί την ύπαρξη μιας πολυάριθμης ομάδας διερμηνέων, και όντως το Κοινοβούλιο διαθέτει μία από τις μεγαλύτερες υπηρεσίες διερμηνείας στον κόσμο, η οποία απασχολεί περίπου 270 διερμηνείς μόνιμα κι επιπλέον 1.500 εξωτερικούς συνεργάτες εφεδρικά³⁴⁴. Για να υπάρχει αμοιβαία κατανόηση και επικοινωνία μεταξύ των βουλευτών, η διερμηνεία λειτουργεί αυτή τη στιγμή σε 24 επίσημες γλώσσες, από τις οποίες προκύπτουν 552 γλωσσικοί συνδυασμοί, ενώ είναι πολύ πιθανό να δημιουργούνται και επιπλέον συνδυασμοί, καθώς χρησιμοποιούνται πολύ συχνά γλώσσες υποψήφιας χωρών, αλλά και άλλων χωρών, όπως η κινεζική και η

³⁴⁰ Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, διαθέσιμος στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20180731+TOC+DOC+XML+V0//EL&language=EL>

³⁴¹ Άρθρο 159 του εσωτερικού κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

³⁴² Άρθρο 31 του εσωτερικού κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

³⁴³ O. Cosmidou, The European Parliament: a temple of multilingualism, a pioneer in interpreting "exploits", σελ. 131, *Gamma, Journal of Theory and Criticism*, Vol. 19

³⁴⁴ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/organisation-and-rules/multilingualism>

αραβική³⁴⁵. Στους κόλπους του Κοινοβουλίου λειτουργεί και μεταφραστική υπηρεσία, η οποία ασχολείται κυρίως με τη νομοθεσία της Ένωσης, αλλά και με διάφορα άλλα κείμενα μεταξύ των οποίων είναι οι κοινοβουλευτικές ερωτήσεις, οι αποφάσεις του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή και οι πληροφορίες για τους πολίτες και τα Κράτη-μέλη³⁴⁶. Τέλος, η υπηρεσία ελέγχου νομικών κειμένων αποτελείται από γλωσσομαθείς νομικούς, οι οποίοι εξασφαλίζουν την υψηλότερη δυνατή ποιότητα των νομοθετικών κειμένων σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ και συμμετέχουν σε όλα τα στάδια της νομοθετικής διαδικασίας³⁴⁷.

Με στόχο την παραγωγή εγγράφων σε γρήγορους ρυθμούς, οι γλωσσικές υπηρεσίες του Κοινοβουλίου έχουν αναπτύξει ένα σύστημα με άξονα έξι 'βασικές' γλώσσες: αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, ιταλικά, πολωνικά και ισπανικά³⁴⁸. Όταν ένα έγγραφο θα υποβληθεί για παράδειγμα στα ελληνικά, δε θα μεταφραστεί άμεσα στις υπόλοιπες γλώσσες, αλλά θα μεταφραστεί πρώτα σε κάποια από τις παραπάνω γλώσσες. Στη συνέχεια οι μεταφραστές των άλλων γλωσσών θα χρησιμοποιήσουν μία από αυτές τις μεταφράσεις για να μεταφέρουν το κείμενο στη δική τους γλώσσα. Αυτή η τακτική μπορεί να είναι αποδοτική από άποψη χρόνου και να περιορίζει την ανάγκη ανεύρεσης μεταφραστών συγκεκριμένων γλωσσών, αλλά ενδέχεται να δημιουργήσει άλλα προβλήματα, τα οποία θα εξεταστούν στη συνέχεια της παρούσας μελέτης.

2.3. Το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο - γενικά

Το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποτελούν τα θεσμικά όργανα διακυβερνητικής συνθέσεως, στο βαθμό που σε αυτά εκπροσωπούνται οι κυβερνήσεις των Κρατών-μελών. Όσον αφορά το Συμβούλιο, ανήκει επίσης στην κατηγορία των οργάνων που συστάθηκαν από τις ιδρυτικές Συνθήκες³⁴⁹ και είναι το κύριο όργανο λήψης

³⁴⁵ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/interpretation/el/introduction/introduction.html>

³⁴⁶ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/organisation-and-rules/multilingualism>

³⁴⁷ Βλ. αναλυτικότερα για τη διαδικασία <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/organisation-and-rules/multilingualism>

³⁴⁸ Β. Ροζζο, Multilingualism and the harmonization of European private law: problems and perspectives, *Europ. Rev. Pr. L.*, 2012, σελ. 1186 όπου και σχετική βιβλιογραφία

³⁴⁹ Και φυσικά από τότε έχουν επέλθει πολλές αλλαγές στο πλαίσιο της θεσμικής εξέλιξης της Ένωσης. Βλ. αναλυτικότερα Π. Κανελλόπουλος, οπ. παρ., σελ. 141-153, Ν. Μούσης, Από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: θεσμοί και πολιτικές, οπ. παρ., σελ. 45-47, Ν. Μούσης, Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, οπ. παρ., σελ. 53-55, Ε. Σαχπεκίδου, οπ. παρ., σελ. 377-397, Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό Δίκαιο. 4. Οργανική υπόσταση της ΕΕ, οπ. παρ., σελ. 46 όπου και πλούσια βιβλιογραφία, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ

αποφάσεων. Απαρτίζεται, κατά το άρθρο 16 ΣΕΕ, από έναν αντιπρόσωπο κάθε Κράτους-μέλους σε υπουργικό επίπεδο, ο οποίος κατά κανόνα, αλλά όχι υποχρεωτικά, είναι ο εκάστοτε καθ' ύλην αρμόδιος υπουργός ή υφυπουργός, και εξουσιοδοτείται να δεσμεύει την κυβέρνηση του κράτους που εκπροσωπεί και να ασκεί το δικαίωμα ψήφου. Συνεδριάζει με δέκα διαφορετικές συνθέσεις προσώπων και τομέων:

- Γενικών Υποθέσεων
- Εξωτερικών Υποθέσεων
- Οικονομικών και Δημοσιονομικών Υποθέσεων
- Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων
- Απασχόλησης, Κοινωνικής Πολιτικής, Υγείας και Καταναλωτών
- Ανταγωνιστικότητας
- Μεταφορών, Τηλεπικοινωνιών και Ενέργειας
- Γεωργίας και Αλιείας
- Περιβάλλοντος
- Παιδείας, Νεολαίας, Πολιτισμού και Αθλητισμού

Σύμφωνα με το άρθρο 16 παρ. 1 ΣΕΕ «*Το Συμβούλιο ασκεί, από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, νομοθετικά και δημοσιονομικά καθήκοντα. Ασκεί καθήκοντα χάραξης πολιτικών και συντονισμού σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπουν οι Συνθήκες*». Έτσι λοιπόν, προέχουσα αρμοδιότητά του, την οποία ασκεί από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο πλαίσιο της συνήθους νομοθετικής διαδικασίας, είναι η θέσπιση των αναγκαίων νομικών πράξεων για την εφαρμογή της Συνθήκης και των κοινών πολιτικών. Ασκεί, επίσης, από κοινού με το Κοινοβούλιο δημοσιονομική αρμοδιότητα (αρχή του προϋπολογισμού), αφού εγκρίνουν από κοινού τον ενωσιακό προϋπολογισμό. Επιπλέον,

στην πορεία του χρόνου. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η νομοθέτηση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016, Α. Φατούρος & Α. Πλιάκος, οπ. παρ., σελ. 36-45, Β. Χριστιανός, Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπ. παρ., σελ. 53-54, Μ. Χρυσομάλλης, Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, οπ. παρ., σελ. 10-14

είναι το αρμόδιο όργανο για τη σύναψη διεθνών συμφωνιών μεταξύ της Ένωσης και τρίτων χωρών ή διεθνών οργανισμών, και αναπτύσσει την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας βάσει κατευθυντήριων γραμμών που καθορίζει το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. Τέλος, έχει συντονιστική αρμοδιότητα μιας και αποτελεί το πλαίσιο συντονισμού των πολιτικών των κρατών, όπου δεν προβλέπεται παραχώρηση αρμοδιοτήτων στην ΕΕ, και εκτελεστική, αφού είναι αρμόδιο για τη συμπλήρωση, την τροποποίηση και την εκτέλεση νομοθετικών πράξεων³⁵⁰.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο είναι ένα διακυβερνητικό όργανο, το οποίο αντιπροσωπεύει το υψηλότερο επίπεδο πολιτικής συνεργασίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ. Δε συγκαταλέγονταν μεταξύ των παραδοσιακών θεσμικών οργάνων, καθώς, δημιουργήθηκε το 1974, είχε άλλη μορφή, και μόλις το 2009 με τη Συνθήκη της Λισαβόνας κατέστη ένα από τα επτά θεσμικά όργανα της Ένωσης³⁵¹. Μέλη του, κατά το άρθρο 15 ΣΕΕ, είναι οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων των Κρατών-μελών της Ένωσης, ο Πρόεδρος του και ο Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής· ειδικότερα, όταν πρόκειται για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, συμμετέχει στις συνόδους του και ο Ύπατος Εκπρόσωπος της Ένωσης. Δεν ασκεί νομοθετική λειτουργία, αλλά αρμοδιότητά του είναι να παρέχει στην Ένωση την αναγκαία για την ανάπτυξή της ώθηση και να καθορίζει τους γενικούς της πολιτικούς προσανατολισμούς και προτεραιότητες (πολιτική καθοδήγηση)³⁵². Η αρμοδιότητά του αυτή ασκείται με τα Συμπεράσματα, τα οποία περιλαμβάνουν πολιτικές αποφάσεις επί της αρχής ή διατυπώνουν Οδηγίες και Εντολές, τις οποίες καλείται να υλοποιήσει το Συμβούλιο υιοθετώντας τις αναγκαίες νομικές πράξεις. Οι πράξεις του δεν είναι νομοθετικές, λόγω της φύσης του θεσμού, μπορεί όμως να είναι νομικά δεσμευτικές.

2.4. Το γλωσσικό καθεστώς του Συμβουλίου και του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

³⁵⁰ Άρθρο 291 και 293 ΣΛΕΕ

³⁵¹ Βλ. μεταξύ άλλων <https://www.consilium.europa.eu/el/european-council/>, https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-council_el, Π. Κανελλόπουλος, οπ. παρ., σελ. 151-153, Ν. Μούσης, Από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: θεσμοί και πολιτικές, οπ. παρ., σελ. 45-47, Ν. Μούσης, Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, οπ. παρ., σελ. 43-44, Ε. Σαχπεκίδου, οπ. παρ., σελ. 365-367, Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ στην πορεία του χρόνου. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η νομοθέτηση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016, Α. Φατούρος & Α. Πλιάκος, οπ. παρ., σελ. 40-42, Μ. Χρυσομάλλης, Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, οπ. παρ., σελ. 12-13, Κ. D. Borchardt, οπ. παρ., σελ. 70, P. de Schoutheete, The European Council, στο J. Peterson & M. Shackleton, οπ. παρ., σελ. 37-59 όπου και πλούσια βιβλιογραφία

³⁵² Άρθρο 15 ΣΕΕ

Δεδομένης της δυνατότητας που δίνει το άρθρο 6 του Κανονισμού 1/58 στα θεσμικά όργανα να καθορίσουν τις γλώσσες που θα χρησιμοποιούνται σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, το Συμβούλιο το έπραξε με το άρθρο 14 του εσωτερικού του Κανονισμού³⁵³, το οποίο σχετίζεται με τις γλωσσικές ρυθμίσεις για τα έγγραφα που υποβάλλονται σε αυτό. Σύμφωνα με αυτό, «το Συμβούλιο συσκέπτεται και αποφασίζει μόνο βάσει εγγράφων και σχεδίων συντεταγμένων στις γλώσσες που προβλέπονται από το ισχύον γλωσσικό καθεστώς»³⁵⁴. Τα έγγραφα και τα σχέδια³⁵⁵ πρέπει να διατίθενται σε όλες τις επίσημες γλώσσες την ημέρα της συνόδου, διαφορετικά, οποιοδήποτε μέλος μπορεί να αντιταχθεί στη διεξαγωγή συζήτησης³⁵⁶. Όταν η προσωρινή ημερήσια διάταξη μιας συνόδου περιλαμβάνει πρόταση της Επιτροπής, η οποία δεν έχει υποβληθεί σε όλες τις γλώσσες, δεν μπορεί αυτό το σημείο να εγγραφεί στην τελική ημερήσια διάταξη, εκτός αν το Συμβούλιο αποφασίσει ομόφωνα για την προσθήκη του³⁵⁷. Επιπλέον, σε περιπτώσεις συνήθους νομοθετικής διαδικασίας για παράδειγμα, όπου το Συμβούλιο δεσμεύεται από μια διαδικαστική προθεσμία, η πρόταση θα παραπεμφθεί επίσημα στο Συμβούλιο και θα αρχίσει η προθεσμία μόνο όταν το Συμβούλιο θα λάβει την πρόταση σε όλες τις γλώσσες³⁵⁸. Ειδικότερα,

-οι Κανονισμοί, οι Οδηγίες και οι Αποφάσεις που εκδίδονται σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, οι Κανονισμοί του Συμβουλίου και της Επιτροπής, οι Οδηγίες του Συμβουλίου και της Επιτροπής που απευθύνονται σε όλα τα Κράτη-μέλη και οι Αποφάσεις του Συμβουλίου και της Επιτροπής που δεν διευκρινίζουν σε ποιόν απευθύνονται ούτε μπορούν να τίθενται σε ισχύ (και δεν κοινοποιούνται στα Κράτη-μέλη) ούτε μπορούν να δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα, εκτός εάν το εν λόγω κείμενο υπάρχει σε όλες τις

³⁵³ Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2010, όπου αναφέρει: Τα κείμενα που δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ είναι τα μόνα αυθεντικά (ΕΕ L 315 της 2.12.2009 σ. 52 και ΕΕ L 325 της 11.12.2009 σ. 36)

³⁵⁴ Άρθρο 14 παρ. 1 του εσωτερικού κανονισμού του Συμβουλίου. Αντίστοιχα το ίδιο καθεστώς ισχύει και για το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σύμφωνα με το α. 9 του εσωτερικού του κανονισμού

³⁵⁵ Περιλαμβάνουν κυρίως τις προτάσεις της Επιτροπής

³⁵⁶ Άρθρο 14 παρ. 2 του εσωτερικού κανονισμού του Συμβουλίου

³⁵⁷ Περίπτωση ανάλογη με το άρθρο 3 παρ. 4 και 7 του εσωτερικού κανονισμού του Συμβουλίου

³⁵⁸ Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Σχολιασμός του εσωτερικού Κανονισμού του Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016

επίσημες γλώσσες (άρθρα 4 και 5 του κανονισμού αριθ. 1³⁵⁹), δηλαδή στις 24 – ή όταν ισχύει η παρέκκλιση για την ιρλανδική, 23 – επίσημες γλώσσες,

- μια θέση σε πρώτη ανάγνωση του Συμβουλίου η οποία εγκρίνεται σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία δεν διαβιβάζεται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, εκτός εάν διατίθεται και στις 24 επίσημες γλώσσες.³⁶⁰

Όπως προκύπτει λοιπόν, στις περισσότερες διαδικασίες το Συμβούλιο επιλέγει να λειτουργεί σε καθεστώς πλήρους πολυγλωσσίας, εκτός από τις περιπτώσεις όπου αποφασίζει διαφορετικά με ομοφωνία ή για λόγους επείγοντος. Όταν το Συμβούλιο καλείται να εκδώσει νομική πράξη, η ομόφωνη συμφωνία πρέπει να έχει τη μορφή διαδικαστικής απόφασης, η οποία λαμβάνεται χωριστά και ομόφωνα και πρέπει να περιλαμβάνεται στα πρακτικά της σχετικής συνόδου, με μνεία της επείγουσας ανάγκης έκδοσης της πράξης σε λιγότερες γλώσσες από όσες προβλέπει το καθεστώς³⁶¹. Πρακτικά, οι εξαιρέσεις εφαρμόζονται, κυρίως, κατά τους πρώτους μήνες μετά από την προσχώρηση νέων Κρατών-μελών, επειδή ενδέχεται να μην είναι ακόμα διαθέσιμες οι μεταφράσεις στη γλώσσα τους. Λαμβανομένης υπόψη της υποχρέωσης δημοσίευσης των πράξεων στην Επίσημη Εφημερίδα, σε ορισμένες καταστάσεις δεν μπορούν να εφαρμοστούν οι εξαιρέσεις για να αποφεύγονται νομικά προβλήματα, τα οποία θα αναλυθούν παρακάτω. Επιπλέον, εξαίρεση από το πολύγλωσσο καθεστώς αποτελούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες το Συμβούλιο απλώς συσκέπτεται χωρίς να εκδίδει πράξη ή εκδίδει απόφαση χωρίς νομική ισχύ³⁶². Τέλος, ορισμένες σύνοδοι του Συμβουλίου γίνονται δημόσια και είναι ανοιχτές για το κοινό³⁶³. Αυτές αφορούν το μέρος «Νομοθετικές διαβουλεύσεις» της ημερήσιας διάταξης, αλλά και μη νομοθετικές δραστηριότητες όταν το Συμβούλιο συζητά για πρώτη φορά και εγκρίνει σημαντικές μη νομοθετικές προτάσεις, που επιβάλλουν κανόνες νομικά δεσμευτικούς, όταν πραγματοποιεί συζητήσεις προσανατολισμού σχετικά με το πρόγραμμα του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων, τις προτεραιότητες των λοιπών

³⁵⁹ ΕΕ 17 της 6.10.1958

³⁶⁰ Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Σχολιασμός του εσωτερικού Κανονισμού του Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016, σελ. 53-54

³⁶¹ Βλ. αναλυτικότερα Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Σχολιασμός του εσωτερικού Κανονισμού του Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016

³⁶² Για παράδειγμα Δήλωση ή Συμπέρασμα

³⁶³ Κατά το άρθρο 15 παρ. 2 ΣΛΕΕ

συνθέσεων και την ετήσια στρατηγική πολιτικής της Επιτροπής, και όταν πραγματοποιεί δημόσιες συζητήσεις για σημαντικά ζητήματα που άπτονται των συμφερόντων της ΕΕ και των πολιτών της³⁶⁴. Αυτές πραγματοποιούνται μέσω δημόσιας αναμετάδοσης με οπτικοακουστικά μέσα, κυρίως σε αίθουσα ακρόασης και μέσω οπτικοακουστικής μετάδοσης σε όλες τις επίσημες γλώσσες των οργάνων της ΕΕ με βίντεο συνεχούς ροής³⁶⁵, ώστε να έχουν τη δυνατότητα όλοι οι πολίτες να τις παρακολουθήσουν.

Εκτός από τη χρήση των επίσημων γλωσσών της Ένωσης, το Συμβούλιο έχει διατυπώσει την επιθυμία να λαμβάνονται υπόψη κι επιπλέον γλώσσες, σύμφωνα με τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου σε σχέση με τη χρήση πρόσθετων γλωσσών³⁶⁶, και μάλιστα το έχει κάνει πράξη συνάπτοντας διακανονισμό με το Βασίλειο της Ισπανίας³⁶⁷. Ο παραπάνω διακανονισμός επιτρέπει τη χρήση γλωσσών το καθεστώς των οποίων αναγνωρίζεται από το ισπανικό Σύνταγμα, δηλαδή τη χρήση της καταλανικής, βαλενθιανής, της βασκικής και της γαλικιανής. Παρά το ότι επιτρέπεται η χρήση τους, δε χαίρουν όλων των πλεονεκτημάτων που δίνονται στις επίσημες της Ένωσης. Συγκεκριμένα, η επικοινωνία πολίτη με το Συμβούλιο γίνεται μέσω μετάφρασης από όργανο που ορίζεται από την ισπανική κυβέρνηση και για την οποία το Συμβούλιο δε φέρει ευθύνη. Οι προφορικές παρεμβάσεις σε αυτές τις γλώσσες κατά τη διάρκεια των συνόδων γίνονται με διερμηνεία τα έξοδα της οποία καλύπτει η ισπανική αντιπροσωπεία, ενώ και οι πράξεις που δημοσιεύονται στην Επίσημη Εφημερίδα σε αυτές τις γλώσσες δεν έχουν νομική ισχύ και συντάσσονται μόνο με ευθύνη της ισπανικής κυβέρνησης.

Επειδή το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο επιβάλλεται σε ορισμένες περιπτώσεις να λειτουργούν με βάση το πολύγλωσσο καθεστώς που διέπει τα θεσμικά όργανα, μεριμνούν ανάλογα οι μεταφραστικές υπηρεσίες της Γενικής Γραμματείας του Συμβουλίου. Έτσι, κατά τις συνόδους, θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι τα έγγραφα είναι διαθέσιμα σε όλες τις απαιτούμενες γλώσσες, ώστε οι αντιπρόσωποι να είναι σε θέση να εργάζονται στις εθνικές τους γλώσσες, και όλες οι γλωσσικές αποδόσεις έχουν την ίδια νομική και πολιτική

³⁶⁴ Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της ΕΕ, Ενημερωτικό δελτίο. Ο ανοιχτός χαρακτήρας και η διαφάνεια των εργασιών του Συμβουλίου, Βρυξέλλες 2011

³⁶⁵ Άρθρο 7 παρ. 3 του εσωτερικού Κανονισμού του Συμβουλίου

³⁶⁶ Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2005, σχετικά με την επίσημη χρήση πρόσθετων γλωσσών στο πλαίσιο του Συμβουλίου και ενδεχομένως διαφόρων θεσμικών και άλλων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ C 148 της 18.6.2005, σ. 1

³⁶⁷ ΕΕ C 40/2 της 17.2.2006

εγκυρότητα³⁶⁸. Με τη συνεργασία της διεύθυνσης μετάφρασης και της νομικής υπηρεσίας οι πράξεις θα μπορούν να εκδοθούν μόνο αν είναι διαθέσιμες στη δέουσα μορφή σε όλες τις επίσημες γλώσσες, μετά από επιμέλειά τους από γλωσσομαθείς νομικούς, ενώ η Γενική Διεύθυνση Διερμηνείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι αυτή που καλύπτει τη διερμηνεία κατά τις δημόσιες συνόδους των δύο Συμβουλίων.

2.5. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή - γενικά

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το τρίτο κατά την τάξη έκθεσης στις ιδρυτικές Συνθήκες θεσμικό όργανο, αποτελεί ένα υπερεθνικό και πρωτότυπο όργανο, αφού δεν υφίσταται παρόμοιο σε άλλους διεθνείς οργανισμούς. Είναι το «κατ' εξοχήν 'κοινοτικό' όργανο»³⁶⁹, «η μηχανή της Ευρώπης»³⁷⁰ και η «κινητήρια δύναμη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης»³⁷¹. Απαρτίζεται από υπηκόους των Κρατών-μελών, οι οποίοι δεν τα εκπροσωπούν, δεν προασπίζουν τα συμφέροντά τους ούτε λειτουργούν με υποδείξεις από αυτά ή άλλα όργανα και οργανισμούς, αλλά είναι ανώτατοι λειτουργοί της ΕΕ. Αυτοί εργάζονται υπό την πολιτική καθοδήγηση και εποπτεία του Προέδρου της και σαν Επιτροπή ενεργεί με βάση την αρχή της συλλογικότητας³⁷². Η καθημερινή λειτουργία της εξασφαλίζεται από το προσωπικό της, το οποίο είναι οργανωμένο σε Γενικές Διευθύνσεις. Κάθε διεύθυνση είναι υπεύθυνη για ένα συγκεκριμένο τομέα πολιτικής, όπως για παράδειγμα Ανταγωνισμού, Μεταφορών, Εκπαίδευσης, Νεολαίας, Αθλητισμού και Πολιτισμού, Μετάφρασης κλπ., ενώ λειτουργούν κι επιπλέον αυτοτελείς υπηρεσίες³⁷³. Οι αρμοδιότητες που της έχουν ανατεθεί «καθιστούν την Επιτροπή κεντρικό όργανο προσανατολισμού και λειτουργίας της Ένωσης»³⁷⁴. Ειδικότερα, έχει το προνόμιο της νομοθετικής πρωτοβουλίας, αφού είναι το μόνο όργανο που υποβάλλει νομοθετικές προτάσεις για έγκριση από το Κοινοβούλιο και το

³⁶⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.consilium.europa.eu/el/general-secretariat/corporate-policies/multilingualism/>

³⁶⁹ Π. Κανελλόπουλος, οπ. παρ., σελ. 155

³⁷⁰ L. Hooghe & N. Nugent, The Commission's services, στο J. Peterson & M. Shackleton, οπ. παρ., σελ. 147

³⁷¹ Ν. Μούσης, Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, οπ. παρ., σελ. 45

³⁷² ΔΕΚ, απόφαση της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1998, υπόθεση C-191/95, *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, Συλλ. 1998, σκ. 39-41 όπου και προηγούμενη νομολογία

³⁷³ Βλ. αναλυτικά στο διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/departments_el

³⁷⁴ Β. Χριστιανός, Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπ. παρ., σελ. 50

Συμβούλιο³⁷⁵, και είναι ο θεματοφύλακας των Συνθηκών, αφού «μεριμνά για την εφαρμογή των Συνθηκών καθώς και των μέτρων που θεσπίζονται βάσει αυτών από τα θεσμικά όργανα»³⁷⁶. Επιπλέον, ασκεί συντονιστικά, εκτελεστικά και διαχειριστικά καθήκοντα, εκπροσωπεί - πλην εξαιρέσεων - την ΕΕ στη διεθνή σκηνή, καταρτίζει τον ετήσιο προϋπολογισμό και τον υποβάλλει προς έγκριση, κατανέμει τους χρηματοδοτικούς πόρους και διαχειρίζεται τα προγράμματα.

2.6. Το γλωσσικό καθεστώς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η Επιτροπή, ως συναρμόδιο όργανο για θέματα πολυγλωσσίας, εφαρμόζει κι αυτή, όπως οφείλει, ένα σχετικά πλήρες πολύγλωσσο καθεστώς. Ο εσωτερικός της Κανονισμός³⁷⁷ ορίζει ότι οι πράξεις που εκδίδονται σε συνεδρίαση, με τη γραπτή διαδικασία, με τη διαδικασία εξουσιοδότησης και με τη διαδικασία μεταβίβασης αρμοδιοτήτων ή με υπεξουσιοδότηση προσαρτώνται στη γλώσσα ή στις γλώσσες που είναι αυθεντικές και καθίστανται γνήσιες. Όσον αφορά τις πράξεις γενικής ισχύος, εννοούνται ως αυθεντικές όλες οι επίσημες γλώσσες, ενώ για τις υπόλοιπες (ατομικές) πράξεις οι γλώσσες των αποδεκτών τους.

Η εφαρμογή της πολυγλωσσίας στην Επιτροπή εναπόκειται στη Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης και στη Γενική Διεύθυνση Διερμηνείας. Η πρώτη είναι υπεύθυνη για τη μετάφραση των κειμένων που συντάσσει η Επιτροπή ή αποστέλλονται σε αυτήν, τη στήριξη στην επικοινωνία της με το ευρύ κοινό, τη βελτίωση των πρωτοτύπων που συντάσσουν οι υπάλληλοί της, την παροχή συμβουλών στις υπηρεσίες της για γλωσσικά θέματα και για τη διαχείριση πολυγλωσσικών σελίδων, και για τη χρησιμοποίηση της ορθής ορολογίας σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ³⁷⁸. Ορισμένες από τις αρμοδιότητες της Γενικής Διεύθυνσης Διερμηνείας είναι η παροχή υπηρεσιών διερμηνείας στην Επιτροπή, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Επιτροπή των Περιφερειών, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, καθώς και στους οργανισμούς και τα γραφεία της ΕΕ στα Κράτη-μέλη. Επιπλέον, είναι υπεύθυνη για την παροχή στήριξης

³⁷⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 17 παρ.2 ΣΕΕ «Εκτός των περιπτώσεων για τις οποίες οι Συνθήκες ορίζουν άλλως, νομοθετική πράξη της Ένωσης μπορεί να εκδίδεται μόνο βάσει προτάσεως της Επιτροπής. Οι λοιπές πράξεις εκδίδονται βάσει προτάσεως της Επιτροπής, εφόσον αυτό προβλέπεται στις Συνθήκες.»

³⁷⁶ Άρθρο 17 παρ.1

³⁷⁷ Επιτροπή, Εσωτερικός Κανονισμός της Επιτροπής L 308/26 της 8.12.2000

³⁷⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/departments/translation_el

με στόχο την υλοποίηση της στρατηγικής της Επιτροπής για την πολυγλωσσία και για τη συγκέντρωση εταίρων από χώρες εκτός ΕΕ για την ανταλλαγή γνώσεων στον τομέα της διερμηνείας και τη μεταβίβαση βέλτιστων πρακτικών στους διάφορους τομείς³⁷⁹.

Παρά το γεγονός ότι η Επιτροπή χρησιμοποιεί όλες τις επίσημες γλώσσες κατά την επικοινωνία με τα υπόλοιπα θεσμικά όργανα, τα Κράτη-μέλη και το κοινό, στις εσωτερικές της εργασίες χρησιμοποιεί την αγγλική, τη γαλλική και τη γερμανική για λόγους μείωσης του κόστους³⁸⁰. Άλλωστε, όπως προκύπτει και από την ανάλυση των στοιχείων της ΓΔΜ κατά το 2013³⁸¹ επικρατεί η τάση όλο και περισσότερα πρωτότυπα κείμενα να συντάσσονται στην αγγλική γλώσσα. Η κατάσταση ήταν πολύ διαφορετική τα προηγούμενα χρόνια καθώς, το 1997, καταγράφηκε σχεδόν ισάριθμος όγκος κειμένων που συντάχθηκαν στα αγγλικά και στα γαλλικά, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που δεν προέρχονταν από την Επιτροπή. Όσον αφορά την παραγωγή κειμένων, είναι πιο ισορροπημένη η εικόνα μεταξύ των επίσημων γλωσσών, εφόσον πρέπει να μεταφραστεί ο ίδιος όγκος νομοθετικών κειμένων σε όλες τις γλώσσες. Και σε αυτή την περίπτωση όμως, ο αριθμός των σελίδων προς τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά εμφανίζεται πολύ υψηλότερος λόγω του ότι πολλά από τα κείμενα που προορίζονται για εσωτερική χρήση της Επιτροπής μεταφράζονται μόνο προς μία ή περισσότερες από τις τρεις αυτές γλώσσες.

Αυτή η πρακτική εργασίας της Επιτροπής μπορεί να οδηγήσει σε παραβιάσεις της διατυπωθείσας από το ΔΕΚ αρχής *«της μη αλλοιώσεως των διοικητικών πράξεων»*, σύμφωνα με την οποία *«άπαξ μια πράξη εκδοθεί από την αρμόδια αρχή κατά την προβλεπόμενη διαδικασία, δεν επιτρέπεται πλέον να επέλθουν άλλες τροποποιήσεις σ' αυτήν, εκτός από γραμματικές ή ορθογραφικές, παρά μόνο με την ίδια διαδικασία»*³⁸². Τον κίνδυνο αυτό έρχεται να προλάβει το άρθρο 12 του Εσωτερικού Κανονισμού της Επιτροπής, που ορίζει ότι *«Οι πράξεις που εγκρίνονται από την Επιτροπή, σε σύνοδο ή διά της εγγράφου διαδικασίας, κυρώνονται στην ή στις γλώσσες στις οποίες το κείμενο τους είναι αυθεντικό, διά των υπογραφών του προέδρου και του γενικού γραμματέα»*. Κατά την

³⁷⁹ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/departments/interpretation_el και DG Translation, Strategic plan 2016-2020, European Commission, Ref. Ares(2016)1239034 – 16/03/2016

³⁸⁰ European Commission, Translation and multilingualism, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2014

³⁸¹ *European Commission*, Translation and multilingualism, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2014, σελ. 7-8

³⁸² ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1988, υπόθεση 131/86, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Συμβουλίου («ωσπαραγωγές όρνιθες»)*, Συλλ. 1988, σελ. 905

πρακτική της Επιτροπής, όταν αυτή στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της καλείται να λάβει ατομικά μέτρα που θα πρέπει να συνταχθούν στη γλώσσα του Κράτους-μέλους στη δικαιοδοσία του οποίου υπάγεται το άτομο (φυσικό ή νομικό πρόσωπο), συζητά σε ολομέλεια και εγκρίνει το προταθέν σχέδιο της πράξεως στην αγγλική, γαλλική και γερμανική ή σε ορισμένες από αυτές. Το κείμενο αυτό κυρώνεται δια της υπογραφής του Προέδρου και του Γενικού Γραμματέα του οργάνου. Με την κύρωση πιστοποιείται η αυθεντικότητα των εγκριθέντων κειμένων. Ακολούθως εξουσιοδοτείται ο αρμόδιος Επίτροπος να μεριμνήσει για τη μετάφραση και δημοσίευση του εγκριθέντος κειμένου στις υπόλοιπες επίσημες γλώσσες. Κατά το Δικαστήριο η κύρωση του κειμένου αποτελεί ουσιώδη τύπο της διαδικασίας έγκρισης της πράξης με συνέπεια, αν υπάρξουν ουσιώδεις αλλαγές (εκτός από γραμματικές ή ορθογραφικές) στο διάστημα μεταξύ της κύρωσης και της δημοσίευσης ή κοινοποίησης της πράξης εκ μέρους του εξουσιοδοτηθέντος Επιτρόπου, θα πρέπει το τροποποιηθέν κείμενο να τεθεί εκ νέου προς έγκριση και κύρωση από την ολομέλεια της Επιτροπής (αρχή συλλογικότητας)³⁸³. Στην αντίθετη περίπτωση η πράξη είναι ακυρώσιμη λόγω παράβασης ουσιώδους τύπου³⁸⁴.

2.7. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - γενικά

Από την ίδρυσή του, το 1952, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί το δικαιοδοτικό όργανο της ΕΕ και είναι αρμόδιο να εκδίδει αποφάσεις για τις υποθέσεις που φέρονται ενώπιόν του. Σε μία Ένωση με μεγάλο αριθμό Κρατών-μελών ήταν ανέκαθεν απαραίτητη η ενιαία εφαρμογή του δικαίου από μία ανεξάρτητη και μοναδική αρχή, παρά την ανάγκη δημιουργίας περισσότερων οργάνων στους κόλπους της³⁸⁵. Ο βασικός ρόλος αυτής της αρχής είναι να *«εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών»*³⁸⁶, σε συνεργασία με τα δικαστήρια των Κρατών-μελών. Άλλωστε, όπως έχει τονίσει το ίδιο στη νομολογία του, *«η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα συνιστά κοινότητα δικαίου υπό την έννοια ότι ούτε τα Κράτη-μέλη της ούτε τα θεσμικά της όργανα διαφεύγουν τον έλεγχο της συμφωνίας των πράξεών τους προς το*

³⁸³ ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Ιουνίου 1994, υπόθεση C-137/92 P, BASF AG, Συλλ. 1994

³⁸⁴ Άρθρο 263 ΣΛΕΕ

³⁸⁵ Ν. Σκανδάμης, Ευρωπαϊκό δίκαιο 4: Οργανική υπόσταση της ΕΕ, σπ. παρ., σελ. 180

³⁸⁶ Άρθρο 19 ΣΕΕ

βασικό καταστατικό χάρτη που αποτελεί η Συνθήκη»³⁸⁷. Σε αυτό το πλαίσιο λοιπόν το ΔΕΕ ελέγχει τη νομιμότητα των πράξεων των οργάνων της ΕΕ, φροντίζει για την εκ μέρους των Κρατών-μελών τήρηση των υποχρεώσεών τους που απορρέουν από τις Συνθήκες και ερμηνεύει το ενωσιακό δίκαιο μετά από υποβολή αίτησης εκ μέρους των εθνικών δικαστηρίων³⁸⁸. Επιπροσθέτως, με τη νομολογία που αναπτύσσει, βοηθάει στην περαιτέρω εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης³⁸⁹. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να κάνει προσφυγή στο ΔΕΕ κατά οργάνου και ιδιώτης, επιχείρηση ή οργανισμός, αν θεωρεί ότι το όργανο έχει παραβιάσει με κάποιο τρόπο τα δικαιώματά του³⁹⁰.

Το ΔΕΕ περιλαμβάνει το Δικαστήριο, το Γενικό Δικαστήριο, καθώς και ειδικευμένα δικαστήρια, ενώ, μέχρι το 2016, περιλάμβανε και το Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης, οι αρμοδιότητες του οποίου μεταφέρθηκαν στο Γενικό Δικαστήριο. Ειδικότερα, το Δικαστήριο απαρτίζεται από 28 Δικαστές, έναν από κάθε Κράτος-μέλος, και 11 Γενικούς Εισαγγελλείς, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι να διατυπώνουν μια νομική γνώμη (προτάσεις) στις υποθέσεις που τους ανατίθενται. Με στόχο την εκπλήρωση της αποστολής του το Δικαστήριο διαθέτει συγκεκριμένες δικαιοδοτικές αρμοδιότητες τις οποίες ασκεί στο πλαίσιο της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής³⁹¹, της προσφυγής κατά Κράτους-μέλους ή προσφυγή για παράβαση³⁹², της προσφυγής ακυρώσεως³⁹³, της προσφυγής λόγω παραλείψεως³⁹⁴, της προσφυγής αποζημιώσεως³⁹⁵ και της αίτησης αναιρέσεως κατά αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου³⁹⁶. Στο πλαίσιο της λειτουργίας του εκδικάζει υποθέσεις που θα ήταν μέσα στις αρμοδιότητες ενός συνταγματικού, διοικητικού, φορολογικού, αστικού δικαστηρίου ή εργατοδικείου, αν επρόκειτο για εθνικά δικαστήρια³⁹⁷. Επιπλέον, είναι υπεύθυνο να διατυπώνει γνωμοδοτήσεις για τις συμφωνίες που η Ένωση επιθυμεί να συνάψει με τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς. Αναφορικά με το Γενικό Δικαστήριο, απαρτίζεται από έναν τουλάχιστον δικαστή ανά Κράτος-μέλος (σήμερα δύο) και δεν υπάρχουν Γενικοί

³⁸⁷ ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 1986, υπόθεση C-294/83, *Πράσινοι/Κοινοβούλιο*, Συλλ. 1986, σκ. 23

³⁸⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/el/

³⁸⁹ *K. D. Borchardt*, οπ. παρ., σελ. 27

³⁹⁰ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_el

³⁹¹ Άρθρο 267 ΣΛΕΕ

³⁹² Άρθρο 258 και 259 ΣΛΕΕ

³⁹³ Άρθρο 263 ΣΛΕΕ

³⁹⁴ Άρθρο 265 ΣΛΕΕ

³⁹⁵ Άρθρο 268 ΣΛΕΕ

³⁹⁶ Άρθρο 256 ΣΛΕΕ. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/el/, *N. Μούσης*, Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, οπ. παρ., σελ. 57-58, *M. Χρυσomάλλης*, Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, οπ. παρ., σελ. 33-34

³⁹⁷ *K. D. Borchardt*, οπ. παρ., σελ. 86

Εισαγγελείς, αν και μπορεί ένας δικαστής να κληθεί να ασκήσει καθήκοντα Γενικού Εισαγγελέα. Στις αρμοδιότητές του εμπίπτει η εκδίκαση των προσφυγών ακύρωσης ή λόγω παράλειψης που ασκούνται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα κατά οργάνων της Ένωσης, και οι προσφυγές των Κρατών-μελών κατά της Επιτροπής και/ή του Συμβουλίου. Ουσιαστικά, δηλαδή, ασχολείται κυρίως με το δίκαιο του ανταγωνισμού, τις κρατικές ενισχύσεις, το εμπόριο, τη γεωργία και τα εμπορικά σήματα³⁹⁸.

2.8. Η πολυγλωσσία στη λειτουργία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Μία από τις ιδιαιτερότητες του ΔΕΕ έγκειται στο γεγονός ότι είναι το μοναδικό δικαστήριο που λειτουργεί σε καθεστώς πλήρους πολυγλωσσίας. Δεδομένου ότι κάθε Κράτος-μέλος έχει τη δική του γλώσσα και το δικό του νομικό σύστημα το ΔΕΕ υποχρεούται να είναι πολύγλωσσο για δύο βασικούς λόγους:

1. Λόγω της ανάγκης επικοινωνίας με τους διάδικους στη γλώσσα διαδικασίας,
2. Λόγω της υποχρέωσης δημοσίευσης της νομολογίας του στο σύνολο των επίσημων γλωσσών των Κρατών-μελών

Αυτή η πολιτική του βέβαια συγκαταλέγεται στο γενικότερο πλαίσιο πολυγλωσσίας που προωθεί η Ένωση κι έχει ήδη αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας μελέτης.

2.8.1. Η γλώσσα διαδικασίας

Το γλωσσικό καθεστώς που σχετίζεται με τις διαδικασίες του Δικαστηρίου καθορίζεται από τον Κανονισμό διαδικασίας του³⁹⁹ και αναφέρεται μόνο στη σχέση του με τους διάδικους. Σύμφωνα με αυτόν μεταξύ των γλωσσών διαδικασίας βρίσκονται όλες οι επίσημες γλώσσες της Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, ο προσφεύγων επιλέγει τη γλώσσα στις ευθείες προσφυγές κι ακόμα, μετά από κοινή αίτηση των διάδικων, μπορεί να επιτραπεί η πλήρης ή μερική

³⁹⁸ Διαθέσιμο στους διαδικτυακούς τόπους: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_el και αναλυτικότερα βλ. https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/el/

³⁹⁹ Κανονισμός Διαδικασίας του Δικαστηρίου, της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2012 (ΕΕ L 265 της 29.09.2012), όπως τροποποιήθηκε στις 18 Ιουνίου 2013 (ΕΕ L 173 της 26.06.2013, σ. 65, και διορθωτικό ΕΕ L 41 της 12.02.2014) και στις 19 Ιουλίου 2016 (ΕΕ L 217 της 12.8.2016, σ. 69)

χρήση μιας επιπλέον από τις επίσημες γλώσσες. Συνεπώς, ούτε η ιθαγένειά του ούτε η ιθαγένεια του δικηγόρου του τον δεσμεύει στην επιλογή της γλώσσας. Στην περίπτωση των Κρατών-μελών ως γλώσσα διαδικασίας ορίζεται η επίσημη ή μία από τις επίσημες γλώσσες του κράτους αυτού. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι δίνεται στους προσφεύγοντες η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν πλήρως ή μερικώς γλώσσα εκτός των επίσημων της ΕΕ⁴⁰⁰. Όταν πρόκειται για αναιρέσεις, η γλώσσα διαδικασίας είναι αυτή της απόφασης ή της διάταξης του Γενικού Δικαστηρίου που αποτελεί το αντικείμενο της αίτησης αναίρεσης. Στις προδικαστικές παραπομπές γλώσσα διαδικασίας είναι η γλώσσα του εθνικού δικαστηρίου που απευθύνεται στο Δικαστήριο, ενώ μπορεί και σε αυτή την περίπτωση να επιτραπεί στην προφορική διαδικασία η χρήση μιας άλλης, εκτός των επίσημων γλωσσών⁴⁰¹. Φυσικά τα πρόσωπα που μετέχουν στη διαδικασία (δικαστές, μάρτυρες, Κράτη-μέλη, κ.α.) έχουν διαφορετικές εθνικότητες και δεν είναι δυνατό να εκφράζονται όλα στην ίδια γλώσσα. Έτσι, κατά την προφορική διαδικασία, μπορεί ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος να χρησιμοποιούν οποιαδήποτε επίσημη γλώσσα, καθώς και οι Γενικοί Εισαγγελείς όταν κάνουν ερωτήσεις ή διατυπώνουν τις προτάσεις τους, αλλά θα πρέπει όλα τα παραπάνω να μεταφέρονται στη γλώσσα της υπόθεσης⁴⁰². Με μέριμνα λοιπόν του γραμματέα μπορεί να γίνει μετάφραση ή διερμηνεία στη γλώσσα διαδικασίας ή όποια άλλη γλώσσα από τις επίσημες ζητηθεί. Προς αυτή την κατεύθυνση, με τις απαραίτητες φυσικά προσαρμογές που επιτάσσουν οι ιδιαιτερότητες του δικαιοδοτικού αυτού οργάνου, λειτουργεί και το Γενικό Δικαστήριο⁴⁰³, το οποίο έχει τον δικό του Κανονισμό που ορίζει το γλωσσικό καθεστώς στις διαδικασίες του⁴⁰⁴.

Άλλωστε, αυτό το ιδιαίτερο πολύγλωσσο καθεστώς του ΔΕΕ ανταποκρίνεται επίσης και στο δικαίωμα για δίκαιη δίκη⁴⁰⁵, όπως ορίζεται στα άρθρα 47 και 48 του ΧΘΔΕΕ. Μια συνδυαστική ανάγνωση του άρθρου 48 παρ. 2 του ΧΘΔΕΕ, του άρθρου 52 παρ. 3 του ΧΘΔΕΕ και του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ μας οδηγεί στο γεγονός ότι, μεταξύ των δικαιωμάτων υπεράσπισης ενός κατηγορούμενου, περιλαμβάνονται η ενημέρωσή του στη γλώσσα του

⁴⁰⁰ Άρθρο 37 παρ. 1 εδ. Γ Κανονισμού Διαδικασίας ΔΕΕ

⁴⁰¹ Άρθρο 37 παρ. 3 Κανονισμού Διαδικασίας ΔΕΕ

⁴⁰² R. Mañko, Legal aspects of EU multilingualism. Briefing, European Parliamentary Research Service, 2017

⁴⁰³ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υπόθεση ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Απριλίου 2017, υπόθεση T-367/15, *Renfe-Operadora*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:T:2017:255, σκ.36-69

⁴⁰⁴ Βλ. αναλυτικότερα Κανονισμός διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου της 4^{ης} Μαρτίου 2015 (ΕΕ 2015, L 105, σ.1)

⁴⁰⁵ F. de Varennes, Language, minorities and human rights, οπ. παρ., σελ. 181-192

για το περιεχόμενο της κατηγορίας και η δωρεάν παράσταση διερμηνέα⁴⁰⁶, αν δε γνωρίζει τη γλώσσα του δικαστηρίου⁴⁰⁷. Ωστόσο, υπάρχουν περιορισμοί σε σχέση με τη μετάφραση αυτών που θεωρούνται ως ουσιώδη έγγραφα κατά τη διαδικασία⁴⁰⁸. Είναι μία πάγια τακτική, που όχι μόνο εφαρμόζεται στους δικαιοδοτικούς σχηματισμούς του ΔΕΕ⁴⁰⁹ αλλά το ΔΕΕ, στο πλαίσιο της εξασφάλισης των ελευθεριών της εσωτερικής αγοράς και της ίσης μεταχείρισης, έχει στηρίξει το δικαίωμα εργαζόμενου που έχει την ιθαγένεια Κράτους-μέλους και κατοικεί σε άλλο «να ζητήσει τη διεξαγωγή της εναντίον του ποινικής δίκης σε γλώσσα διαφορετική από τη γλώσσα της διαδικασίας που χρησιμοποιείται συνήθως ενώπιον του οικείου δικαστηρίου, αν οι ημεδαποί εργαζόμενοι απολαύουν, υπό τις ίδιες προϋποθέσεις του δικαιώματος αυτού»⁴¹⁰, και μάλιστα έχει προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα στηρίζοντας και τη χρήση γλώσσας άλλης από την επίσημη γλώσσα του κράτους⁴¹¹.

2.8.2. Η γλώσσα εργασίας

Ανεξάρτητα από τις διαφορετικές γλώσσες των διάδικων, τις γλώσσες διαδικασίας και τις γλώσσες του δικαστικού σώματος, το ΔΕΕ λειτουργεί παραδοσιακά στη γαλλική για ιστορικούς και οργανωτικούς λόγους⁴¹². Είναι η κοινή γλώσσα που χρησιμοποιείται για τις διασκέψεις των δικαιοδοτικών οργάνων, η γλώσσα στην οποία οι δικαστές θα επεξεργαστούν τις υποθέσεις με εχεμύθεια, η γλώσσα στην οποία συνεργάζεται το προσωπικό⁴¹³, και όποιο έγγραφο καταθέτουν οι διάδικοι μεταφράζεται στη γαλλική και

⁴⁰⁶ Βλ. αναλυτικότερα *L. Katschinka*, European legal interpreters and translators association (EULITA), *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 2, Issue 4, 2011

⁴⁰⁷ *Μ. Περάκης*, Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, *οπ. παρ.*, σελ. 318

⁴⁰⁸ ΔΕΕ, απόφαση της 15^{ης} Οκτωβρίου 2015, υπόθεση C-216/14, *Covaci*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:686

⁴⁰⁹ Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Μαΐου 1960, υπόθεση C-1/60, *REVI*, Συλλ. 1960, ΓΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης} Ιουλίου 1994, υπόθεση T-77/92, *Parker*, Συλλ. 1994

⁴¹⁰ ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 1985, υπόθεση C-137/84, *Mutsch*, Συλλ. 1985, σκ. 18

⁴¹¹ ΔΕΚ, απόφαση της 24^{ης} Νοεμβρίου 1998, υπόθεση C-274/96, *Bickel και Franz*, Συλλ. 1998 και ανάλυση της υπόθεσης: *M. Bulterman*, Case C-274/96, Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz, Judgment of the Court of 24 November 1998. Full Court, *Common Market Law Review* 36: 1325-1334, 1999

⁴¹² Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10739/direction-generale-de-la-traduction-regime-linguistique, Interview avec Vassilios Skouris, Président de la Cour de Justice de l'UE, *United in diversity*, EP Newshound review, Issue 20, June 2007, σελ. 7, *E. Kuzelewska*, Unity in diversity. The language policy of the European Union, *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 38 (51), De Gruyter 2014, σελ. 158, *T. Schilling*, *οπ. παρ.*, σελ. 1474-1475, *D. Shelton*, Reconcilable differences? The interpretation of multilingual treaties, 20 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 1997

⁴¹³ *Γ. Αιόλιος*, Βάζοντας σε τάξη τη γλωσσική Βαβέλ της Ευρώπης, Καθημερινή 3.7.2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.kathimerini.gr/916550/article/epikairothta/ellada/vazontas-se-ta3h-th-glwsikh-bavel-ths-eyrwphs>

αποτελεί κομμάτι του εσωτερικού φακέλου εργασίας. Συνιστά όμως μόνο τη γλώσσα εργασίας, καθώς αυθεντικό θεωρείται το κείμενο της απόφασης του Δικαστηρίου ή του Γενικού Δικαστηρίου στη γλώσσα διαδικασίας. Ορισμένα έγγραφα δεν είναι διαθέσιμα σε άλλες γλώσσες, άρα η γαλλική αποτελεί την ενδιάμεση-κοινή γλώσσα που βοηθάει στην επικοινωνία και στην εξέλιξη της διαδικασίας. Συνεπώς, οι μεταφραστές κι ακόμα περισσότερο οι διερμηνείς του ΔΕΕ οφείλουν να έχουν δυνατότητα άριστης κατανόησης γραπτών κειμένων που έχουν συνταχθεί σε αυτή τη γλώσσα. Διαφορετική βέβαια είναι η κατάσταση στην περίπτωση των Γενικών Εισαγγελέων, οι οποίοι χρησιμοποιούν κατά κανόνα τη μητρική τους γλώσσα και οι προτάσεις τους μεταφράζονται από το πρωτότυπο κείμενο προς τη γλώσσα διαδικασίας και προς τις άλλες γλώσσες για δημοσίευση. Σύμφωνα λοιπόν με όλα τα παραπάνω θα πρέπει να αναλογιστούμε σε πόσες γλώσσες πραγματεύονται όλα αυτά τα πρόσωπα μία και μόνο υπόθεση⁴¹⁴. Κατά συνέπεια, η ιδιαίτερη πολύγλωσση λειτουργία του ΔΕΕ σε συνδυασμό με τα ξεχωριστά χαρακτηριστικά της κάθε γλώσσας και την ιδιαίτερη φύση της νομικής ορολογίας αποτελούν πολλές φορές τον λόγο για τον οποίο προκύπτουν ερμηνευτικά προβλήματα.

Για να είναι υλοποιήσιμο το καθεστώς πολυγλωσσίας κατά τις διαδικασίες του ΔΕΕ, αυτό «συγκροτεί μεταφραστική υπηρεσία από ειδικούς που διαθέτουν κατάλληλη νομική κατάρτιση και ευρεία γνώση πλειόνων επίσημων γλωσσών της Ένωσης»⁴¹⁵. Η Γενική Διεύθυνση Πολυγλωσσίας περιλαμβάνει τη Διεύθυνση Διερμηνείας και τις Διευθύνσεις Νομικής Μετάφρασης, και αποτελεί τη μεγαλύτερη υπηρεσία του Δικαστηρίου, «μέγεθος που αντανακλά τη σημασία του γλωσσικού ζητήματος για το θεσμικό όργανο»⁴¹⁶. Επιπλέον, ο μεγάλος αριθμός των επίσημων γλωσσών, ο όγκος των προς μετάφραση κειμένων⁴¹⁷, καθώς και η πλούσια ποικιλία των γλωσσικών συνδυασμών που προκύπτουν καθιστούν επιτακτική την ανάγκη ύπαρξης πολλών γλωσσομαθών νομικών. Λόγω των διαφορετικών εθνικών έννομων τάξεων και των γλωσσών, καλείται να συνεργάζεται με το Τμήμα Έργων και Συντονισμού Ορολογίας, το οποίο «διαχειρίζεται κυρίως τη συγκριτική πολυγλωσσική νομική ορολογία, σχεδιάζει και συντονίζει τα έργα ορολογίας συμβάλλοντας στη συνολική ποιότητα των κειμένων, και εξασφαλίζει τέλος την προεπεξεργασία – από άποψη ορολογίας

⁴¹⁴ Βλ. για παράδειγμα για τη διαδικασία προετοιμασίας A. Sennekamp & I. Van Damme, A practical perspective on Treaty interpretation, σελ. 501-506, Cambridge Journal of International and Comparative Law, (3)2: 489-507 (2014)

⁴¹⁵ Άρθρο 42 του Κανονισμού διαδικασίας του Δικαστηρίου

⁴¹⁶ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10742/

⁴¹⁷ Πάνω από 1.100.000 σελίδες ετησίως σύμφωνα με το διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10744/

– των προς μετάφραση κειμένων»⁴¹⁸. Η Διεύθυνση Διερμηνείας απασχολεί περίπου 70 μόνιμους διερμηνείς και επικουρείται επιπλέον από εξωτερικούς διερμηνείς, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι να εξασφαλίζουν τη διερμηνεία κατά τις συνεδριάσεις του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου⁴¹⁹. Η υπηρεσία νομικής μετάφρασης περιλαμβάνει δύο Διευθύνσεις μεταξύ των οποίων κατανέμονται τα γλωσσικά τμήματα, και απαρτίζεται αποκλειστικά από νομικούς, οι οποίοι διαθέτουν πλήρη νομική κατάρτιση και άρτια γνώση τουλάχιστον δύο γλωσσών πλην της μητρικής τους⁴²⁰. Παράλληλα με το βασικό μεταφραστικό έργο εκτελούν και εργασίες ποικίλης φύσης, όπως νομική ανάλυση ή έρευνα ορολογίας⁴²¹.

3. Η υποχρέωση δημοσίευσης των πράξεων

Το πιο σημαντικό αποτέλεσμα που έχει η ρύθμιση του γλωσσικού καθεστώτος των θεσμικών οργάνων κατά αυτόν τον τρόπο είναι η υποχρέωση σύνταξης των νομικά δεσμευτικών πράξεων σε όλες τις επίσημες γλώσσες και δημοσίευσής τους στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴²², υποχρέωση που αποτυπώνεται ρητά και σε όλους τους εσωτερικούς Κανονισμούς των νομοθετικών οργάνων. Έτσι, δημοσιεύονται νομοθετικές πράξεις, Κανονισμοί, Οδηγίες που απευθύνονται σε όλα τα Κράτη-μέλη και αποφάσεις που δεν καθορίζουν τους αποδέκτες τους, και αρχίζουν να ισχύουν από την ημερομηνία που ορίζουν ή την εικοστή μέρα από τη δημοσίευσή τους⁴²³. Και είναι σημαντική για δύο λόγους:

α. καθιστά όλα αυτά τα κείμενα αυθεντικά και

β. είναι το κύριο μέσο ενημέρωσης των πολιτών για νομοθετικές πράξεις, που τους αφορούν και καθίστανται πιο προσιτές προς αυτούς.

⁴¹⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/p1_641406/

⁴¹⁹ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_12357/

⁴²⁰ Αυτό είναι εξάλλου και το μοντέλο πολυγλωσσίας που προωθεί η Ένωση

⁴²¹ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_10813/role-de-la-traduction-dans-le-deroulement-des-procedures

⁴²² Άρθρα 4 και 5 του Κανονισμού 1/58

⁴²³ Άρθρο 297 παρ. 1 εδ. γ και παρ. 2 εδ. β ΣΛΕΕ

Η δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα πρέπει να ανταποκρίνεται σε ορισμένες βασικές αρχές του δικαίου και του Κράτους Δικαίου, οι οποίες επιτάσσουν ότι τα υποκείμενα δικαίου, δηλαδή τα Κράτη-μέλη και οι ευρωπαίοι πολίτες, πρέπει να έχουν ευχερώς πρόσβαση στη νομοθεσία και στα κοινοτικά όργανα που τη θεσπίζουν⁴²⁴, στη γενική αρχή της νομιμότητας, σύμφωνα με την οποία *“απαιτείται μια πράξη της δημόσιας αρχής να μην μπορεί να αντιτάσσεται στα υποκείμενα δικαίου πριν υπάρξει γι’ αυτά η δυνατότητα να λάβουν γνώση της εν λόγω πράξεως”*⁴²⁵, καθώς και στον ενιαίο χαρακτήρα και την ομοιομορφή εφαρμογή του δικαίου. Ιδανικά, η ημερομηνία της δημοσίευσης που φέρει το κάθε φύλλο της Επίσημη Εφημερίδα πρέπει να συμπίπτει με την ημερομηνία κατά την οποία είναι όντως διαθέσιμο για το κοινό σε όλες τις γλώσσες. Εξαιτίας των προβλημάτων που δημιουργούνται με τις μεταφραστικές υπηρεσίες και οδηγούν σε καθυστερήσεις, αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Ανεξάρτητα από τις όποιες καθυστερήσεις στη δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα επιβάλλεται η ταυτόχρονη θέση σε ισχύ των Κανονισμών σε όλα τα Κράτη-μέλη, αφού διαφορετικά θα ετίθεντο ζητήματα αναδρομικής ισχύς των πράξεων, τα οποία απαγορεύονται κατ’ αρχήν, αλλά αυτή η απαγόρευση κάμπτεται εφόσον δεν πλήττεται η δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των ενδιαφερόμενων. Επιπλέον, τα υποκείμενα δικαίου ενδέχεται να μην είναι ενήμερα για το περιεχόμενο ρυθμίσεων που τους βαρύνουν όταν συντρέχουν *«ιδιαίτερες περιστάσεις»*, όπως λόγου χάριν κατά το πρώτο χρονικό διάστημα μετά από την ένταξη Κράτους-μέλους. Για παράδειγμα, στην υπόθεση *Ορυζόμυλοι Καβάλας*⁴²⁶ το Δικαστήριο έκρινε ότι *«την ημερομηνία κατά την οποία οι προσφεύγουσες εταιρίες υπέβαλαν την αίτησή τους περί εκδόσεως πιστοποιητικών εισαγωγής συνάντησαν σοβαρές δυσχέρειες οφειλόμενες στις ακόλουθες περιστάσεις:*

-δεν μπορούσαν να έχουν στη διάθεσή τους κείμενο στην ελληνική των ισχυόντων επί του θέματος Κανονισμών,

-ακόμη κι αυτές οι υπηρεσίες του Υπουργείου Γεωργίας δεν είχαν λάβει την ελληνική έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και χρησιμοποιούσαν

⁴²⁴ ΓΔΕΕ, απόφαση της 20^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση T-185/05, *Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2008, σκ. 88

⁴²⁵ ΔΕΚ, απόφαση της 25^{ης} Ιανουαρίου 1979, υπόθεση C-98/78, *Racke*, Συλλ. 1979, σκ. 15 -16, ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Νοεμβρίου 1998, υπόθεση C-370/96, *Covita*, Συλλ. 1998, σκ. 27, ΔΕΚ, απόφαση της 8^{ης} Νοεμβρίου 2001, υπόθεση C-228/99, *Silos*, Συλλ. 2001, σκ. 15

⁴²⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαΐου 1986, υπόθεση C-160/84, *Ορυζόμυλοι Καβάλας*, Συλλ. 1986, σκ. 14-16

κείμενα σε άλλες γλώσσες ή μεταφράσεις προοριζόμενες για εσωτερική χρήση των υπηρεσιών, που είχαν γίνει από Έλληνες δημόσιους υπαλλήλους»⁴²⁷ και

-δέχτηκε ότι «το σύνολο των ανωτέρω πραγματικών στοιχείων, όλως εξαιρετικών, συνιστά «ιδιαίτερες περιστάσεις» κατά την έννοια του προαναφερθέντος άρθρου 13 του κανονισμού 1430/79»⁴²⁸.

Τέλος, οι αρχές της ασφάλειας δικαίου και της ισότητας των πολιτών εξασφαλίζονται όταν οι ρυθμίσεις δημοσιεύονται στην επίσημη γλώσσα του αποδέκτη⁴²⁹, ώστε να μπορεί να γνωρίζει την έκταση των υποχρεώσεων που του επιβάλλονται⁴³⁰.

Η διεύρυνση του 2004 έφερε στην επιφάνεια πολύ σοβαρά ζητήματα σε σχέση με την υποχρέωση δημοσίευσης των πράξεων⁴³¹. Το σύνολο της τότε ισχύουσας νομοθεσίας έπρεπε να έχει δημοσιευτεί στις γλώσσες των νέων Κρατών-μελών μέχρι την 1^η Μαΐου 2004, αφού οι κανόνες που αποτελούν το κοινοτικό κεκτημένο δεσμεύουν τα Κράτη-μέλη και εφαρμόζονται σε αυτά από την ημερομηνία προσχώρησης⁴³². Η δημοσίευσή τους όχι μόνο ολοκληρώθηκε δύο χρόνια αργότερα, αλλά μέσα σε αυτό το διάστημα η Επιτροπή δημοσίευε αποσπασματικά και ανεπίσημες μεταφράσεις αυτής της νομοθεσίας στο διαδίκτυο, και οι κυβερνήσεις των νέων Κρατών-μελών είχαν διαθέσει ανεπίσημες μεταφράσεις νομοθετημάτων άμεσου ενδιαφέροντος, το οποίο περιέπλεξε ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Ορισμένα εθνικά δικαστήρια αποφάσισαν να διαχειριστούν από μόνα τους το πρόβλημα χωρίς να έχουν αρμοδιότητα και χωρίς να θέσουν προδικαστικά ερωτήματα στο ΔΕΚ, μέχρι να καταλήξει κάποια στιγμή ένα τσεχικό δικαστήριο να θέσει το ζήτημα στην υπόθεση *Skoma-Lux*⁴³³.

⁴²⁷ Υπόθεση Ορυζόμυλοι Καβάλας, σκ. 15

⁴²⁸ Υπόθεση Ορυζόμυλοι Καβάλας, σκ. 16

⁴²⁹ ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2007, υπόθεση C-161/06, *Skoma-Lux*, Συλλ. 2007, σκ. 21

⁴³⁰ ΔΕΚ, απόφαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 1998, υπόθεση C-209/96, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής*, Συλλ. 1998, σκ.35, ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης} Μαΐου 2003, υπόθεση C-108/01, *Salumificio*, Συλλ. 2003, σκ. 89

⁴³¹ *K. Laziński-Sulecki & W. Morawski*, Late publication of EC law in languages of new member states and its effects: obligations on individuals following the Court's judgment in *Skoma-Lux*, CMLRev 45: 705-725, 2008

⁴³² Πράξη περί των όρων προσχώρησης της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, L 236/33 της 23.9.2003

⁴³³ *M. Bobek*, Learning to talk: preliminary rulings, the courts of the new member states and the court of justice, σελ. 1620-1624, CMLRev 45: 1611-1643, 2008

Μεταξύ των πράξεων που δημοσιεύονται είναι οι Κανονισμοί, οι οποίοι ως γενικές πράξεις της ΕΕ αποκτούν ισχύ από τη δημοσίευσή τους στην Επίσημη Εφημερίδα ή, άλλως, από την ημερομηνία που ορίζουν οι ίδιοι, οι Οδηγίες, οι οποίες αρχίζουν να ισχύουν από την κοινοποίησή τους στους αποδέκτες τους, δηλαδή τα Κράτη-μέλη και οι Αποφάσεις, οι οποίες δημοσιεύονται στην Εφημερίδα για λόγους ασφάλειας δικαίου, ενώ η ισχύς τους ξεκινάει από την κοινοποίησή τους στους αποδέκτες τους. Επιπλέον, αφού οι πράξεις θα έχουν κυρωθεί σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπονται στους εσωτερικούς Κανονισμούς των οργάνων⁴³⁴ η δημοσίευσή τους είναι αποκλειστική αρμοδιότητα του κάθε οργάνου, και αυτό αναλαμβάνει την εγγύηση της κατοχής όλων των δικαιωμάτων αναπαραγωγής, μετάφρασης και διανομής κάθε δημοσίευσης⁴³⁵.

Η υποχρέωση δημοσίευσης των πράξεων συνδέεται και με ένα ακόμα δικαίωμα των ευρωπαϊών πολιτών: αυτό της πρόσβασης του κοινού στα έγγραφα στο πλαίσιο της αρχής της διαφάνειας, όπως κατοχυρώνεται με το άρθρο 42 του ΧΘΔΕΕ, το άρθρο 15 παρ. 3 της ΣΛΕΕ και τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής⁴³⁶. Εκτός των πράξεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, δημοσιεύονται επιπλέον στην Επίσημη Εφημερίδα οι προτάσεις της Επιτροπής, οι κοινές θέσεις που καθορίζονται από το Συμβούλιο, οι αιτιολογικές τους εκθέσεις και η θέση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε αυτές τις διαδικασίες, οι αποφάσεις-πλαίσια και οι αποφάσεις που αναφέρονται στο άρθρο 34 παρ. 2 ΣΕΕ, οι συμβάσεις που καταρτίζονται από το Συμβούλιο, οι συμβάσεις που υπογράφονται μεταξύ Κρατών-μελών και διεθνείς συμφωνίες⁴³⁷, ενώ υπάρχει πρόβλεψη για την κατά το δυνατόν δημοσίευση κι επιπλέον εγγράφων⁴³⁸. Το παραπάνω δικαίωμα δεσμεύει επιπλέον και τα λοιπά όργανα και τους οργανισμούς, τα οποία καλούνται να εισάγουν στους

⁴³⁴ Βλ. σχετικά Υπόθεση *BASF*, σκ. 75, ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Απριλίου 2000, υπόθεση C-286/95 P, *Επιτροπή κατά ICI*, Συλλ. 2000, σκ. 40, ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Απριλίου 2000, Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-287/95 P και C-288/95 P, *Solvay*, Συλλ. 2000, σκ. 44

⁴³⁵ Άρθρο 4 Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου, της Επιτροπής, του Δικαστηρίου, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και της Επιτροπής των Περιφερειών της 26^{ης} Ιουνίου 2009 σχετικά με την οργάνωση και τη λειτουργία της Υπηρεσίας Επισήμων Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 168/41 της 30.6.2009

⁴³⁶ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30^{ης} Μαΐου 2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, L 145/43 της 31.5.2001, *Alemanno & O. Stefan*, Openness at the Court of Justice of the European Union: toppling a taboo, CMLRev 51, 2014, σελ. 97-140, *P. Leino*, Efficiency, citizens and administrative culture. The politics of good administration in the EU, European Public Law, A.

⁴³⁷ Άρθρο 13 παρ. 1 του κανονισμού 1049/2001

⁴³⁸ Άρθρο 13 παρ. 2 και 3 του κανονισμού 1049/2001

εσωτερικούς τους Κανονισμούς διατάξεις για την πρόσβαση στα δικά τους έγγραφα⁴³⁹. Η παροχή αυτού του δικαιώματος αποβλέπει, κυρίως, στην αύξηση της εμπιστοσύνης των πολιτών στην ενωσιακή διοίκηση και στην ενεργότερη συμμετοχή τους στη λήψη των αποφάσεων⁴⁴⁰. Έχει επιπροσθέτως κι ένα σημαντικό αποτέλεσμα για τη γλωσσική Βαβέλ της ΕΕ: αυξάνεται η διαθεσιμότητα των εγγράφων στις διάφορες γλωσσικές εκδοχές και βελτιώνεται η ποιότητα της διατύπωσης της νομοθεσίας. Έτσι, όχι μόνο ενημερώνεται καλύτερα το κοινό, αλλά και οι ίδιοι οι μεταφραστές διαθέτουν τα προπαρασκευαστικά έγγραφα των νομοθετικών πράξεων που θα τους βοηθήσουν στην ορθότερη παραγωγή των μεταφρασμένων κειμένων⁴⁴¹.

Κατά το παρελθόν, το Δικαστήριο επισήμανε ότι «η πλειονότητα των ενδιαφερομένων πληροφορείται τους κανόνες δικαίου υπό ηλεκτρονική μορφή και ότι, κατά συνέπεια, η μη δημοσίευση μιας κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν σημαίνει ότι είναι αδύνατη η γνώση του περιεχομένου αυτής της διατάξεως»⁴⁴². Ωστόσο, παρ' όλο που η νομοθεσία δημοσιοποιείται μέσω του διαδικτύου, αυτός ο τρόπος δημοσιοποίησης δεν ισοδυναμεί με προσήκουσα δημοσίευση στην Επίσημη Εφημερίδα⁴⁴³. Το γεγονός ότι η Επίσημη Εφημερίδα είναι διαθέσιμη ηλεκτρονικά καθιστά πιο εύκολη, γρήγορη και έγκυρη την παροχή ενημέρωσης στους πολίτες και τις υπηρεσίες, σε αντίθεση με παλαιότερα χρόνια. Επίσης, πλέον, μόνο η Επίσημη Εφημερίδα που δημοσιεύεται σε ηλεκτρονική μορφή είναι αυθεντική και παράγει νομικά αποτελέσματα⁴⁴⁴, με εξαίρεση τις περιπτώσεις έκτακτων διαταραχών του πληροφορικού συστήματος⁴⁴⁵. Αυτή τη στιγμή στην Επίσημη Εφημερίδα υπάρχει γλωσσική κάλυψη για όλες τις επίσημες γλώσσες, αλλά μερικά κείμενα, ιδίως τα παλαιότερα, δεν είναι διαθέσιμα, καθώς η υποχρέωση δημοσίευσής τους ξεκινάει από τη στιγμή προσχώρησης του Κράτους-μέλους. Έτσι, η γλωσσική κάλυψη είναι μεγαλύτερη για τις τέσσερις επίσημες

⁴³⁹ Άρθρο 15 παρ. 3 ΣΛΕΕ

⁴⁴⁰ Βλ. αναλυτικότερα Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή, το 2016, του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, Βρυξέλλες 6.12.2017, COM (2017) 738 final, Δ. Λέντζης, Η πρόσβαση στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008, D. Curtin & H. Meijers. Access to European Union information: an element of citizenship and a neglected constitutional right, στο *Neuwahl, N. & Rosas A. (eds.)*, οπ. παρ., σελ. 77-104,

⁴⁴¹ Δ. Λέντζης, οπ. παρ., σελ. 40-43

⁴⁴² Υπόθεση Skoma-Lux, σκ. 19

⁴⁴³ Υπόθεση Skoma-Lux, σκ. 48

⁴⁴⁴ Άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 216/2013 του Συμβουλίου, της 7^{ης} Μαρτίου 2013, για την ηλεκτρονική δημοσίευση της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 69/1 της 13.3.2013

⁴⁴⁵ Άρθρο 3 του κανονισμού 216/2013

γλώσσες των ιδρυτικών κρατών, ενώ, λόγω του ιδιαίτερου καθεστώτος που ισχύει για την ιρλανδική γλώσσα, δεν υπάρχει πλήρης έκδοση της Επίσημης Εφημερίδας σε αυτήν τη γλώσσα.

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι, παρά το γεγονός ότι ο Κανονισμός 1/58 που ορίζει το γλωσσικό καθεστώς ταυτίζει τις επίσημες γλώσσες με τις γλώσσες εργασίας, στην πράξη η Ένωση και τα όργανά της αποκλίνουν περιορίζοντας τον αριθμό των γλωσσών εργασίας. Οι επίσημες γλώσσες αποδεικνύουν τον σεβασμό της ΕΕ στην πολυγλωσσία, και χρησιμοποιούνται ισότιμα για να εξοπλίζουν τους πολίτες της με ορισμένα γλωσσικά δικαιώματα, να διευκολύνουν την επικοινωνία της με αυτούς, να τους κοινοποιούνται τα έγγραφα που τους αφορούν και να ενισχύσουν τη συμμετοχή τους στις δημοκρατικές διαδικασίες. Αντίθετα, τα όργανα αναγκαστικά λειτουργούν με απλουστευμένες διαδικασίες για λόγους αποτελεσματικότητας, ταχύτητας και οικονομίας. Έτσι, οι γλώσσες εργασίας σχετίζονται με συγκεκριμένες διαδικασίες των θεσμικών οργάνων και ορίζεται συγκεκριμένο καθεστώς για την κάθε διαδικασία. Τα θεσμικά όργανα, τα οποία είναι σε στενή σχέση με τους πολίτες σε ορισμένες περιπτώσεις λειτουργούν ταυτόχρονα και στις 24 επίσημες γλώσσες (για παράδειγμα το Κοινοβούλιο), ενώ σε άλλα όργανα, όπως το ΔΕΕ, χρησιμοποιούνται ως γλώσσες εργασίας ή γλώσσες διαδικασίας μόνο ορισμένες από τις 24 επίσημες.

Επιπλέον, προκύπτει και μία τρίτη κατηγορία: οι εσωτερικές γλώσσες εργασίας των οργάνων⁴⁴⁶, οι οποίες περιλαμβάνουν την επικοινωνία μεταξύ των οργάνων, μέσα στα όργανα και κατά τη διάρκεια εσωτερικών συναντήσεων και διαδικασιών. Οι εσωτερικές γλώσσες εργασίας, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, είναι κατά κύριο λόγο τρεις, δηλαδή η αγγλική, η γαλλική και η γερμανική, αλλά στην ουσία χρησιμοποιούνται περισσότερο η αγγλική και η γαλλική⁴⁴⁷. Η γαλλική⁴⁴⁸ παραμένει ως γλώσσα κυρίως του Δικαστηρίου για ιστορικούς λόγους, αλλά και επειδή η έδρα των βασικότερων οργάνων

⁴⁴⁶ Παρόμοιο διαχωρισμό έχει κάνει και ο *M. Király*, *The effect of the law of the European Union on languages*, σελ. 13, 50 *Annales U. Sci. Budapestinensis Rolando Eotvos 5*, 2009, και χαρακτηρίζει αυτή την κατηγορία ως ‘συνγά χρησιμοποιούμενες γλώσσες’, ενώ ο *T. Schilling*, *οπ. παρ.*, σελ. 1469 τη χαρακτηρίζει ως ‘εσωτερική διάσταση του γλωσσικού καθεστώτος’

⁴⁴⁷ Βλ. ενδεικτικά για το προσωπικό της Επιτροπής *C. Bodnar Swiss*, *Language problems in the European Union: accommodations for twenty-five countries and twenty official languages*, σελ. 96, *Eur. J. L. Reform*, Vol. VI, No. 1/2, pp. 87-118

⁴⁴⁸ Η οποία ολοένα και χάνει το παλιό της status μέσα στην Ένωση, παρά τις προσπάθειες για την προώθησή της – βλ. για τους τρόπους προώθησης *C. Bodnar Swiss*, *οπ. παρ.*, σελ. 106

βρίσκεται σε γαλλόφωνες περιοχές, και η αγγλική επειδή τείνει να καταστεί lingua franca⁴⁴⁹.

Η κατάσταση σήμερα φαίνεται να είναι τελείως διαφορετική και οι δυσκολίες διαρκώς να αυξάνονται. Τα όργανα ξεκίνησαν τη λειτουργία τους σε τέσσερις γλώσσες, και αυτή τη στιγμή χρησιμοποιούν τουλάχιστον 24, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις καλούνται να χρησιμοποιήσουν ορισμένες μη επίσημες γλώσσες της ΕΕ, καθώς και άλλες γλώσσες κρατών εκτός Ένωσης. Παρά το γεγονός ότι γίνεται προσπάθεια υποστήριξης ενός καθεστώτος σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερο βαθμό πολυγλωσσίας, η Ένωση δέχεται κριτική για την πολιτική που ασκεί σε σχέση με τις μη επίσημες γλώσσες της, και επιπλέον καλείται να αντιμετωπίσει τα οικονομικά, λειτουργικά και νομικά προβλήματα που γεννώνται από τη χρήση πολλών γλωσσών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΠΟΛΥΓΛΩΣΣΙΑ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ

1. Εισαγωγικά

Μέχρι αυτό το σημείο της διατριβής έχει γίνει πολλές φορές αναφορά στον όρο «πολυγλωσσία»⁴⁵⁰ και έχει εξεταστεί λαμβάνοντας υπόψη και την εσωτερική, αλλά κυρίως

⁴⁴⁹ Βλ. Αναλυτικότερα *Ο. Προφίλη*, Γλώσσα/γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ισχυρές και ασθενείς γλώσσες), Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_c2/c_2_thema.htm, *C. J. W. Baaij*, The EU policy on institutional multilingualism: between principles and practicality, σελ. 19, *International Journal of Language and Law* 1, 2012, σελ. 14-32, *V. Fromkin, R. Rodman & N. Hyams*, An introduction to language, Thomson Heinle, USA 2003, σελ. 468-469, *M. Künnecke*, English as common legal language: its expansion and the effects on civil law and common law lawyers, *Europ. Rev. Pr. L.*, 5-2016, 733-758, *E. Kuzelewska*, *οπ. παρ.*, σελ. 159, *C. Longman*, English as lingua franca: a challenge to the doctrine of multilingualism στο *D. Castiglione & C. Longman (eds.)*, The language question in Europe and in diverse societies: political, legal and social perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon 2007, *C. Robertson*, EU legal English: common law, civil law, or a new genre?, *Europ. Rev. Pr. L.* 5&6-2012 [1215-1240], Kluwer Law International BV

⁴⁵⁰ Βλ. μεταξύ άλλων για τις διάφορες προσεγγίσεις, όπου και πλούσια βιβλιογραφία *Κ. Αναγνωστοπούλου*, *οπ. παρ.*, *J. Blommaert, J. Collins & S. Slembrouck*, Spaces of multilingualism, *Language & Communication*, Vol. 25, Issue 3, July 2005, pp. 197-216, *J. Cenoz*, Defining multilingualism, *Annual Review of Applied Linguistics* 33, March 2013, *D. Coste, D. Moore & G. Zarate*, Plurilingual and pluricultural competence, Council of Europe, Language Policy Division, Strasbourg 2009, *M. Hornsby*, Multilingualism and language contact, στο *N. Nau, M. Hornsby, M. Karpiński, K. Klessa, T. Wicherkiewicz & R. Wójtowicz*, Book of knowledge of languages in danger, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://languagesindanger.eu/book-of-knowledge/multilingualism-and-language-contact/>, *C. Kemp*, Defining multilingualism, στο *L. Aronin & B. Hufeisen*, The exploration of multilingualism: development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition, *AILA Applied Linguistics Series* 6, 2009, pp 11-26

την κοινωνική διάστασή της⁴⁵¹. Η εσωτερική της διάσταση αναφέρεται στην ικανότητα ενός ατόμου να χρησιμοποιεί πολλές γλώσσες, το οποίο αποτελεί και στόχο της Ένωσης στο πλαίσιο της γλωσσικής πολιτικής και του γλωσσικού σχεδιασμού που ακολουθεί (το μοντέλο μητρική + δύο ξένες γλώσσες). Η κοινωνική της διάσταση σχετίζεται με τη συνύπαρξη των γλωσσών σε μία γεωγραφική περιοχή. Η γεωγραφική περιοχή της ΕΕ λοιπόν έχει 500 εκατομμύρια πολίτες, 24 επίσημες γλώσσες⁴⁵², πάνω από 60 περιφερειακές ή μειονοτικές γλώσσες που χρησιμοποιούνται από περίπου 40 εκατομμύρια άτομα⁴⁵³ και περίπου 175 εθνικότητες με τις δικές τους γλώσσες που προέρχονται από χώρες εκτός ΕΕ. Προκύπτει δηλαδή ένα μικρό ποσοστό πολιτών της, το οποίο δεν απολαμβάνει τα προνόμια που έχουν οι ομιλητές των επίσημων γλωσσών της. Μεταξύ αυτών των μη επίσημων γλωσσών ανήκει για παράδειγμα η καταλανική, που ομιλείται από περίπου 10 εκατομμύρια, τη στιγμή που η ιρλανδική, η οποία συγκαταλέγεται μεταξύ των επίσημων γλωσσών της, είναι η μητρική γλώσσα για περίπου 1.6 εκατομμύρια ανθρώπους⁴⁵⁴. Αντίστοιχες ανισοροπίες προκύπτουν αν εξετάσουμε τις σχέσεις και μεταξύ άλλων επίσημων και μη επίσημων γλωσσών. Για την επιλογή της επίσημης γλώσσας είναι υπεύθυνα τα Κράτη-μέλη, η Ένωση όμως θα έπρεπε να λάβει επιπλέον μέτρα για να είναι προσβάσιμη σε υψηλότερο ποσοστό του πληθυσμού των πολιτών της, ώστε να επιτύχει τη στενότερη ένωση των λαών της, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο ανοικτά και όσο το δυνατόν εγγύτερα στους πολίτες⁴⁵⁵. Φυσικά, θα ήταν αδύνατο να θεωρεί ισότιμες - με ό, τι συνεπάγεται αυτό - όλες τις γλώσσες των Κρατών-μελών της, αλλά δεν μπορεί να θεωρείται ότι εφαρμόζει καθεστώς πλήρους πολυγλωσσίας. Ένα τέτοιο καθεστώς θα ήταν εντελώς ουτοπικό. Εφαρμόζει όμως ένα καθεστώς περιορισμένης πολυγλωσσίας (περιορισμένης στο επίπεδο των επίσημων γλωσσών), το οποίο επίσης δημιουργεί πολλά προβλήματα αυτή τη στιγμή που έχει αυξηθεί κατά πολύ ο αριθμός των επίσημων γλωσσών της, και με ενδεχόμενες μελλοντικές προσχωρήσεις, θα

⁴⁵¹ Στη βιβλιογραφία γίνεται διάκριση μεταξύ των αγγλικών όρων multilingualism και plurilingualism. Στην ελληνική γλώσσα αποδίδονται ως πολυγλωσσία και γλωσσικός πλουραλισμός, αλλά και ως πολλαπλογλωσσία και πληθολογισμός. Ο γλωσσικός πλουραλισμός (plurilingualism) αναφέρεται στην ατομική διάσταση, ενώ η πολυγλωσσία (multilingualism) στην κοινωνική διάσταση και την αλληλεπίδραση – όπως άλλωστε ορίζονται από την Επιτροπή και το Συμβούλιο της Ευρώπης (Directorate General, Education and Culture, Study on the contribution of multilingualism to creativity. Compendium Part one. Multilingualism and creativity: towards an evidence-base, Public Services Contract no EACEA/2007/3995/2, European Commission, Brussels 2009). Στην παρούσα διατριβή ωστόσο έχουν χρησιμοποιηθεί ως ταυτόσημοι για να καλυφθούν όλες οι πτυχές της έννοιας.

⁴⁵² Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/linguistic-diversity_en

⁴⁵³ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_el

⁴⁵⁴ C. J. W. Baaij, οπ. παρ., σελ. 60

⁴⁵⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 1 ΣΕΕ

είναι ακόμα πιο δύσκολη η κατάσταση. Αυτό αντικατοπτρίζεται ήδη στις αποφάσεις της, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις και φυσικά κατά τις εσωτερικές διαδικασίες εφαρμόζει το καθεστώς της ελεγχόμενης πολυγλωσσίας⁴⁵⁶. Σε αυτό το κεφάλαιο λοιπόν, θα γίνει μία προσπάθεια διερεύνησης των προβλημάτων που προκύπτουν εξαιτίας της πολυγλωσσίας και στη συνέχεια θα συζητηθούν πιθανές λύσεις.

2. Μετάφραση και νομικά προβλήματα - Η μετάφραση στην ΕΕ

Έχει ειπωθεί πολύ εύστοχα το 1993 ότι η μετάφραση είναι η γλώσσα της Ένωσης⁴⁵⁷, σε μια περίοδο, δηλαδή, που οι επίσημες γλώσσες της δεν ήταν ούτε οι μισές σε σχέση με σήμερα. Πραγματικά, αφού η ΕΕ δεν αποδέχεται - τουλάχιστον φανερά - τη χρήση μιας *lingua franca* ή της *esperanto*, η μετάφραση (και η διερμηνεία) είναι η μοναδική γλώσσα επικοινωνίας. Έχει επενδυθεί μεγάλο οικονομικό κεφάλαιο και ανθρώπινο δυναμικό σε αυτήν και έχουν εξελιχθεί ιδιαίτερα οι μηχανισμοί της για να ανταποκρίνεται στις αυξημένες ανάγκες της συνύπαρξης τόσων γλωσσών.

Όπως προαναφέρθηκε, τα βασικά θεσμικά όργανα διαθέτουν εκτενείς υπηρεσίες μετάφρασης και διερμηνείας, οι οποίες καλούνται ενίοτε να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες κι άλλων οργάνων. Επιπλέον, το Μεταφραστικό Κέντρο των Οργάνων της ΕΕ⁴⁵⁸ παρέχει σε οργανισμούς και λοιπούς φορείς της ΕΕ ανά την Ευρώπη υπηρεσίες μετάφρασης, αναθεώρησης, επιμέλειας κειμένων, ορολογίας και υποτιτλισμού, και βοηθάει τις μεταφραστικές υπηρεσίες άλλων οργάνων και φορέων σε περιόδους φόρτου εργασίας ή όταν αναλαμβάνουν ειδικά έργα. Ακόμα, σε συνεργασία με τα άλλα μεταφραστικά τμήματα στοχεύουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των μεθόδων και των εργαλείων εργασίας, στην εναρμόνιση των διαδικασιών, στην επίτευξη συνολικής εξοικονόμησης μεταφραστικών πόρων και στην υλοποίηση μεγάλης κλίμακας έργων, όπως

⁴⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση σχετικά με την ειδική έκθεση αριθ. 9/2006 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου που αφορά τις δαπάνες μετάφρασης της Επιτροπής, του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2007/2077 (INI)) <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0215+0+DOC+XML+V0//EL>, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κώδικας Συμπεριφοράς για την πολυγλωσσία, Απόφαση του προεδρείου της 16^{ης} Ιουνίου 2014 http://www.europarl.europa.eu/pdf/multilinguisme/coc2014_el.pdf

⁴⁵⁷ U. Eco, Conference of literary translation, 14th November 1993, Arles

⁴⁵⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/cdt_el

η IATE (InterActive Terminology for Europe)⁴⁵⁹. Κοινό σημείο αναφοράς όλων των υπηρεσιών είναι η Διοργανική Επιτροπή Μετάφρασης και Διερμηνείας, η οποία αποτελεί το φόρουμ συνεργασίας των γλωσσικών υπηρεσιών που διαθέτουν τα θεσμικά όργανα και οι οργανισμοί σχετικά με μια σειρά θεμάτων κοινού ενδιαφέροντος⁴⁶⁰.

2.1. Τα προβλήματα που δημιουργούνται με τη μετάφραση

Οι απαιτήσεις της Ένωσης σε επίπεδο μετάφρασης και διερμηνείας είναι πολλές. Η γλωσσική πολιτική της ΕΕ στηρίζει τη γλωσσική ισότητα και την ισοτιμία των κειμένων σε διαφορετικές γλωσσικές αποδόσεις, άρα, κατά συνέπεια και την ισότιμη ποιότητα των μεταφράσεων. Συνεπώς, λόγω του μεγάλου φόρτου εργασίας είναι αναγκαίο να υπάρχει πολύ ανθρώπινο δυναμικό και καλή ποιότητα γλωσσικής απόδοσης των κειμένων⁴⁶¹. Σε ένα κείμενο υπάρχει ένα μήνυμα που πρέπει να μεταφερθεί μέσω μιας γλώσσας και της κουλτούρας που φέρει αυτή, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένη ορολογία στις περισσότερες περιπτώσεις των κειμένων της ΕΕ, ώστε να είναι κατανοητό και προσιτό στον αποδέκτη του. Εν προκειμένω, το μήνυμα πρέπει να μεταφερθεί σε 24 γλώσσες και με μικρές παρεκκλίσεις. Ιδανικά, όταν πρόκειται για τα ίδια είδη κειμένων (λόγου χάριν για δικαστικές αποφάσεις) είναι θεμιτό να χρησιμοποιείται ο ίδιος τρόπος έκφρασης και η ίδια ορολογία⁴⁶², να χρησιμοποιείται δηλαδή η ίδια ενωσιακή ιδιόλεκτος και με συνέπεια οι τεχνικοί όροι του επιστημονικού τομέα στον οποίο εντάσσεται το υπό μετάφραση κείμενο. Αυτά προαπαιτούν συνεργασία και παρόμοια μεθοδολογία, τα οποία έλειπαν κατά τα πρώτα χρόνια από τις γλωσσικές υπηρεσίες. Έχει όμως σημειωθεί σημαντική πρόοδος κι έχουν αναπτυχθεί τεχνικές που βοηθούν στο να επιτευχθεί σωστό αποτέλεσμα και σε περιορισμένο χρονικό διάστημα.

Υπάρχουν ορισμένα εμπόδια, τα οποία καλούνται καθημερινά να ξεπεράσουν οι μεταφραστές, και ειδικότερα όταν εργάζονται στους κόλπους της ΕΕ αυτά

⁴⁵⁹ Η βάση δεδομένων που συγκεντρώνει την ορολογία της ΕΕ

⁴⁶⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΓΔ Διερμηνείας, Διερμηνεία και Μετάφραση για την Ευρώπη, Υπηρεσία Εκδόσεων της ΕΕ, Λουξεμβούργο 2018

⁴⁶¹ *L. Biel*, Quality in institutional EU translation: parameters, policies and practices, 2017, στο T. Svoboda, L. Biel & K. Łoboda (eds.), Quality aspects in institutional translation, 31-57, Berlin: Language Science Press

⁴⁶² Βλ. ενδεικτικά για την ανάλυση των λεξικο-γραμματικών επιλογών σε ορισμένα κείμενα *L. Abbamonte & F. Cavaliere*, Pragmatic relevance/strength of lexico-grammar choices in EU legal documents, UCLR, Feb. 2010, Volume 7, No. 2 (Serial No. 63)

πολλαπλασιάζονται⁴⁶³. Ένα βασικό πρόβλημα είναι η αδυναμία μεταφοράς ενός όρου σε άλλη γλώσσα, η δυσκολία ακριβούς απόδοσής του ή στην περίπτωση μεταφοράς του να προκύπτει αναντιστοιχία μεταξύ των όρων των δύο γλωσσών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης είναι οι όροι citizenship, citoyenneté και Bürgerschaft με τη μεταφορά τους στην ελληνική ως ιθαγένεια, όπως προαναφέρθηκε. Επιπλέον, η γλώσσα των κειμένων φέρει και πολιτιστικά στοιχεία, οπότε πρόκειται ταυτόχρονα και για μεταφορά πολιτισμών. Στην περίπτωση της ΕΕ η δυσκολία έγκειται στο ότι οι μεταφραστές συχνά δε γνωρίζουν για ποιόν μεταφράζουν, οπότε δεν μπορεί να εξασφαλιστεί η καλύτερη δυνατή ποιότητα. Αν πρόκειται για ένα κείμενο το οποίο δεν προορίζεται για μετάφραση σε όλες τις επίσημες γλώσσες, αλλά για τις τρεις ή τις δύο βασικές, θα πρέπει να ακολουθηθεί διαφορετική προσέγγιση ώστε να γίνει προσιτό σε όλους τους αποδέκτες του που έχουν διαφορετικό γλωσσικό και πολιτιστικό υπόβαθρο. Πρόσθετο πρόβλημα αποτελεί το γεγονός ότι πολλές φορές υπάρχουν δυσκολίες κατανόησης του πρωτότυπου και οι μεταφραστές δεν έχουν τα προπαρασκευαστικά έγγραφα ή έχουν πολύ λίγο χρόνο για να τα επεξεργαστούν. Αυτά βοηθούν ιδιαίτερα στο να αντιληφθούν το σκεπτικό μιας πράξης, ώστε να είναι πιο σωστή και η απόδοσή της σε άλλη γλώσσα. Σημαντικό παράγοντα αποτελεί επίσης και ο χρόνος. Όλα τα παραπάνω προβλήματα θα πρέπει να ξεπεραστούν σε σύντομο χρονικό διάστημα, όπως για παράδειγμα στις περιπτώσεις όπου πρέπει άμεσα να δημοσιευτεί ένα κείμενο στο ευρύ κοινό. Και φυσικά ο χρόνος αποτελεί τον μεγαλύτερο εχθρό των διερμηνέων, αφού ένα λάθος σε ένα συνέδριο κάτω από την πίεση του χρόνου μπορεί να αποβεί εξαιρετικά σημαντικό. Επιπλέον, δεν μπορεί να διεξαχθεί ένας κανονικός και άμεσος διάλογος χωρίς την εμπλοκή διερμηνέων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του Κοινοβουλίου, το οποίο κοστίζει χρόνο και χρήματα⁴⁶⁴. Τέλος, όπως και σε όλα τα είδη των μεταφράσεων, δημιουργούνται δυσκολίες όταν τα κείμενα περιέχουν ασάφειες, λανθασμένη χρήση ορολογίας και αμφίσημες ή πολύσημες έννοιες, τα οποία καλούνται να διαχειριστούν οι μεταφραστές για να πετύχουν σωστή

⁴⁶³ O. Burukina, The legal translator's competence, Contemporary Readings in Law and Social Justice, Vol. 5 (2), 2013, pp. 809-826, Directorate-General for translation (European Commission), Web translation as a genre, EU publications, Brussels 2009, S. E. Pommer, Interpreting multilingual EU law: What role for legal translation?, Europ. Rev. Pr. L., 5&6-2012, σελ. 1241-1254, E. Wagner, S. Bech & J. M. Martínez, Translating for the European Union Institutions, Routledge, USA 2014, σελ. 62-82

⁴⁶⁴ C. Bodnar Swiss, οπ. παρ., σελ. 97-98

απόδοση του κειμένου, ορολογική και υφολογική συνοχή, και εν τέλει, πετυχημένη μεταφορά του μηνύματος.

Ένας τρόπος αντιμετώπισης των προβλημάτων, αλλά και εξοικονόμησης χρόνου, χρημάτων και προσωπικού είναι και οι διάφορες τεχνικές και τα μεταφραστικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται. Βέβαια κι αυτά, παρά τα οφέλη τους, μπορεί να μην είναι τόσο αποτελεσματικά ή ενίοτε να προκαλέσουν επιπρόσθετα προβλήματα. Οι διοργανικές μνήμες μετάφρασης, οι ενιαίες βάσεις ορολογίας, οι βάσεις νομικών δεδομένων, και τα συστήματα αυτόματης και μηχανικής μετάφρασης και αναγνώρισης φωνής είναι ορισμένα από τα μεταφραστικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται από τις διάφορες υπηρεσίες⁴⁶⁵. Επιπλέον, μια από τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται είναι η μετάφραση μέσω ενός συστήματος ενδιάμεσων γλωσσών, τις γλώσσες ρινοτ⁴⁶⁶. Αυτές είναι κυρίως τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά, αλλά χρησιμοποιούνται ακόμα και τα ιταλικά, τα ισπανικά και τα πολωνικά. Έτσι, όταν ένα ελληνικό κείμενο θα πρέπει να μεταφραστεί στα μαλτέζικα, αυτό θα γίνει μέσω μιας ενδιάμεσης γλώσσας, αφού είναι αδύνατο να υπάρχουν μεταφραστές που θα καλύπτουν και τους 552 γλωσσικούς συνδυασμούς που προκύπτουν από τις επίσημες γλώσσες. Παρόμοια είναι η κατάσταση πολλές φορές και στις περιπτώσεις της διερμηνείας⁴⁶⁷. Ακόμα, παρέχονται και ορισμένοι οδηγοί και εγχειρίδια, οι οποίοι όμως διαθέτουν βασικές κατευθύνσεις⁴⁶⁸.

⁴⁶⁵ Βλ. αναλυτικότερα Β. Μαργώνη, Η εξωτερική μετάφραση στη Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.frl.auth.gr/thetranslator/presentations/margoni_ed.pdf, Ρ. Μασλίας, Η ορολογία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: μια σύγχρονη προσέγγιση, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://www.frl.auth.gr/sites/4th_trad_congress/pdf/maslias.pdf, Σ. Πηλός, Μηχανική μετάφραση, η πλατφόρμα CEF.AT και τα οφέλη για τους δημόσιους φορείς, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/14981/2/pilos-mixaniki-metafrasi.pdf>, Σ. Πιπερίδης, Π. Καρβούνης, Σ. Πηλός, Π. Αλεβαντής, Μ. Γαβριηλίδου, Π. Προκοπίδης, Π. Τσιαβός, Π. Λαμπροπούλου & Μ. Κουτσομπόγερ, Ημερίδα εργασίας για τον ευρωπαϊκό συντονισμό γλωσσικών πόρων, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 24 Σεπτεμβρίου 2015, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/14972>, TermCoord, an open sesame for translators, EP Newshound, Edition 393: 4 September 2013, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://termcoord.files.wordpress.com/2013/09/newshound_9-02-20111.pdf, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μετάφραση και πολυγλωσσία, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2014, σελ. 11-14, *European Commission*, Directorate-General for translation, Translation tools and workflow, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2016, Α. Rădulescu, TermCoord and IATE's role in the age of computer-assisted translation tools, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 4 (2), 2012, pp. 735-741

⁴⁶⁶ Ν. Σαραντάκος, Μετάφραση, πολυγλωσσία, ενδιάμεσες γλώσσες, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://sarantakos.wordpress.com/2016/11/09/translation-2/>, Μ. Fischer, The translator as terminologist with special regard to the EU context, Eötvös Loránd University, Budapest 2010, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.academia.edu/1567150/PhD_Theses_-_The_translator_as_terminologist_with_special_regard_to_the_EU_Context, Γ. Λιάλιος, οπ. παρ.,

⁴⁶⁷ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/departments/interpretation/conference-interpreting-types-and-terminology_el#types-of-interpretation

⁴⁶⁸ Βλ. ενδεικτικά τα εγχειρίδια και τους οδηγούς που παρέχονται στους μεταφραστές, τα οποία είναι διαθέσιμα στους διαδικτυακούς τόπους : https://ec.europa.eu/info/resources-partners/translation-and-drafting-resources_en , *Digesta Δημοσιεύματα -Β. Καραμέρον: Το γλωσσικό καθεστώς της ευρωπαϊκής ένωσης*

Η μετάφραση καθ' εαυτή δεν είναι η μόνη διαδικασία που απαιτείται για να μεταφερθεί ένα κείμενο προς τις άλλες γλώσσες. Εξίσου σημαντικά είναι και τα στάδια της σύνταξης και της αναθεώρησης, και μόνο αν υλοποιηθούν σωστά και οι τρεις διαδικασίες θα έχει επιτευχθεί ο στόχος. Αυτό όμως δυστυχώς δεν είναι υποχρεωτικό για όλα τα κείμενα ούτε τουλάχιστον ο έλεγχός τους από ένα φυσικό ομιλητή της γλώσσας⁴⁶⁹. Σε συνδυασμό και με την κακή διαχείριση των ηλεκτρονικών μεταφραστικών εργαλείων, ίσως είναι οι βασικές αιτίες που οδηγούν στη δημιουργία κακών γλωσσικών αποδόσεων⁴⁷⁰. Σε αυτές τις περιπτώσεις εκτός από τους μεταφραστές εμπλέκονται και άλλα πρόσωπα (όπως τεχνικό ή διοικητικό προσωπικό) γεγονός το οποίο δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση. Και για να ανταποκριθούν στις ανάγκες πρέπει να υπάρξει συνεργασία, η οποία σε επίπεδο υπηρεσίας μπορεί να υφίσταται, αλλά μεταξύ όλων των υπηρεσιών και όλων των οργάνων της ΕΕ δεν είναι εύκολη. Αυτό συνδυαστικά με την έλλειψη κοινής μεταφραστικής πολιτικής είναι κατά τη γνώμη μου το σημαντικότερο πρόβλημα που θα πρέπει να επιλύσει η Ένωση.

2.2. Οι ιδιαιτερότητες των νομικών κειμένων και τα προβλήματα κατά τη μετάφραση

Η διαφορετικότητα της Ένωσης βρίσκεται, όχι μόνο στις γλώσσες της, αλλά και στις νομικές της παραδόσεις. Στο πλαίσιο της συναντώνται δύο ρεύματα της δυτικής νομικής παράδοσης, το ρωμαιογερμανικό και το αγγλοαμερικανικό, μαζί με 24 διαφορετικές γλώσσες. Συνεπώς, σε συνδυασμό με το ξεχωριστό ύφος και τις ιδιαιτερότητες της νομικής γλώσσας⁴⁷¹, δεν είναι καθόλου δύσκολο να δημιουργηθούν ερμηνευτικά προβλήματα και ασάφειες κατά τη γλωσσική απόδοση των νομικών κειμένων. Το βασικό ζήτημα που τίθεται

<https://ec.europa.eu/info/resources-partners/translation-and-drafting-resources/guidelines-translation-contractors/guidelines-contractors-translating-greek-el> , http://ec.europa.eu/translation/greek/guidelines/documents/styleguide_greek_dgt_el.pdf

⁴⁶⁹ W. Robinson, Making EU legislation clearer, σελ. 629-630, Eur. J. L. Reform, 2014 (16) 3

⁴⁷⁰ Έχουν εκπονηθεί πολλές συγκριτικές μελέτες πάνω στις διαφορετικές γλωσσικές αποδόσεις πληθώρας κειμένων, μεταξύ των οποίων Φ. Αποστόλου, Εισαγωγή: Διερμηνεία και μετάφραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Gramma. Journal of Theory and Criticism, Vol. 19, E. Hatzidaki, Monolingualism or multiple versions for Erasmus+ guidelines? Incompatibilities and utopia. International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication, 4(1), 2016, 160-169, E. Loupaki, EU legal language and translation – Dehumanizing the refugee crisis, International Journal of Language and Law (7) 2018, pp 97-116

⁴⁷¹ Βλ. αναλυτικά D. Discornia & M. T. Sagri, Legal concepts and multilingual contexts in digital information, σελ. 74-75, Beijing Law Review, 2012, 3, 73-80, C. D. Robertson, Multilingual law. A framework for analysis and understanding, Routledge, New York 2016, J. Scott, Legal translation – a multidimensional endeavour, Comparative Legilinguistics, Vol. 32/2017

λοιπόν είναι αν, και σε ποιο βαθμό υφίσταται η ομαλή εναρμόνιση του δικαίου και η κατά το δυνατόν διατήρηση της πολυγλωσσίας⁴⁷².

Το προσωπικό που μεταφράζει (και αναλαμβάνει διερμηνείες) για τα νομοθετικά κείμενα της ΕΕ πρέπει να έχει ταυτόχρονα άριστες νομικές και γλωσσικές γνώσεις⁴⁷³. Τα νομικά κείμενα δεν ανήκουν απλά στην κατηγορία της μετάφρασης της γλώσσας για ειδικούς σκοπούς, η οποία προϋποθέτει τη χρήση μιας εξειδικευμένης ορολογίας, αλλά πρέπει να τοποθετούνται και σε ένα συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο, το οποίο απαιτεί καλή γνώση του συγκριτικού δικαίου. Αυτό γεννά το πρώτο πρόβλημα⁴⁷⁴. Συγκεκριμένα θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα κείμενο ισοδύναμο, με συνέπεια στην ορολογία, που θα είναι λειτουργικό σε διαφορετική έννομη τάξη. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο νομικός-μεταφραστής είναι ταυτόχρονα και συντάκτης⁴⁷⁵, αφού ουσιαστικά θα πρέπει να κατανοήσει το σκοπό του κειμένου-πηγή και να τον μεταφέρει σε μία διαφορετική έννομη τάξη, γλώσσα και κουλτούρα, δημιουργώντας ένα κείμενο εξίσου αυθεντικό. Επιπλέον, τίθεται και το ζήτημα της ορολογίας⁴⁷⁶. Στους κόλπους του ενωσιακού δικαίου έχουν δημιουργηθεί και εξακολουθούν να δημιουργούνται νέοι όροι με ξεχωριστό περιεχόμενο για το πλαίσιο της ΕΕ. Έννοιες, όπως η άμεση ισχύς, οι κοινοτικοί πυλώνες παλιότερα ή η υπεροχή του ενωσιακού δικαίου δεν υφίσταντο, συνεπώς έπρεπε να βρεθούν αντίστοιχοι για όλες τις γλώσσες. Βέβαια, παρά τα όποια προβλήματα συνεπάγεται αυτό, από γλωσσολογικής άποψης είναι σημαντικό, καθώς δημιουργείται ένα νέο λεξιλόγιο σε κάθε γλώσσα, και αυτό το όφελος το απολαμβάνουν πρώτα οι επίσημες γλώσσες. Επιπλέον, ισοτιμία στις γλωσσικές αποδόσεις μπορεί να επιτευχθεί μόνο ως ένα βαθμό⁴⁷⁷. Όταν είναι δύσκολο να υπάρξει ισοτιμία στα έγγραφα, που συντάσσονται κατά τη νομοπαρασκευαστική διαδικασία, στις γλώσσες που ισχύουν κατά τη θέσπιση των πράξεων, είναι σχεδόν αδύνατο να παραχθεί ισότιμο ενός εγγράφου που δημιουργήθηκε, λόγου χάριν, κατά τα

⁴⁷² *N. Alvarez Lata*, The impact of the terminology of the European Directives on consumer rights on the Spanish law: the construction of a new legal language, *Europ. Rev. Pr. L.* 5&6-2012, σελ. 1305-1324 *M. J. Campana*, Vers un langage juridique commun en Europe?, *European Review of Private Law* 1:33-50, 2000, *C. Marchetti*, Legal categories and legal terms in the path towards a European private law: the experiment of the DCFR, *Europ. Rev. Pr. L.* 5&6-2012 [1265-1276]

⁴⁷³ *O. Burukina*, Legal translation: principles of success, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Volume 4(1), 2012, σελ. 570-590

⁴⁷⁴ *M. Künnecke*, Translation in the EU: language and law in the EU's judicial labyrinth, σελ. 246-248, *Maastricht J. Eur. & Comp. L.* 243, 2013

⁴⁷⁵ *A. Rădulescu*, Preserving conceptual concordance in the multilingual translators of EU legislation, σελ. 321, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 4 (2), 2012, σελ. 318-323

⁴⁷⁶ Βλ. ενδεικτικά *B. Pozzo*, οπ. παρ., σελ. 1194

⁴⁷⁷ *S. Glanert*, Speaking language to law: the case of Europe, σελ. 202, *Romanian Journal of Comparative Law*, No. 1/2010

πρώτα χρόνια της σύστασης των Κοινοτήτων. Ισοτιμία μπορεί να υπάρξει μόνο στο νόημα και την αποτελεσματικότητα⁴⁷⁸, όχι στη γλώσσα. Το σημαντικό όμως είναι οι γλωσσικές αποδόσεις να μεταφέρουν πιστά το σκοπό του νομοθέτη. Όταν πρόκειται για την προσχώρηση νέων Κρατών-μελών⁴⁷⁹, επίσης δημιουργούνται προβλήματα με την εφαρμογή νομοθεσιών στις γλώσσες τους, ενώ αυτές δεν έχουν ακόμα δημοσιευτεί και κατά συνέπεια δεν έχουν λάβει γνώση οι ενδιαφερόμενοι. Όλα τα παραπάνω εμπόδια συνεισφέρουν στο να δημιουργηθούν και ερμηνευτικά προβλήματα, τα οποία πολύ συχνά καλείται να εξετάσει το ΔΕΕ. Αυτό όμως έχει να αντιμετωπίσει και μία πρόσθετη δυσκολία: την ανυπαρξία ενός μοναδικού αυθεντικού κειμένου από το οποίο θα μπορούσε να ξεκινήσει την αναζήτηση του νοήματος.

Εμφανή ήταν τα προβλήματα ακόμα από την περίοδο κατά την οποία ο αριθμός των επίσημων γλωσσών ήταν μικρότερος, και σχετίζονταν κυρίως με τις γλωσσικές αποδόσεις μεμονωμένων λέξεων ή όρων και την ερμηνεία που μπορεί να προκύψει από αυτούς. Το Δικαστήριο, ως το κατ' εξοχήν δικαιοδοτικό όργανο και υπεύθυνο για ζητήματα ερμηνείας, κλήθηκε σε πολλές υποθέσεις⁴⁸⁰ να εξετάσει τις γλωσσικές εκδοχές και να ερμηνεύσει τελικά το σκοπό της εκάστοτε διάταξης, καθώς *«όπως επιβάλλουν οι απαιτήσεις τόσο της ομοιόμορφης εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου όσο και της αρχής της ισότητας, στο περιεχόμενο μιας διατάξεως του κοινοτικού δικαίου, η οποία δεν παραπέμπει ρητώς στο δίκαιο των Κρατών-μελών για τον προσδιορισμό της έννοιας και της σημασίας της, πρέπει κανονικά να δίδεται σε όλη την Κοινότητα αυτοτελής και ομοιόμορφη ερμηνεία, η οποία πρέπει να ανευρίσκεται με βάση τα συμφραζόμενα και το σκοπό που επιδιώκει η σχετική κανονιστική ρύθμιση»*⁴⁸¹. Παρόμοια και στην υπόθεση *Bouchereau*⁴⁸² αναφέρεται ότι *«οι διάφορες γλωσσικές αποδόσεις ενός κοινοτικού κειμένου πρέπει να ερμηνεύονται ομοιομόρφως και επομένως, σε περίπτωση που υφίσταται διαφορά μεταξύ των αποδόσεων αυτών, η εν λόγω διάταξη πρέπει να ερμηνευτεί σύμφωνα με τη γενική οικονομία και το*

⁴⁷⁸ S. Glanert, οπ. παρ., σελ. 204

⁴⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά C. Bodnar Swiss, οπ. παρ., σελ. 98-99, M. Király, οπ. παρ., σελ. 16-18

⁴⁸⁰ Βλ. μεταξύ άλλων ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1967, υπόθεση C-19/67, *Van Der Vecht*, Συλλ. 1965-1968, ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Μαρτίου 1977, υπόθεση C-80/76, *North Kerry Milk*, Συλλ. 1977, ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Οκτωβρίου 1982, υπόθεση C-283/81, *CILFIT*, Συλλ. 1982, ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Αυγούστου 1994, υπόθεση C-327/91, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλλ. 1994, ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1995, υπόθεση C-449/93, *Rockfon*, Συλλ. 1995

⁴⁸¹ ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιανουαρίου 1984, υπόθεση C-327/82, *Ekro*, Συλλ. 1984, σκ. 11

⁴⁸² ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Οκτωβρίου 1977, υπόθεση C-30/77, *Bouchereau*, Συλλ. 1977

σκοπό της ρύθμισης της οποίας αποτελεί μέρος»⁴⁸³ και ενισχύεται με την υπόθεση *Ebony Maritime*⁴⁸⁴, όπου αναφέρεται ότι «λόγω της ανάγκης ομοιόμορφης ερμηνείας των κοινοτικών κανονισμών, αποκλείεται μια ορισμένη διάταξη να εξετάζεται μεμονωμένη, αλλά απαιτείται, σε περίπτωση αμφιβολίας, να ερμηνεύεται και να εφαρμόζεται υπό το φως των αποδόσεων της στις άλλες επίσημες γλώσσες»⁴⁸⁵. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα υπήρξε η υπόθεση *EMU Tabac*⁴⁸⁶ όπου οι διάδικοι προσπάθησαν να στηρίξουν τα επιχειρήματά τους στη διαφοροποίηση που υπήρχε μεταξύ των γλωσσικών αποδόσεων ζητώντας να μη ληφθούν υπόψη δύο κείμενα, και ειδικότερα θεώρησαν ότι «εφόσον αντιφάσκουν προς τις λοιπές γλωσσικές αποδόσεις, πρέπει να μη ληφθούν υπόψη, διότι οι πληθυσμοί των εν λόγω δύο Κρατών-μελών αντιπροσώπευαν κατά το χρόνο εκδόσεως της Οδηγίας συνολικά μόνον το 5% του πληθυσμού των δώδεκα Κρατών-μελών και ότι η γλώσσα τους δεν είναι ευχερώς κατανοητή από τους υπηκόους των άλλων Κρατών-μελών»⁴⁸⁷. Το Δικαστήριο, βέβαια, από τη μεριά του τόνισε ότι η πάγια νομολογία του επιβάλλει στις περιπτώσεις ερμηνευτικού προβλήματος, η ερμηνεία και εφαρμογή να διαμορφώνεται με βάση τα κείμενα στις άλλες επίσημες γλώσσες και ότι «σε όλες τις γλωσσικές αποδόσεις πρέπει, κατ' αρχήν, να αναγνωριστεί η ίδια αξία, η οποία δεν μπορεί να παραλλάσσει σε συνάρτηση με το μέγεθος του πληθυσμού των Κρατών-μελών όπου ομιλείται η εν λόγω γλώσσα»⁴⁸⁸.

Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του ΔΕΕ είναι να «εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών» και να αποφαινεται «επί της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης ή επί του κύρους πράξεων που εκδόθηκαν από τα θεσμικά όργανα»⁴⁸⁹. Παρά το γεγονός ότι ο Χάρτης παρέχει κάποιες κατευθύνσεις⁴⁹⁰, ανάλογες διατάξεις δεν υπάρχουν στη Συνθήκη, εξοπλίζοντας έτσι το ΔΕΕ με μια σχετική αυτονομία σε σχέση με τις μεθόδους ερμηνείας που θα ακολουθήσει⁴⁹¹, ενώ το ερμηνευτικό του πλαίσιο φαίνεται να

⁴⁸³ Υπόθεση *Bouchereau*, σκ. 14

⁴⁸⁴ ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1997, υπόθεση C-177/95, *Ebony Maritime*, Συλλ. 1997

⁴⁸⁵ Υπόθεση *Ebony Maritime*, σκ. 30

⁴⁸⁶ ΔΕΚ, απόφαση της 2^{ης} Απριλίου 1998, υπόθεση C-296/95, *EMU Tabac*, Συλλ. 1998

⁴⁸⁷ Υπόθεση *EMU Tabac*, σκ. 34

⁴⁸⁸ Υπόθεση *EMU Tabac*, σκ. 36

⁴⁸⁹ Άρθρο 19 ΣΕΕ

⁴⁹⁰ Άρθρο 52 ΧΘΔΕΕ και σχετική ανάλυση στο *K. Lenaerts & J. A. Gutiérrez-Fons*, To say what the law of the EU is: methods of interpretation and the European Court of Justice, CJEL, Vol. 20.2, σελ. 52-59

⁴⁹¹ *K. Lenaerts & J. A. Gutiérrez-Fons*, οπ. παρ., σελ. 6 όπου και πλούσια βιβλιογραφία, *T. Rademacher*, Reading up or down EU legislation: a plea for a principled approach to an extraordinary judicial power, *European Public Law* 23, No. 2 (201), σελ. 319-346

ξεφεύγει από το παραδοσιακό του διεθνούς δικαίου⁴⁹². Το ενωσιακό δίκαιο εκφράζει πιο γενικές αρχές, κι αυτό δίνει στο Δικαστήριο μεγαλύτερη ευχέρεια κατά την ερμηνεία. Ακόμα και στις περιπτώσεις όπου υπάρχει πιο ακριβής ή τεχνική γλώσσα, τις εντάσσει μέσα στις γενικότερες αρχές του δικαίου για να τις ερμηνεύσει σύμφωνα με αυτές⁴⁹³. Άλλωστε, πολλές φορές το άρρητο και οι αμφισημίες αποτελούν τα ζητούμενα για να προκύπτουν ενδιαφέρουσες αντιφάσεις⁴⁹⁴. Το ΔΕΕ εστιάζει στην αποτελεσματικότητα της Ένωσης ως οργανισμού και στην ξεχωριστή έννομη τάξη που έχει δημιουργήσει, οπότε και η παραγωγή γενικών αρχών από τη μεριά του Δικαστηρίου εντάσσεται σε αυτό το πλαίσιο⁴⁹⁵. Η ερμηνεία του εν πάση περιπτώσει θα πρέπει να είναι ισορροπημένη και να εντάσσεται εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του έχουν ανατεθεί και σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας⁴⁹⁶.

Σε υποθέσεις όπως οι προαναφερθείσες φαίνονται οι δύο όψεις του νομίσματος⁴⁹⁷. Από τη μια πλευρά η πολύγλωσση νομοπαρασκευαστική διαδικασία δημιουργεί δυσκολίες στον νομικό-μεταφραστική και μπορεί να γεννά αμφιβολίες σε σχέση με ορισμένες γλωσσικές εκδοχές (ειδικά όταν πρόκειται για αυτές στις οποίες έχει αρχικά συνταχθεί το νομοθέτημα)⁴⁹⁸. Από την άλλη η υποχρέωση διατύπωσης σε διάφορες γλώσσες της ίδιας νομοθετικής πράξης μπορεί να βοηθήσει στον καλύτερο προσδιορισμό των εννοιών στα αρχικά στάδια⁴⁹⁹ αλλά και να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο κατά την ερμηνεία. Ορισμένοι μελετητές, βέβαια, υποστηρίζουν ότι η αρχή της γλωσσικής ισότητας, όπως ερμηνεύεται από το Δικαστήριο, μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να είναι ασυμβίβαστη με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, αν, για παράδειγμα, αναλογιστούμε μία περίπτωση όπου το κείμενο σε μια γλωσσική απόδοση είναι ξεκάθαρο, αλλά στις υπόλοιπες υπάρχουν ασάφειες, θα πρέπει πάλι να γίνει συγκριτική ανάλυση των γλωσσικών αποδόσεων⁵⁰⁰.

⁴⁹² *M. P. Maduro*, Interpreting European law: judicial adjudication in a context of constitutional pluralism, σελ. 4, EJLS, 2007, 1,2

⁴⁹³ *A. Sennekamp & I. Van Damme*, οπ. παρ., σελ. 497

⁴⁹⁴ *Ε. Μπαλαμώτη*, Η γλωσσική διάσταση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2009, σελ. 24

⁴⁹⁵ *A. Sennekamp & I. Van Damme*, οπ. παρ., σελ. 499

⁴⁹⁶ *K. Lenaerts & J. A. Gutiérrez-Fons*, οπ. παρ., σελ. 5-6

⁴⁹⁷ Βλ. επιπλέον *T. Schilling*, οπ. παρ., σελ. 1464-1466

⁴⁹⁸ *F. Munyangabe*, Legal meaning in the interpretation of multilingual legislations. Comparative analysis of Rwanda, Canada and Ireland, σελ. 339, Eur. J. L. Reform, 2012 (14) 2-3, *O. Birunga*, Statutory interpretation in multilingual jurisdictions, Eur. J. L. Reform, 2015 (15) 3

⁴⁹⁹ *T. Schilling*, οπ. παρ., σελ. 1480-1481

⁵⁰⁰ *K. Lenaerts & J. A. Gutiérrez-Fons*, οπ. παρ., σελ. 14-15, *N. Urban*, One legal language and the maintenance of cultural and linguistic diversity?, σελ. 55-56, Europ. Rev. Pr. L., 2000, σελ. 51-57

Άλλωστε, έχει επιβάλλει και στα εθνικά δικαστήρια, που ερμηνεύουν την ενωσιακή νομοθεσία σύμφωνα με τη θεωρία της σύμφωνης ερμηνείας⁵⁰¹, να κάνουν αναφορά σε όλες τις γλωσσικές αποδόσεις των Συνθηκών, αλλά παραμένει αδιευκρίνιστο σε ποιες περιπτώσεις θα πρέπει να συμβαίνει αυτό⁵⁰². Δεν θα πρέπει τέλος να ξεχνάμε και τις περιπτώσεις όπου υπάρχει απόλυτη συμφωνία των γλωσσικών αποδόσεων, αλλά χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης η ξεχωριστή ορολογία του ενωσιακού δικαίου, όπου οι νομικές έννοιες δεν έχουν κατ' ανάγκη το ίδιο περιεχόμενο στα διάφορα εθνικά δίκαια, και η κάθε διάταξη θα πρέπει «να ανατοποθετείται στο πλαίσιό της και να ερμηνεύεται υπό το φως του συνόλου των διατάξεων του δικαίου αυτού, των σκοπών του, καθώς και του σταδίου της εξελίξεώς του κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να εφαρμοσθεί η οικεία διάταξη»⁵⁰³.

Όσον αφορά το γλωσσικό καθεστώς που ακολουθεί το κάθε όργανο κατά τις νομοπαρασκευαστικές του διαδικασίες, εμπίπτει ξεκάθαρα στο εσωτερικό του πεδίο, χωρίς να θίγει την πολυγλωσσία που έχει θεμελιωθεί μέσω των Συνθηκών. Έχει ωστόσο αντίκτυπο στους πολίτες, εφόσον οι διαδικασίες και οι γλώσσες που χρησιμοποιούνται σε συνδυασμό με τα εν γένει προβλήματα της μετάφρασης νομικών κειμένων έχουν αντίκρισμα στα κείμενα που παράγονται. Θα είχε ενδιαφέρον να εξεταστεί αναλυτικά αν είναι αποτελεσματικότερη η πιο πολυγλωσσική προσέγγιση του Κοινοβουλίου ή η μονογλωσσική του Δικαστηρίου⁵⁰⁴. Σε κάθε περίπτωση ο στόχος είναι να εκφράζεται σωστά ο σκοπός, και οι πολίτες να ενημερώνονται ξεκάθαρα και σε γλώσσα κατανοητή για τα ζητήματα που τους αφορούν⁵⁰⁵.

3. Τα οικονομικά προβλήματα – το κόστος της πολυγλωσσίας στην ΕΕ

⁵⁰¹ ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Απριλίου 1984, υπόθεση C-14/83, *von Colson και Kamann*, Συλλ. 1984, σκ. 26, ΔΕΚ, απόφαση της 4^{ης} Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως και C-403/01, *Pfeiffer κ.λπ.*, Συλλ. 2004, σκ. 113-114, ΔΕΚ, απόφαση της 19^{ης} Ιανουαρίου 2010, υπόθεση C-555/07, *Kücükdeveci*, Συλλ. 2010, σκ. 47-48. Κατά την ανωτέρω νομολογία τα εθνικά δικαστήρια τα οποία καλούνται να ερμηνεύσουν το εθνικό δίκαιο οφείλουν να λάβουν υπόψη όλους τους κανόνες του και να εφαρμόσουν τις αναγνωριζόμενες από αυτό μεθόδους ερμηνείας προκειμένου να το ερμηνεύσουν, στο μέτρο του δυνατού, σύμφωνα με το γράμμα και με το σκοπό της επίμαχης οδηγίας ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που η ίδια ορίζει, και να συμμορφωθούν έτσι με το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ

⁵⁰² *S. G. Brittain*, Multilingual treaty interpretation in the European Union, *UCD Law Review*, Vol. 12, 2012, σελ. 111-112

⁵⁰³ Υπόθεση CILFIT, σκ. 19-20

⁵⁰⁴ Συνοπτικά στο *W. Robinson*, οπ. παρ., σελ. 612-613, *N. Urban*, οπ. παρ., σελ. 56-57

⁵⁰⁵ *W. Robinson*, οπ. παρ., σελ. 613

Η πολυγλωσσική λειτουργία της Ένωσης είναι προφανές ότι προσθέτει ένα επιπλέον κόστος στον προϋπολογισμό της, αφού συντηρεί ορισμένες από τις μεγαλύτερες μεταφραστικές υπηρεσίες στον κόσμο. Αξίζει βέβαια να υπενθυμιστεί ότι, εκτός από τη μετάφραση και τη διερμηνεία που αποτελούν τις βασικές παρεχόμενες υπηρεσίες, το έργο του προσωπικού επεκτείνεται και στην εξέλιξη των μεταφραστικών εργαλείων ή την έρευνα, όπως έχει αναλυθεί παραπάνω για την κάθε διεύθυνση ξεχωριστά. Επιπλέον, στο κόστος για μετάφραση και διερμηνεία πρέπει να συνυπολογίζονται οι υπηρεσίες που παρέχονται από το προσωπικό των οργάνων, τους γραμματείς, τα στελέχη, αλλά και των εξωτερικών συνεργατών, καθώς και οι επιμορφώσεις όλων των προαναφερθέντων. Όταν υπάρχουν σύντομες προθεσμίες και μεγάλος όγκος εγγράφων που υπερβαίνουν τις δυνατότητες του τμήματος ενός οργάνου, ορισμένα έγγραφα χαμηλής προτεραιότητας είτε διαβιβάζονται για μετάφραση σε άλλο θεσμικό όργανο είτε αποστέλλονται για εξωτερική μετάφραση⁵⁰⁶. Τέλος, στις γλωσσικές δαπάνες συμπεριλαμβάνεται και το κόστος διδασκαλίας ξένων γλωσσών, το υποστηρικτικό προσωπικό των γλωσσικών υπηρεσιών που αναλαμβάνει τις διορθώσεις των κειμένων, το προσωπικό που παρέχει τεχνική υποστήριξη και συμβάλλει στη δημιουργία και την εξέλιξη των μεταφραστικών εργαλείων, των εγκαταστάσεων, κ.τ.λ.

Ορισμένοι από τους παράγοντες που επηρεάζουν το κόστος όσον αφορά τα όργανα είναι ο αριθμός του προσωπικού, ο αριθμός των γλωσσικών εκδοχών που πρέπει να παραχθεί, ο όγκος των εγγράφων και η έκτασή τους. Τα όργανα αριθμούν συνολικά περίπου 4.300 μεταφραστές και 1.000 διερμηνείς, ενώ αυτά που χρειάζεται να παράγουν μεγαλύτερο όγκο εγγράφων λόγω των δραστηριοτήτων τους είναι η Επιτροπή, το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, με τον μεγαλύτερο αριθμό μεταφραστών να απασχολείται στην Επιτροπή⁵⁰⁷. Οι πιο «πολυέξοδες» διαδικασίες είναι αυτές που γίνονται με τη χρήση όλων των γλωσσών, όπως οι ταυτόχρονες διερμηνείες ή οι υποχρεωτικές μεταφράσεις κειμένων σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Επιπροσθέτως, η κακή ποιότητα αποτελεί έναν παράγοντα που

⁵⁰⁶ Διαθέσιμο στους διαδικτυακούς τόπους: http://www.europarl.europa.eu/multilingualism/trade_of_translator_el.htm και <http://cdt.europa.eu/el/ypiresia-metafrasis-el>, Β. Μαργώνη, οπ. παρ.

⁵⁰⁷ P. Kaye, Translating and interpreting in the EU institutions, European Commission, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.iti.org.uk/attachments/article/771/Careers%20in%20translation%20and%20interpreting%20at%20the%20EU.pdf>

επιβαρύνει το κόστος, μιας και η διαδικασία διόρθωσης λαθών είναι πιο δαπανηρή από τη δημιουργία εξ' αρχής ενός σωστού κειμένου⁵⁰⁸.

Με στόχο τη διατήρηση των δαπανών σε αποδεκτά δημοσιονομικά πλαίσια και την ταυτόχρονη διατήρηση του πολύγλωσσου καθεστώτος είναι αναγκαίο να ακολουθούνται ορισμένες πρακτικές:

Πρώτον, απαιτείται η εφαρμογή της ελεγχόμενης πλήρους πολυγλωσσίας, η οποία βοηθάει στον περιορισμό της αύξησης του όγκου των κειμένων και στον περιορισμό του προσωπικού και των γλωσσικών συνδυασμών που θα παραχθούν.

Δεύτερον, απαιτείται η εξέταση των αιτήσεων μετάφρασης και η κατάρτιση καταλόγων βασικών κειμένων ώστε να είναι σαφές ποια κείμενα πρέπει και ποια δε χρειάζεται να μεταφράζονται.

Τέλος, απαιτείται ο περιορισμός στο μέγεθος των εγγράφων και η χρήση γραπτών περιλήψεων, καθώς και η συστηματική χρήση των μεταφραστικών εργαλείων, τα οποία συμβάλλουν στην εξοικονόμηση χρόνου και σελίδων.

Από τη στιγμή που ξεκίνησαν να αυξάνονται κατά πολύ οι γλώσσες της Ένωσης και κατ' επέκταση και τα έξοδα για μετάφραση και διερμηνεία, και άρχισε πλέον η πολυγλωσσία να αντιμετωπίζεται σαν πρόβλημα από τη βιβλιογραφία, διεξήχθησαν διάφορες έρευνες σε σχέση με τον υπολογισμό του κόστους, οι οποίες όμως δε συμφωνούσαν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, το 2002 το κόστος της πολυγλωσσίας για το Κοινοβούλιο υπολογίστηκε σε 274 εκ. ευρώ, το οποίο αντιπροσώπευε περίπου το 30% του συνολικού προϋπολογισμού του οργάνου⁵⁰⁹. Σε μία προσπάθεια του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου να υπολογίσει τις δαπάνες μετάφρασης για το 2003, κατέληξε ότι το πλήρες κόστος των μεταφράσεων ανέρχεται σε 414,2 εκ. ευρώ, ενώ για το 2005 σε 511 εκ. ευρώ⁵¹⁰. Αυτό όμως που παρουσιάζει μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι ότι στην έκθεσή του τόνισε την έκπληξή του

⁵⁰⁸ European Commission, Studies on translation and multilingualism. Quantifying quality costs and the cost of poor quality in translation. Quality efforts and the consequences of poor quality in the European Commission's Directorate-General for translation, 1/2012, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012, σελ. 4-10

⁵⁰⁹ M. Gazzola, Managing multilingualism in the European Union: language policy evaluation for the European Parliament, σελ. 403, Language Policy (2006), 5:393-417

⁵¹⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση της 8^{ης} Ιουνίου 2007 σχετικά με την ειδική έκθεση αριθ. 9/2006 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου που αφορά τις δαπάνες μετάφρασης της Επιτροπής, του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2007/2077 (INI))

που τα θεσμικά όργανα δεν είχαν υπολογίσει το συνολικό μεταφραστικό κόστος τους. Σύμφωνα με μία γενικότερη αποτίμηση της Επιτροπής, το συνολικό κόστος των γλωσσικών υπηρεσιών σε όλα τα όργανα αντιπροσωπεύει περίπου το 1% του ετήσιου συνολικού προϋπολογισμού της ΕΕ ή μεταφράζεται σε σχεδόν 2 ευρώ για κάθε πολίτη το χρόνο, δηλαδή υπολογίζεται σε περίπου 1 δισεκατομμύριο ευρώ ετησίως⁵¹¹.

Από τα όποια συγκεχυμένα και ελλιπή στοιχεία παρέχονται σχετικά με το κόστος της γλωσσικής πολιτικής που προωθεί η Ένωση, έχει επικρατήσει στη βιβλιογραφία, αλλά και στην κοινή γνώμη ότι πρόκειται για μια ιδιαίτερα δαπανηρή διαδικασία. Έχει αναφερθεί πως η ΕΕ μετατρέπεται σε έναν εξωφρενικά ακριβό «πύργο της Βαβέλ»⁵¹², και πως τα χρήματα που δαπανώνται στις γλωσσικές υπηρεσίες είναι το αντίτιμο της δημοκρατίας⁵¹³. Επιπλέον, έχει γίνει λόγος για κατασπατάληση υπέρογκων ποσών για μετάφραση ενώ μία μερίδα του τύπου έχει στιγματίσει ειδικότερα την εισαγωγή της ιρλανδικής⁵¹⁴. Τέτοιοι τρόποι αντιμετώπισης εμπεριέχουν και πολιτική χροιά, αφού η γλώσσα, η εξουσία και η πολιτική είναι πολύ στενά συνδεδεμένες, ωστόσο δε χωρούν σε μία δημοκρατική Ένωση που αντιμετωπίζει ισότιμα τους πολίτες της και σέβεται τις γλώσσες τους.

Είναι πραγματικά δύσκολο να υπολογιστεί πόσο ακριβώς κοστίζει συνολικά η πολυγλωσσία στην Ένωση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι προϋπολογισμοί των παλαιότερων κυρίως χρόνων παρέχουν μη διαχωριζόμενες πιστώσεις, το οποίο καθιστά αδύνατο τον υπολογισμό ορισμένων μεταβλητών, γι' αυτό θα παρουσιαστούν μόνο ορισμένα

⁵¹¹ Βλ. μεταξύ άλλων Πιπερίδης Σ., Καρβούνης Π., Πηλός Σ., Αλεβαντής Π., Γαβριηλίδου Μ., Προκοπίδης Π., Τσιαβός Π., Λαμπροπούλου Π. & Κουτσομπόγερη Μ., Ημερίδα εργασίας για τον ευρωπαϊκό συντονισμό γλωσσικών πόρων, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 24 Σεπτεμβρίου 2015, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/14972>, Ενημερωτικό σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την πολυγλωσσία και την εκμάθηση ξένων γλωσσών, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-12-703_el.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-703_el.htm), Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη σε εξέλιξη. Μιλώντας για την Ευρώπη. Οι γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Λουξεμβούργο, 2008, σελ. 13

⁵¹² S. Castle, Cost in translation: EU spends €1bn on language services, Independent 15 July 2006, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/cost-in-translation-eu-spends-83641bn-on-language-services-6095316.html>

⁵¹³ M. Hall, EU Parliament makes cuts to translation budget, Euractiv 22 November 2012, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/eu-parliament-makes-cuts-to-translation-budget/>

⁵¹⁴ J. Crisp, European Parliament faces overspend of millions on translation budget - with Irish the most expensive, The Telegraph 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/30/european-parliament-faces-overspend-millions-translation-budget/>, A. Culbertson, EU overspends £3.4 million on translation services – and IRISH is the priciest, Sunday Express 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.express.co.uk/news/world/847941/EU-translation-services-overspend-Ireland-priciest>, S. Féin, Cost of translating EU documents, 6 September 2017 The Irish Times, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.irishtimes.com/news/politics/irish-translation-of-european-parliament-documents-costing-43-per-page-1.3203792>, P. Leahy, Irish translation of European Parliament documents costing €43 per page, The Irish Times 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.irishtimes.com/opinion/letters/cost-of-translating-eu-documents-1.3210283>

οικονομικά δεδομένα σχετικά με το κόστος στο γλωσσικό τομέα. Επιπλέον, το νεφελώδες τοπίο που επικρατεί σε σχέση με τους προϋπολογισμούς δεν επιτρέπει τη εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για το συνολικό κόστος που δαπανά η ΕΕ για τη διατήρηση του πολύγλωσσου καθεστώτος της. Παρατηρούμε πως η Επιτροπή για παράδειγμα, η οποία είναι ένα όργανο που δαπανά υψηλά ποσά για την πολυγλωσσία, μόλις το 2007 συμπεριέλαβε στον προϋπολογισμό της τον τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'. Ωστόσο, παρουσιάζει ενδιαφέρον η σύγκριση ορισμένων σταθερών μεταβλητών ανά έτος σε σχέση με τον αριθμό των επίσημων γλωσσών. Η επιλογή των περιόδων αναφοράς (έτη αναφοράς) έγινε με βάση τον αριθμό των επίσημων γλωσσών που ίσχυαν στα εν λόγω έτη. Συγκεκριμένα, το 2003 οι επίσημες γλώσσες ήταν 11, το 2004 αποτέλεσε τη χρονιά της μεγάλης διεύρυνσης, το 2006 η ΕΕ αριθμούσε 20 επίσημες γλώσσες, το 2007 ανήλθαν στις 23, ενώ σήμερα έχουν φτάσει τις 24. Τα όργανα που θα συζητηθούν είναι η Επιτροπή και το Κοινοβούλιο, τα οποία έχουν επωμιστεί και το μεγαλύτερο βάρος. Έτσι λοιπόν, με όσα δεδομένα μας παρέχονται, θα στοχεύσουμε στην παρουσίαση των πιστώσεων που προτίθετο να παράσχει η Ένωση πριν από τη μεγάλη διεύρυνση του 2004, στην εξέλιξή τους κατά τα επόμενα χρόνια και τη σύγκρισή τους με τις πιστώσεις του 2018.

A. Οι πιστώσεις για την Επιτροπή

Επιτροπή 2003-2006⁵¹⁵

Ονομασία	Πιστώσεις 2003	Πιστώσεις 2004	Πιστώσεις 2005	Πιστώσεις 2006
Δαπάνες διερμηνείας και συνεδριάσεων	23.936.000	27.635.000	31.501.000	32.240.000
Συμπληρωματικές παροχές υπηρεσιών για τη Μεταφραστική Υπηρεσία	10.700.000	13.400.000	14.386.500	12.150.000

⁵¹⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2004/132/ΕΚ. Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2004, L 53 της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2004, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006/179/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2006, L 78 της 15^{ης} Μαρτίου 2006

Εκπαίδευση και τελειοποίηση των διερμηνέων συνεδριάσεων	520.000	520.000	535.000	559.000
Μαθήματα γλωσσών	--	--	5.000.000	3.039.000
ΣΥΝΟΛΟ	35.156.000	41.555.000	51.422.500	47.988.000

Παρατηρώντας τις πιστώσεις της Επιτροπής για το έτος 2003, φαίνεται πως την περίοδο κατά την οποία η Ένωση αριθμούσε μόνο 11 επίσημες γλώσσες οι πιστώσεις της για τις δαπάνες διερμηνείας και συνεδριάσεων ανέρχονται σε περίπου 24 εκ.. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι η δυσαναλογία που προκύπτει για το επόμενο έτος. Ενώ ο αριθμός των επίσημων γλωσσών σχεδόν θα διπλασιαζόταν, οι πιστώσεις αυξάνονται μόνο κατά 15,5%. Όπως προκύπτει, εξετάζοντας και τις υπόλοιπες μεταβλητές του πίνακα, δεν είχε γίνει η σωστή προετοιμασία και πρόβλεψη για την επικείμενη μεγάλη διεύρυνση. Το πλάνο όμως μεταβάλλεται κατά τα επόμενα έτη και παρατηρείται σταδιακή αύξηση των πιστώσεων. Αν συγκρίνουμε το ποσό που προτίθετο να δαπανηθεί για τη διερμηνεία και τις συνεδριάσεις με 11 επίσημες γλώσσες (έτος 2003) με τις πιστώσεις τρία χρόνια αργότερα (έτος 2006 με 20 επίσημες γλώσσες) έχει αυξηθεί κατά 34,7%. Έγινε λοιπόν στην πορεία εμφανές πως θα έπρεπε να διατεθούν υψηλότερα ποσά για να μπορεί πλέον οι Ένωση να ανταποκρίνεται στις αυξημένες ανάγκες της πολυγλωσσίας. Τέλος, είναι άξια αναφοράς η έλλειψη πιστώσεων για μαθήματα γλωσσών κατά την περίοδο 2003-2004, η οποία φανερώνει είτε λάθος στον προϋπολογισμό είτε λανθασμένη χάραξη πολιτικής, αφού η πορεία της ΕΕ έχει αποδείξει ότι στηρίζει την εκμάθηση των γλωσσών.

Επιτροπή 2006-2007⁵¹⁶

Ονομασία	Πιστώσεις 2006	Πιστώσεις 2007
Δαπάνες για το εν ενεργεία προσωπικό που απασχολείται στον τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'	260.280.825	276.735.879
Εξωτερικό προσωπικό και άλλες διοικητικές δαπάνες για τη	15.807.988	15.580.644

⁵¹⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2007/143/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2007, L 77 της 16^{ης} Μαρτίου 2007

στήριξη του τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'		
Δαπάνες εξοπλισμού και υπηρεσιών και άλλες διοικητικές δαπάνες του τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'	18.053.883	24.355.002
Δαπάνες διερμηνείας και συνεδριάσεων	34.074.000	27.452.000
Δαπάνες μετάφρασης	15.019.000	14.439.000
Δραστηριότητες διοργανικής συνεργασίας	600.000	428.000
ΣΥΝΟΛΟ	343.835.696	358.990.525

Επιτροπή 2017-2018⁵¹⁷

Ονομασία	Πιστώσεις 2017	Πιστώσεις 2018
Δαπάνες που αφορούν μόνιμους και έκτακτους υπαλλήλους του τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'	333.902.920	325.446.971
Δαπάνες για εξωτερικό προσωπικό και άλλες διαχειριστικές δαπάνες για τη στήριξη του τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'	15.067.183	14.997.524
Δαπάνες σχετικές με τον εξοπλισμό και τις υπηρεσίες των τεχνολογιών των πληροφοριών και επικοινωνιών και άλλες δαπάνες λειτουργίας του τομέα πολιτικής 'Γλωσσικές υπηρεσίες'	23.150.020	23.337.967
Δαπάνες διερμηνείας	19.008.000	17.913.000
Δαπάνες μετάφρασης	16.109.000	16.507.000
Δραστηριότητες διοργανικής συνεργασίας στον γλωσσικό τομέα	640.000	600.000
ΣΥΝΟΛΟ	407.877.123	398.802.462

Το σημαντικότερο σχετικά με τα οικονομικά δεδομένα της Επιτροπής από το 2007 είναι ότι πλέον εμφανίζονται μέσα στον προϋπολογισμό σε διακριτή ενότητα ως ξεχωριστός τομέας

⁵¹⁷ Επιτροπή, L 57/314 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2018

πολιτικής και διαχωρίζονται οι πιστώσεις. Ωστόσο, ο λόγος που παρουσιάζονται σε δύο διαφορετικούς πίνακες (ένας για τα έτη 2006-2007 κι ένας για τα έτη 2017-2018) είναι επειδή παρατηρούνται μικρές διαφορές στις ονομασίες των πιστώσεων και κατ' επέκταση στο περιεχόμενό τους. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το έτος 2006, το οποίο επίτηδες εμφανίζεται δύο φορές ως οικονομικό έτος αναφοράς σε δύο πίνακες. Ο πρώτος πίνακας βασίζεται στα οικονομικά στοιχεία του προϋπολογισμού του 2006, ενώ ο δεύτερος στα στοιχεία του 2007. Οι περισσότερες μεταβλητές διαφοροποιούνται, αφού όπως προαναφέρθηκε αλλάζει ο τρόπος υπολογισμού τους, με εξαίρεση τις πιστώσεις για τις δαπάνες διερμηνείας και συνεδριάσεων για τις οποίες όμως εμφανίζονται διαφορετικά ποσά (συγκεκριμένα 32.240.000 στον πρώτο πίνακα και 34.074.000 στον δεύτερο).

Σύμφωνα με τις κοινές μεταβλητές που διατίθενται, παρατηρούμε ότι το ποσό για τις δαπάνες μετάφρασης με 24 επίσημες γλώσσες (έτος 2018) είναι αυξημένο κατά 14,3% σε σχέση με το ποσό που πιστώθηκε για να καλύψει τις ίδιες δαπάνες με 23 επίσημες γλώσσες (έτος 2007). Από την άλλη μεριά, αν συγκρίνουμε τις πιστώσεις για τις δαπάνες μετάφρασης του 2006 (με 20 επίσημες γλώσσες) με αυτές του 2018 (με 24 επίσημες γλώσσες) το ποσό εμφανίζεται αυξημένο μόνο κατά 9,9%, τη στιγμή που οι γλώσσες είναι τέσσερις επιπλέον.

Τέλος, εξετάζοντας τις συνολικές πιστώσεις που διατίθενται για τις γλωσσικές υπηρεσίες της Επιτροπής, παρουσιάζεται αύξηση κατά 16% για να καλυφθούν οι ανάγκες με τέσσερις επιπλέον επίσημες γλώσσες (συγκρίνοντας τα έτη 2006 και 2018) και 11% με μία επιπλέον γλώσσα (συγκρίνοντας τα έτη 2007 και 2018).

B. Οι πιστώσεις για το Κοινοβούλιο

Κοινοβούλιο 2003-2004⁵¹⁸

Ονομασία	Πιστώσεις 2003	Πιστώσεις 2004
Διερμηνείς και τεχνικοί συνεδριάσεων	25.000.000	28.700.000
Μεταφράσεις, δακτυλογραφήσεις, κωδικοποίηση και	10.407.000	10.140.000

⁵¹⁸ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2004/132/ΕΚ. Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2004, L 53 της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2004

τεχνική συνδρομή που ανατίθενται εκτός Κοινοβουλίου		
Δαπάνες για τις δράσεις που αποφασίζει η διοργανική επιτροπή μετάφρασης και διερμηνείας με στόχο την προώθηση της διοργανικής συνεργασίας στον γλωσσικό κλάδο	--	250.000
Επαγγελματική επιμόρφωση και ενημέρωση προσωπικού	2.000.000	2.380.000
Μαθήματα γλωσσών και πληροφορικής	720.000	700.000
ΣΥΝΟΛΟ	38.127.000	42.170.000

Όσον αφορά το Κοινοβούλιο, οι πιστώσεις για τις δαπάνες των διερμηνέων και των τεχνικών συνεδριάσεων ανέρχονται σε 25 εκ. την περίοδο κατά την οποία στην ΕΕ χρησιμοποιούνταν 11 επίσημες γλώσσες (έτος 2003), ενώ για το επόμενο έτος (με 20 επίσημες γλώσσες) οι πιστώσεις αυξάνονται μόνο κατά 15%. Η εικόνα είναι παρόμοια με αυτήν που παρουσιάστηκε παραπάνω για τις πιστώσεις της Επιτροπής και επιβεβαιώνει ξανά τις λανθασμένες προβλέψεις της Ένωσης. Είναι όμως άξιο απορίας το γεγονός ότι, παρά την αναμενόμενη αύξηση του αριθμού των γλωσσών, οι πιστώσεις για άλλους τομείς (όπως τα μαθήματα γλωσσών ή οι εργασίες που ανατίθενται εκτός του οργάνου) εμφανίζονται ελαφρώς χαμηλότερες.

Κοινοβούλιο 2005-2007⁵¹⁹

Ονομασία	Πιστώσεις 2005	Πιστώσεις 2006	Πιστώσεις 2007
Διερμηνείς συνεδριάσεων	36.400.000	29.590.000	48.072.250

⁵¹⁹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006/179/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2006, L 78 της 15^{ης} Μαρτίου 2006, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2007/143/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2007, L 77 της 16^{ης} Μαρτίου 2007

Εργασίες για μεταφράσεις, δακτυλογραφήσεις, κωδικοποίηση και τεχνική συνδρομή, και δαπάνες που σχετίζονται με τις δράσεις που αποφασίζει η διοργανική επιτροπή μετάφρασης και διερμηνείας με στόχο την προώθηση της διοργανικής συνεργασίας στον γλωσσικό κλάδο	15.195.100	11.331.825	16.590.000
Περίοδοι πρακτικής άσκησης, επιδοτήσεις και ανταλλαγές υπαλλήλων (προορίζεται να καλύψει την αποζημίωση και τα έξοδα ταξιδιού και αποστολών των ασκουμένων, τις δαπάνες που προκύπτουν από τη διάθεση προσωπικού, τις ενέργειες στον τομέα της κατάρτισης των διερμηνέων συνεδριάσεων και τη χορήγηση υποτροφιών για την κατάρτιση και την επαγγελματική τελειοποίηση διερμηνέων, την αγορά διδακτικού υλικού και τα συναφή έξοδα)	4.574.379	4.950.450	6.265.000
Μαθήματα γλωσσών και πληροφορικής	700.000	700.000	900.000
ΣΥΝΟΛΟ	56.869.479	46.572.275	71.827.250

Οι πιστώσεις του Κοινοβουλίου κατά τα έτη 2005, 2006 και 2007 παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες αναφορικά με τις αυξομειώσεις των ποσών που διατίθενται. Μεγάλη διαφορά εμφανίζεται στις δαπάνες για τους διερμηνείς των συνεδριάσεων, οι οποίες από το 2005 μέχρι το 2006 μειώνονται κατά 18,7% (παρ' όλο που ο αριθμός των επίσημων γλωσσών παραμένει ο ίδιος), ενώ στη συνέχεια αυξάνονται και πάλι. Ειδικότερα, οι πιστώσεις του 2007 είναι κατά 32% πιο αυξημένες σε σχέση με αυτές του 2005, τη στιγμή που έχουν προστεθεί μόνο τρεις επιπλέον γλώσσες. Επιπροσθέτως, αν επιχειρήσουμε μία σύγκριση⁵²⁰ των πιστώσεων για 11 επίσημες γλώσσες (έτος 2003) με τις πιστώσεις για 20 επίσημες γλώσσες (έτος 2005) προκύπτει μία αύξηση της τάξης του 49,2%, ενώ αν τις

⁵²⁰ Παρά τις όποιες δυσκολίες με τα διαθέσιμα οικονομικά δεδομένα, τις μη διαχωριζόμενες πιστώσεις και την ακρίβεια των αποτελεσμάτων που θα προκύψουν

συγκρίνουμε με το ποσό που διατίθεται για 23 επίσημες γλώσσες (έτος 2007) η αύξηση είναι 88,3%.

Κοινοβούλιο 2017-2018⁵²¹

Ονομασία	Πιστώσεις 2017	Πιστώσεις 2018
Δαπάνες για τη διερμηνεία	46.244.000	50.801.533
Ανάθεση μεταφραστικών υπηρεσιών εκτός θεσμικού οργάνου	8.196.000	8.696.000
Μαθήματα γλωσσών και πληροφορικής	670.000	800.000
Περίοδοι πρακτικής ασκήσεως, επιχορηγήσεις και ανταλλαγές υπαλλήλων (προορίζεται για να καλύψει <u>μεταξύ άλλων</u> δαπάνες για την επιλογή, την πρόσληψη και την υποδοχή ασκουμένων, δαπάνες που προκύπτουν από τη διάθεση προσωπικού μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του δημόσιου τομέα, ενέργειες στον τομέα της κατάρτισης διερμηνέων συνεδριάσεων και μεταφραστών, χορήγηση υποτροφιών για την κατάρτιση και την επαγγελματική τελειοποίηση διερμηνέων και μεταφραστών, την αγορά διδακτικού υλικού και τα συναφή έξοδα	6.806.500	7.197.900
Επαγγελματική επιμόρφωση (για τις δαπάνες που σχετίζονται με την επιμόρφωση, με στόχο τη βελτίωση των ικανοτήτων του προσωπικού και της επίδοσης και αποτελεσματικότητας του θεσμικού οργάνου, <u>για παράδειγμα</u> με γλωσσικά μαθήματα για τις επίσημες γλώσσες εργασίας)	5.515.000	6.210.000
ΣΥΝΟΛΟ	67.431.500	73.705.433

⁵²¹ Κοινοβούλιο, L 57/172 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2018

Σε σχέση με την κατάσταση που επικρατεί σήμερα με 24 επίσημες γλώσσες και συγκρίνοντας τις πιστώσεις των προϋπολογισμών για τα έτη 2017 και 2018, παρατηρείται αύξηση κατά 9,3%, χωρίς όμως να έχει αυξηθεί ο αριθμός των γλωσσών. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθούμε στα ποσά που πιστώνονται ώστε να λειτουργεί σωστά η διερμηνεία, η οποία όπως αναλύθηκε παραπάνω, είναι ιδιαίτερα σημαντική για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Όπως προκύπτει λοιπόν, το ποσό που διατίθεται για τη διερμηνεία σε 11 επίσημες γλώσσες (έτος 2003) είναι 25.000.000, το οποίο αυξάνεται κατά πολύ (103,2%) για να λειτουργεί η διερμηνεία σε 24 επίσημες γλώσσες το 2018.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να καταλήξουμε στα εξής συμπεράσματα:

1. Η Επιτροπή είναι το όργανο, το οποίο δαπανά τα υψηλότερα ποσά για να λειτουργεί σε καθεστώς πολυγλωσσίας. Είναι τέτοια η διαφορά που οι πιστώσεις για να καλυφθούν οι ανάγκες της έχουν φτάσει στο εξαπλάσιο σε σύγκριση με αυτές για το Κοινοβούλιο.
2. Χωρίς να μπορούμε να υπολογίσουμε το ακριβές κόστος της πολυγλωσσίας για τα δύο όργανα, παρατηρούμε μία διαρκή αύξηση στις πιστώσεις χωρίς απαραίτητα να αυξάνεται ο αριθμός των γλωσσών. Ακόμα και σε ορισμένα έτη που πιστώθηκαν χαμηλότερα ποσά, φαίνεται πως αυτά καλύφθηκαν μετέπειτα με αυξήσεις λίγο υψηλότερες του αναμενόμενου. Σε αυτό το πλαίσιο θα μπορούσαμε επίσης να παρατηρήσουμε πως, όπως και σε άλλους τομείς πολιτικής, έτσι και στον γλωσσικό η Ένωση βρέθηκε σχετικά απροετοίμαστη μπροστά στη μεγάλη διεύρυνση του 2004.
3. Προκαλεί έκπληξη το ότι ορισμένες πιστώσεις για το γλωσσικό τομέα εξακολουθούν να αυξάνονται τη στιγμή που από το 2013 μέχρι και σήμερα ο αριθμός των επίσημων γλωσσών δεν έχει μεταβληθεί. Ειδικότερα, εξετάζοντας τις πιστώσεις που προβλέπονται στο σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού για το 2019⁵²² αναλογικά με αυτές του 2018 για την

⁵²² Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2019, Τόμος 3, Τμήμα III, Επιτροπή, COM(2018) 600 της 21^{ης} Ιουνίου 2018

Επιτροπή, θα προσέξουμε ότι οι δαπάνες για τις γλωσσικές υπηρεσίες αναμένεται να αυξηθούν περαιτέρω. Αντίθετα, οι πιστώσεις για τις δαπάνες διερμηνείας του Κοινοβουλίου περιορίζονται⁵²³. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η Επιτροπή θα πρέπει να εξετάσει πιο προσεκτικά τις τακτικές που ακολουθεί στον γλωσσικό τομέα.

4. Τέλος, παρά το γεγονός ότι ο στόχος μας ήταν να παρουσιάσουμε τις προβλέψεις και τις προθέσεις της ΕΕ σχετικά με τα ποσά που προτίθεται να δαπανά για την πολύγλωσση λειτουργία των δύο οργάνων, αξίζει να σημειωθεί η σημαντική διαφορά που προκύπτει μεταξύ πιστώσεων και εκτέλεσης. Το 2017 για παράδειγμα, οι δαπάνες για τις γλωσσικές υπηρεσίες της Επιτροπής προβλεπόταν να ανέλθουν σε 407.877.123⁵²⁴, ενώ τελικά το ποσό αυξήθηκε κατά 40 εκ. περίπου⁵²⁵.

Για να κρίνουμε λοιπόν αν είναι υψηλό ή όχι το κόστος θα πρέπει να γίνει μία αναλυτική συγκριτική έρευνα που θα περιλαμβάνει μεταβλητές όπως τον αριθμό διερμηνέων και μεταφραστών, τον χρόνο διερμηνείας και τον αριθμό σελίδων, το περιεχόμενο και το είδος των κειμένων, τις προθεσμίες παράδοσης σε συνάρτηση με την ποιότητα, το επιπλέον υποστηρικτικό προσωπικό, το προσωπικό που ασχολείται με τη διδασκαλία των γλωσσών και αυτό που αναλαμβάνει την τεχνική υποστήριξη, υλικοτεχνικές υποδομές κ.α.. Με άλλα λόγια μία σύγκριση ποσότητας και ποιότητας για το κάθε όργανο και το κάθε έτος ξεχωριστά σε συνάρτηση με τον ισχύοντα αριθμό των επίσημων γλωσσών. Δεν είμαι σίγουρη αν και σε αυτή την περίπτωση θα ήταν εφικτό να δημιουργηθεί μία σαφής εικόνα, λόγω των εν γένει δυσκολιών που υπάρχουν με τα ποιοτικά δεδομένα και της σαφήνειας των ποσοτικών δεδομένων από τα ίδια τα όργανα, αλλά και από τα Κράτη-μέλη. Αν θέλαμε δε να διαμορφώσουμε μία ξεκάθαρη άποψη για το κόστος που επιφέρει η πολυγλωσσία, τότε θα έπρεπε συμπληρωματικά να προσδιοριστούν οι δαπάνες της Ένωσης και των Κρατών-μελών για τη γλωσσική πολιτική που ακολουθείται. Για να μπορούμε λοιπόν να

⁵²³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2019, Τόμος 1, Τμήμα Ι, Κοινοβούλιο, COM(2018) 600 της 21^{ης} Ιουνίου 2018

⁵²⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, L51/309 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2017

⁵²⁵ Σύμφωνα με το Σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2019 για την Επιτροπή

ισχυριζόμαστε ότι η Ένωση ξοδεύει πολλά ή λίγα για αυτόν τον τρόπο λειτουργίας θα πρέπει να λάβουμε υπόψη όλες τις παραπάνω παραμέτρους αναλογικά με μία τελευταία: πόσο σημαντική θεωρούμε τελικά ότι είναι η θέση όλων των επίσημων γλωσσών μέσα στην ΕΕ. Είναι σίγουρο ότι η πολυγλωσσία δημιουργεί οικονομικά προβλήματα σε σχέση με την ολιγογλωσσία που κυριαρχεί στους άλλους οργανισμούς, αλλά αν θεωρήσουμε ότι η μετάφραση είναι η γλώσσα της Ένωσης και υπάρχει η επιθυμία να διατηρηθεί η πολυμορφία της, τότε το κόστος δεν εμφανίζεται και τόσο υψηλό.

4. Τα λειτουργικά προβλήματα

Όταν, πριν από 60 χρόνια, οικοδομούνταν τα θεμέλια της Κοινότητας με τέσσερις επίσημες γλώσσες και λιγότερα Κράτη-μέλη ο πολυγλωσσικός διάλογος και η λειτουργία σε όλες τις επίσημες γλώσσες ήταν εφικτά. Με την προσθήκη στη συνέχεια επιπλέον γλωσσών άρχισαν να διαφαίνονται οι πρώτες ενδείξεις ότι είναι δύσκολη η σωστή λειτουργία της⁵²⁶, ενώ σήμερα είναι πλέον ξεκάθαρο ότι η Ένωση δεν μπορεί να λειτουργεί χωρίς προβλήματα ταυτόχρονα σε όλες. Η γλώσσα της, όπως υποστηρίχτηκε και παραπάνω, είναι η μετάφραση, αλλά κι αυτή ακόμα δεν είναι δυνατό να εξυπηρετεί τόσους γλωσσικούς συνδυασμούς. Ο περιορισμός των γλωσσών που χρησιμοποιούνται σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν αναπόφευκτος με δεδομένη την πίεση του χρόνου που υπάρχει στις περισσότερες διαδικασίες, αλλά και την έλλειψη μεταφραστών. Τα λειτουργικά προβλήματα λοιπόν που δημιουργούνται σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τις εσωτερικές (την επικοινωνία μέσα στα όργανα και μεταξύ των οργάνων), αλλά και με τις εξωτερικές (ό, τι αφορά τους πολίτες) σχέσεις της ΕΕ.

Το σημαντικότερο πρόβλημα που δημιουργείται στις εσωτερικές σχέσεις είναι η έλλειψη ενός άμεσου διαλόγου, το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα την επιβράδυνση της επικοινωνίας⁵²⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο⁵²⁸, το οποίο έχει επιλέξει στις βασικές του συνεδριάσεις να λειτουργεί σε καθεστώς πλήρους πολυγλωσσίας. Η μεταφορά του λόγου στα υπόλοιπα μέλη γίνεται μέσω των διερμηνέων

⁵²⁶ R. Van Hoof-Haferkamp, Praxis und Probleme des Dolmetschens σελ. 62, στο T. Bruha & H. J. Seeler (eds.), Die Europäische Union und ihre Sprachen, Nomos, Baden-Baden, 1998, 59

⁵²⁷ C. Bodnar. Swiss, οπ. παρ., σελ. 97-98,

⁵²⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20071017FCS11816+0+DOC+XML+V0//EN>

και με τη χρήση του απαραίτητου εξοπλισμού με όποια διαφορά μπορεί να συνεπάγεται αυτό από άποψη χρόνου και σωστής μεταφοράς του περιεχομένου και του ύφους του ομιλητή. Αυτή η διαδικασία περιορίζει από τη μία μεριά τον ακροατή, ο οποίος ακούει σε διαφορετικό χρόνο τον ομιλητή και η όποια αντίδρασή του είναι πλέον ετεροχρονισμένη. Ταυτόχρονα όμως περιορίζει και τον ομιλητή, αφού ουσιαστικά απευθύνεται άμεσα μόνο στον διερμηνέα, που μεταφράζει το λόγο του και βασίζεται σε αυτόν για την κατάλληλη απόδοση του ύφους του λόγου του. Επιπλέον, τον περιορίζει στο περιεχόμενο των λεγόμενων του, επειδή ιδιωτισμοί ή οτιδήποτε παραπέμπει στη γλώσσα και την κουλτούρα του είναι πολύ επικίνδυνο να χαθούν στη μεταφορά. Είναι μια διαδικασία που τελικά καταλήγει να γίνεται πολύ μηχανικά αν την αντιπαραθέσουμε με την αντίστοιχη στα εθνικά κοινοβούλια. Στη διεξαγωγή αυτής της διαδικασίας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει πλέον χαθεί η αμεσότητα, η άμεση αντίδραση, η απόκριση και ο διάλογος. Αυτό το πρόβλημα είναι ικανό να θέσει σε δίλημμα έναν ομιλητή σε σχέση με την επιλογή της γλώσσας που θα χρησιμοποιήσει. Αφ' ενός με την επιλογή της μητρικής του γλώσσας υπερασπίζεται το δικαίωμά του να χρησιμοποιεί τη γλώσσα του ως μία από τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ και δεν δίνει περιθώριο στην απεμπόληση αυτού του δικαιώματος και κατ' επέκταση στην απώλεια τομέων χρήσης αυτής της γλώσσας και αφ' ετέρου ελλοχεύει ο κίνδυνος να μην εξυπηρετηθούν απόλυτα οι επικοινωνιακές του ανάγκες⁵²⁹.

Στις περιπτώσεις της περιορισμένης πολυγλωσσίας, όπου ουσιαστικά αναφερόμαστε στη χρήση μόνο της αγγλικής και της γαλλικής, και ορισμένες φορές της γερμανικής, δημιουργούνται επίσης προβλήματα. Στις συνεδριάσεις οργάνων που έχουν επιλέξει να λειτουργούν σε ένα καθεστώς όπου γίνεται χρήση συγκεκριμένων γλωσσών (είτε με τη μέθοδο SALT, Speak All, Listen Three – είτε με τη χρήση ενδιάμεσων γλωσσών⁵³⁰) μπορεί να επιτυγχάνεται υψηλότερος βαθμός αμεσότητας, αλλά η επικοινωνία πραγματοποιείται σε γλώσσα που δεν είναι η μητρική για τα περισσότερα μέλη, με όποια προβλήματα συνεπάγεται αυτό. Αυτή η πρακτική εφαρμόζεται και στις μεταφράσεις, επίσημες και μη, όπου υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί το νόημα όταν εμπλέκονται τρεις τουλάχιστον γλώσσες. Άλλωστε, είναι συχνά τα προβλήματα παρανοήσεων και λανθασμένων μεταφράσεων και

⁵²⁹ H. Haberland, Μικρές και απειλούμενες γλώσσες. Απειλή για τη γλώσσα ή για τον ομιλητή; , στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., σελ. 14

⁵³⁰ C. J. W. Baaij, οπ. παρ., σελ. 62-63

διερμηνειών⁵³¹, όταν δεν υπάρχει δυνατότητα πρόσβασης στο πρωτότυπο κείμενο αφού, αν στην πρώτη μετάφραση γίνει κάποιο λάθος, αυτό μεταφέρεται αυτόματα και στις υπόλοιπες. Όταν οι προπαρασκευαστικές διαδικασίες και η εκπόνηση σχεδίων πολιτικής και νομοθετικών πράξεων γίνονται σε μία ως τρεις γλώσσες και μόνο στην τελική τους μορφή μεταφράζονται και στις υπόλοιπες, δε γίνεται να μην υπάρχουν παρεκκλίσεις και πάντα οι χρήστες των υπόλοιπων γλωσσών θα διαβάζουν μία, όσο το δυνατόν καλή, μετάφραση. Και μεταξύ των οργάνων όμως η επικοινωνία γίνεται σε περιορισμένες γλώσσες, το οποίο προκύπτει από τη γνώση γλωσσών, και συνήθως συγκεκριμένων γλωσσών, που θεωρούνται προαπαιτούμενες κατά την κάλυψη των θέσεων προσωπικού των οργάνων⁵³². Είναι μία τακτική, η οποία συμβάλλει στον περιορισμό του κόστους και του ανθρώπινου δυναμικού από τη μία μεριά, αλλά αποκλείει άτομα υψηλών προσόντων που δε γνωρίζουν όμως τις συγκεκριμένες γλώσσες στο απαιτούμενο επίπεδο.

Όσον αφορά τα λειτουργικά προβλήματα που προκύπτουν σε σχέση με τους πολίτες έχουν κυρίως δύο όψεις, αφού δημιουργούνται ζητήματα και στις περιπτώσεις της πολύγλωσσης λειτουργίας όπως εφαρμόζεται για να εξυπηρετεί τα δικαιώματά τους, αλλά και στις περιπτώσεις της ολιγογλωσσίας. Όταν η ΕΕ καλείται να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της απέναντι στους πολίτες και στις κυβερνήσεις μεταφράζοντας πράξεις και για επικοινωνία μαζί τους, τα προβλήματα εντοπίζονται κυρίως στο θέμα του χρόνου και δευτερευόντως της ποιότητας. Τα μη νομοθετικά κείμενα ή αυτά που πραγματεύονται θέματα πιο εξειδικευμένα ή που σχετίζονται με άλλες πτυχές της Ένωσης, πράξεις και δράσεις της δε δημοσιεύονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες, αλλά μόνο σε ορισμένες. Αυτό είναι εύκολο να το διαπιστώσει κανείς αν περιηγηθεί στις διάφορες σελίδες των οργάνων στο διαδίκτυο. Υπάρχουν τα πάντα στα αγγλικά και ένας μικρότερος αριθμός τους στα γαλλικά και στα γερμανικά, το οποίο τα καθιστά μη προσβάσιμα για ένα ποσοστό πολιτών. Το 2014 για παράδειγμα, οι 14 από τις 33 Γενικές Διευθύνσεις της Επιτροπής έκαναν τις δημοσιεύσεις τους μόνο στα αγγλικά, οι οχτώ στα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά, μία σε έντεκα γλώσσες και δέκα στις 23 ή 24 επίσημες⁵³³. Επιπλέον, ο μεγάλος αριθμός των γλωσσών και η ανάγκη για μετάφραση πολλές φορές αποτελούν εμπόδιο στην ανάληψη δράσης και

⁵³¹ Translation in the European Union – Facts and figures 2013, 3 January 2014, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://termcoord.eu/2014/01/translation-in-the-european-union-facts-and-figures-2013/>

⁵³² Βλ. Αναλυτικότερα για τα κριτήρια επιλογής προσωπικού *J. Currall*, *οπ. παρ.*, σελ. 605-610

⁵³³ *M. Gazzola*, Research Group in Languages and Economics ('REAL' Group), Department of Education Studies of Humboldt-Universität zu Berlin & Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, Slovenia, *οπ. παρ.*, σελ. 33

υπεράσπισης των δικαιωμάτων των πολιτών λόγω του κόστους που πρέπει οι ίδιοι να επωμιστούν, παρά τις όποιες προσπάθειες έχουν γίνει να απλοποιηθούν ορισμένες διαδικασίες για τη διευκόλυνσή τους⁵³⁴. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι στο πλαίσιο της διευκόλυνσης της ελεύθερης κυκλοφορίας η Ένωση όντως καταβάλλει προσπάθειες για να απλοποιήσει κάποιες γραφειοκρατικές διαδικασίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Κανονισμός⁵³⁵, ο οποίος τέθηκε πρόσφατα σε ισχύ και αποσκοπεί στον περιορισμό της γραφειοκρατίας και του κόστους που υφίστανται οι διακινούμενοι πολίτες μέσω, μεταξύ άλλων, της κατάργησης της υποχρέωσης προσκόμισης μεταφράσεων των δημόσιων εγγράφων και της παροχής πολύγλωσσων τυποποιημένων εντύπων αντ' αυτών⁵³⁶. Ανάλογες δράσεις που θα επεκτείνονται και σε άλλες διαδικασίες και τομείς θα μπορούσαν να περιορίσουν τα λειτουργικά προβλήματα και να διευκολύνουν την καθημερινότητα των πολιτών της ΕΕ.

Πέρα από την ανάγκη ενημέρωσης για τις δράσεις της Ένωσης, μέσα στο φάσμα λειτουργιών της συμπεριλαμβάνεται και η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς. Η ΕΕ προωθεί τη γνώση πολλών γλωσσών ώστε να μπορούν οι πολίτες να συμμετάσχουν στην αγορά και να είναι ανταγωνιστικοί. Τα μονόγλωσσα άτομα λοιπόν και τα άτομα που μπορεί να χρησιμοποιούν μειονοτικές γλώσσες ή να μη γνωρίζουν τις επίσημες γλώσσες σε ικανοποιητικό επίπεδο αποκλείονται ή περιορίζονται από τη δραστηριότητα σε αυτόν τον τομέα ή τουλάχιστον γίνονται αυτόματα λιγότερο ανταγωνιστικά. Αν και γίνονται προσπάθειες να ξεπεραστούν τα γλωσσικά εμπόδια στην εσωτερική αγορά και να υπάρξει ίση μεταχείριση, οι πολίτες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν τις διαφορετικές γλώσσες ως αποτρεπτικό παράγοντα είτε λόγω ανασφάλειας είτε λόγω κόστους.

Είναι ξεκάθαρο ότι η Ένωση δεν απευθύνεται στους μονόγλωσσους πολίτες της, όταν πρόκειται για χρήστες γλωσσών εκτός της αγγλικής και της γαλλικής. Τους εξυπηρετεί στη μητρική τους γλώσσα μέχρι ένα σημείο, αλλά δεν τους συμπεριλαμβάνει μέσα σε όλες τις εκφάνσεις της λειτουργίας της. Παλιότερη έρευνα έδειξε ότι ένα ποσοστό περίπου από 26% μέχρι 49% σε δείγμα 25 Κρατών-μελών αποκλείεται από τις λειτουργίες της Ένωσης

⁵³⁴ E. A. Ontanu & E. Pannebakker, Tackling Language obstacles in cross-border litigation: the European order for payment and the European small claims procedure approach, σελ. 169, Erasmus Law Review, Volume 5, Issue 3 (2012)

⁵³⁵ Κανονισμός (ΕΕ) 2016/1191 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 6^{ης} Ιουλίου 2016, για την προώθηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών μέσω της απλούστευσης των απαιτήσεων για την υποβολή ορισμένων δημόσιων εγγράφων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1024/2012, L 200/1

⁵³⁶ Διαδικτυακή πηγή: https://beta.e-justice.europa.eu/551/EL/public_documents?init=true

όταν αυτή χρησιμοποιεί τα αγγλικά, τα γαλλικά και τα γερμανικά⁵³⁷. Είναι ένα ποσοστό το οποίο εμφανίζεται ιδιαίτερα υψηλό, ακόμα κι αν θεωρήσουμε ότι στο μεταξύ έχει πετύχει η γλωσσική πολιτική που ακολουθεί στην εκμάθηση γλωσσών και έχει περιοριστεί το ποσοστό που δε γνωρίζει αυτές τις γλώσσες. Και όσο δεν καταφέρνει να λειτουργεί εγγύτερα στους λαούς της και να μιλάει στη γλώσσα τους, τόσο τους απομακρύνει από αυτήν, αλλά και μεταξύ τους.

Τέλος, μεταξύ των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η ΕΕ θα πρέπει να προστεθεί κι ένα εξίσου σημαντικό με τα προηγούμενα: αυτό των γλωσσών που δεν συγκαταλέγονται στις επίσημες της Ένωσης. Και φυσικά δεν αποτελούν πρόβλημα οι ίδιες οι γλώσσες, αλλά ο τρόπος που διαχειρίζεται το ζήτημα και η ασάφεια που δημιουργείται σε σχέση με τη γλωσσική πολυμορφία που προωθεί η Ένωση⁵³⁸. Μέχρι αυτό το σημείο της διατριβής δεν έχει γίνει εσκεμμένα εκτενής αναφορά στις μειονότητες, τις μειονοτικές γλώσσες και τους τρόπους που αντιμετωπίζονται από την Ένωση για δύο κυρίως λόγους: υπάρχει μία εξαιρετικά πλούσια και πολύ αξιόλογη βιβλιογραφία σε σχέση με τις μειονότητες και τις γλώσσες τους με βάση την κατάσταση που ίσχυε κατά τα προηγούμενα χρόνια. Σήμερα όμως έχει διαμορφωθεί ένα εντελώς διαφορετικό τοπίο. Σίγουρα δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε ότι μειονοτική γλώσσα αποτελεί η βρετονική αφού οι ομιλητές της δεν έχουν τα προνόμια που έχουν οι ομιλητές των επίσημων γλωσσών της ΕΕ. Δε βρίσκονται όμως σε μειονεκτική θέση μέσα στην Ένωση και άλλες γλώσσες, όπως η ελληνική ή η μαλτεζική; Οι παραπάνω γλώσσες μπορεί να μη συγκαταλέγονται μεταξύ των μειονοτικών και να καλύπτονται από το φάσμα των πλεονεκτημάτων των επίσημων γλωσσών, αλλά είναι βέβαιο ότι μία λιγότερο ομιλούμενη γλώσσα μειονεκτεί και χρήζει ανάλογης προστασίας. Όταν, ακόμα και οι Γάλλοι, θεώρησαν ότι η γλώσσα τους απειλείται (από την αγγλική, χωρίς όμως αυτό να αναφέρεται ευθέως) και ένιωσαν την ανάγκη να ψηφίσουν νόμους για την προστασία της γαλλικής⁵³⁹, πώς θα πρέπει να αντιδράσουν οι ομιλητές λιγότερο χρησιμοποιούμενων γλωσσών; Οι πρακτικές της Ένωσης και ο τρόπος λειτουργίας της έχουν αποδείξει ότι ο φυσικός ομιλητής της αγγλικής ή της γαλλικής υπερτερεί του

⁵³⁷ M. Gazzola, Research Group in Languages and Economics ('REAL' Group), Department of Education Studies of Humboldt-Universität zu Berlin & Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, Slovenia, *οπ. παρ.*, σελ. 34

⁵³⁸ P. Yves, Managing or celebrating linguistic diversity in the EU?, σελ. 3, Institute for European studies, note de recherche no 03/04, 2004

⁵³⁹ M. Strubell, Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών και ενίσχυση των ασθενών, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), *οπ. παρ.*, σελ. 170

ομιλητή της σουηδικής σε πολλούς τομείς. Για παράδειγμα, θα συναντήσει λιγότερες ή μηδαμινές δυσκολίες στην επικοινωνία του για οποιοδήποτε λόγο και με οποιοδήποτε όργανο ή οργανισμό, θα έχει τη δυνατότητα να εργαστεί πιο εύκολα μέσα στην Ένωση και θα ενημερώνεται πιο άμεσα και για περισσότερα θέματα. Συνεπώς, για να καταλήξω στον δεύτερο λόγο μη εκτενούς αναφοράς στις μειονοτικές γλώσσες, ο βασικός μου προβληματισμός έγκειται στο ποιες γλώσσες πρέπει να θεωρούμε σήμερα ως μειονοτικές μέσα στην ΕΕ. Στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της νέας τάξης πραγμάτων που αυτή έχει δημιουργήσει και είναι επιτακτικό να ακολουθήσει η Ένωση, έχουν αλλάξει και οι στάσεις απέναντι στις γλώσσες, άρα το ζήτημα θα πρέπει να εξεταστεί κι από άλλη οπτική.

Ο συνδυασμός όλων των παραπάνω προβλημάτων οδηγεί στην αδυναμία εύρυθμης λειτουργίας σε όλες τις επίσημες γλώσσες, γεγονός το οποίο καθιστά αναγκαία την ανεύρεση μιας λύσης. Η Ένωση ακολουθεί ορισμένες πρακτικές για να αντιμετωπίσει την κατάσταση, χωρίς όμως να τις έχει ενσωματώσει μέσα στο γενικό πλαίσιο της γλωσσικής της πολιτικής. Στη συνέχεια λοιπόν θα γίνει συζήτηση σε σχέση με τις πιθανές λύσεις, καθώς και τα θετικά και αρνητικά σημεία τους.

5. Προτάσεις - Λύσεις

Σύμφωνα με τη σχετική με το γλωσσικό καθεστώς και τη γλωσσική πολιτική της ΕΕ βιβλιογραφία⁵⁴⁰, καθώς και την εξέταση των μεθόδων που χρησιμοποιούν άλλοι πολύγλωσσοι οργανισμοί για τη διαχείριση της πολυγλωσσίας, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τις πιθανές λύσεις και να καταλήξουμε στην ιδανικότερη ως εξής:

⁵⁴⁰ Βλ. ενδεικτικά: *X. Γ. Λάζος*, Εθνικές γλώσσες και ευρωπαϊκή κοινή, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *B. Τοκατλίδου*, Ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική. Θεωρία και πράξη, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *Α. Φραγκουδάκη*, Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, εθνικές γλώσσες και γλωσσικές πολιτικές, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *U. Ammon*, Κυρίαρχες και κυριαρχούμενες γλώσσες στην ΕΕ, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *G. Andrassy*, European integration and European languages: Will linguistic diversity be maintained?, 127 *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs* 11, 2001, *C. J. W. Baaij*, οπ. παρ., *C. Bodnar Swiss*, οπ. παρ., *M. Gazzola*, Managing multilingualism in the European Union: language policy evaluation for the European Parliament, *Language Policy* (2006), 5:393-417, *E. Mac Aogain*, «Μεγάλο» και «μικρό» στη γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *R. Phillipson*, Η υπόσχεση και η απειλή της αγγλικής ως «Ευρωπαϊκής» γλώσσας, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *N. Saville & E. Gutierrez Eugenio*, Research for cult committee-European strategy on multilingualism-Policy and implementation at the EU level, Directorate-General for internal policies, Policy Department B: Structural and cohesion policies, July 2016, *C. Truchot*, Διεθνοποίηση, παγκοσμιοποίηση των ανταλλαγών και διάδοση των γλωσσών στην κοινοτική Ευρώπη, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., *P. Yves*, Managing or celebrating linguistic diversity in the EU?, Institute for European studies, note de recherche no 03/04, 2004

5.1. Η χρήση λιγότερων γλωσσών εργασίας

Το σύστημα της ελεγχόμενης πολυγλωσσίας εφαρμόζεται ήδη από όλα τα θεσμικά όργανα, αφού περιορίζονται στη χρήση δύο ή τριών γλωσσών όταν πρόκειται για την επικοινωνία μεταξύ του προσωπικού, για τις προπαρασκευαστικές διαδικασίες και για ήσσονος σημασίας διαβουλεύσεις και κείμενα. Με αυτό τον τρόπο λειτουργίας μειώνεται το κόστος, αφού περιορίζονται τα έξοδα για μετάφραση και διερμηνεία. Επιπλέον, περιορίζονται οι ασάφειες και τα νομικά προβλήματα που δημιουργούνται κατά την ερμηνεία των νομοθετημάτων, όπως έχουν αναλυθεί προηγουμένως, αλλά δεν εκλείπουν. Από την άλλη μεριά, η τρίγλωσση ή η δίγλωσση λειτουργία στερούν τη δυνατότητα από έναν αριθμό πολιτών να ενημερώνονται για τις πράξεις που δεν είναι νομικά δεσμευτικές και κατά συνέπεια δε μεταφράζονται σε όλες τις επίσημες γλώσσες. Βέβαια, για ορισμένα κείμενα γενικού ενδιαφέροντος παρέχονται μεταφράσεις, έστω και στις περιλήψεις τους, κάτι το οποίο είναι εν μέρει ικανοποιητικό για τους πολίτες που δε γνωρίζουν τις δύο ή τρεις πιο συχνά χρησιμοποιούμενες γλώσσες των οργάνων. Δεν υφίσταται όμως ισότητα μεταξύ των πολιτών όταν ορισμένοι έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνονται επαρκώς για τα πεπραγμένα της Ένωσης, ενώ άλλοι όχι. Επίσης δεν υφίσταται και ισότητα μεταξύ των γλωσσών όταν διαρκώς επιλέγονται οι ίδιες δύο ή τρεις γλώσσες. Μία λύση για να μη δημιουργούνται ανισότητες και να αποδεικνύει η ΕΕ τον σεβασμό της στην πολυγλωσσία θα ήταν η εναλλαγή μεταξύ αυτών των γλωσσών, το οποίο θα κρατούσε σε χαμηλά επίπεδα το κόστος, αλλά δε θα ήταν εφικτό ούτε για το προσωπικό της ούτε για την πλειοψηφία των πολιτών. Ουσιαστικά δηλαδή, όταν μιλάμε για περιορισμένη πολυγλωσσία εννοούμε ότι για να λειτουργεί σωστά θα πρέπει οι εργαζόμενοι της Ένωσης και όλοι οι πολίτες να γνωρίζουν απαραίτητα αγγλικά και γαλλικά ή γερμανικά. Η παραδοχή όμως αυτής της κατάστασης από τη μεριά της ΕΕ δεν είναι δυνατή, αφού θίγει ευαίσθητα πολιτικά αλλά και νομικά ζητήματα.

5.2.1. Η χρήση μίας γλώσσας

Είναι αλήθεια ότι η χρήση μίας και μόνο γλώσσας θα περιόριζε κατά πολύ το κόστος των γλωσσικών υπηρεσιών και θα βοηθούσε στη διαχείριση σχεδόν όλων των μεταφραστικών, νομικών και λειτουργικών προβλημάτων που αναφέρθηκαν παραπάνω. Θα δημιουργούσε όμως τόσο σοβαρά πρόσθετα προβλήματα που θα ήταν αδύνατο να αντιμετωπιστούν. Για να λειτουργήσει σωστά ένα μονόγλωσσο καθεστώς, θα έπρεπε πρώτα απ' όλα να γνωρίζουν άπταιστα αυτή τη γλώσσα όσοι βρίσκονται στους κόλπους της ΕΕ. Για τους υπαλλήλους αποτελεί ήδη προαπαιτούμενο, οι ευρωβουλευτές όμως καλούνται να επιδείξουν άλλες δεξιότητες και όχι τις γλωσσικές. Επιπροσθέτως θα έπρεπε να ακολουθηθεί και η ανάλογη γλωσσική πολιτική που θα επέβαλε τη γνώση μιας *lingua franca*. Είναι ένα θέμα που διαρκώς έρχεται στην επιφάνεια τα τελευταία χρόνια, αλλά δεν αντιμετωπίζεται, επειδή αποτελεί ένα εξαιρετικά ευαίσθητο πολιτικό ζήτημα και προκαλεί έντονες αντιδράσεις, παρά το γεγονός ότι ήδη εφαρμόζεται σαν πρακτική μέσα στα όργανα.

Αν η Ένωση προτιμούσε αυτή τη λύση, θα καλούνταν να αποφασίσει ποια γλώσσα θα ήταν αυτή η μία και μοναδική που θα χρησιμοποιούσε, κάνοντας επιλογή μεταξύ μιας φυσικής ή μιας τεχνητής γλώσσας. Η χρήση μιας τεχνητής γλώσσας⁵⁴¹, όπως για παράδειγμα της *Esperanto* που αποτελεί το πιο πετυχημένο εγχείρημα μη φυσικής γλώσσας, έχει το βασικό πλεονέκτημα ότι αποτελεί μία ουδέτερη λύση αφού δεν έχει φυσικούς ομιλητές, και είναι εύκολη στην εκμάθηση και απλή στη χρήση ειδικότερα για τους ομιλητές ευρωπαϊκών γλωσσών επειδή είναι εμπνευσμένη από αυτές. Παρά τις προοπτικές της, δε συνάντησε ευρεία αποδοχή με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται μόνο από ένα μικρό αριθμό ατόμων. Επιπλέον, επειδή κατασκευάστηκε κυρίως για να εξυπηρετεί επικοινωνιακούς σκοπούς, θα ήταν ακατάλληλη για να καλύψει όλο το φάσμα των λειτουργιών της ΕΕ. Θα έπρεπε να ανακατασκευαστεί ή να εμπλουτιστεί για να μπορέσουν να δημιουργηθούν κείμενα σε αυτή τη γλώσσα. Ενώ έχουν μεταφερθεί λογοτεχνικά κείμενα, δεν έχει συνταχθεί για παράδειγμα κάποια συνθήκη⁵⁴², συνεπώς το πιθανότερο είναι ότι θα δημιουργούνταν προβλήματα στη μεταφορά του νομικού κεκτημένου της ΕΕ. Τέλος, αρνητικό στοιχείο αποτελεί το ότι δε φέρει κάποια πολιτισμικά στοιχεία που θα τη συνέδεαν με τους πολίτες,

⁵⁴¹ Directorate-General for Translation, European Commission, *Lingua Franca: Chimera or reality?*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2010, σελ. 21-23

⁵⁴² *J. K. Gamble, L. Kolb & C. Graml*, Choice of official text in multilateral treaties: the interplay of law, politics, language, pragmatism and (multi)-nationalism, 12 *Santa Clara J. Int'l L.* 29 (2014), σελ. 32

ώστε να την οικειοποιηθούν και να την εντάξουν στην καθημερινότητά τους. Φαίνεται λοιπόν ότι η χρήση μιας τεχνητής γλώσσας μάλλον δεν αποτελεί λύση αφού δημιουργεί δυσκολότερα προβλήματα, τα οποία την καθιστούν ανέφικτη.

Η χρήση μίας και μοναδικής φυσικής γλώσσας συνιστά το μεγαλύτερο πρόβλημα από οποιοδήποτε έχει συζητηθεί μέχρι αυτό το σημείο, αφού αποκλείεται να συμφωνήσουν όλα τα Κράτη-μέλη στην κυριαρχία μίας γλώσσας και κατ' επέκταση ενός πολιτισμού κι ενός κράτους. Ακόμα κι αν συνέβαινε αυτό, θα κατέρρευε το οικοδόμημα της Ένωσης όπως το οραματίστηκαν αρχικά οι δημιουργοί του ως δημοκρατική ένωση πολιτών και κρατών, όπου υπάρχει ισοτιμία και δεν επιδιώκεται η ομογενοποίηση, αλλά ο σεβασμός στην διαφορετικότητα. Με βάση την ισχύουσα κατάσταση θα έπρεπε η ΕΕ να καθιερώσει φανερά και τα κράτη να αποδεχτούν ως μοναδική επίσημη γλώσσα την αγγλική, η οποία ήδη χρησιμοποιείται από την πλειοψηφία των πολιτών και ανεπίσημα είναι η κύρια γλώσσα στο εσωτερικό των οργάνων της Ένωσης. Η αγγλική δεν έχει επικρατήσει όμως μόνο στην ΕΕ, καθώς αποτελεί τη γλώσσα εργασίας ή μία από τις γλώσσες εργασίας σε όλους τους διεθνείς οργανισμούς. Φαντάζει λοιπόν ως η καλύτερη επιλογή αν η Ένωση επιθυμούσε να πορευτεί με μία μόνο επίσημη γλώσσα. Πώς όμως έχει καταφέρει μία γλώσσα να επικρατήσει και να ασκήσει την επιρροή της σε τέτοιο βαθμό;

5.2.2. Η πολυγλωσσία της ΕΕ ως ανασχετικός παράγων στην επικράτηση της αγγλικής γλώσσας στις διεθνείς σχέσεις

Για να διερευνηθεί η επικράτηση της αγγλικής γλώσσας πρέπει πρώτα απ' όλα να γίνει μία σύντομη αναφορά στους ομιλητές που τη στηρίζουν διεθνώς. Αρχικά, είναι τα άτομα που τη χρησιμοποιούν ως πρώτη γλώσσα (στις περιοχές όπου αποτελεί την πρώτη επίσημη), αλλά και τα άτομα που τη χρησιμοποιούν ως δεύτερη γλώσσα (στις περιοχές όπου αποτελεί τη δεύτερη επίσημη ή έχει μια ειδική θέση). Επιπλέον, υπολογίζονται και οι ομιλητές της, οι οποίοι τη χρησιμοποιούν ως ξένη γλώσσα, και μάλιστα σε αυτή την περίπτωση ο αριθμός τους είναι πολλαπλάσιος των φυσικών ομιλητών. Αν δε, συμπεριλάβουμε και όλους τους ομιλητές των γλωσσών που έχουν ως σημείο αναφοράς

την αγγλική (κρεολών και pidgin), τότε αντιλαμβανόμαστε την τεράστια εξάπλωση αυτής της γλώσσας σε όλο τον πλανήτη.

Ο λόγος για την κυριαρχία αυτής της γλώσσας σε παγκόσμιο επίπεδο δεν είναι μόνο ένας, αφού η θέση που κατέχει σήμερα οφείλεται σε ένα συνδυασμό αιτιών και συγκυριών. Αν ανατρέξουμε ιστορικά, θα διαπιστώσουμε πως η διάδοσή της μπορεί να οφείλεται κατά ένα μέρος στην αποικιοκρατία και στην εξάπλωση της βρετανικής αυτοκρατορίας, και αργότερα στην άσκηση πετυχημένης πολιτιστικής διπλωματίας από τη μεριά της Μεγάλης Βρετανίας και στην επιρροή των Ηνωμένων Πολιτειών. Είναι αλήθεια πως το μεταναστευτικό ρεύμα προς τη βόρεια Αμερική, η αποικιακή πολιτική της βρετανικής αυτοκρατορίας και η εξάπλωση προς την Αφρική και την Ασία συνέβαλαν στη διάδοση και επικράτησή της. Αξίζει να σημειωθεί πως, παρά το γεγονός ότι όταν αναφερόμαστε στην αγγλική γλώσσα συνήθως εννοούμε τη βρετανική ή την αμερικανική (ως γλωσσικές ποικιλίες – language varieties), υπάρχουν κι άλλες γλωσσικές ποικιλίες της που χρησιμοποιούνται ως πρώτες γλώσσες σε χώρες όπως η Αυστραλία, η Νέα Ζηλανδία, ο Καναδάς, η Νότια Αφρική και η Ιρλανδία⁵⁴³. Επιπλέον κατέχει σημαντική θέση και σε άλλες χώρες όπως η Ινδία, η Κένυα και οι Φιλιππίνες. Οι οικονομικές και πολιτικές σχέσεις που είχαν αναπτυχθεί με αυτές τις περιοχές βοήθησαν όχι μόνο στη διάδοσή της, αλλά και στην αύξηση της σπουδαιότητάς της. Η εξάπλωσή της ωστόσο δε σταμάτησε με τη διάλυση της αποικιοκρατίας, αλλά στην πορεία ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο. Αυτό άλλωστε θεωρώ πως είναι και το σημείο που η γαλλική γλώσσα άρχισε να χάνει έδαφος και αναδείχθηκε η αγγλική. Ενώ κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας και οι δύο χώρες πέτυχαν πολιτισμική διείσδυση και διάδοση, ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος και ο Ψυχρός πόλεμος σηματοδότησαν την τύχη που θα είχαν αυτές οι δύο γλώσσες στο μέλλον. Έτσι, σημαντικό ρόλο έπαιξε η ουσιαστική συμβολή της Βρετανίας και των ΗΠΑ στην έκβαση του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, και η ανάδειξη της τελευταίας ως υπερδύναμης με το πέρας του πολέμου. Τότε, ήταν και η κατάλληλη στιγμή για να επιδιώξει η Βρετανία, η οποία είχε χάσει πλέον τη δύναμη του παρελθόντος, σύσφιγξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ, με τις οποίες είχε ήδη στενές πολιτικές και πολιτιστικές σχέσεις⁵⁴⁴. Με το τέλος και του Ψυχρού πολέμου επιβεβαιώθηκε πλέον η

⁵⁴³ J. Algeo & T. Pyles, *The origins and development of the English language*, Fifth Edition, Thomson Wadsworth, USA 2005, σελ. 222

⁵⁴⁴ X. Κρεμμυδάς, *Ο εξευρωπαϊσμός της εθνικής εξωτερικής πολιτικής: οι περιπτώσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας*, ΕΚΠΑ 2013, σελ. 411

εδραίωση των ΗΠΑ, ο δυτικός πολιτισμός και ο φιλελεύθερος καπιταλισμός με μέσο έκφρασής τους κυρίως την αγγλική γλώσσα.

Τα προαναφερθέντα αποτελούν ένδειξη της πολιτιστικής διπλωματίας ήπιας ισχύος που ασκήθηκε, η οποία θα αναλυθεί και παρακάτω. Ο όρος «ήπια ισχύς» εμφανίστηκε στα τέλη του 1980, αποδίδεται στον Joseph Nye⁵⁴⁵ και σχετίζεται με την πειθώ και τη διαμόρφωση προτίμησης μέσω της θελκτικότητας της κουλτούρας και της πολιτικής χρησιμοποιώντας αξίες όπως η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και οι ατομικές ελευθερίες, και συνεπάγεται τη συνεργασία με άλλα κράτη ή φορείς. Η πολιτιστική διπλωματία αφορά στη σύνδεση του πολιτισμού με τις διεθνείς σχέσεις, είναι εν συντομία η άσκηση διπλωματίας μέσω του πολιτισμού. «*Η άσκηση εξωτερικής πολιτικής μιας χώρας, με την ανάληψη και υλοποίηση πολιτιστικών δραστηριοτήτων, με στόχευση τη βελτίωση και σύσφιγξη των διακρατικών σχέσεων συνιστά πολιτιστική διπλωματία*», είναι η άσκηση θεμιτής επιρροής με τη χρήση πολιτιστικών στοιχείων όπως η γλώσσα, οι τέχνες ή οι αξίες και «*συνεχίζει τις προσπάθειες της εξωτερικής πολιτικής, όταν οι άλλοι δρόμοι οι πιο παραδοσιακοί δεν επαρκούν ή έχουν πάψει να είναι ανοικτοί*»⁵⁴⁶. Λαμβάνει χώρα μεταξύ κρατών, ασκείται από δημόσιους ή ιδιωτικούς φορείς και ΜΚΟ και μπορεί να είναι διμερής ή πολυμερής. Σύμφωνα με τον Κουσκουβέλη⁵⁴⁷ ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής, συνεπώς οι χώρες με πλούσιο πολιτισμό και παράδοση είναι προνομιούχες και θα πρέπει να υπερέχουν στην άσκηση της πολιτιστικής διπλωματίας. Με βάση αυτό βέβαια γεννώνται απορίες σε σχέση με την πολιτιστική διπλωματία των ΗΠΑ και την ισχυρή θέση της αγγλικής γλώσσας ως έκφανση του πολιτισμού. Δεν αναφέρομαι βέβαια σε καμία περίπτωση και δε θέλω να θίξω τους εξαιρετικά σημαντικούς πολιτισμούς των γηγενών λαών της Αμερικής. Αναφέρομαι, όμως, στη σημερινή της κουλτούρα, όπως εξελίχθηκε κατά την διάρκεια των χρόνων, αφού, αν ανατρέξουμε στην ιστορία της, θα διαπιστώσουμε πως πρόκειται για ένα κράμα πολιτισμών με συστατικό και μελλοντικά επικρατέστερο στοιχείο τον βρετανικό πολιτισμό. Αύτη η ιδιόρρυθμη σχέση μεταξύ ΗΠΑ και ΗΒ και η πετυχημένη ανταλλαγή πολιτισμού και δύναμης έχουν ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση της σημερινής κατάστασης.

⁵⁴⁵ J. Nye, *Ήπια ισχύς*. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005

⁵⁴⁶ Ν. Βασιλειάδης, Κεφάλαιο 1. Πολιτιστική διπλωματία. Ιστορική αναδρομή. Ορισμοί, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, Πολιτιστική διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις, διαθέσιμο στο www.kallipos.gr, σελ.15

⁵⁴⁷ Η. Κουσκουβέλης, Μία ολιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική, Μακεδονία, 25 Οκτωβρίου 2009, σελ. 75, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.kouskouvelis.gr/site/artheta-gnomis/kouskouvelis-exoteriki-politiki/item/92>

Ως υπαίτιο της διάδοσης και καθιέρωσης του πολιτισμού και της γλώσσας της θεωρώ τη Βρετανία και την πετυχημένη (κρίνοντας εκ του αποτελέσματος) πολιτιστική διπλωματία που άσκησε. Η αγγλική γλώσσα μπορεί να κυριαρχεί και στις ΗΠΑ, αλλά σίγουρα δεν ήταν αυτές που ευθύνονται για αυτή την κατάσταση, αφού η εξωτερική τους πολιτική σίγουρα δεν είναι ήπιας ισχύος. Η όποια πολιτιστική διπλωματία ή καλύτερα πολιτιστική κατάκτηση μπορεί να άσκησαν περιορίστηκε στις σημαντικές για αυτές χρονικές περιόδους (Β' παγκόσμιο πόλεμο, Ψυχρό πόλεμο και μετά από τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου), συνδέθηκε με την άσκηση δημόσιας διπλωματίας, είχε άλλη μορφή και ταυτίστηκε με μία ιδεολογική προπαγάνδα⁵⁴⁸. Επειδή όμως η βία δεν έχει θέση στην πολιτιστική διπλωματία και θεωρώ πως ο πολιτισμός και η γλώσσα δεν επιβάλλονται, θα σταθώ στη διπλωματία της Βρετανίας.

Η αγγλική αποτελεί τη γλώσσα μιας χώρας που κατέχει οικονομική και πολιτική δύναμη, αλματώδη τεχνολογική και βιομηχανική ανάπτυξη και εξέλιξη στον τομέα του εμπορίου. Συνεπώς, όσο ανταγωνιστικότερη είναι μία χώρα τόσο ανταγωνιστικότερη είναι και η γλώσσα της, αφού πλέον αποκτά διαφορετικό κύρος και θέση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Εκτός όμως από τη στενή σύνδεση της αγγλικής με το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα, πρέπει να συνυπολογίσουμε και τη σχέση της με την ψυχαγωγία, τα μέσα και ειδικότερα το διαδίκτυο, τα οποία είναι προσβάσιμα και απευθύνονται στην πλειοψηφία των ανθρώπων. Εφόσον η γλώσσα φέρει και πολιτιστικά στοιχεία και αποτελεί μέσο διάδοσης της κουλτούρας και του τρόπου σκέψης ενός λαού, η ψυχαγωγία και το διαδίκτυο είναι τα καλύτερα μέσα για τη διάδοσή τους στο ευρύ κοινό. Παρατηρούμε διαρκώς γύρω μας την επικράτηση της αγγλικής στην τηλεόραση και τις ιστοσελίδες· ακόμα και μια απλή περιήγηση στο διαδίκτυο ή χρήση του υπολογιστή καθίσταται δύσκολη για κάποιον που δε γνωρίζει βασικά αγγλικά. Με τη χρήση των μέσων που απευθύνονται στο ευρύ κοινό, συνειδητά ή ασυνείδητα κάποιες φορές πραγματοποιείται πρόσληψη μηνυμάτων, τα οποία έχουν συγκεκριμένο σκοπό, και επηρεασμός των αντιλήψεων. Έτσι λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή άσκησης δημόσιας διπλωματίας, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις και χρονικές περιόδους μπορεί να πάρει και τη μορφή προπαγάνδας.

⁵⁴⁸ Βλ. αναλυτικότερα *N. Βασιλειάδης*, Κεφάλαιο 3. Η διμερής πολιτιστική διπλωματία, στο *N. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη*, οπ. παρ., σελ. 53-55

Επιπλέον, δε θα πρέπει να ξεχνάμε και τον καθοριστικό ρόλο του Βρετανικού Συμβουλίου στην εδραίωση της αγγλικής γλώσσας. Ο σκοπός του και οι δράσεις του για χρόνια βοήθησαν ουσιαστικά στη διαμόρφωση της σημερινής κατάστασης. Δημιουργήθηκε την περίοδο κατά την οποία η επιρροή της Βρετανίας έχανε έδαφος, ενώ αντίθετα αναδύονταν ο κομμουνισμός και ο φασισμός και σκοπός του ήταν η δημιουργία θετικών συναισθημάτων προς το λαό της Βρετανίας, τη φιλοσοφία και τον τρόπο ζωής και η ευνοϊκή αντιμετώπιση της εξωτερικής της πολιτικής⁵⁴⁹. Ειδικότερα, στο Βασιλικό Διάταγμα του 1993 (ως συμπληρωματικό σε αυτό του 1940)⁵⁵⁰ αναφέρονται μεταξύ άλλων ως στόχοι η προώθηση της γνώσης της αγγλικής γλώσσας και των πολιτιστικών σχέσεων μέσω της συνεργασίας στον επιστημονικό, τεχνολογικό και εκπαιδευτικό τομέα. Αν ανατρέξουμε στα ιστορικά αρχεία του Βρετανικού Συμβουλίου και τη δράση του, συμπεραίνουμε πως αποτελεί μηχανισμό άσκησης πολιτιστικής διπλωματίας, η αποστολή του είναι και πολιτική, η οποία εντάσσεται στο πλαίσιο της γενικότερης εξωτερικής πολιτικής που ασκείται από τη Βρετανία, και στοχεύει στην προώθηση των βρετανικών συμφερόντων χρησιμοποιώντας τη γλώσσα και τον πολιτισμό. Έτσι, καθιστά μια μεγάλη μερίδα πολιτών του κόσμου, και ιδιαίτερα νέων, άτυπους πρέσβεις της Βρετανίας επικοινωνώντας τις αντιλήψεις, τον πολιτισμό και τη γλώσσα της.

Είναι αλήθεια πως και η εκπαίδευση (η οποία συγκαταλέγεται στους τομείς δράσεις του Βρετανικού Συμβουλίου) αναδεικνύεται ως σημαντικό εργαλείο για την επικράτηση μιας γλώσσας και των στοιχείων που αυτή φέρει. Έρευνες της Eurostat αναφορικά με τις γλώσσες που διδάσκονται οι μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των Κρατών-μελών της ΕΕ παρουσιάζουν το ποσοστό των ατόμων που μαθαίνουν την αγγλική γλώσσα να αγγίζει μέχρι και το 100% σε κάποιες χώρες (Eurostat, 2010 & Eurostat, 2014). Σε άλλες έρευνες φαίνεται πως η κυριαρχία της αγγλικής μέσα στην εκπαίδευση ενισχύεται ακόμα περισσότερο, και ιδιαίτερα από πολύ νεαρή ηλικία, και αποτελεί ακόμα την πρώτη επιλογή σε υψηλά ποσοστά μαθητών και φοιτητών σε περιπτώσεις όπου δεν είναι υποχρεωτική η εκμάθησή της (Eurydice, 2005 & Eurydice, 2012). Επιπλέον, οι δράσεις του Βρετανικού Συμβουλίου έχουν επεκταθεί και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με αποτέλεσμα της εκπαιδευτικής διπλωματίας που ασκεί την προσέλκυση κοινού για να φοιτήσει στα

⁵⁴⁹ Σύμφωνα με την Ετήσια Αναφορά του 1940-41. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.britishcouncil.org/about-us/history>

⁵⁵⁰ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/royalcharter.pdf>

εκπαιδευτικά ιδρύματα, τη χορήγηση υποτροφιών για σπουδές, την ενίσχυση μεταξύ των εκπαιδευτικών ανταλλαγών παγκοσμίως και τη διδασκαλία των μαθημάτων στην αγγλική. Φυσικά τα παραπάνω δεν τα παρατηρούμε μόνο στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, αφού η επιρροή τους ασκείται και η δραστηριοποίησή τους επεκτείνεται σε εκπαιδευτικά ιδρύματα σε όλο τον κόσμο. Είναι χαρακτηριστικά τα αποτελέσματα δειγματοληπτικής μας έρευνας στις διμερείς συμβάσεις με αλλοδαπές νομικές σχολές, που έχει συνάψει η Νομική Σχολή του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης όπου εκπονήθηκε η παρούσα μελέτη, στο πλαίσιο του Προγράμματος Erasmus+ και αφορούν κινητικότητα διδασκόντων και διδασκομένων: Σε σύνολο είκοσι μιας (21) συμβάσεων με σχολές, χωρών των οποίων η επίσημη γλώσσα δεν είναι η αγγλική (Βέλγιο, Γερμανία, Ολλανδία, Ιταλία, Τουρκία και Κύπρος), δεκατρείς (13) προσφέρουν το σύνολο ή μέρος των διδασκομένων μαθημάτων σε αλλοδαπούς φοιτητές στην αγγλική γλώσσα. Χαρακτηριστικότερη είναι η περίπτωση των γερμανικών σχολών, όπου σε σύνολο πέντε (5) συμβάσεων οι τέσσερις (4) προσφέρουν αγγλόφωνο πρόγραμμα σπουδών σε αλλοδαπούς φοιτητές (Κολωνία, Κίελο, Μαρβούργο και Κόνσταντζ). Οι λόγοι είναι προφανείς αφού αν δεν ανταποκριθούν στην αυξανόμενη κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας και στην ανώτατη εκπαίδευση κινδυνεύουν να αποκοπούν από την διεθνή κινητικότητα διδασκόντων και διδασκομένων.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην περίπτωση της αγγλικής παρουσιάζει το γεγονός ότι για τη μειοψηφία των ομιλητών της αποτελεί τη μητρική τους γλώσσα, ενώ για την πλειοψηφία λειτουργεί ως δεύτερη γλώσσα ή καλύτερα ως *lingua franca*. Παρά το οξύμωρο της υπόθεσης, το γεγονός δηλαδή ότι ο όρος είναι ιταλικός και σημαίνει «γαλλική γλώσσα», όταν αναφερόμαστε σήμερα σε *lingua franca* έρχεται αμέσως στο μυαλό μας η αγγλική γλώσσα. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε για εμπορικές συναλλαγές μεταξύ αλλόγλωσσων στα λιμάνια της Μεσογείου κατά το μεσαίωνα και χαρακτηριζε μια γλώσσα που αποτελεί πρόγονο της σύγχρονης ιταλικής και προβηγκιανής⁵⁵¹. Στην πορεία γενικεύτηκε ο όρος και για άλλες γλώσσες, όπως τα λατινικά, τα ελληνικά και τα γαλλικά, ανάλογα με τη δύναμη που κατείχαν αυτές σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Σε κάθε περίπτωση εννοούμε τη γλώσσα, η οποία χρησιμοποιείται ως μέσο επικοινωνίας μεταξύ ομιλητών που δεν έχουν

⁵⁵¹V. Fromkin, R. Rodman & N. Hyams, *οπ. παρ.*, σελ. 468

κοινή μητρική γλώσσα, και μπορεί αυτή να αναδειχθεί φυσικά ή να είναι το αποτέλεσμα πολιτικής και παρεμβάσεων⁵⁵².

Εξαιτίας του γεγονότος ότι η αγγλική είναι η γλώσσα των ΗΠΑ και του ΗΒ, παρατηρούμε πως στις μέρες μας έχει λάβει πολλές ιδιότητες, τις οποίες δεν έχουν όλες οι γλώσσες. Εκτός από μέσο άσκησης πολιτικής και διπλωματίας, είναι και η γλώσσα στην οποία έχουν εξελιχθεί διάφορες επιστήμες, οπότε έχει αναπτυχθεί και η αντίστοιχη ορολογία. Κάτι ανάλογο ισχύει φυσικά και για άλλες γλώσσες, όπως η δική μας. Αν εξετάσουμε για παράδειγμα την ιατρική ορολογία, θα διαπιστώσουμε πόσες ελληνικές λέξεις υπάρχουν. Αυτό δεν είναι απαραίτητα αρνητικό διότι βοηθάει στη δημιουργία νέων λέξεων, στον εμπλουτισμό του λεξιλογίου και κατ' επέκταση στην εξέλιξη των γλωσσών. Αρνητικά αποτελέσματα, όμως, μπορεί να έχει όταν εμείς οι ίδιοι επιτρέπουμε σε μια άλλη γλώσσα και το αλφάβητό της να παρεισφρήσει στη δική μας με πιο γενικευμένη χρήση της, προτιμώντας το δικό της λεξιλόγιο και παραποιώντας τη δική μας.

Συνολικά λοιπόν, η αγγλική γλώσσα είναι στενά συνδεδεμένη με διάφορους τομείς σε παγκόσμιο επίπεδο. Θεωρείται η γλώσσα της οικονομίας, του εμπορίου, της ανάπτυξης, της τεχνολογίας, της βιομηχανίας, της ψυχαγωγίας, της παγκοσμιοποίησης, της ποπ κουλτούρας κτλ, αλλά κυρίως είναι η γλώσσα επικοινωνίας μεταξύ αλλόγλωσσων και αυτή που λογίζεται ως ισχυρό εφόδιο και παρέχει προοπτικές και εξέλιξη. Παρ' όλα αυτά, διαπιστώνουμε πως δεν υπερέχει σε κάτι έναντι των άλλων γλωσσών. Έτσι λοιπόν, το γεγονός ότι θεωρείται σήμερα *lingua franca* και έχει κυριαρχήσει σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητας των περισσότερων πολιτών του κόσμου, δεν είναι τίποτα περισσότερο από το αποτέλεσμα μιας πετυχημένης πολιτικής που ασκήθηκε από δύο ισχυρές χώρες. Ωστόσο, στην έρευνά μας μέχρι τώρα έχουμε αποδείξει πως εξίσου πετυχημένη είναι και η γλωσσική πολιτική που ακολουθείται από την Ένωση με την ισότιμη αντιμετώπιση όλων των επίσημων γλωσσών της, η οποία εφαρμόζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να λειτουργεί τελικά ως ανάσχεση στην κυριαρχία της αγγλικής.

Μπορεί η αγγλική να έχει παρεισφρήσει στην καθημερινή ζωή της πλειοψηφίας των πολιτών του κόσμου, όπως και των πολιτών της ΕΕ, να αποτελεί τη διεθνή κοινή γλώσσα στην οποία θα πραγματοποιηθεί η επικοινωνία μεταξύ οργανισμών και ατόμων που έχουν

⁵⁵²V. Fromkin, R. Rodman & N. Hyams, οπ. παρ., σελ. 469

διαφορετικό γλωσσικό υπόβαθρο, η αντιμετώπισή της ωστόσο μέσα στο νομικό πλαίσιο της Ένωσης δε διαφέρει σε σχέση με τις υπόλοιπες επίσημες γλώσσες που έχουν επιλέξει τα Κράτη-μέλη. Σε ορισμένες περιπτώσεις και διαδικασίες, και με στόχο την αποφυγή προβλημάτων και την εύρυθμη λειτουργία του οργανισμού ενδέχεται να χρησιμοποιείται λίγο περισσότερο σε σχέση με άλλες γλώσσες, αυτό όμως δεν επηρεάζει το status των υπόλοιπων επίσημων γλωσσών, αφού τα ισχυρά νομικά θεμέλια της πολυγλωσσίας της ΕΕ λειτουργούν ως ανάσχεση στην επικράτηση της αγγλικής γλώσσας.

Η πρόθεση της Ένωσης να αντιμετωπίζει ισότιμα τις επίσημες γλώσσες των Κρατών-μελών, ως απόρροια της ισοτιμίας των Κρατών-μελών και των πολιτών, ήταν εμφανής από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της, όταν υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της 24^{ης} Ιουλίου 1952. Είχε προηγηθεί η Συνθήκη της ΕΚΑΧ, η οποία είχε συνταχθεί και ήταν αυθεντική μόνο στη γαλλική, αφού ήταν η γλώσσα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στην Ευρώπη. Από τα πρώτα χρόνια λοιπόν είχε εκφραστεί η επιθυμία να μην κυριαρχεί μία μόνο γλώσσα στα κείμενα, τη λειτουργία και τις σχέσεις της Ένωσης, το οποίο κατοχυρώθηκε με την εισαγωγή επιπλέον διατάξεων για τη στήριξη της πολυγλωσσίας κατά το πέρασμα των χρόνων.

Η επιθυμία για μη επικράτηση μιας γλώσσας φαίνεται ακόμα και στις εσωτερικές διαδικασίες των βασικών θεσμικών οργάνων, όπως περιγράφεται στο 3^ο Κεφάλαιο της παρούσας διατριβής. Παρά το γεγονός ότι υπήρχε η δυνατότητα να ρυθμιστεί διαφορετικά το γλωσσικό καθεστώς μέσα στα όργανα και να προωθηθεί η χρήση μιας γλώσσας ως εσωτερικής γλώσσας εργασίας μέσω των κανονισμών τους, για να αντιμετωπιστούν κατά ένα μέρος τα προβλήματα που προκύπτουν, αυτό δε συνέβη. Αντίθετα, ακόμα και στις περιπτώσεις που καθίσταται αναγκαίος ο περιορισμός των γλωσσών εργασίας, δε θα περιοριστεί στη χρήση μόνο της αγγλικής.

Επιπλέον, εμπόδιο στην κυριαρχία της αγγλικής έχουν σταθεί και δύο εκ των Κρατών-μελών της, η Ιρλανδία και η Μάλτα, τα οποία έχουν επιλέξει ως επίσημες γλώσσες τους σε επίπεδο ΕΕ την ιρλανδική και μαλτεζική αντίστοιχα. Και στις δύο αυτές χώρες παρατηρείται μια ιδιαίτερη ομοιόμορφη διγλωσσία, αφού η αγγλική αποτελεί τη δεύτερη επίσημη γλώσσα τους, ομιλείται εντός των χωρών από τη μεγαλύτερη μερίδα των πολιτών τους και χρησιμοποιείται ευρέως στην καθημερινότητά τους και για επικοινωνία με τη διοίκηση.

Παρά την εκτεταμένη χρήση της στο εσωτερικό αυτών των χωρών και το γεγονός ότι η αγγλική αποτελεί την πιο διαδεδομένη γλώσσα, προτίμησαν να στηρίξουν τις πρώτες επίσημες γλώσσες τους με τα όποια προβλήματα έχουν δημιουργηθεί και εξακολουθούν να δημιουργούνται με τη χρήση τους μέσα στην Ένωση.

Τέλος, και η γλωσσική πολιτική που έχει χαράξει η Ένωση σε συνεργασία με τα Κράτη-μέλη συνιστά εμπόδιο στην επικράτηση μίας μόνο γλώσσας. Όσον αφορά την εκμάθηση των γλωσσών, αυτή στοχεύει στη γνώση δύο ξένων γλωσσών πέραν της μητρικής, ώστε να εφοδιάζονται οι πολίτες με επιπρόσθετα προσόντα και ταυτόχρονα να προωθείται ο πολιτιστικός και γλωσσικός πλουραλισμός. Και οι κανόνες της εσωτερικής αγοράς άλλωστε δεν ευνοούν τη χρήση μίας γλώσσας. Μπορεί στις περισσότερες περιπτώσεις να χρησιμοποιείται η αγγλική, αφού αποτελεί την κοινή γλώσσα συνεννόησης και εμπορικών συναλλαγών, όμως η άριστη γνώση μόνο αυτής δεν επαρκεί.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, πως η γλωσσική πολιτική και το γλωσσικό καθεστώς της Ένωσης έχει δομηθεί έτσι, ώστε να μην υπάρχουν περιθώρια άνισης αντιμετώπισης των επίσημων γλωσσών. Ακόμα κι αν υπήρχαν όμως τέτοια περιθώρια, δεν πιστεύω πως η αγγλική θα ήταν η γλώσσα που θα κέρδιζε έδαφος μέσα στην ΕΕ. Μπορεί αφενός να αποτελεί την κοινή διεθνή γλώσσα και μέσα στο πλαίσιο της Ένωσης να αποτελεί την επίσημη γλώσσα ενός από τα πρώτα Κράτη-μέλη της, αφετέρου το Ηνωμένο Βασίλειο έχει αποδείξει όλα αυτά τα χρόνια πως ταλανίζεται μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ και απέχει πολύ από τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Και φυσικά δε θα πρέπει να ξεχνάμε τη διαδικασία της αποχώρησης (BREXIT) του ΗΒ από την Ένωση που βρίσκεται σε εξέλιξη.

Παρόμοια πολιτική που εμποδίζει την κυριαρχία της ακολουθείται και από ορισμένους διεθνείς οργανισμούς, με κύρια ενασχόλησή τους την προστασία και προώθηση των πολιτιστικών αγαθών και της πολιτιστικής πολυμορφίας καθώς και την αντιμετώπιση πολιτιστικών ζητημάτων. Έχοντας κοινούς στόχους και επιδιώξεις, η Ένωση έχει αναπτύξει δράσεις και συνεργασία με αυτούς τους οργανισμούς, προστατεύοντας και προωθώντας την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία και βάζοντας κατά αυτόν τον τρόπο φρένο στην κυριαρχία ενός πολιτισμού και μιας γλώσσας. Οι σημαντικότεροι από αυτούς είναι ο ΟΗΕ και η εξειδικευμένη οργάνωσή του, η UNESCO, και το Συμβούλιο της Ευρώπης, οι οποίοι αναφέρονται παρακάτω.

(α) Ο ΟΗΕ

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών ιδρύθηκε το 1945 από 51 χώρες με αρχική δέσμευση τη διατήρηση της ειρήνης μέσα από τη διεθνή συνεργασία και τη συλλογική ασφάλεια⁵⁵³. Σήμερα απαριθμεί 193 μέλη και ως βασικοί σκοποί του ορίζονται η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών, η συνεργασία για την επίλυση των διεθνών προβλημάτων, η προώθηση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η εναρμόνιση των δράσεων των κρατών⁵⁵⁴. Όταν ένα κράτος γίνεται μέλος οφείλει να αποδεχθεί τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται η «ανάπτυξη και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας»⁵⁵⁵ και η «αρχή της κυρίαρχης ισότητας όλων των μελών του»⁵⁵⁶, αρχές και στόχοι δηλαδή παρόμοιοι με αυτούς της ΕΕ. Ένα από τα ιδιαίτερα σημαντικά κείμενα του ΟΗΕ είναι η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1948, η οποία έθεσε τις βάσεις για περισσότερες από 80 συνθήκες και διακηρύξεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα⁵⁵⁷. Επιπλέον, με στόχο την ενασχόληση με συγκεκριμένα θέματα έχουν δημιουργηθεί διάφορες εξειδικευμένες οργανώσεις, όπως η UNESCO. Η Οργάνωση του ΟΗΕ για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό στοχεύει να προωθήσει έναν πολιτισμό για την ειρήνη και την ανθρώπινη και αειφόρο ανάπτυξη, εστιάζει την προσοχή της στην παροχή παιδείας σε όλους και υποστηρίζει την έκφραση των πολιτιστικών ταυτοτήτων⁵⁵⁸. Μέσα σε αυτό το γενικότερο πλαίσιο φυσικά εντάσσεται και η προστασία και προώθηση των γλωσσών ως κομμάτι του πολιτισμού. Παρ' όλα αυτά, ο ΟΗΕ έχει επιλέξει να λειτουργεί σε έξι επίσημες γλώσσες: την

⁵⁵³ Π. Νάσκου-Περάκη, Κ. Αντωνόπουλος & Μ. Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 121 επ

⁵⁵⁴ Σύμφωνα με το Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, διαθέσιμα στο διαδικτυακό τόπο: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=10

⁵⁵⁵ Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 3 του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ

⁵⁵⁶ Άρθρο 2 παρ. 1

⁵⁵⁷ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid=33

⁵⁵⁸ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=10817&catid=25:----un-system-directory&Itemid=32

αγγλική, αραβική, γαλλική, ισπανική, κινεζική και ρωσική⁵⁵⁹ και για τα βασικά όργανά του αυτές αποτελούν και τις γλώσσες εργασίας τους με βάση τους κανονισμούς διαδικασίας τους⁵⁶⁰. Αυτό βέβαια δεν ισχύει για όλα τα όργανα, αφού κάποια έχουν επιλέξει να περιορίσουν τον αριθμό των γλωσσών εργασίας τους, ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του '90 γίνονται προσπάθειες να καταστεί σαφής η ανάγκη να χρησιμοποιούνται ισότιμα και οι έξι επίσημες γλώσσες ως γλώσσες εργασίας και στις διαδικασίες τους.

(β) Το Συμβούλιο της Ευρώπης

Το Συμβούλιο της Ευρώπης ιδρύθηκε το 1949 από δέκα κράτη και ήταν ο πρώτος πολιτικός οργανισμός της Ευρώπης⁵⁶¹, ενώ σήμερα συμμετέχουν 47 μέλη και πέντε κράτη ως παρατηρητές⁵⁶². Οι βασικοί του σκοποί είναι η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, και επεκτείνεται πιο συγκεκριμένα και στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας στο πλαίσιο της συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης των ευρωπαϊκών πολιτισμών, στην προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, και στην ενδυνάμωση της πολιτιστικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών ως μέσο για την ενίσχυση της κατανόησης και της αλληλεγγύης μεταξύ των λαών. Τα τελευταία χρόνια βέβαια έχει ατονήσει ο πολιτικός του ρόλος λόγω της ενδυνάμωσης της ΕΕ και του ΝΑΤΟ⁵⁶³, ωστόσο, ο πολιτιστικός του συνεχώς ενισχύεται. Παρά το γεγονός ότι οι επίσημες γλώσσες του είναι η αγγλική και η γαλλική⁵⁶⁴, η δράση του για την προστασία και προώθηση του πολιτιστικού και γλωσσικού πλουραλισμού υπήρξε πλούσια όλα αυτά τα χρόνια. Από τα πολύ σημαντικά κείμενα που έχει εκπονήσει ξεχωρίζει η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και η συγκρότηση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), τα οποία ενέπνευσαν παράλληλα με τις συνταγματικές παραδόσεις των Κρατών-μελών την ΕΕ στην προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου πριν από την κατάρτιση του ΧΘΔΕΕ και προσέφεραν

⁵⁵⁹ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

https://unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26288&Itemid=10

⁵⁶⁰ J. Mowbray, Language in the UN and EU: linguistic diversity as a challenge for multilateralism, NZJPIIL 8, 2010, σελ. 93

⁵⁶¹ Π. Νάσκου-Πετράκη, Κ. Αντωνόπουλος & Μ. Σαρηγιαννίδης, Διεθνείς Οργανισμοί, οπ. παρ., σελ. 323 επ

⁵⁶² Βλ. αναλυτικότερα στο διαδικτυακό τόπο του Συμβουλίου της Ευρώπης: <https://www.coe.int/en/web/portal/home>

⁵⁶³ Ε. Τζουμάκα, Πολιτιστική διπλωματία. Διεθνή δεδομένα και ελληνικές προοπτικές, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2005, σελ.

149

⁵⁶⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 12 του καταστατικού του

πλούσια νομολογία σε αυτό τον τομέα. Στο πλαίσιο της προστασίας και προώθησης του πολιτισμού το Συμβούλιο της Ευρώπης επεκτείνεται και στην πολυγλωσσία, προωθεί τη γλωσσομάθεια ως μέσο πρόσβασης στη γλωσσική κληρονομιά και διευρύνει το γλωσσικό του πεδίο υπογράφοντας τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις Περιφερειακές ή Μειονοτικές Γλώσσες το 1992, και λίγο αργότερα τη Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων⁵⁶⁵.

Η Ένωση αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και συνεργάζεται στενά με οργανισμούς, όπως τους προαναφερθέντες, στο πλαίσιο της άσκησης της πολιτιστικής της πολιτικής με στόχο να δημιουργηθεί μια κοινή στρατηγική για τον πολιτισμό και να αξιοποιηθεί ώστε να ενισχυθεί η ευρωπαϊκή ενοποίηση και να μετεξελιχθούν κοινωνικά και οικονομικά τα ευρωπαϊκά κράτη⁵⁶⁶. Η εξαιρετικά πλούσια πολιτιστική κληρονομιά των Κρατών-μελών της και η βαρύτητα που της δίνει η ΕΕ την έχουν οδηγήσει στην ανάληψη ενεργούς δράσης για την ανάπτυξη της πολιτιστικής της διπλωματίας στις διεθνείς σχέσεις. Η αφοσίωσή της στον πολιτισμό ξεκινάει από τον Τίτλο XIII που του έχει αφιερώσει, και ειδικότερα το άρθρο 167, το οποίο ορίζει ότι *«Η Ένωση συμβάλλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των Κρατών-μελών και σέβεται την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει την κοινή πολιτιστική κληρονομιά»*⁵⁶⁷ και *«Η Ένωση και τα Κράτη-μέλη ευνοούν τη συνεργασία με τις τρίτες χώρες και τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς στον πολιτιστικό τομέα, και ειδικότερα με το Συμβούλιο της Ευρώπης»*⁵⁶⁸. Η σπουδαιότητα αυτού του τομέα και η διάδοσή του στις διεθνείς σχέσεις αποδεικνύεται και από τα προγράμματα που έχουν καταρτιστεί βάσει αυτής, όπως τα Προγράμματα Εργασιών στον Πολιτιστικό Τομέα (2011-2018) σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό, η οποία βασίζεται στην προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και του διαπολιτισμικού διαλόγου, του πολιτισμού ως καταλύτη της δημιουργικότητας και ως απαραίτητο στοιχείο των διεθνών σχέσεων. Η ανάδειξη και προώθηση του πολιτισμού δεν είναι σημαντική μόνο όταν λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της Ένωσης, αλλά *«έχει πλέον καταστεί σαφές ότι η ενίσχυση της πολιτιστικής διπλωματίας προς την κατεύθυνση των εξωτερικών σχέσεων της ενωμένης Ευρώπης με άλλα κράτη εμπεριέχει μια ισχυρή δυναμική με θετικά κοινωνικά και*

⁵⁶⁵ Βλ. αναλυτικότερα στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.coe.int/en/web/democracy/languages>

⁵⁶⁶ Σ. Μπουτσιούκη, Κεφάλαιο 5. Η πολυμερής πολιτιστική διπλωματία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, οπ. παρ., σελ. 116

⁵⁶⁷ Άρθρο 167 παρ. 1 ΣΛΕΕ

⁵⁶⁸ Άρθρο 167 παρ. 3 ΣΛΕΕ

οικονομικά χαρακτηριστικά»⁵⁶⁹. Στην περίπτωση της ΕΕ όμως υπάρχει η εξής πρόκληση: η προώθηση μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτιστικής ταυτότητας, η οποία θα παρουσιάζει ταυτόχρονα στοιχεία ενότητας, αλλά και πολυμορφίας. Εκμεταλλευόμενη λοιπόν τα σημεία της που την καθιστούν ξεχωριστή, δηλαδή τον πολιτιστικό και γλωσσικό πλουραλισμό της, εδραιώνει την παρουσία της στη διεθνή σκηνή ασκώντας πολιτιστική διπλωματία ήπιας ισχύος.

Επειδή θα ήταν άδικη η αναφορά μόνο σε οργανισμούς οι οποίοι ασχολούνται με την πολυπολιτισμικότητα και την πολυγλωσσία, αξίζει να σημειώσουμε πως και πολλοί άλλοι οργανισμοί με διαφορετική στοχοθεσία έχουν επιλέξει να μη λειτουργούν σε καθεστώς μονογλωσσίας, παρ' όλο που αυτό θα μπορούσε να ισχύει για πρακτικούς λόγους. Έτσι, αναφέρονται ενδεικτικά ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (World Trade Organization) με 164 μέλη και επίσημες γλώσσες την αγγλική, τη γαλλική και την ισπανική, το NATO (North Atlantic Treaty Organization) με 29 μέλη και επίσημες γλώσσες την αγγλική και τη γαλλική, και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Organization for Economic Cooperation and Development) με 35 μέλη και επίσημες γλώσσες την αγγλική και τη γαλλική. Ο Chris Allen Thomas αναλύοντας τον τρόπο που εφαρμόζεται η γλωσσική πολιτική σε πολυεθνικούς οργανισμούς τη συγκρίνει με τη γλωσσική πολιτική των πολύγλωσσων οργανισμών, στους οποίους η γλώσσα μπορεί να λειτουργεί σαν εμπόδιο, προσόν ή πηγή εξουσίας παραθέτοντας τις μελέτες άλλων συγγραφέων⁵⁷⁰. Παρατηρώντας τον τρόπο λειτουργίας των μεγαλύτερων διεθνών οργανισμών παρατηρούμε πως έχουν επιλέξει να αποδώσουν όλα αυτά τα χαρακτηριστικά σε περισσότερες της μιας γλώσσες, παρ' όλο που σε όλους χρησιμοποιείται και η αγγλική.

Οι ηγεμονικές τάσεις των γλωσσών και των πολιτισμών με τους οποίους συνδέονται, καθώς και η προσπάθεια για επικράτηση έναντι των άλλων είναι δεδομένα ανά χρονικές περιόδους. Την περίοδο πριν από το 1950 για παράδειγμα, που ακόμα ανθούσε η γαλλική, τίποτα δεν προμήνυε πως σήμερα θα πάρει τη θέση της η αγγλική. Και σίγουρα σε κάποια χρόνια από τώρα θα πάρει τη σκυτάλη μια άλλη γλώσσα ανάλογα με το πώς θα διαμορφωθούν οι παγκόσμιες εξελίξεις. Η δύναμη των κρατών σε συνδυασμό με τη

⁵⁶⁹ Σ. Μπουτσιούκη, Κεφάλαιο 5. Η πολυμερής πολιτιστική διπλωματία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, οπ. παρ., σελ. 116

⁵⁷⁰ C. A. Thomas, Language policy in multilingual organizations, σελ. 82, Working papers in Educational Linguistics, Volume 22, No 1, 2007, pp 81-104

διπλωματία και την εξωτερική πολιτική που ασκούν και τις σχέσεις τους σε διεθνές επίπεδο καθορίζουν τον επικρατέστερο σε αυτή τη μάχη, ο οποίος προσπαθεί να εδραιωθεί επιβάλλοντας μεταξύ άλλων και τη γλώσσα του. Επειδή όμως υπάρχουν και άλλοι εξίσου δυνατοί ανταγωνιστές που δε θα θυσιάσουν την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τη γλώσσα τους, ποτέ δε θα επιτρέψουν να κυριαρχήσει μόνο ένας, και θα αναδεικνύεται διαρκώς νικητής ο πλουραλισμός και η διαφορετικότητα, ώστε να επιτυγχάνεται η ισορροπία και η αρμονική συμβίωση.

Ακόμα κι αν η αγγλική γλώσσα είναι αυτή που χρησιμοποιείται περισσότερο στις μέρες μας για να υπάρχει επικοινωνία, συνεργασίες και εξέλιξη στην αγορά και στην οικονομία, έχει καταστεί πλέον σαφές πως ο πλουραλισμός, η πολυγλωσσία της ΕΕ και η μη μονογλωσσία άλλων σημαντικών διεθνών οργανισμών στέκονται ως ανασχεση στην επικράτησή της στις διεθνείς σχέσεις. Αυτή η κατάσταση ωστόσο δεν είναι απαραίτητα θετική για την ίδια τη γλώσσα και γι' αυτό θα ήθελα να το διευρύνω λίγο περισσότερο έχοντας προηγουμένως εξετάσει τις διάφορες χρήσεις και λειτουργίες της γλώσσας χωρίς να θέλω να την αντιμετωπίσω μονόπλευρα. *Πρώτα* απ' όλα με δεδομένους τους ισχυρούς δεσμούς γλώσσας και πολιτισμού λειτουργούν επιπλέον και ως εμπόδιο στην επικράτηση ενός πολιτισμού. *Δεύτερον*, κυρίως σε επίπεδο ΕΕ, όχι μόνο αναχαιτίζουν την κυριαρχία του αγγλοαμερικανικού νομικού ρεύματος, αλλά καθιστούν την αγγλική ως μια υβριδική γλώσσα, η οποία πλέον δε συνδέεται με τις έννοιες της αγγλικής νομικής παράδοσης⁵⁷¹. *Τρίτον*, αναφερόμενοι σε διεθνείς σχέσεις εξετάζουμε τη χρήση της γλώσσας για διαπραγματεύσεις και επικοινωνιακούς σκοπούς. Όμως για ποια γλώσσα μιλάμε ακριβώς; Εννοούμε τη βρετανική αγγλική, την επίσημη γλώσσα του Ηνωμένου Βασιλείου με την οποία προσχώρησε στην Ένωση, την αγγλική των Ηνωμένων Πολιτειών ή της Αυστραλίας; Ή μήπως τελικά εννοούμε την αγγλική που συνήθως χρησιμοποιείται για επικοινωνία, αποτελεί ένα συνονθύλευμα όλων των παραπάνω και είναι αποκομμένη από όλα τα στοιχεία που φυσιολογικά φέρει μια γλώσσα; Πιστεύω πως η προαναφερθείσα αγγλική σίγουρα δεν είναι αυτή που το Βρετανικό Συμβούλιο κατέβαλε τόσες προσπάθειες για να προωθήσει.

⁵⁷¹ E. Kuzelewska, οπ. παρ., σελ. 161

Συμπερασματικά, ακόμα κι αν δεχόμασταν πως αυτό το είδος της αγγλικής που είναι τόσο δημοφιλές ανά τον κόσμο ήταν μία λύση για τα πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζει σε σχέση με το πολύγλωσσο καθεστώς της, θα δημιουργούνταν στη συνέχεια προβλήματα στο εσωτερικό της. Πώς θα ήταν σύμφωνα με μία τέτοια λύση ιδρυτικά κράτη όπως η Γαλλία, η οποία παραδοσιακά αποτελούσε μία ισχυρή δύναμη ή η Γερμανία που εξελίσσεται γρήγορα μέσα στην ΕΕ και επιδιώκει όχι μόνο να διατηρήσει, αλλά και να διευρύνει το δικό της μερίδιο ισχύος; Εκτός από πολιτικά θέματα και ζητήματα κυριαρχίας υπάρχει και η άποψη ότι κάτι τέτοιο θα είχε αντίκτυπο και στον πολιτισμό, αφού θα εξέλειπαν τα πλουραλιστικά στοιχεία που συνθέτουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, θα επικρατούσε η κουλτούρα ενός κράτους και θα οδηγούμασταν στην αφομοίωση του πολιτισμού των υπόλοιπων κρατών. Κάτι τέτοιο μπορεί και να είναι επιθυμητό μέχρι ένα σημείο, καθώς διευκολύνει την ευρωπαϊκή ενοποίηση κι εφόσον αναφερόμαστε σε έναν ευρωπαϊκό πολιτισμό που έχει δημιουργηθεί από στοιχεία της κουλτούρας του κάθε λαού. Η αφομοίωση όμως του ευρωπαϊκού πολιτισμού από τον παγκόσμιο πολιτισμό δε θα ήταν αρεστή σε κανένα μέλος της.

Τέλος, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί η κατάσταση βέβαια, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη κι ακόμα ένα παράγοντα: το επικείμενο Brexit⁵⁷², το οποίο αναμφίβολα θα επηρεάσει και το γλωσσικό ζήτημα. Ίσως αυτό να ανοίγει το δρόμο για την καθιέρωση μιας γλώσσας ως μοναδικής της ΕΕ, αφού λύνει το ζήτημα της ισότητας σε περίπτωση που πάψει πλέον η αγγλική να ανήκει στις επίσημες γλώσσες. Δε γνωρίζουμε όμως ποια θα είναι η αντίδραση των άλλων Κρατών-μελών που τη χρησιμοποιούν ως επίσημη σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, δεν μπορούμε να προβλέψουμε και το μέλλον της Σκωτίας, όπου η πλειοψηφία επιθυμεί την παραμονή στην Ένωση και θα μπορούσε μελλοντικά να θέσει ζήτημα αυτονομίας. Από την άλλη μεριά, αν παραμερίσουμε τον πληθυσμό του Ηνωμένου Βασιλείου, θα προκύψει ένα πάρα πολύ μικρό ποσοστό ανθρώπων που χρησιμοποιούν την αγγλική ως μητρική γλώσσα, το οποίο επαναφέρει τα προβλήματα της επικοινωνίας των πολιτών με τα όργανα και της εγγύτητας της Ένωσης προς αυτούς. Λαμβάνοντας λοιπόν όλα τα παραπάνω υπόψη, θεωρώ πως η χρήση της αγγλικής ως μοναδικής επίσημης γλώσσας της Ένωσης είναι αδύνατη στην παρούσα χρονική περίοδο.

⁵⁷² M. Gazzola, *Research Group in Languages and Economics ('REAL' Group), Department of Education Studies of Humboldt-Universität zu Berlin & Institute for Ethnic Studies, Ljubljana, Slovenia*, οπ. παρ., σελ. 35-36

5.3. Η προηγμένη τεχνολογία μετάφρασης

Με την προηγμένη τεχνολογία μετάφρασης νοείται η χρήση μεταφραστικών εργαλείων, η δικτύωση και ο συντονισμός πολύγλωσσων ηλεκτρονικών λεξικών, κέντρων ορολογίας και βάσεων δεδομένων που θα οδηγούν στη δημιουργία και τον εμπλουτισμό λογισμικών για να ενισχυθεί η αυτόματη επεξεργασία. Η αυτόματη μετάφραση με τη βοήθεια μηχανικής υποστήριξης συνδυαστικά με λογισμικά επιμέλειας και σύνθεσης κειμένων, κυρίως για είδη κειμένων που επιδέχονται τυποποίηση, εφαρμόζεται ήδη σαν πρακτική από τους μεταφραστές και τους διερμηνείς που εργάζονται στην ΕΕ, αλλά μόνο βοηθητικά και συμπληρωματικά. Το θετικό αυτής της πρακτικής είναι ότι γλιτώνει χρόνο στο μεταφραστικό προσωπικό των γλωσσικών υπηρεσιών, και βοηθάει στην εναρμόνιση της ορολογίας και της νομοθεσίας. Παρ' όλα αυτά, είναι αδύνατο να εναποθέσουμε τις ελπίδες μας για επίλυση του γλωσσικού ζητήματος στην αυτόματη και μηχανική μετάφραση κυρίως επειδή δεν είναι δυνατό να αντικατασταθεί ο άνθρωπος, μεταφραστής ή διερμηνέας. Ειδικότερα σε γλώσσες με πιο ελεύθερο και δύσκολο συντακτικό και γραμματική είναι μία τακτική που δεν μπορεί να φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Ακόμα και στις περιπτώσεις που εφαρμόζεται, ακολουθεί έλεγχος, συνεπώς σαν διαδικασία είναι επίσης χρονοβόρα και δαπανηρή.

Εξετάζοντας προσεκτικά τις παραπάνω λύσεις θα παρατηρήσουμε πως η Ένωση τις ακολουθεί όλες, αλλά κατά περίπτωση και χωρίς να τις έχει εντάξει μέσα στην επίσημη πολιτική της. Αφήνει την κατάσταση να εξελίσσεται από μόνη της υιοθετώντας λύσεις που μπορούν να εφαρμόζονται μόνο προσωρινά. Παρά το γεγονός ότι κατά την περίοδο 2007-2010 παρουσίασε μία πολύ σημαντική δραστηριότητα στο θέμα των γλωσσών⁵⁷³, αυτό δεν ισχύει τα τελευταία χρόνια. Δε νομίζω πως αυτή η αδράνεια οφείλεται στο ότι βρέθηκε στο μεταξύ λύση, αλλά στο γεγονός ότι οι εξελίξεις σε άλλα θέματα αποτελούν προτεραιότητα, ενώ η γλωσσική πολιτική όχι. Άλλωστε φαίνεται πως, λόγω της αδυναμίας ανεύρεσης λύσης, η ΕΕ προτιμά να αφήνει το γλωσσικό ζήτημα να διαμορφωθεί από μόνο του. Θεωρώ βέβαια πως είναι αναγκαίο να δημιουργήσει επίσημα μια πολιτική ώστε να βάλει σε σειρά

⁵⁷³ Οπ. παρ., σελ. 12

τον «πύργο της Βαβέλ» και να προλάβει καταστάσεις πριν αυτός να καταρρεύσει. Σε μία μελλοντική προσχώρηση Κρατών-μελών και νέων γλωσσών πώς θα διαχειριστεί την κατάσταση; Δεν νομίζω άλλωστε πως υπάρχουν περιθώρια για επιπλέον περικοπές, καθώς ήδη αυτές που έχουν γίνει βαίνουν εναντίον της γλωσσικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας των λαών και της Ευρώπης. Παρά το γεγονός ότι στον τομέα της γλωσσικής πολιτικής έχει δοθεί συν-αρμοδιότητα στα Κράτη-μέλη, η Ένωση είναι τελικά αυτή που την κατευθύνει και την ελέγχει μέσω των στρατηγικών που χαράσσει και αντικατοπτρίζονται στα προγράμματα της Επιτροπής, του γλωσσικού καθεστώτος που ακολουθεί και των αποφάσεων του ΔΕΕ, το οποίο κρίνει αν τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη στον γλωσσικό τομέα είναι σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ. Φαίνεται ότι με αυτόν τον τρόπο δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος και η Ένωση κατηγορείται για ανυπαρξία γλωσσικής πολιτικής ή για άσκηση αρνητικής γλωσσικής πολιτικής⁵⁷⁴.

Το σημαντικότερο συνεπώς είναι η χάραξη μιας ξεκάθαρης γλωσσικής πολιτικής και η αναθεώρηση του ισχύοντος γλωσσικού καθεστώτος της και του τρόπου λειτουργίας της. Κατά την άποψή μου η ιδανική λύση είναι να επενδύσει ουσιαστικά στα γλωσσικά προγράμματα και ειδικότερα στην εκμάθηση ξένων γλωσσών και να προωθήσει ανοιχτά το μοντέλο μητρική γλώσσα + αγγλικά (ή γαλλικά) + μία από τις άλλες επίσημες ή μειονοτικές γλώσσες. Είναι μία λύση που θα έχει οφέλη από όλες τις απόψεις, αφού θα μπορούν να συμμετέχουν στην επικοινωνία όλοι οι πολίτες, θα υπάρχει άμεσος διάλογος, θα είναι όλοι εξίσου ανταγωνιστικοί και θα έχουν ίσες ευκαιρίες και προοπτικές στην ευρωπαϊκή, αλλά και στην παγκόσμια αγορά και οικονομία, οι δαπάνες θα μειωθούν και ταυτόχρονα θα αποδεικνύεται έμπρακτα ο σεβασμός της ΕΕ στη γλωσσική και πολιτισμική πολυμορφία. Όχι πως κι αυτή η λύση δεν είναι πολυέξοδη, αλλά, ενώ αυτή τη στιγμή επενδύει στη συντήρηση μεταφραστικών υπηρεσιών για να λειτουργεί σε ένα δίγλωσσο ή τρίγλωσσο καθεστώς, θα μπορούσε να διαθέσει τους ίδιους πόρους για να δημιουργεί γενιές τρίγλωσσων πολιτών, το οποίο θα έχει πιο ουσιαστικά και μακροπρόθεσμα αποτελέσματα. Μία τέτοια αλλαγή πολιτικής απαιτεί την ανάπτυξη νομικών βάσεων στα κείμενα των Συνθηκών, και, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, οφείλουν τα Κράτη-μέλη να αναλάβουν την ευθύνη για τη δημιουργία γλωσσικών πόρων και προώθησης μέσω της

⁵⁷⁴ M. Király, *οπ. παρ.*, σελ. 36

δραστηριοποίησης και τη λήψης πρωτοβουλιών από την κοινή γνώμη για μέτρα υποστήριξης της γλώσσας του κάθε λαού⁵⁷⁵.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έχοντας εξετάσει αναλυτικά τη γλωσσική πολιτική που ακολουθεί η Ένωση, το γλωσσικό καθεστώς της και τα νομικά θεμέλια πάνω στα οποία στηρίζονται θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα παρακάτω συμπεράσματα:

(α) Από την αρχή, η κατασκευή αυτού του ενωσιακού οικοδομήματος πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με βασικές αρχές και αξίες, όπως η δημοκρατία και η ισότητα των Κρατών-μελών και των πολιτών. Το ιδιαίτερο γνώρισμά του, όμως, ήταν το γεγονός ότι δεν επιδιώχθηκε η ομογενοποίηση, η οποία ενδεχόμενα θα αποτελούσε και μία πιο εύκολη λύση, αλλά ο σεβασμός και η ανάδειξη της διαφορετικότητας και του πλουραλισμού. Τα νομικά θεμέλιά του ήταν ανέκαθεν ισχυρά ώστε να στηρίξουν την κάθε γλώσσα που διαλέγουν τα Κράτη-μέλη ως επίσημη μέσα στην ΕΕ. Και όχι μόνο στηρίζουν και προωθούν όλες τις γλώσσες ισότιμα, αλλά ταυτόχρονα φρενάρουν την ηγεμονική πορεία της αγγλικής γλώσσας και λειτουργούν ως ανασχετικός παράγοντας στην επικράτησή της στις διεθνείς σχέσεις. Συνεπώς, με αυτόν τον τρόπο η Ένωση αποδεικνύει το δημοκρατικό της χαρακτήρα και την ίση αντιμετώπιση των Κρατών-μελών και των λαών τους.

(β) Το σημαντικότερο όμως είναι ότι, εφόσον μία γλώσσα οριστεί ως επίσημη γλώσσα της, οι ομιλητές της αυτόματα εξοπλίζονται με προνόμια και δικαιώματα, μεταξύ των οποίων το δικαίωμα να επικοινωνούν με την Ένωση και η δυνατότητα να ενημερώνονται για τα πεπραγμένα της στη γλώσσα τους. Αυτά βέβαια είναι μόνο κάποια από τα δικαιώματα που παρέχονται στους ομιλητές, αφού υπάρχει κι ένα φάσμα δικαιωμάτων, τα οποία εκμεταλλεύονται οι έχοντες την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και η αλήθεια είναι πως, προκειμένου η ΕΕ να διασφαλίσει την τήρηση των αξιών και των αρχών, να προστατέψει τα θεμελιώδη δικαιώματα και να εκπληρώσει τους σκοπούς της, ορισμένες φορές ακολουθεί τακτικές που αποδεικνύουν ποιες είναι οι προτεραιότητές της.

⁵⁷⁵ M. Strubell, Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών και ενίσχυση των ασθενών, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ., σελ. 170

(γ) Η γλωσσική πολιτική της Ένωσης υλοποιείται με προγράμματα που έχει θεσπίσει και στηρίζει για χρόνια, τα οποία αποτελούν δείγμα των καλών προθέσεων της για την προώθηση των γλωσσών, τη διάδοση των πολιτισμών και την ενίσχυση της κινητικότητας των πολιτών. Ωστόσο, θα πρέπει να εξεταστεί προσεκτικά αν και σε ποιο βαθμό τελικά αυτά είναι αποτελεσματικά και επιτυγχάνουν τους σκοπούς τους. Επιπλέον, σε σχέση με την εκπαίδευση και εκμάθηση των γλωσσών έχει επικρατήσει το μοντέλο μητρική γλώσσα + δύο επιπλέον και η διδασκαλία τους από μικρή ηλικία. Και σε αυτή την περίπτωση θα είχε ενδιαφέρον να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο εφαρμόζεται στα εκπαιδευτικά συστήματα των Κρατών-μελών και οι γλώσσες οι οποίες επιλέγονται ως οι δύο πρόσθετες. Αν για παράδειγμα αναφερόμασταν στην Ελλάδα θα παρατηρούσαμε ότι, ενώ η διδασκαλία ξεκινάει από μια σχετικά μικρή ηλικία, το μοντέλο που εφαρμόζεται περιορίζεται στη διδασκαλία της αγγλικής ως πρώτη ξένη γλώσσα και ως δεύτερη διδάσκεται κυρίως η γερμανική ή η γαλλική, ενώ διαφοροποιείται και περιορίζεται σημαντικά η διδασκαλία των γλωσσών σε ορισμένα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και σε πολλές μεταλυκειακές δομές και δομές εκπαίδευσης ενηλίκων. Θα είχε λοιπόν ενδιαφέρον να εξεταστούν οι επιλογές των επιπλέον γλωσσών και η διδασκαλία τους στη μη υποχρεωτική εκπαίδευση, σε δομές δια βίου μάθησης και στα εκπαιδευτικά συστήματα άλλων Κρατών-μελών.

(δ) Ζήτημα, πάντως, είναι για τη γλωσσική πολιτική της Ένωσης αυτό των μειονοτικών και λιγότερο ομιλούμενων γλωσσών. Ενώ γίνονται ορισμένες προσπάθειες προστασίας, οι προσπάθειες προώθησης και αναγέννησής τους είναι μηδαμινές. Το σημαντικότερο, βέβαια, που πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο είναι το ότι οι γλώσσες και η γλωσσική πολιτική είναι ένας τομέας που η Ένωση διαχειρίζεται μαζί με τα Κράτη-μέλη. Έτσι, τα σημερινά αποτελέσματα της γλωσσικής πολιτικής οφείλονται συν τοις άλλοις και στην αντιμετώπιση του ζητήματος ή στη μη ανάληψη δράσης από τα Κράτη-μέλη.

(ε) Το γλωσσικό καθεστώς που εφαρμόζεται στο θεσμικό σύστημα της Ένωσης, στα όργανα δηλαδή και τις υπηρεσίες της, είναι κατά ένα μέρος πολύγλωσσο, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την επικοινωνία της με τους πολίτες και την ενημέρωσή τους. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι κάθε πολίτης έχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί στην επίσημη γλώσσα της χώρας του με την Ένωση, και εξίσου σημαντικό είναι το ότι έχουν γίνει ορισμένες ενέργειες και

καταβάλλονται προσπάθειες ώστε να απλοποιηθούν κάποιες διαδικασίες που θα διευκολύνουν την καθημερινότητα των πολιτών. Αυτά τα προνόμια βέβαια προορίζονται δυστυχώς μόνο για την πλειοψηφία των πολιτών της, αφού αποκλείονται τα άτομα που δεν είναι ομιλητές των επίσημων γλωσσών της. Αντίθετα, σε ό,τι αφορά τις αμιγώς θεσμικές της διαδικασίες μέσα στα όργανα και μεταξύ των οργάνων κυριαρχούν δύο με τρεις γλώσσες σύμφωνα με τον εσωτερικό Κανονισμό του κάθε οργάνου. Έτσι, σε αυτές τις περιπτώσεις για να συμμετέχει κάποιος και να τις παρακολουθήσει απαιτούνται συγκεκριμένες γλωσσικές δεξιότητες. Δε θα πρέπει όμως να ξεχνάμε πως η Ένωση είναι ένας οργανισμός, ο οποίος θα πρέπει πρωτίστως να εξασφαλίσει την εύρυθμη λειτουργία του, συνεπώς οι όποιοι περιορισμοί στις γλώσσες υφίστανται για να περιορίζονται τα λειτουργικά, οικονομικά και νομικά προβλήματα που ανακύπτουν.

(στ) Για να απαντήσουμε στο βασικό ερώτημα της Διδακτορικής Διατριβής αν, δηλαδή, η πολυγλωσσία αποτελεί πλεονέκτημα ή εμπόδιο για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θα πρέπει να αναλογιστούμε το πόσο σημαντικό θεωρούμε το γλωσσικό και πολιτιστικό πλούτο της και την προώθησή του. Είναι αλήθεια πως οι γλώσσες δεν είναι και δεν υπήρξαν ποτέ προτεραιότητα της Ένωσης αφού άλλωστε δεν είναι αυτή η φύση και η αποστολή της. Επειδή όμως, κατά την άποψή μου, αποτελούν συστατικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας των πολιτών της, αναπόσπαστο κομμάτι του πολιτισμού τους και μέσο έκφρασης θα πρέπει να τους δοθεί περισσότερη προσοχή, και η ΕΕ σε συνεργασία με τα Κράτη-μέλη να αναλάβουν πιο ενεργό δράση στη χάραξη και εφαρμογή μιας γλωσσικής πολιτικής, η οποία αφενός θα προωθεί ουσιαστικά την πολυγλωσσία και αφετέρου θα διευκολύνει τη λειτουργία της Ένωσης και τη συμμετοχή των πολιτών στα οφέλη που επιφυλάσσει σε αυτούς η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστοπούλου Κ., Η γλώσσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Πανεπιστήμιο Κρήτης 2009

Αποστόλου Φ., Εισαγωγή: Διερμηνεία και μετάφραση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. *Gamma. Journal of Theory and Criticism*, Vol. 19

Βασιλειάδης Ν. & Μπουτσιούκη Σ., Πολιτιστική διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις, διαθέσιμο στο www.kallipos.gr

Βασιλειάδης Ν., Κεφάλαιο 1. Πολιτιστική διπλωματία. Ιστορική αναδρομή. Ορισμοί, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, οπ. παρ.

Βασιλειάδης Ν., Κεφάλαιο 3. Η διμερής πολιτιστική διπλωματία, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, οπ. παρ.

Βλασσόπουλος Γ., Η «Ιδιότητα του Πολίτη»: Η σύνδεσή της με την Εθνική Ταυτότητα και τη Δημοκρατία, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://socialpolicy.gr/2017/03/%CE%B7-%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AF%CF%84%CE%B7-%CE%B7-%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B4%CE%B5%CF%83%CE%AE-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%BC.html>

Βοσκός Α., Γούτσος Δ. & Μόζερ Α. (επιμ.), 2010, Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο από την αρχαιότητα ως σήμερα, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Γκουλούσης Δ., Κρεμλής Γ., Μαργελλος Θ., Παπαγιαννίδης Α., Παππάς Σ., Τριδήμας Τ., Φραγκάκης Ν. & Χριστογιαννόπουλος Ν., Ερμηνεία κατ' άρθρο της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, Τόμος II, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2004

Γώγος, Άρθρο 17 ΕΚ, σελ. 327-333, στο Β. Σκουρή, οπ. παρ.

Θεοδωρίδης Π., Προσωπική ταυτότητα, εθνική ταυτότητα και ιδιότητα του πολίτη, *Επιστήμη και Κοινωνία*, Τεύχος 5-6/2001, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/sas/article/viewFile/544/547>

Θεοφάνους Π., Γλωσσική πολιτική και οικονομική δραστηριότητα: η περίπτωση τριών κυπριακών επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου, Λευκωσία 2015

Ιωάννου Κ., Κοινή εξωτερική πολιτική, ευρωπαϊκή ιθαγένεια, δυο νέοι θεσμοί της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1993

Καλαβρός Γ. & Γεωργόπουλος Θ., Το δίκαιο της ΕΕ. Θεσμικό δίκαιο. Τόμος I, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010

Καλαβρός Γ. & Γεωργόπουλος Θ., Το δίκαιο της ΕΕ. Ουσιαστικό δίκαιο. Τόμος ΙΙ, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010

Καλογιάννης Δ., Η ιδιότητα του πολίτη από την αρχαιότητα έως τη σύγχρονη ευρωπαϊκή εκδοχή της: ιστορική εξέλιξη, χωροχρονικές εκφάνσεις και συνοδευτικές αξίες, Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης, Τεύχος 41, Δεκέμβριος 2013

Κανελλόπουλος Π., Το δίκαιο της ΕΕ: με βάση τη Συνθήκη της Νίκαιας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003

Καρυολαίμου Μ., Γλωσσική πολιτική και γλωσσικός σχεδιασμός στην Κύπρο, σελ. 242-261, στο Α. Βοσκόσ, Δ. Γούτσος & Α. Μόζερ (επιμ.), οπ. παρ.

Κοντογιώργης Γ. Δ., Πολίτης και πόλις: έννοια και τυπολογία της «πολιτειότητας», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2003

Κουσκουβέλης Η., Μία ολιστική προσέγγιση στην εξωτερική πολιτική, Μακεδονία, 25 Οκτωβρίου 2009, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.kouskouvelis.gr/site/arhra-gnomis/kouskouvelis-exoteriki-politiki/item/92>

Κουσκουνά Μ., Αρμοδιότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Δράσεις Υποστήριξης, Συντονισμού και Συμπλήρωσης της Δράσης των Κρατών Μελών, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012

Κουτίδου Ε., Δια βίου μάθηση με όρους διαπολιτισμικότητας: ευρωπαϊκό και ελληνικό θεσμικό πλαίσιο και εφαρμογή του, ΑΠΘ 2013

Κοφίνης Σ., Η απαγόρευση των διακρίσεων, μεταξύ ισότητας και αξιοπρέπειας, ΑΠΘ 2015

Κρεμλής Γ., Χριστογιαννόπουλος Ν. & Φραγκάκης Ν., Ερμηνεία κατ' άρθρο της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003

Κρεμλής Γ., Άρθρο 6, σελ. 31-40, στο Γ. Κρεμλής, Ν. Χριστογιαννόπουλος & Ν. Φραγκάκης, οπ. παρ.

Κρεμμυδάς Χ., Ο εξευρωπαϊσμός της εθνικής εξωτερικής πολιτικής: οι περιπτώσεις της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, ΕΚΠΑ 2013

Κρητικός Μ., Άρθρο 2, σελ. 8-11, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Κρητικός Μ., Άρθρο 3, σελ. 11-19, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Κρητικός Μ., Άρθρο 6, σελ. 32-37, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Κυριτσάκη Ι., Η προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ΕΕ, σελ. 29-65, στο Μ. Χρυσομάλλης & Π. Αργαλιάς, οπ. παρ.

Λάζος Χ. Γ., Εθνικές γλώσσες και ευρωπαϊκή κοινή, σελ. 261-272, στο Α. Φ. Χριστίδης, οπ. παρ.

Λέντζης Δ., Η πρόσβαση στα έγγραφα των κοινοτικών οργάνων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2008

Λιάλιος Γ., Βάζοντας σε τάξη τη γλωσσική Βαβέλ της Ευρώπης, Καθημερινή 3.7.2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.kathimerini.gr/916550/article/epikairothta/ellada/vazontas-se-ta3h-th-glwssikh-bavel-ths-eyrwphs>

Λυμούρης Ν., Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2003

Μαλαματάρης Χ., Άρθρο 45, σελ. 313-323, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Μαργώνη Β., Η εξωτερική μετάφραση στη Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.frl.auth.gr/thetranslator/presentations/margoni_ed.pdf

Μασλίας Ρ., Η ορολογία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: μια σύγχρονη προσέγγιση, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://www.frl.auth.gr/sites/4th_trad_congress/pdf/maslias.pdf,

Μουαμελετζή, Άρθρο 149 Ε. Κ., σελ. 1059-1073, στο Σκουρής, οπ. παρ.

Μούσης Ν., Από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση: θεσμοί και πολιτικές, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994

Μούσης Ν., Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008

Μπαλαμώτη Ε., Η γλωσσική διάσταση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2009

Μπουγιούκα Κ., Άρθρο 290, σελ. 1626-1628, στο Β. Σκουρής, οπ. παρ.

Μπουτσιούκη Σ., Κεφάλαιο 5. Η πολυμερής πολιτιστική διπλωματία. Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Ένωση, στο Ν. Βασιλειάδης & Σ. Μπουτσιούκη, οπ. παρ.

Νάσκου-Περράκη Π., Αντωνόπουλος Κ. & Σαρηγιαννίδης Μ., Διεθνείς Οργανισμοί, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2015

Ξεφτέρη Σ., Άρθρο 21, σελ. 269-282, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ.

Ξεφτέρη Σ., Άρθρο 22, σελ. 283-292, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ.

Παπαδημητρίου Γ., Υπερεθνικές και πολιτειακές αρχές στην ΕΕ: προς αναζήτηση μιας νέας θεσμικής ταυτότητας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2000

Παπαδοπούλου Λ., Ο Ευρωπαϊκός Χάρτης και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ενωσιακή έννομη τάξη, Το Σύνταγμα 6/2001

Παπαδοπούλου Λ., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο και ο Χάρτης: Η προδρομική σκέψη και η συμβολή του Γιώργου Παπαδημητρίου, στο Σύνταγμα, Δημοκρατία και Πολιτειακοί Θεσμοί. Μνήμη Γιώργου Παπαδημητρίου Ι, Επιστημονικό Συνέδριο που διοργανώθηκε στην Αθήνα στις 3-4 Ιουνίου 2010, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

Παπαδοπούλου Ρ. Ε., Άρθρο 342, σελ. 1351-1355, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Παπαδοπούλου Ρ. Ε., Άρθρο 358, σελ. 1384-1385, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Παπαοικονόμου Α., Η διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής: η περίπτωση της διαδικασίας της Μπολόνια, Επιστημονικό Εκπαιδευτικό Περιοδικό «εκπ@ιδευτικός κύκλος», Τόμος 2, Τεύχος 2, 2014

Περάκης Μ., Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, σχέσεις με ΕΣΔΑ, ερμηνεία επιμέρους δικαιωμάτων, διαδικασία με ένδικα μέσα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015

Περάκης Μ., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ ως δομικό στοιχείο της αρχής του Κράτους Δικαίου, σελ. 39-58, στο Μ. Χρυσομάλλης, Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οπ. παρ.

Πηλός Σ., Μηχανική μετάφραση, η πλατφόρμα CEF.AT και τα οφέλη για τους δημόσιους φορείς, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/bitstream/10442/14981/2/pilos-mixaniki-metafrasi.pdf>

Πιπερίδης Σ., Καρβούνης Π., Πηλός Σ., Αλεβαντής Π., Γαβριηλίδου Μ., Προκοπίδης Π., Τσιαβός Π., Λαμπροπούλου Π. & Κουτσομπόγερα Μ., Ημερίδα εργασίας για τον ευρωπαϊκό συντονισμό γλωσσικών πόρων, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 24 Σεπτεμβρίου 2015, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://helios-eie.ekt.gr/EIE/handle/10442/14972>

Πλιάκος Α., Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Θεσμικό & Ουσιαστικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012

Πρεβεδούρου Ε., Άρθρο 53 ΕΕ, σελ. 199-200, στο Β. Σκουρή, οπ. παρ.

Πρεβεδούρου Ε., Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: σχέση ανταγωνισμού ή αλληλοσυμπλήρωσης, ΕφημΔΔ 2/2011

Προφίλη Ο., Γλώσσα/γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ισχυρές και ασθενείς γλώσσες), Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_c2/c_2_thema.htm

Ρηγάκου Σ., Άρθρο 20, σελ. 228-238, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Ροζάκης Χ. Λ., Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Κλίση του Προκρούστη ή Συμβολή στην Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση;, στο Αφιέρωμα για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, Νομικό Βήμα, Τόμος 57, Οκτώβριος 2009, Τεύχος 8

Σαραντάκος Ν., Μετάφραση, πολυγλωσσία, ενδιάμεσες γλώσσες, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://sarantakos.wordpress.com/2016/11/09/translation-2/>,

Σαχηκείδου Ε., Ευρωπαϊκό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2011

Σγουρίδου Α., Άρθρο 6 ΕΕ, σελ. 47-60, στο Β. Σκουρή, οπ. παρ.

Σεργίδου Θ., Επίσημη γλώσσα, διάλεκτος και κοινωνικός αποκλεισμός, 9^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.pek.org.cy/Proceedings_2006/6.%20Kefalαιο%206%20H%20glossa%20kai%20i%20didaktiki%20tis/6.7.%20Th.%20Sergidou.pdf

Σιδέρη Θ., Οι αλλαγές στο θεσμικό σύστημα της Ε.Ε. κατά τη Συνθήκη της Λισαβόνας, σελ. 195-223, στο Μ. Χρυσομάλλης & Π. Αργαλιάς

Σισιλιάνος Λ. Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: ερμηνεία κατ' άρθρο: δικαιώματα, παραδεκτό, δίκαιη ικανοποίηση, εκτέλεση, Νομική Βιβλιοθήκη 2013

Σκανδάμης Ν., Ευρωπαϊκό Δίκαιο 1: Θεσμοί της ΕΕ. 2: Ιστορική μορφολογία της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003

Σκανδάμης Ν., Ευρωπαϊκό Δίκαιο. 4. Οργανική υπόσταση της ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003

Σκουλίκης Α., Άρθρο 165, σελ. 819-827, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Σκουρής Β., Ερμηνεία Συνθηκών για την ΕΕ και την ΕΚ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003

Στάγκος Π., Προς ένα ευρωπαϊκό σύνταγμα: Κράτος δικαίου, θεμελιώδη δικαιώματα, ιδιότητα του «πολίτη της Ένωσης», στο Κ. Στεφάνου, Α. Φατούρος & Θ. Χριστοδουλίδης (επιμ.)

Στεφάνου Κ., Ιθαγένεια και θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σελ. 95-103, στο Θ. Χριστοδουλίδης & Κ. Στεφάνου, οπ. παρ.

Στεφάνου Κ., Φατούρος Α. & Χριστοδουλίδης Θ. (επιμ.), Εισαγωγή στις ευρωπαϊκές σπουδές, Τόμος Ι: Ιστορία, θεσμοί, δίκαιο, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2001

Τζέμος Β. & Βλαχογιάννης Α., Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.: ερμηνεία κατ' άρθρο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2015

Τζέμος Β., Εισαγωγή-Προοίμιο, σελ. 1-14, στο Β. Τζέμος & Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ.

Τζιβάρας Ι., Άρθρο 14, σελ. 168-184, στο Β. Τζέμος, Α. Βλαχογιάννης, οπ. παρ.

Τζουμάκα Ε., Πολιτιστική διπλωματία. Διεθνή δεδομένα και ελληνικές προοπτικές, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2005

Τοκατλίδου Β., Ευρωπαϊκή γλωσσική πολιτική. Θεωρία και πράξη, σελ. 341-349, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Τσάτσος Δ., Επίμαχες έννοιες της ευρωπαϊκής ενωσιακής τάξης: μεθοδολογική συμβολή στην ερμηνεία της Συνθήκης για την ΕΕ, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997

Τσάτσος Δ., Η Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, Εκδόσεις Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα 2007

Τσάτσος Δ., Το αξιακό σύστημα της ΕΕ: εισαγωγή στη λειτουργία του, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005

Τσιώνα Α., Άρθρο 54-55, σελ. 185-186, στο Β. Χριστιανός, Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, οπ. παρ.

Φατούρος Α. & Πλιάκος Α., Κεφάλαια ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000

Φραγκάκης Ν., Άρθρο 17, σελ. 93-104, στο Δ. Γκουλούσης, Γ. Κρεμλής, Θ. Μαργελλος, Α. Παπαγιαννίδης, Σ. Παππάς, Τ. Τριδήμας Ν. Φραγκάκης & Ν. Χριστογιαννόπουλος, οπ. παρ.

Φραγκουδάκη Α., Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, εθνικές γλώσσες και γλωσσικές πολιτικές, σελ. 361-365, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Χριστιανός Β., Εισαγωγή στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2010, 2011

Χριστιανός Β., Συνθήκη ΕΕ και ΣΛΕΕ: κατ' άρθρο ερμηνεία, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2012

Χριστίδης Α. Φ. (επιμ.), Ισχυρές και ασθενείς γλώσσες στην ΕΕ: όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 26-28 Μαρτίου 1997, Κέντρο Ελληνικής γλώσσας 1999

Χριστίδης Α. Φ., Στάσεις απέναντι στην πολυγλωσσία, σελ. 91-95, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Χριστογιαννόπουλος Ν., Άρθρο 53, σελ. 235-236, στο Γ. Κρεμλής, Ν. Χριστογιαννόπουλος & Ν. Φραγκάκης, οπ. παρ.

Χριστοδουλίδης Θ. & Στεφάνου Κ., Η Συνθήκη του Μάαστριχτ: συνθετική θεώρηση, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 1993

Χρυσομάλλης Μ., Στοιχεία ευρωπαϊκού κοινοτικού δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1991

Χρυσομάλλης Μ., Σχόλιο στην απόφαση του ΔΕΚ C-11 και 12/06, Morgan, περιοδικό Digesta 2008/A, σελ. 40-64

Χρυσομάλλης Μ., Η Συνθήκη της Λισαβόνας: θεματικές προσεγγίσεις, Εκδόσεις Βασ. Ν. Κατσαρού, Αθήνα 2009

Χρυσομάλλης Μ., Η Συνθήκη της Λισαβόνας και η βελτίωση της δημοκρατίας και της αποτελεσματικότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκδόσεις Β. Κατσαρού, Αθήνα 2010

Χρυσομάλλης Μ., Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στοιχεία της Συνθήκης της Λισαβόνας: Σχόλιο – Κείμενο, Εκδόσεις Β. Κατσαρού, Αθήνα 2010

Χρυσομάλλης Μ., Τα δικαιώματα των διακινούμενων σπουδαστών στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η συμβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ στη διαμόρφωσή τους, περιοδικό Digesta 2015

Χρυσομάλλης Μ., Η αρχή της αλληλεγγύης στην έννομη τάξη της ΕΕ: έννοια, πεδίο εφαρμογής και νομική φύση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2017

Χρυσομάλλης Μ., Η αρχή του Κράτους Δικαίου στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018

II. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abbamonte L. & Cavaliere F., Pragmatic relevance/strength of lexico-grammar choices in EU legal documents, UCLR, Feb. 2010, Volume 7, No. 2 (Serial No. 63)

Alemanno A. & Stefan O., Openness at the Court of Justice of the European Union: toppling a taboo, CMLRev 51: 97-140, 2014

Algeo J. & Pyles T., The origins and development of the English language, Fifth Edition, Thomson Wadsworth, USA 2005

Alvarez Lata N., The impact of the terminology of the European Directives on consumer rights on the Spanish law: the construction of a new legal language, Europ. Rev. Pr. L. 5&6-2012 [1305-1324]

Ammon U., Κυρίαρχες και κυριαρχούμενες γλώσσες στην ΕΕ, σελ. 250-258, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Andrássy G., European integration and European languages: Will linguistic diversity be maintained?, 127 Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pecs 11, 2001

Aronin L. & Hufeisen B., The exploration of multilingualism: development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition, AILA Applied Linguistics Series 6, 2009

Arzoz X., The nature of language rights, JEMIE 6 (2007) 2, by European Centre for Minority Issues

Baaij C. J. W., Legal integration and language diversity. Rethinking translation in EU lawmaking, Oxford University Press, USA 2018

Baaij C. J. W., The EU policy on institutional multilingualism: between principles and practicality, International Journal of Language and Law 1, 2012

Barents R., The Court of Justice after the Treaty of Lisbon, CMLRev 47: 709-728, 2010

Bellamy R., Castiglione D. & Santoro E. (eds.), Lineages of European Citizenship. Rights, Belonging and Participation in Eleven Nation-States, Palgrave Macmillan, NY 2004

Bellamy R., Introduction: the making of modern citizenship, σελ. 1-21, στο R. Bellamy, D. Castiglione & E. Santoro (eds.), οπ. παρ.

Biel Ł., Quality in institutional EU translation: parameters, policies and practices, σελ. 31-57, στο T. Svoboda, Ł. Biel & K. Łoboda (eds.), οπ. παρ.

Birunga O., Statutory interpretation in multilingual jurisdictions, EUR. J. L. Reform , 2015 (15) 3

Blanpain R., The use of languages in employment relations in the European member states. The *Anton Las v. PSA Antwerp* Case, Eur. Lab. L. J., Volume 4 (2013), No. 4, σελ. 328-335

Blommaert J., Collins J. & Slembrouck S., Spaces of multilingualism, *Language & Communication*, Vol. 25, Issue 3, July 2005, pp. 197-216

Bobek M., Learning to talk: preliminary rulings, the courts of the new member states and the court of justice, *CMLRev* 45: 1611-1643, 2008

Bodnar Swiss C., Language problems in the European Union: accommodations for twenty-five countries and twenty official languages, *Eur. J. L. Reform*, Vol. VI, No. ½, pp. 87-118

Bogdandy A. Von, Founding principles of EU law: a theoretical and doctrinal sketch, *European Law Journal*, Vol. 16, No. 2, March 2010, pp. 95-111

Borchardt K. D., Το αλφάβητο του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βέλγιο 2017

Brittain S. G., Multilingual treaty interpretation in the European Union, *UCD Law Review*, Vol. 12, 2012

Bruha T. & Seeler H. J. (eds.), Die Europäische Union und ihre Sprachen, Nomos, Baden-Baden, 1998

Bulterman M., Case C-274/96, Criminal proceedings against Horst Otto Bickel and Ulrich Franz, Judgment of the Court of 24 November 1998. Full Court, *CMLRev* 36: 1325-1334, 1999

Burukina O., Legal translation: principles of success, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Volume 4(1), 2012, pp. 570-590

Burukina O., The legal translator's competence, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 5 (2), 2013, pp. 809-826

Campana M. J., Vers un langage juridique commun en Europe?, *Europ. Rev. Pr. L.* 1:33-50, 2000

Castiglione D. & Longman C. (eds.), The language question in Europe and diverse societies: political, legal and social perspectives, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon 2007

Castle S., Cost in translation: EU spends €1bn on language services, *Independent* 15 July 2006, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/cost-in-translation-eu-spends-83641bn-on-language-services-6095316.html>

Cenoz J., Defining multilingualism, *Annual Review of Applied Linguistics* 33, March 2013

Cobarrubias J., Ethical issues in status planning, σελ. 41-85, στο J. Cobarrubias & J. Fishman (eds.), σπ. παρ.

Cobarrubias J. & Fishman J. (eds.), Progress in language planning, Mouton, New York/Berlin 1983

Cooper R. L., Language planning and social change, Cambridge University Press, Cambridge 1989

Cosmidou O., The European Parliament: a temple of multilingualism, a pioneer in interpreting “exploits”, Gramma, Journal of Theory and Criticism, Vol. 19

Coste D., Moore D. & Zarate G., Plurilingual and pluricultural competence, Council of Europe, Language Policy Division, Strasbourg 2009

Craig P. & Burca G. de, EU law: text, cases and materials, Oxford University Press, UK 2015

Craufurd Smith R., Article 22, σελ. 605-631, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, σπ. παρ.

Crisp J., European Parliament faces overspend of millions on translation budget - with Irish the most expensive, The Telegraph 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/08/30/european-parliament-faces-overspend-millions-translation-budget/>

Culbertson A., EU overspends £3.4 million on translation services – and IRISH is the priciest, Sunday Express 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.express.co.uk/news/world/847941/EU-translation-services-overspend-Ireland-priciest>

Currall J., Official languages inside and outside the institutions: an analysis of recent cases, GA. J. INT’L & COMP. L., Vol. 39:587

Curtin D. & Meijers H., Access to European Union information: an element of citizenship and a neglected constitutional right, σελ. 77-104, στο Neuwahl, N. & Rosas A. (eds.), σπ. παρ.

Defeis E. F., The Treaty of Lisbon and accession of the European Union to the European Convention on Human Rights, ILSA Journal of International and Comparative Law, Vol. 18:2

Deumert A., Language planning and policy, σελ. 371-405, στο R. Meshtrie, J. Swann, A. Deumert & W.L. Leap, σπ. παρ.

Discornia D. & Sagri M. T., Legal concepts and multilingual contexts in digital information, Beijing Law Review, 2012, 3, 73-80

Extra G. & Yağmur K. (επιμ.), *Language rich Europe. Μια Ευρώπη της πολυγλωσσίας. Οι τάσεις στις πολιτικές και τις πρακτικές για την πολυγλωσσία στην Ευρώπη*, Cambridge University Press, 2012

Féin S., *Cost of translating EU documents*, 6 September 2017 *The Irish Times*, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.irishtimes.com/news/politics/irish-translation-of-european-parliament-documents-costing-43-per-page-1.3203792>

Fischer M., *The translator as terminologist with special regard to the EU context*, Eötvös Loránd University, Budapest 2010, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: http://www.academia.edu/1567150/PhD_Theses_-_The_translator_as_terminologist_with_special_regard_to_the_EU_Context

Fishman J., *Sociolinguistics: a brief introduction*, Newbury House, Rowley, Mass 1970

Fishman J., *The Sociology of Language: An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*, Newbury House Publishers, Rowley, Mass (US) 1972

Fromkin V., Rodman R. & Hyams N., *An introduction to language*, Thomson Heinle, USA 2003

Gamble J. K., Kolb L. & Graml C., *Choice of official text in multilateral treaties: the interplay of law, politics, language, pragmatism and (multi)-nationalism*, 12 *Santa Clara J. Int'l L.* 29 (2014)

Gazzola M., *Managing multilingualism in the European Union: language policy evaluation for the European Parliament*, *Language Policy* (2006), 5:393-417

Gazzola M., *Research Group in Languages and Economics ("REAL" Group) Department of Education Studies of Humboldt-Universität zu Berlin and Institute for Ethnic Studies Ljubljana Slovenia*, *Research for CULT Committee. European strategy for multilingualism: benefits and costs – study*, Directorate General for Internal Policies. Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, 2016

Geiger R., Article 2 TEU, σελ. 15-17, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Geiger R., Article 13 TEU, σελ. 75-81, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Geiger R., Article 342 TFEU, σελ. 1031-1033, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Geiger R., Khan D. E. & Kotzur M., *European Union Treaties. A commentary. Treaty on the European Union. Treaty on the Functioning of the European Union. Charter of Fundamental Rights of the European Union*, C.H. Beck-Hart, USA 2015

Ginsburgh V. A. & Prieto-Rodriguez J., *Returns to foreign languages of native workers in the European Union*, *ILR Review*, Vol. 64, No. 3 (April 2011)

Glanert S., Speaking language to law: the case of Europe, Romanian Journal of Comparative Law, No. 1/2010

Gori G., Article 14, σελ. 401-422, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, οπ. παρ.

Gormley L. W., Private parties and the free movement of goods: responsible, irresponsible, or a lack of principles?, Fordham International Law Journal, Vol. 38:993

Haberland H., Μικρές και απειλούμενες γλώσσες. Απειλή για τη γλώσσα ή για τον ομιλητή;, σελ. 11-18, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Hall M., EU Parliament makes cuts to translation budget, Euractiv 22 November 2012, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://www.euractiv.com/section/languages-culture/news/eu-parliament-makes-cuts-to-translation-budget/>

Harrie G., European identity – implications from the social theory of Norbert Elias, σελ. 59-90, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), οπ. παρ., σελ. 60

Hatzidaki E., Monolingualism or multiple versions for Erasmus+ guidelines? Incompatibilities and utopia. International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication, 4(1), 2016, 160-169

Hoof-Haferkamp R. van, Praxis und Probleme des Dolmetschens, στο T. Bruha & H. J. Seeler (eds.), Die Europäische Union und ihre Sprachen, Nomos, Baden-Baden, 1998

Hooghe I. & Nugent N., The Commission's services, σελ. 147-168, στο J. Peterson & M. Shackleton, οπ. παρ.

Hornsby M., Multilingualism and language contact, στο N. Nau, M. Hornsby, M. Karpiński, K. Klessa, T. Wicherkiewicz & R. Wójtowicz, Book of knowledge of languages in danger, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://languagesindanger.eu/book-of-knowledge/multilingualism-and-language-contact/>

Irujo X. & Miglio V. (eds.), Language Rights and Cultural Diversity, Center of Basque Studies, University of Nevada, Reno, Conference Paper Series

Isin E. F. & Saward M. (eds.), Enacting European citizenship, Cambridge, UK 2013

Isin E. F. & Saward M., Questions of European citizenship, σελ. 1-18, στο E. F. Isin & M. Saward (eds.), Enacting European citizenship, Cambridge, UK 2013

Jones M. P., Γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών, Θεματικό Τμήμα Β: Διαρθρωτική Πολιτική και Πολιτική Συνοχής, 2013

Kaina V. & Karolewski I. P., European identity – why another book on this topic?, σελ. 11-22, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), οπ. παρ.

Karolewski I. P., Citizenship and collective identity in Europe, σελ. 23-58, στο I. P. Karolewski & V. Kaina (eds), οπ. παρ.

Karolewski I. P. & Kaina V. (eds), European identity. Theoretical perspectives and empirical insights, Lit Verlag, Berlin 2006

Katschinka L., European legal interpreters and translators association (EULITA), New Journal of European Criminal Law, Vol. 2, Issue 4, 2011

Kaye P., Translating and interpreting in the EU institutions, European Commission, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:
<http://www.iti.org.uk/attachments/article/771/Careers%20in%20translation%20and%20interpreting%20at%20the%20EU.pdf>

Kemp C., Defining multilingualism, σελ. 11-26, στο L. Aronin & B. Hufeisen, οπ. παρ.

Khan E. & Henrich S., Article 20 TFEU, σελ. 248-252, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Khan E. & Henrich S., Article 24 TFEU, σελ. 264-267, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Kilpatrick C., Article 21, σελ. 579-603, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, οπ. παρ.

Király M., The effect of the law of the European Union on languages, 50 Annales U. Sci. Budapestinensis Rolando Eotvos 5, 2009

Kotzur M., Article 57 TFEU, σελ. 383-390, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Kotzur M., Article 22 CFREU, σελ. 1083, στο R. Geiger, D. E. Khan & M. Kotzur, οπ. παρ.

Künnecke M., English as common legal language: its expansion and the effects on civil law and common law lawyers, Europ. Rev. Pr. L., 5-2016, 733-758

Künnecke M., Translation in the EU: language and law in the EU's judicial labyrinth, Maastricht J. Eur. & Comp. L., 243, 2013

Kuzelewska E., Unity in diversity. The language policy of the European Union, Studies in Logic, Grammar and Rhetoric 38 (51), De Gruyter 2014

Laziński-Sulecki K. & Morawski W., Late publication of EC law in languages of new member states and its effects: obligations on individuals following the Court's judgment in Skoma-Lux, CMLRev 45: 705-725, 2008

Leahy P., Irish translation of European Parliament documents costing €43 per page, The Irish Times 30 August 2017, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

<https://www.irishtimes.com/opinion/letters/cost-of-translating-eu-documents-1.3210283>

Leino P., Efficiency, citizens and administrative culture. The politics of good administration in the EU, European Public Law

Lenaerts K. & Gutiérrez-Fons J. A., To say what the law of the EU is: methods of interpretation and the European Court of Justice, CJEL, Vol. 20.2

Longman C., English as lingua franca: a challenge to the doctrine of multilingualism, σελ. 185-216, στο D. Castiglione & C. Longman (eds.), σπ. παρ.

Loupaki E., EU legal language and translation – Dehumanizing the refugee crisis, International Journal of Language and Law (7) 2018, pp 97-116

Mac Aogain E., «Μεγάλο» και «μικρό» στη γλωσσική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σελ. 291-296, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), σπ. παρ.

Mac Crudden C., The future of the EU Charter of Fundamental Rights, Jean Monnet Working Papers 10/2001, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/01/013001.html>

Mac Dermott Y., Human rights and the Lisbon Treaty: consensus or conditionality?, Whittier Law Review, Vol. 31, 2009-1010

Mac Dougal M. S., Lasswell H. D. & Chen L., Human rights and world public order, Yale University Press, New Haven, USA 1980

Mac Millan C. M., Linking theory to practice: Comments on the 'constitutional protection of language', στο Schneiderman D. (ed.), σπ. παρ.

Maduro M. P., Interpreting European law: judicial adjudication in a context of constitutional pluralism, EJLS, 2007, 1,2

Mańko R., Legal aspects of EU multilingualism. Briefing, European Parliamentary Research Service, 2017

Marchetti C., Legal categories and legal terms in the path towards a European private law: the experiment of the DCFR, Europ. Rev. Pr. L. 5&6-2012 [1265-1276]

Meshtrie R., Swann J., Deumert A., & Leap W. L., Introducing Sociolinguistics, Second edition, Edinburgh 2009, Edinburgh University Press

Molinier J., Les principes fondateurs de l'Union européenne, Toulouse, Mission de recherché Droit et Justice de l'Université de Toulouse, 2004

Mowbray J., Language in the UN and EU: linguistic diversity as a challenge for multilateralism, NZJPI 8, 2010

Munyangabe F., Legal meaning in the interpretation of multilingual legislations. Comparative analysis of Rwanda, Canada and Ireland, EUR. J. L. Reform, 2012 (14) 2-3

Negrut V., General considerations regarding the restrictions, exemptions and limitations on the right of free movement of persons, European and International Law, Juridica, AUDJ, Vol. 9, No. 2/2013, pp. 5-13

Nelde P. H., Πολυγλωσσία και μικρές γλώσσες – Μειονότητες στη μελλοντική Ευρώπη, σελ. 232-240, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Neuwahl, N. & Rosas A. (eds.), The European Union and human rights, Kluwer Law International, the Netherlands 1995

Nye J., Ήπια ισχύς. Το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005

Ontanu E. A. & Pannebakker E., Tackling Language obstacles in cross-border litigation: the European order for payment and the European small claims procedure approach, Erasmus Law Review, Volume 5, Issue 3 (2012)

O'Rourke B., Galician and Irish in the European context, Routledge, London 2011

Paz M., The failed promise of language rights: A critique of the international language rights regime, Harvard International Law Journal, Vol. 54, No. 1, 2013

Peers S., Hervey T., Kenner J. & Ward A., The EU Charter of Fundamental Rights. A commentary, C. H. Beck-Hart-Nomos, Oxford and Portland, Oregon 2014

Peterson J. & Shackleton M., The institutions of the European Union, Oxford University Press, USA 2006

Petrescu O. M., The political citizenship in the context of the Lisbon Treaty, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 13, No. 1, March 2013

Phillipson R., Η υπόσχεση και η απειλή της αγγλικής ως «Ευρωπαϊκής» γλώσσας, σελ. 304-311, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Phillipson R. & Skutnabb-Kangas T., English only worldwide or language ecology?, TESOL Quarterly 30 (3), 1996, σελ. 429-452

Pommer S. E., Interpreting multilingual EU law: What role for legal translation?, *Europ. Rev. Pr. L.* 5&6-2012 [1241-1254]

Pozzo B., Multilingualism and the harmonization of European private law: problems and perspectives, *Europ. Rev. Pr. L.*, 2012

Pruksacholavit P., Advancing the right to freedom of movement in the AEC framework. What the AEC can learn from the EU, *IJICL*, Vol. 1, Issue 2 2014, pp. 474-501

Rademacher T., Reading up or down EU legislation: a plea for a principled approach to an extraordinary judicial power, *European Public Law* 23, No. 2 (2017): 319-346

Rădulescu A., Preserving conceptual concordance in the multilingual translators of EU legislation, σελ. 321, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 4 (2), 2012, pp. 318-323

Rădulescu A., TermCoord and IATE's role in the age of computer-assisted translation tools, *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, Vol. 4 (2), 2012, pp. 735-741

Rannut M., Γλωσσικές πολιτικές: μερικές παρατηρήσεις, σελ. 144-149, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Robertson C. D., EU legal English: common law, civil law, or a new genre?, *Europ. Rev. Pr. L.* 5&6-2012 [1215-1240], Kluwer Law International BV

Robertson C. D., *Multilingual law. A framework for analysis and understanding*, Routledge, New York 2016

Robinson W., Making EU legislation clearer, *EUR. J. L. Reform*, 2014 (16) 3

Rubin J. & Jernudd B. (eds.), *Can language be planned? Sociolinguistic theory and practice for developing nations*, The University Press of Hawaii, Honolulu 1971

Rubin J. & Jernudd B., Introduction: language planning as an element in modernization, σελ. xiii-xxiv, στο Rubin J. & Jernudd B. (eds.), οπ. παρ.

Saville N. & Gutierrez Eugenio E., *Research for cult committee-European strategy on multilingualism-Policy and implementation at the EU level*, Directorate-General for internal policies, Policy Department B: Structural and cohesion policies, July 2016

Schilling T., Multilingualism and Multijuralism: Assets of EU legislation and adjudication? *German Law Journal (GLJ)*, 2011, Vol. 12 No. 07

Schneiderman D. (ed.), *Language and the state: the law and politics of identity*, Centre for constitutional studies, Proceedings of the second national conference on constitutional affairs, Cowansville. QC: Les Editions Yvon Blais Inc, 1991

Schoutete P. de, The European Council, σελ. 37-59, στο J. Peterson & M. Shackleton, οπ. παρ.

Scott J., Legal translation – a multidimensional endeavour, *Comparative Legilinguistics*, Vol. 32/2017

Sennekamp A. & Damme I. van, A practical perspective on Treaty interpretation, *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, (3)2: 489-507 (2014)

Shackleton M., The European Parliament, σελ. 104-124, στο J. Peterson & M. Shackleton, οπ. παρ.

Shelton D., Reconcilable differences? The interpretation of multilingual treaties, 20 *Hastings Int'l & Comp. L. Rev.* 1997

Shuibhne N. N., E.C. law and minority language policy: culture, citizenship and fundamental rights, *Kluwer Law International*, the Netherlands 2002

Skutnabb-Kangas T., Γλωσσική φθορά, γλωσσικός θάνατος, γλωσσική δολοφονία – Διαφορετικά γεγονότα ή διαφορετικές ιδεολογίες;, σελ. 74-86, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Soledad G. (eds.), European identity and the search for legitimacy, *Pinter Publishers*, UK 1993

Soltysirski S., The importance of the principles of equality of the EU member states and economic actors in EU law, *ELTE Law Journal*, 2014

Stoica M. M., European mechanisms for the protection of human rights. Charter of Fundamental Rights of the European Union-a historical and legal perspective, *Cogito Multidisciplinary Res. J.*

Strubel M., Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών και ενίσχυση των ασθενών, σελ. 161-171, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Svoboda T., Biel Ł. & Łoboda K. (eds.), Quality aspects in institutional translation, *Berlin: Language Science Press*, Prague 2017

Thomas C. A., Language policy in multilingual organizations, *Working papers in Educational Linguistics*, Volume 22, No 1, 2007, pp 81-104

Truchot C., Διεθνοποίηση, παγκοσμιοποίηση των ανταλλαγών και διάδοση των γλωσσών στην κοινοτική Ευρώπη, σελ. 320-326, στο Α. Φ. Χριστίδης (επιμ.), οπ. παρ.

Urban N., One legal language and the maintenance of cultural and linguistic diversity?, *Europ. Rev. Pr. L.* 1:51-57, 2000

Urrutia I., Approach of the European Court of Justice on the accommodation of the European language diversity in the internal market: overcoming language barriers or fostering linguistic diversity?, CJEL Vol. 18

Varenes F. de, Hope and despair: Language rights in a multilingual world, Linguamón-UOC Chair in Multilingualism, Universitat Oberta de Catalunya, Barcelona, Spain, 3 June

Varenes F. de, Language, minorities and human rights, Kluwer Law International, the Netherlands 1996

Varenes F. de, The language rights of minorities in Europe: A critical look at the law and practice, σελ. 95-120, στο X. Irujo & V. Miglio (eds.), σπ. παρ.

Waele H. de, EU citizenship: revisiting its meaning, place and potential, Eur. J. Migr. Law 12 (2010), 319-336

Wagner E., Bech S. & Martínez J. M., Translating for the European Union Institutions, Routledge, USA 2014

Wardhaugh R. & Fuller J. M., An introduction to sociolinguistics, Seventh edition, Wiley Blackwell Publishing, UK 2015

Weinstein B., Language planning in francophone Africa, Language problems and language planning, Vol. 4(1), 1980, pp. 55-77

Witte B. de, Cultural legitimation: back to the language question, σελ. 154-169, στο G. Soledad (eds.), σπ. παρ.

Woods L., Art 11 – Freedom of expression and information, σελ. 311-339, στο S. Peers, T. Hervey, J. Kenner & A. Ward, σπ. παρ.

Yves P., Managing or celebrating linguistic diversity in the EU?, Institute for European studies, note de recherche no 03/04, 2004

ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

I. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΔΕΚ-ΔΕΕ-ΓΔΕΕ

ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Μαΐου 1960, υπόθεση C-1/60, *REVI*, Συλλ. 1960

ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Δεκεμβρίου 1967, υπόθεση C-19/67, *Van Der Vecht*, Συλλ. 1965-1968

ΔΕΚ, απόφαση της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1968, C-7/68, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ. 1965-1968

ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Νοεμβρίου 1969, υπόθεση C-29/69, *Stauder κατά Ulm*, Συλλ. 1969

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Ιουλίου 1970, υπόθεση C-41/69, *ACF Chemiefarma/Επιτροπή*, Συλλ. 1970

ΔΕΚ, απόφαση της 17^{ης} Δεκεμβρίου 1970, υπόθεση C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, Συλλ. 1970

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Μαΐου 1974, υπόθεση C-4/73, *Nold*, Συλλ. 1974

ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Ιουλίου 1974, υπόθεση C-9/74, *Donato Casagrande κατά Landeshauptstadt München*, Συλλ. 1974

ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Δεκεμβρίου 1974, υπόθεση C-36/74, *Walrave και Koch*, Συλλ. 1974

ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Οκτωβρίου 1975, υπόθεση C-36/75, *Rutili*, Συλλ. 1975

ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Μαρτίου 1977, υπόθεση C-80/76, *North Kerry Milk*, Συλλ. 1977

ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Οκτωβρίου 1977, υπόθεση C-30/77, *Bouchereau*, Συλλ. 1977

ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Ιουνίου 1978, υπόθεση C-1/78, *Kenny*, Συλλ. 1978

ΔΕΚ, απόφαση της 25^{ης} Ιανουαρίου 1979, υπόθεση C-98/78, *Racke*, Συλλ. 1979

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1979, υπόθεση C-44/79, *Hauer*, Συλλ. 1979

ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Μαΐου 1981, υπόθεση C-15/81, *Gaston*, Συλλ. 1982

ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Οκτωβρίου 1982, υπόθεση C-283/81, *CILFIT*, Συλλ. 1982

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Ιουλίου 1983, υπόθεση C-152/82, *Forcheri*, Συλλ. 1983

ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιανουαρίου 1984, υπόθεση C-327/82, *Ekro*, Συλλ. 1984

ΔΕΚ. αποφάσεις της 10^{ης} Απριλίου 1984, υπόθεση C-14/83, *von Colson και Kamann*, Συλλ. 1984

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 1984, υπόθεση C-251/83, *Haug-Adrion*, Συλλ. 1984

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Φεβρουαρίου 1985, υπόθεση C-293/83, *Gravier*, Συλλ. 1985

ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 1985, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-60/84 και 61/84, *Cinéthèque*, Συλλ. 1985

ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 1985, υπόθεση C-137/84, *Mutsch*, Συλλογή 1985

ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 1986, υπόθεση C-294/83, *Πράσινοι/Κοινοβούλιο*, Συλλ. 1986

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαΐου 1986, υπόθεση C-160/84, *Ορυζόμυλοι Καβάλας*, Συλλ. 1986

ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1988, υπόθεση C-131/86, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Συμβουλίου («ωοπαραγωγές όρνιθες»)*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 1988, υπόθεση C-147/86, *Επιτροπή κατά Ελλάδας*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 1988, υπόθεση C-39/86, *Lair κατά Universität Hannover*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 1988, C-197/86, *Brown κατά Secretary of State for Scotland*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1988, υπόθεση C-235/87, *Matteucci*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1988, υπόθεση C-263/86, *Humbel και Edel*, Συλλ. 1988

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 1989, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-389/87 και 390/87, *Echternach κλπ κατά Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, Συλλ. 1989

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Ιουλίου 1989, υπόθεση C-5/88, *Wachauf*, Συλλ. 1989

ΔΕΚ, απόφαση της 28^{ης} Νοεμβρίου 1989, C-379/87, *Groener*, Συλλ. 1989

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Νοεμβρίου 1990, υπόθεση C-308/89, *Di Leo κατά Land Berlin*, Συλλ. 1990

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-154/89, *Επιτροπή κατά Γαλλίας*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-180/89, *Επιτροπή κατά Ιταλίας*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1991, υπόθεση C-292/89, *Antonissen*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιουνίου 1991, υπόθεση C-260/89, *EPT*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Ιουνίου 1991, υπόθεση C-369/89, *Piageme*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 25^{ης} Ιουλίου 1991, υπόθεση C-288/89, *Stichting Collectieve Antennevoorziening Gouda*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 4^{ης} Οκτωβρίου 1991, υπόθεση C-159/90, *Grogan*, Συλλ. 1991

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1992, υπόθεση C-3/90, *Bernini κατά Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, Συλλ. 1992

ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Ιουλίου 1992, υπόθεση C-369/90, *Micheletti*, Συλλ. 1992

ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1993, υπόθεση C-109/92, *Wirth*, Συλλ. 1993

ΓΔΕΕ, απόφαση της 14^{ης} Ιουλίου 1994, υπόθεση T-77/92, *Parker*, Συλλ. 1994

ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Αυγούστου 1994, υπόθεση C-51/93, *Meyhui*, Συλλ. 1994

ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Αυγούστου 1994, υπόθεση C-327/91, *Γαλλία κατά Επιτροπής*, Συλλ. 1994

ΔΕΚ, απόφαση της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1995, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-29/94 έως και 35/94, *Aubertin*, Συλλ. 1995

ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Οκτωβρίου 1995, υπόθεση C-85/94, *Peeters*, Συλλ. 1995

ΔΕΚ, υπόθεση της 30^{ης} Νοεμβρίου 1995, υπόθεση C-55/94, *Gebhart*, Συλλ. 1995

ΔΕΚ, απόφαση της 7^{ης} Δεκεμβρίου 1995, υπόθεση C-449/93, *Rockfon*, Συλλ. 1995

ΔΕΚ, γνωμοδότηση της 28^{ης} Μαρτίου 1996, Γνώμη 2/94, *Προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ*, Συλλ. 1996

ΔΕΚ, απόφαση της 2^{ης} Ιουλίου 1996, υπόθεση C-290/94, *Επιτροπή κατά Ελλάδας*, Συλλ. 1996

ΔΕΚ, απόφαση της 24^{ης} Οκτωβρίου 1996, υπόθεση C-72/95, *Kraaijeveld*, Συλλ. 1996

ΔΕΚ, απόφαση της 27^{ης} Φεβρουαρίου 1997, υπόθεση C-177/95, *Ebony Maritime*, Συλλ. 1997

ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Ιουνίου 1997, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-64/96 και 65/96, *Land Nordrhein-Westfalen*, Συλλ. 1997

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Ιουνίου 1997, υπόθεση C-368/95, *Familiapress*, Συλλ. 1997

ΔΕΚ, απόφαση της 2^{ης} Απριλίου 1998, υπόθεση C-296/95, *EMU Tabac*, Συλλ. 1998

ΔΕΚ, απόφαση της 12^{ης} Μαΐου 1998, υπόθεση C-85/96, *Martinez Sala*, Συλλ. 1998

ΔΕΚ, απόφαση της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1998, υπόθεση C-191/95, *Επιτροπή κατά Γερμανίας*, Συλλ. 1998

ΔΕΚ, απόφαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 1998, υπόθεση C-209/96, *Ηνωμένο Βασίλειο κατά Επιτροπής*, Συλλ. 1998

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Νοεμβρίου 1998, υπόθεση C-370/96, *Covita*, Συλλ. 1998

ΔΕΚ, απόφαση της 3^{ης} Ιουνίου 1999, υπόθεση C-33/97, *Colim*, Συλλ. 1999

ΔΕΚ, απόφαση της 21^{ης} Σεπτεμβρίου 1999, υπόθεση C-44/98, *BASF*, Συλλ. 1999

ΓΔΕΕ, απόφαση της 23^{ης} Μαρτίου 2000, υπόθεση T-197/98, *Rudolph κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2000

ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Απριλίου 2000, υπόθεση C-286/95 P, *Επιτροπή κατά ICI*, Συλλ. 2000

ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Απριλίου 2000, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-287/95 P και C-288/95 P, *Solvay*, Συλλ. 2000

ΔΕΚ, απόφαση της 6^{ης} Ιουνίου 2000, υπόθεση C-281/98, *Angonese*, Συλλ. 2000

ΓΔΕΕ, απόφαση της 7^{ης} Φεβρουαρίου 2001, υπόθεση T-118/99, *Bonaiti Brighina κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2001

ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, υπόθεση C-184/99, *Grzelczyk*, Συλλ. 2001

ΔΕΚ, απόφαση της 8^{ης} Νοεμβρίου 2001, υπόθεση C-228/99, *Silos*, Συλλ. 2001

ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Ιουλίου 2002, υπόθεση C-224/98, *D'Hoop*, Συλλ. 2002

ΔΕΚ, απόφαση της 20^{ης} Μαΐου 2003, υπόθεση C-108/01, *Salumificio*, Συλλ. 2003

ΔΕΚ, απόφαση της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 2003, υπόθεση C-361/01, *Kik*, Συλλ. 2003

ΔΕΚ, υπόθεση της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2003, υπόθεση C-215/01, *Schnitzer*, Συλλ. 2003

ΔΕΚ, απόφαση της 23^{ης} Μαρτίου 2004, υπόθεση C-138/02, *Collins*, Συλλ. 2004

ΔΕΚ, απόφαση της 4^{ης} Οκτωβρίου 2004, C-397/01 έως και C-403/01, *Pfeiffer κ.λπ.*, Συλλ. 2004

ΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Φεβρουαρίου 2005, υπόθεση C-317/14, *Επιτροπή κατά Βελγίου*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:63

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Μαρτίου 2005, υπόθεση C-160/03, *Eurojust*, Συλλ. 2005

ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Απριλίου 2005, υπόθεση T-376/03, *Hendrickx κατά Συμβουλίου*, Συλλ. 2005

ΔΕΚ, απόφαση της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 2005, υπόθεση C-258/04, *Ioannidis*, Συλλ. 2005

ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Οκτωβρίου 2005, υπόθεση T-203/03, *Rasmussen*, Συλλ. 2005

ΓΔΕΕ, απόφαση της 17^{ης} Μαΐου 2006, υπόθεση T-95/04, *Lavagnoli κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2006

ΔΕΚ, απόφαση της 14^{ης} Σεπτεμβρίου 2006, υπόθεση C-386/04, *Centro di Musicologia Walter Stauffer*, Συλλ. 2006

ΔΕΚ, απόφαση της 26^{ης} Οκτωβρίου 2006, υπόθεση C-192/05, *Tas-Hagen και Tas*, Συλλογή 2006

ΔΕΚ, απόφαση της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2007, υπόθεση C-161/06, *Skoma-Lux*, Συλλ. 2007

ΔΕΚ, απόφαση της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2007, υπόθεση C-250/06, *United Pan-Europe Communications Belgium*, Συλλ. 2007

ΔΕΚ, απόφαση της 18^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση C-158/07, *Förster*, Συλλ. 2008

ΓΔΕΕ, απόφαση της 20^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση T-185/05, *Ιταλική Δημοκρατία κατά Επιτροπής*, Συλλ. 2008

ΔΕΚ, απόφαση της 5^{ης} Μαρτίου 2009, υπόθεση C-222/07, *UTECA*, Συλλ. 2009

ΔΕΚ, απόφαση της 19^{ης} Ιανουαρίου 2010, υπόθεση C-555/07, *Küçükdeveci*, Συλλ. 2010

ΔΕΕ, απόφαση της 13^{ης} Απριλίου 2010, υπόθεση C-73/08, *Bressol*, Συλλ. 2010

ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Ιουνίου 2010, υπόθεση C-569/08, *Internetportal und Marketing*, Συλλ. 2010

ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Μαρτίου 2011, υπόθεση C-134/10, *Επιτροπή κατά Βελγίου*, Συλλ. 2011

ΔΕΕ, απόφαση της 8^{ης} Μαρτίου 2011, υπόθεση C-34/09, *Ruiz Zambrano*, Συλλ. 2011

ΔΕΕ, απόφαση της 9^{ης} Ιουνίου 2011, υπόθεση C-52/10, *Ελεύθερη τηλεόραση και Γιαννίκος*, Συλλ. 2011

ΔΕΕ, απόφαση της 27^{ης} Νοεμβρίου 2012, υπόθεση C-566/10 P, *Ιταλία κατά Επιτροπής*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2012:752

ΔΕΕ, απόφαση της 16^{ης} Απριλίου 2013, υπόθεση C-202/11, *Las*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2013:239

ΔΕΕ, απόφαση της 3^{ης} Οκτωβρίου 2013, υπόθεση C-298/12, *Confédération paysanne*, Ψηφιακή Συλλογή: ECLI:EU:C:2-13:630

ΔΕΕ, απόφαση της 1^{ης} Οκτωβρίου 2015, συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-340/14 και C-341/14, *Trijber και Harmsen*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:641

ΔΕΕ, υπόθεση της 15^{ης} Οκτωβρίου 2015, υπόθεση C-216/14, *Covaci*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2015:686

ΔΕΕ, απόφαση της 21^{ης} Ιουνίου 2016, υπόθεση C-15/15, *New Valmar*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:C:2016:464

ΓΔΕΕ, απόφαση της 5^{ης} Απριλίου 2017, υπόθεση T-367/15, *Renfe-Operadora*, Ψηφιακή Συλλογή ECLI:EU:T:2017:255

ΕΔΔΑ

ΕΔΔΑ, απόφαση της 9/2/1967, αριθμοί αιτήσεων 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 και 2126/64, Case 'Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium' v. Belgium, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:\[%220%22\],%22languageisocode%22:\[%22ENG%22\],%22appno%22:\[%221474/62%22,%221677/62%22,%221691/62%22,%221769/63%22,%221994/63%22,%222126/64%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-57524%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22display%22:[%220%22],%22languageisocode%22:[%22ENG%22],%22appno%22:[%221474/62%22,%221677/62%22,%221691/62%22,%221769/63%22,%221994/63%22,%222126/64%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-57524%22]})

ΕΔΔΑ, απόφαση της 9/5/2001, αριθμός αίτησης 25781/94, Case of Cyprus v. Turkey, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-59454%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59454%22]})

ΕΔΔΑ, απόφαση της 13/11/2007, αριθμός αίτησης 57325/00, Case of D.H. and others v. The Czech Republic, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-83256%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-83256%22]})

ΕΔΔΑ, απόφαση της 5/6/2008, αριθμός αίτησης 32526/05, Υπόθεση Σαμπάνη κ.λ.π. κατά της Ελλάδος, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-165890%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-165890%22]})

ΕΔΔΑ, απόφαση της 16/3/2010, αριθμός αίτησης 15766/03, Case of Oršuiš and others v. Croatia, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-97689%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-97689%22]})

ΕΔΔΑ, απόφαση της 19/10/2012, αριθμοί αιτήσεων 43370/04, 8252/05 και 18454/06, Υπόθεση Catan κ.α. κατά Μολδαβίας και Ρωσίας, διαθέσιμη: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-127530%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-127530%22]})

II. ΝΟΜΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΕ – ΛΟΙΠΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

European Commission, Studies on translation and multilingualism. Quantifying quality costs and the cost of poor quality in translation. Quality efforts and the consequences of poor quality in the European Commission's Directorate-General for translation, 1/2012, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση της 8^{ης} Ιουνίου 2007 σχετικά με την ειδική έκθεση αριθ. 9/2006 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου που αφορά τις δαπάνες μετάφρασης της Επιτροπής, του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2007/2077 (INI))

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Η Ευρώπη σε εξέλιξη. Μιλώντας για την Ευρώπη. Οι γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο 2008

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό

Ψήφισμα του Συμβουλίου της 31ης Μαρτίου 1995 για τη βελτίωση της ποιότητας και της διαφοροποίησης όσον αφορά την εκμάθηση και τη διδασκαλία των γλωσσών στα πλαίσια των εκπαιδευτικών συστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αριθ. C 207/01, της 12.8.95

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών. Πολυγλωσσία: πλεονέκτημα για την Ευρώπη και κοινή δέσμευση, Βρυξέλλες, 18.9.2008, COM (2008) 566 τελικό

Απόφαση αριθ. 819/95/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14^{ης} Μαρτίου 1995 για τη θέσπιση του προγράμματος κοινοτικής δράσης ΣΩΚΡΑΤΗΣ, L 087 της 20.4.1995, Απόφαση αριθ. 253/2000/EK του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, της 24^{ης} Ιανουαρίου 2000, για τη θέσπιση του δεύτερου σταδίου του προγράμματος κοινοτικής δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης «Σωκράτης», L 028 της 3.2.2000

Απόφαση αριθ. 1720/2006/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15^{ης} Νοεμβρίου 2006, για τη θέσπιση προγράμματος δράσης στον τομέα της δια βίου μάθησης, L 327/45 της 24.11.2006

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11^{ης} Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση του προγράμματος «Erasmus+»: το πρόγραμμα της Ένωσης για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό και για την κατάργηση των αποφάσεων αριθ. 1719/2006/EK, 1720/2006/EK και αριθ. 1298/2008/EK Κείμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον ΕΟΧ, L 347/50 της 20.12.2013

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, L 347/50 της 11.12.2013

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό

Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Η Ευρώπη σε εξέλιξη. Μιλώντας για την Ευρώπη. Οι γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Λουξεμβούργο, 2008

Regional and lesser-used languages – enlargement and cultural diversity. European Parliament Resolution with recommendations to the Commission on European regional and lesser-used languages – the languages of the minorities in the EU – in the context of enlargement and cultural diversity (2003/2057 9INI)), C 76 E/374, της 25.3.2004

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκές γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και γλωσσική πολυμορφία. Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2013 σχετικά με τις ευρωπαϊκές γλώσσες που απειλούνται με εξαφάνιση και τη γλωσσική πολυμορφία στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2013/2007 (INI)), C 93/52 της 9.3.2016

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και στην Επιτροπή των Περιφερειών. Ένα νέο στρατηγικό πλαίσιο για την πολυγλωσσία, Βρυξέλλες, 22.11.2005, COM (2005) 596 τελικό

Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29^{ης} Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των Οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ L 158 της 30.4.2004)

Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation No 1203 (1993) on Gypsies in Europe

Council of Europe, Parliamentary Assembly, Recommendation No 1557 (2002) on the Legal Situation of the Roma in Europe

Direction Générale de la Traduction, (Commission Européenne), Études sur la traduction et le multilinguisme. La traduction à la Commission: 1958-2010, EU Publications 2014

Κανονισμός 920/2005 του Συμβουλίου, της 13^{ης} Ιουνίου 2005 για την τροποποίηση του κανονισμού αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και του κανονισμού αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας και για τη θέσπιση προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τους ως άνω κανονισμούς, L 156/03 της 18.6.2005

Κανονισμός 1257/210 του Συμβουλίου, της 20^{ης} Δεκεμβρίου 2010 για την παράταση των προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τον κανονισμό αριθ. 1, της 15^{ης} Απριλίου 1958, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και από τον κανονισμό αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, τα οποία εισήχθησαν με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 920/2005, L 343/5 της 29.12.2010

Κανονισμός (ΕΕ, Ευρατόμ) 2015/2264 του Συμβουλίου της 3^{ης} Δεκεμβρίου 2015 για την παράταση και τη σταδιακή κατάργηση των προσωρινών μέτρων παρέκκλισης από τον κανονισμό αριθ. 1, της 15^{ης} Απριλίου 1958, περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και από τον κανονισμό αριθ. 1 της 15^{ης} Απριλίου 1958 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας, τα οποία θεσπίστηκαν με τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 920/2005

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 492/2011 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5^{ης} Απριλίου 2011 που αφορά την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων στο εσωτερικό της Ένωσης L 141/01 της 27.5.2011

Οδηγία 123/2006/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 12^{ης} Δεκεμβρίου 2006 σχετικά με τις υπηρεσίες στην εσωτερική αγορά, L 376/36, 27.12.2006

Ψήφισμα του Συμβουλίου της 5^{ης} Απριλίου 1993 για μελλοντική δράση σχετικά με την επισήμανση προϊόντων προς το συμφέρον των καταναλωτών, Αριθ. C 110/1 της 20.4.93

Κανονισμός αριθ. 1 περί καθορισμού του γλωσσικού καθεστώτος της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας ΕΕ 17 της 6.10.1958

Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2005, σχετικά με την επίσημη χρήση πρόσθετων γλωσσών στο πλαίσιο του Συμβουλίου και ενδεχομένως διαφόρων θεσμικών και άλλων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 148/01

Ετήσια Έκθεση του διαμεσολαβητή προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του έτους 1998, ΕΕ C 300/18.10.1999

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Συμβούλιο της ΕΕ στην πορεία του χρόνου. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η νομοθέτηση στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016

Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2010

Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου, Σχολιασμός του εσωτερικού Κανονισμού του Συμβουλίου. Εσωτερικός Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου και του Συμβουλίου, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2016

Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της ΕΕ, Ενημερωτικό δελτίο. Ο ανοιχτός χαρακτήρας και η διαφάνεια των εργασιών του Συμβουλίου, Βρυξέλλες 2011

Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2005, σχετικά με την επίσημη χρήση πρόσθετων γλωσσών στο πλαίσιο του Συμβουλίου και ενδεχομένως διαφόρων θεσμικών και άλλων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ C 148 της 18.6.2005

Administrative arrangement between the Kingdom of Spain and the Council of the European Union, ΕΕ C 40/2 της 17.2.2006

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Εσωτερικός Κανονισμός της Επιτροπής L 308/26 της 8.12.2000

DG Translation, Strategic plan 2016-2020, European Commission, Ref. Ares (2016)1239034 – 16/03/2016

European Commission, Translation and multilingualism, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2014

Κανονισμός διαδικασίας του Δικαστηρίου, της 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2012 (ΕΕ L 265 της 29.09.2012), όπως τροποποιήθηκε στις 18 Ιουνίου 2013 (ΕΕ L 173 της 26.06.2013, σ. 65, και διορθωτικό ΕΕ L 41 της 12.02.2014) και στις 19 Ιουλίου 2016 (ΕΕ L 217 της 12.8.2016, σ. 69)

Κανονισμός διαδικασίας του Γενικού Δικαστηρίου της 4^{ης} Μαρτίου 2015 (ΕΕ 2015, L 105, σ.1)

Directorate-General for Personnel (European Parliament), Interview avec Vassilios Skouris, Président de la Cour de Justice de l'UE, United in diversity, EP Newshound review, Issue 20, June 2007, σελ. 7

Πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Εσθονίας, της Κυπριακής Δημοκρατίας, της Δημοκρατίας της Λετονίας, της Δημοκρατίας της Λιθουανίας, της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας, της Δημοκρατίας της Μάλτας, της Δημοκρατίας της Πολωνίας, της Δημοκρατίας της Σλοβενίας και της Σλοβακικής Δημοκρατίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση, L 236/33 της 23.9.2003

Άρθρο 4 Απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου, της Επιτροπής, του Δικαστηρίου, του Ελεγκτικού Συνεδρίου, της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής και της Επιτροπής των Περιφερειών της 26^{ης} Ιουνίου 2009 σχετικά με την

οργάνωση και τη λειτουργία της Υπηρεσίας Επισήμων Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 168/41 της 30.6.2009

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 30^{ης} Μαΐου 2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, L 145/43 της 31.5.2001

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή, το 2016, του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1049/2001 για την πρόσβαση του κοινού στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, Βρυξέλλες 6.12.2017, COM (2017) 738 final

Άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 216/2013 του Συμβουλίου, της 7^{ης} Μαρτίου 2013, για την ηλεκτρονική δημοσίευση της Επίσημης Εφημερίδας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, L 69/1 της 13.3.2013

Directorate General, Education and Culture, Study on the contribution of multilingualism to creativity. Compendium Part one. Multilingualism and creativity: towards an evidence-base, Public Services Contract no EACEA/2007/3995/2, European Commission, Brussels 2009)

Umberto Eco, Conference of literary translation, 14th November 1993, Arles

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση σχετικά με την ειδική έκθεση αριθ. 9/2006 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου που αφορά τις δαπάνες μετάφρασης της Επιτροπής, του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2007/2077 (INI))

ΓΔ Διερμηνείας, Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διερμηνεία και Μετάφραση για την Ευρώπη, Υπηρεσία Εκδόσεων της ΕΕ, Λουξεμβούργο 2018

Directorate-General for translation (European Commission), Web translation as a genre, EU publications, Brussels 2009

Directorate-General for translation (European Commission), Translation tools and workflow, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2016,

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Μετάφραση και πολυγλωσσία, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο 2014, σελ. 11-14,

European Commission, Studies on translation and multilingualism. Quantifying quality costs and the cost of poor quality in translation. Quality efforts and the consequences of poor

quality in the European Commission's Directorate-General for translation, 1/2012, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2012

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, L 57/314 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2018

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Έκθεση της 8^{ης} Ιουνίου 2007 σχετικά με την ειδική έκθεση αριθ. 9/2006 του Ευρωπαϊκού Ελεγκτικού Συνεδρίου που αφορά τις δαπάνες μετάφρασης της Επιτροπής, του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (2007/2077 (INI))
Ευρωπαϊκή Επιτροπή, L 51/309 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2017

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2004/132/ΕΚ. Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2004, L 53 της 23^{ης} Φεβρουαρίου 2004

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2006/179/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2006, L 78 της 15^{ης} Μαρτίου 2006

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2007/143/ΕΚ, Ευρατόμ, Οριστική έγκριση του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2007, L 77 της 16^{ης} Μαρτίου 2007

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, L 57/172 της 28^{ης} Φεβρουαρίου 2018

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2019, Τόμος 3, Τμήμα III, Επιτροπή, COM(2018) 600 της 21^{ης} Ιουνίου 2018

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Σχέδιο του γενικού προϋπολογισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το οικονομικό έτος 2019, Τόμος 1, Τμήμα I, Κοινοβούλιο, COM(2018) 600 της 21^{ης} Ιουνίου 2018

Directorate-General for Translation, European Commission, Lingua Franca: Chimera or reality? , Publications Office of the European Union, Luxembourg 2010, σελ. 21-23

III. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ / ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

Ειδικό Ευρωβαρόμετρο 243 «Οι Ευρωπαίοι και οι γλώσσες τους», διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_243_sum_el.pdf

Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολυγλωσσία: https://europa.eu/european-union/topics/multilingualism_el

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Το επάγγελμα του μεταφραστή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: http://www.europarl.europa.eu/multilingualism/trade_of_translator_el.htm

Μεταφραστικό Κέντρο των Οργάνων της ΕΕ. Υπηρεσία Μετάφρασης:

<http://cdt.europa.eu/el/ypiresia-metafrasis-el>

Education and training. Linguistic diversity:
http://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/linguistic-diversity_en

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Κοινοβουλευτικές ερωτήσεις:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=P-2002-3785&language=EL>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Γενική Διεύθυνση Μετανάστευσης και Εσωτερικών Υποθέσεων και Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού. Πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες» 2014-2020. Οδηγός προγράμματος για τις επιδοτήσεις δράσεων., διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:
https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/2018_programme_guide_el.pdf

Ευρωβαρόμετρο, Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής και τα δικαιώματα των πολιτών, διαθέσιμα στους διαδικτυακούς τόπους: <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/eurobarometer/the-european-ombudsman-and-citizens-rights> και <http://www.europarl.europa.eu/at-your-service/files/be-heard/eurobarometer/2011/the-european-ombudsman-and-citizens-rights/country-fiches/el-el-country-fiches-ombudsman-and-citizens-rights-201103.pdf>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η πολυγλωσσία στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο:
<http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/organisation-and-rules/multilingualism>

Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, διαθέσιμος στο διαδικτυακό τόπο:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+RULES-EP+20180731+TOC+DOC+XML+V0//EL&language=EL>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Η διερμηνεία:
<http://www.europarl.europa.eu/interpretation/el/introduction/introduction.html>

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:
<https://www.consilium.europa.eu/el/european-council/>

Ευρωπαϊκή Ένωση. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-council_el

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολυγλωσσία:
<https://www.consilium.europa.eu/el/general-secretariat/corporate-policies/multilingualism/>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τμήματα και εκτελεστικοί οργανισμοί:
https://ec.europa.eu/info/departments_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Γενική Διεύθυνση Διερμηνείας:
https://ec.europa.eu/info/departments/translation_el

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το θεσμικό όργανο:
https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/el/
Ευρωπαϊκή Ένωση. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/court-justice_el

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Δικαστήριο:
https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024/el/

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γενικό Δικαστήριο:
https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/el/

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Κώδικας Συμπεριφοράς για την πολυγλωσσία, Απόφαση του προεδρείου της 16^{ης} Ιουνίου 2014:
http://www.europarl.europa.eu/pdf/multilinguisme/coc2014_el.pdf

Ευρωπαϊκή Ένωση. Μεταφραστικό Κέντρο των Οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης:
https://europa.eu/european-union/about-eu/agencies/cdt_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διερμηνεία συνεδριάσεων- είδη και ορολογία:
https://ec.europa.eu/info/departments/interpretation/conference-interpreting-types-and-terminology_el#types-of-interpreting

European Commission. Translation and drafting resources:
https://ec.europa.eu/info/resources-partners/translation-and-drafting-resources_en

European Commission. Guidelines for contractors translating into Greek:
https://ec.europa.eu/info/resources-partners/translation-and-drafting-resources/guidelines-translation-contractors/guidelines-contractors-translating-greek_el

Οδηγός για τη σύνταξη, τη μετάφραση και την αναθεώρηση των νομικών πράξεων και λοιπών εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα ελληνικά:
http://ec.europa.eu/translation/greek/guidelines/documents/styleguide_greek_dgt_el.pdf

Το επάγγελμα του μεταφραστή στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο:
http://www.europarl.europa.eu/multilingualism/trade_of_translator_el.htm

TermCoord, an open sesame for translators, EP Newshound, Edition 393: 4 September 2013, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:
https://termcoord.files.wordpress.com/2013/09/newshound_9-02-20111.pdf

European Parliament. European Parliament- never lost in translation:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+IM-PRESS+20071017FCS11816+0+DOC+XML+V0//EN>

Translation in the European Union – Facts and figures 2013, 3 January 2014:
<http://termcoord.eu/2014/01/translation-in-the-european-union-facts-and-figures-2013/>
Ενημερωτικό σημείωμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την πολυγλωσσία και την εκμάθηση ξένων γλωσσών, διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-12-703 el.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-703_el.htm)

Βρετανικό Συμβούλιο: <https://www.britishcouncil.org/>

Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών:
https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=16&Itemid=10

Συμβούλιο της Ευρώπης: <https://www.coe.int/en/web/portal/home>